

**T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİYE TEORİSİ BİLİM DALI**

**VERGİ AHLÂKI VE VERGİ AHLÂKINI BELİRLEYEN
FAKTÖRLERİN ANALİZİ: BURSA İLİ ÖRNEĞİ**

(DOKTORA TEZİ)

Ali YURDAKUL

BURSA - 2013

**T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİYE TEORİSİ BİLİM DALI**

**VERGİ AHLÂKI VE VERGİ AHLÂKINI BELİRLEYEN
FAKTÖRLERİN ANALİZİ: BURSA İLİ ÖRNEĞİ**

(DOKTORA TEZİ)

Ali YURDAKUL

**Danışman:
Prof.Dr. Metin ERDEM**

BURSA - 2013

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

.....^{Maliye} Anabilim/Anasanat Dalı,
.....^{Maliye Teorisi} Bilim Dalı'nda ^{710512 001} numaralı
.....^{ALI}^{YURDAKUL} 'nın hazırladığı
" ^{Vergi Ahlakı ve Vergi Ahlakını Belirleyen Faktörlerin Analizi: Bursa İli Örneği}
" konulu ^{Doktora} (Yüksek ~~Lisans/Doktora/Sanatta~~ ^{Yeterlik}
Tezi/Çalışması) ile ilgili tez savunma sınavı, ^{21./02/2013} günü ^{14:00 - 16:00} saatleri arasında
yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının
^{Basarılı} (başarılı/başarısız) olduğuna ^{Oybirliği} (oybirliği/oy çokluğu)
ile karar verilmiştir.

^{Prof. Dr. Mehm Erdem}

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı)

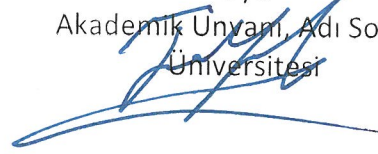
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

^{Prof. Dr. Feridun Yılmaz}

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

^{Doç. Dr. Adnan Gerçek}

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

^{Doç. Dr. Savaş Gönaklı}

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

^{Doç. Dr. Talga Demirkas}

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

21./02./2013

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Ali YURDAKUL
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Maliye
Bilim Dalı : Maliye Teorisi
Tezin Niteliği : Doktora Tezi
Sayfa Sayısı : XIV + 270
Mezuniyet Tarihi : 21 / 02 / 2013
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Metin ERDEM

VERGİ AHLÂKI VE VERGİ AHLÂKINI BELİRLEYEN FAKTÖRLERİN ANALİZİ: BURSA İLİ ÖRNEĞİ

Vergileme, geçmişte olduğu gibi günümüzde de önemli bir konudur. Vergilendirme kavramı literatürde teorik ve entelektüel dikkatleri üzerine çekmekte olup gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin en önemli konulardan biridir. Tüm çağdaş toplumlar, vergilerin zorunlu olarak ödenmesine dayanmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde vergi kaçakçılığı genellikle çok fazladır. Herkes vergilerin devlet için gerekli olduğunu bilmesine karşılık, hiç kimse vergi ödemekten hoşnut değildir. Bu nedenle, zorlayıcı vergi uygulamaları toplumlarda vergi uyumunu teşvik etmektedir. Buna karşılık, ampirik araştırmalar vergi uyumunun vergi oranları, para cezaları, diğer cezalar ya da denetlenme olasılığı gibi ödül ve cezalar ile tam olarak açıklanamayacağını göstermiştir. Bu nedenle, vergi uyumunu artırmaya yardımcı olacak alternatif stratejilerin ne olduğu konusu sorulmaya başlanmıştır.

Birçok araştırmacı, vergi ahlakının vergi uyumunu açıklamaya yardımcı olmada anahtar bir araç olduğu üzerinde durmaktadır. Vergi ahlakı, mükelleflerin vergiye karşı davranışlarını açıklayan faktörlerden biridir ve vergi ödemedeki ahlaki bir zorunluluk ya da içsel motivasyon olarak tanımlanmaktadır. Vergi ahlakı, vergi uyumu ile yakından ilişkilidir ve vergi uyumuyla ilgili son ampirik çalışmalarda anahtar bir konu haline gelmiştir. Vergi ahlakı sosyal hayatta olduğu kadar akademik çalışmalarda da artan şekilde dikkatleri çekmektedir çünkü daha düşük düzeyde vergi ahlakına sahip toplumlarda daha yüksek seviyede vergi kaçakçılığı ortaya çıkmaktadır. Vergi ahlakı, vergi kaçakçılığı ya da vergi uyumu düzeyini açıklamada yardımcı olduğundan dolayı, maliye politikası ve vergi ahlakı ilişkisi ihmal edilemeyecek bir konudur.

Vergi uyumu ve vergi ahlâkı, kamusal malların yeterli sunumunu sağlamada önemli bir faktördür. Dünya genelinde vergi ahlakının seviyesi ile kayıtdışı ekonominin boyutu arasında güçlü bir negatif ilişki bulunmaktadır. Vergi ahlakı, bireylerin vergi uyum davranışlarını nelerin etkilediği üzerine odaklanmaktadır. Burada vergi uyumu ve buna bağlı olarak vergi ahlakını etkileyen birçok sosyal ve psikolojik faktör bulunmaktadır. Vergi ahlakını kavramada önemli temel faktörler ahlaki kural ve duygular, sosyo-demografik değişkenler, politik ve sosyal tutumlar ve devlet ve mükellef arası ilişkilerdir.

Bu çalışmanın amacı genel olarak Dünya’da ve özel olarak Bursa İli’nde vergi ahlâkı ve vergi ahlakını belirleyen faktörleri analiz etmektedir. Çalışmanın ilk bölümde önce vergi ahlakı ve vergi uyumu kavramları, daha sonra ise vergi ahlakının belirleyicileri incelenmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde ise vergilendirme işlemine karşı ortaya çıkan davranış ve tepkiler ile dünyada vergi ahlakının durumu, Dünya Değerler Anketi verileri kullanılarak analiz edilmiştir. Son bölümde ise Bursa İlinde 626 kişiye rassal örnekleme yolu ile anket çalışması yapılmış ve elde edilen veriler üzerine korelasyon analizi uygulanmak suretiyle ile mükelleflerin vergi ahlâkını etkileyen faktörler analiz edilmiştir.

Anahtar Sözcükler

Vergi Ahlâkı	Vergi Uyumu	Vergi Kaçakçılığı
Kayıtdışı Ekonomi	Mükellef Davranışları	Bursa

ABSTRACT

Name and Surname : Ali YURDAKUL
University : Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : Public Finance
Branch : Fiscal Theory
Degree Awarded : PhD
Page Number : XIV + 270
Degree Date : 21 / 02 / 2013
Supervisor (s) : Prof. Dr. Metin ERDEM

TAX MORALE AND ANALYSIS OF FACTORS DETERMINING THE TAX MORALE: THE CASE OF BURSA CITY

Taxation, a crucial tool for developing countries as well as developed countries, is drawing entellectual and academic attention in the literature from past to these days. All developed countries are grounded on the compulsory of tax payment, contrary to developing countries where individuals do not prefer to pay taxes, although they know the requirement of tax payment for government. Accordingly, tax evasion is prevalent situation in developing countries. Therefore, enforcements are applied to encourage the tax compliance. On the other hand, empirical researches shows that it has not completely explained the compliance by the rewards and punishments imposed through tax rates, fines and other penalties or the probability of audits. As a result, the question arises whether there are alternative strategies that provide to increase tax compliance, or not.

Many researchers consider tax morale as a key determinant in clarification of tax compliance. Tax morale is identified as a moral obligation or an intrinsic motivation to pay taxes, accordingly, it is one of the factors explaining the behaviors of the taxpayers against tax. Adding to these, last empirical researches on tax compliance, put emphasis on tax morale incrementally in academics as well as public life. It is remarkable that the countries which have lower degree in tax morale, are observed higher rates of evasion. Consequently, relations between fiscal policy and tax morale is an unnebligible issue due to the contribution in understanding the tax compliance or tax evasion.

Tax morale and compliance are substantial variables for guaranteeing an adequate provision of public goods. Furthermore, there is strong negative correlations between the size of shadow economy and the degree of tax morale in worldwide. Tax morale focuses on what effects the individuals' attitudes towards compliance with taxes. Accordingly, it could be mentioned several social and physiological factors that are closely related to tax compliance and therefore to tax morale. The fundamental variables to comprehend tax morale, are moral rules and sentiments, socio-demographic variables, political and social attitudes and the relationship between taxpayer and government.

The aim of this research is to analyse determinant factors of tax morale in the world broadly and also in Bursa more specifically. From this point of view, firstly, it is discussed the term of tax morale and tax compliance, addingly, elements of tax morale respectively. After this, behaviours and reactions against of the taxation and level of tax morale in the world are analyzed by using the data of the World Values Survey. As a consequent, the factors affecting tax morale of taxpayers are presented by using the data of the Bursa survey.

Anahtar Sözcükler

Tax Morale	Tax Compliance	Tax Evasion
Underground Economy	Taxpayer Behaviours	Bursa

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR.....	x
TABLolar.....	xi
GRAFİKLER.....	xiv
ŞEKİLLER.....	xiv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

VERGİ AHLÂKI: KAVRAM VE KURUMSAL YAPI

1. VERGİ AHLÂKI.....	4
1.1. Ahlâk ve Etik Kavramı Ayrımı.....	4
1.2. Vergi Ahlâkı Kavramı.....	6
2. VERGİ UYUMU.....	7
2.1. Rasyonel Tercihler Teorisi.....	8
2.2. Ahlâki Duygular Teorisi.....	13
3. VERGİ AHLÂKINI ŞEKİLLENDİREN UNSURLAR.....	17
3.1. Sosyal Kurallar.....	17
3.1.1. Yaş.....	17
3.1.2. Cinsiyet.....	20
3.1.3. Eğitim Durumu.....	23
3.1.4. Medenî Durum.....	26
3.1.5. Çalışma Durumu.....	28
3.1.6. Ekonomik Durum.....	29
3.1.7. Dine Bağlılık.....	31
3.1.7.1. Din ve Vergi Ahlâkı İlişkisi.....	32
3.1.7.2. Farklı Dinlerde Vergi Ahlâkı.....	36
3.1.8. Güven ve Ulusal Gurur.....	39
3.1.9. Ahlâk Kuralları ve Dürüstlük.....	43
3.2. Vergi Kültürü.....	44
3.2.1. Kültür Farklılıkları.....	47
3.2.2. Demokratik Katılım.....	49
3.2.3. Caydırma Stratejileri ve Mükellef Algıları.....	52
3.2.4. Suçluluk ve Utanç Duygusu.....	54
3.2.5. Adalet Hissi ve Eşitlik.....	56
3.2.6. Kamusal Mal Yapısı ve Oyun Teorisi.....	59
3.2.6.1. Kamusal Mal Yapısı.....	59
3.2.6.2. Oyun Teorisi.....	62
3.3. Vergi Yasaları ve Hukuksal Yapı.....	68
3.3.1. Vergi Yasaları.....	68
3.3.1.1. Vergi Yasalarının Sık Sık Değişimi ve Karmaşıklığı.....	69
3.3.1.2. Vergi Afları.....	70

3.3.1.2.1. Vergi Afları ile İlgili Görüşler	71
3.3.1.2.2 Vergi Aflarının Başarılı Olabilmesi İçin Gerekli Şartlar.....	72
3.3.1.2.3. Cumhuriyet'ten Günümüze Kadar Türkiye'de Uygulanmış Olan Vergi Afları.....	74
3.3.2. Bilgi ve İstihbarat	77
3.3.3. Bürokrasi	79
3.3.4. Vergi Uygulayıcıları	81

İKİNCİ BÖLÜM UYGULAMADA VERGİ AHLAKI

1. VERGİ AHLÂKININ ÖLÇÜLEBİLİRLİĞİ SORUNU.....	83
1.1. Vergi Ahlâkı, İdare Davranışları ve Güven Unsuru.....	83
1.1.1. İdare Davranışları.....	84
1.1.2. Politik ve Hukuksal Sisteme Karşı Olan Güven.....	85
1.2. Mükellef Tipleri, Mükellef Psikolojisi ve Davranışları.....	86
1.2.1. Mükellef Tipleri	87
1.2.2. Mükellef Psikolojisi ve Mükellef Davranışları.....	87
2. VERGİLENDİRME İŞLEMİNE KARŞI ORTAYA ÇIKAN DAVRANIŞ VE TEPKİLER	89
2.1. Vergiye Karşı Suç Unsuru Taşımayan Davranışlar.....	90
1.1.1. Vergiden Kaçınma.....	90
1.1.2. İkâme Etkisi(Boş Zaman Tercihi).....	91
1.1.3. Tüketimi Azaltma.....	92
1.1.4. Yatırımdan Vazgeçme.....	93
1.1.5. Verginin Yansıtılması.....	94
1.1.6. Siyasal Tepki ve Oy Değiştirme.....	95
1.1.7. Tahsilatı Geciktirme.....	97
1.1.8. Göç.....	98
2.2. Vergiye Karşı Suç Unsuru Oluşturan Tepkiler.....	101
2.1.1. Vergi Grevi.....	101
2.1.2. Sivil İtaatsizlik.....	104
2.1.3. Vergi Kaçakçılığı.....	107
2.3. Vergi Ahlâkı ve Kayıtdışı Ekonomi İlişkisi.....	108
3. DÜNYA'DA VERGİ AHLÂKININ DURUMU.....	113
3.1. Asya'da Vergi Ahlâkı.....	114
3.1.1. Asya'da Vergi Ahlâkının Genel Görünümü.....	114
3.1.2. Batı ve Güney Asya Ülkelerinde Vergi Ahlâkı.....	121
3.1.3. Doğu ve Güneydoğu Asya Ülkelerinde Vergi Ahlâkı.....	126
3.1.4. Rusya'da Vergi Ahlâkı.....	132
3.2. Amerika'da Vergi Ahlâkı.....	137
3.2.1. Amerika'da Vergi Ahlâkının Genel Görünümü.....	138
3.2.2. Amerika Birleşik Devletleri ve Latin Amerika Ülkelerinde Vergi Ahlâkı.....	144
3.3. Afrika'da Vergi Ahlâkı.....	149
3.3.1. Afrika'da Vergi Ahlâkının Genel Görünümü.....	150
3.3.2. Afrika Ülkelerinde Vergi Ahlâkı.....	156
3.4. Avrupa'da Vergi Ahlâkı.....	160

3.4.1. Avrupa’da Vergi Ahlâkının Genel Görünümü.....	160
3.4.2. Avrupa Ülkelerinde Vergi Ahlâkı.....	167
3.5. Geçiş Ekonomilerinde Vergi Ahlâkı.....	171

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
VERGİ AHLÂKINI BELİRLEYEN FAKTÖRLER VE MÜKELLEFLERİN VERGİ
AHLÂKI: BURSA İLİ ÖRNEĞİ

1. ARAŞTIRMANIN AMACI, KAPSAMI VE YÖNTEMİ.....	181
2. GÜVENİLİRLİK ANALİZİ.....	183
3. FREKANSLAR VE BETİMSSEL İSTATİSTİKLER.....	184
3.1. Demografik Değişkenler.....	185
3.2. Vergi Ahlâkının Belirleyicileri.....	189
4. ÇALIŞMADA KULLANILAN ÖNERMELER.....	223
5. BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ VE ÖNERİLER.....	236
SONUÇ.....	243
EKLER.....	250
EK 1: 38 OECD Ülkesinde 1999-2010 Yılları İçin Kayıtdışı Ekonomiyi Etkileyen Nedensel Değişkenlerin Ortalama Nispi Etkisi (%).....	250
EK 2: Anket Formu.....	251
KAYNAKLAR.....	253
ÖZGEÇMİŞ.....	270

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
a.e.	Aynı eser
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
a.g.md.	Adı Geçen Madde
a.g.tb.	Adı Geçen Tebliğ
a.g.tz.	Adı Geçen Tez
a.y.	Aynı yer
b.a.	Eserin bütününe atıf
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
çev.	Çeviren
der.	Derleyen
ed.	Editör
ESB	Eski Sovyetler Birliği
EVS	Avrupa Değerler Anketi
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
haz.	Hazırlayan
IRS	Amerika Gelir İdaresi
m.	Miladî
md.	Madde
MDA	Merkez ve Doğu Avrupa
nu.	Numara
p.	Page
S.	Sayı
s.	Sayfa
ss.	Sayfadan sayfaya
TOS	Mükellef Görüşleri Anketi
v.dğr.	Ve diğerleri
vb.	Ve benzeri
vd.	Ve devamı
Vol.	Volume
vs.	Vesaire
WVS	Dünya Değerler Anketi

TABLolar LİSTESİ

Sayfa No.

TABLO 1: Vergi Ahlakı ile Bireylerin Yaşı Arasındaki İlişki	19
TABLO 2: Türkiye’de Bireylerin Yaşı ile Vergi Ahlakı Arasındaki İlişki.....	19
TABLO 3: Vergi Ahlakı ile Bireylerin Cinsiyeti Arasındaki İlişki.....	22
TABLO 4: Türkiye’de Bireylerin Cinsiyeti ile Vergi Ahlakı Arasındaki İlişki.....	22
TABLO 5: Vergi Ahlakı ile Bireylerin Eğitim Düzeyleri Arasındaki İlişki.....	25
TABLO 6: Türkiye’de Bireylerin Eğitim Düzeyi ile Vergi Ahlakı Arasındaki İlişki.....	26
TABLO 7: Vergi Ahlakı ile Bireylerin Medenî Durumu Arasındaki İlişki	27
TABLO 8: Türkiye’de Bireylerin Medenî Durumu ile Vergi Ahlakı Arasındaki İlişki.....	28
TABLO 9: Türkiye’de Bireylerin Çalışma Durumu ile Vergi Ahlakı Arasındaki İlişki.....	29
TABLO 10: Vergi Ahlakı ile Bireylerin Dini Hizmetlere Katılım Durumu Arasındaki İlişki.....	35
TABLO 11: Türkiye’de Dini Hizmetlere Katılım Durumu ile Vergi Ahlakı Arasındaki İlişki.....	36
TABLO 12: Dünya’da Farklı Dinlere Mensup Bireylerin Ortalama Vergi Ahlakı Değerleri.....	38
TABLO 13: Ahlakı ile Hükümete, Parlamente’ye ve Adalet Sistemine Güven Arasındaki İlişki	41
TABLO 14: Vergi Ahlakı ile Ulusal Gurur Arasındaki İlişki.....	42
TABLO 15: Çeşitli Ülkelerde Vergi Ahlaksızlığı.....	48
TABLO 16: Avrupa Ülkeleri ve ABD’de Vergi Ahlakı Düzeyi.....	51
TABLO 17: Nash Dengesi.....	64
TABLO 18: Tutuklular İkilemi Oyunu.....	66
TABLO 19: Vergi Cezaları ve Tutuklular İkilemi Oyunu.....	67
TABLO 20: Vergi Aflarının Faydaları ve Zararları.....	74
TABLO 21: Cumhuriyet’ten Günümüze Türkiye’de Vergi Afları.....	75
TABLO 22: Vergi Uyumu, Bürokrasi ve Yolsuzluğun Kontrol Derecesi.....	80
TABLO 23: Kayıtdışı Ekonominin Artmasına Yol Açan Temel Faktörler.....	109
TABLO 24: Dünya’da Vergi Ahlakını Şekillendiren Unsurlar.....	113
TABLO 25: Asya Ülkelerinde Vergi Ahlakı.....	116
TABLO 26: Asya’da Vergi Ahlakını Şekillendiren Unsurlar.....	118
TABLO 27: Batı ve Güney Asya Ülkelerinde Vergi Ahlakını Şekillendiren Unsurlar.....	123
TABLO 28: İran’da Vergi Kaçakçılığını Etkileyen Unsurlar.....	126
TABLO 29: Doğu ve Güneydoğu Asya Ülkelerinde Vergi Ahlakını Şekillendiren Unsurlar.....	128
TABLO 30: Çin’de Vergi Kaçakçılığını Etkileyen Unsurlar.....	130
TABLO 31: Rusya’da Vergi Ahlakını Şekillendiren Unsurlar.....	133
TABLO 32: Amerika’da Vergi Ahlakı.....	140
TABLO 33: Amerika’da Vergi Ahlakını Şekillendiren Unsurlar.....	142
TABLO 34: Amerika Birleşik Devletleri ve Latin Amerika Ülkelerinde Vergi Ahlakını Şekillendiren Unsurlar.....	146
TABLO 35: Kolombiya, Ekvator, Porto Riko, Dominik Cumhuriyeti ve ABD’de Vergi Kaçakçılığını Etkileyen Faktörler.....	148
TABLO 36: Afrika’da Vergi Ahlakı.....	152
TABLO 37: Afrika’da Vergi Ahlakını Şekillendiren Unsurlar.....	154
TABLO 38: Afrika Ülkelerinde Vergi Ahlakını Şekillendiren Unsurlar.....	157
TABLO 39: Avrupa’da Vergi Ahlakı.....	163
TABLO 40: Avrupa’da Vergi Ahlakını Şekillendiren Unsurlar.....	165
TABLO 41: Avrupa Ülkelerinde Vergi Ahlakını Şekillendiren Unsurlar.....	168
TABLO 42: Geçiş Ekonomilerinde Vergi Ahlakı.....	174
TABLO 43: Geçiş Ekonomilerinde Vergi Ahlakını Şekillendiren Unsurlar.....	176
TABLO 44: Her Bir Sorunun Cronbach Alfa Katsayısına Olan Katkısı.....	184
TABLO 45: Cinsiyet.....	185
TABLO 46: Medenî Durum.....	186

TABLO 47: Yaş Durumu.....	186
TABLO 48: Eğitim Düzeyi.....	187
TABLO 49: Mesleki Durum.....	188
TABLO 50: Aylık Gelir Miktarı.....	189
TABLO 51: Bir mükellef için vergi ödemek, ahlâklı olmanın bir göstergesidir.....	190
TABLO 52: Türkiye Cumhuriyeti koşullarında mükellefler üzerindeki vergi yükü kabul edilebilir seviyededir.....	191
TABLO 53: Türkiye Cumhuriyeti'nde herkes vergisini tam olarak ödemektedir.....	192
TABLO 54: Vergi sistemi adil değilse, vergi kaçırmak ahlâksızlık değildir.....	192
TABLO 55: Türkiye Cumhuriyeti demokratik bir sistem ile yönetilmektedir.....	194
TABLO 56: Türkiye Cumhuriyeti'nde vergi sistemi adildir.....	194
TABLO 57: Türkiye Cumhuriyeti'nde yer alan demokratik sistem içerisinde alınan kararlara aktif bir şekilde katılabildiğimi düşünüyorum.....	195
TABLO 58: Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmaktan gurur duyuyorum.....	196
TABLO 59: Türkiye Cumhuriyeti'nde hükümet politikalarına güven duyuyorum.....	197
TABLO 60: Türkiye Cumhuriyeti'ndeki hukuk sistemine ve mahkemelere güven duyuyorum.....	199
TABLO 61: Türkiye Cumhuriyeti'nde parlamentoya (TBMM) güven duyuyorum.....	200
TABLO 62: Türkiye Cumhuriyeti'nde devlet memurlarına ve yaptıkları işlemlere güven duyuyorum.....	202
TABLO 63: Vergi ödememek ahlâksızlık olarak kabul edilmelidir.....	203
TABLO 64: Devletin toplamış olduğu vergi gelirlerini etkin şekilde kullandığını düşünüyorum.....	204
TABLO 65: Ödediğim vergilerin bana kamu hizmeti olarak geri döndüğünü düşünüyorum.....	205
TABLO 66: Türkiye'de vergi suçlarına karşı verilen cezaları yeterli buluyorum.....	206
TABLO 67: Türkiye'de vergi kaçırınlar üzerinde yapılan denetimleri etkili buluyorum.....	207
TABLO 68: Vergi beyanında bulunurken denetleneceğimi göz önünde bulundururum.....	208
TABLO 69: Dini kurallar ve dine bağlı yaşamak benim için önemlidir.....	209
TABLO 70: Vergi cezası kesilmiş olduğunu bildiğim bir mükellef ile alış veriş yapmam.....	210
TABLO 71: Vergi kaçırınları toplum kınar.....	211
TABLO 72: Vergi suçu dolayısıyla yakalanıp cezalandırılmak beni korkutur.....	212
TABLO 73: Vergi kaçırın bir kişinin toplum karşısında saygınlığını yitireceğini düşünürüm.....	213
TABLO 74: Vergi suçu işlersem vicdan azabı çekerim.....	214
TABLO 75: Vergi vermek bir vatandaşlık görevidir.....	214
TABLO 76: Vergi mevzuatı sade ve anlaşılırdır.....	215
TABLO 77: Vergi kaçırmanın ahlâki açıdan yanlış olduğunu düşünüyorum.....	216
TABLO 78: Vergi mevzuatının sık sık değişmesinin vergilendirme ile ilgili işlemleri olumsuz yönde etkilediğini düşünüyorum.....	217
TABLO 79: Vergi aflarının sıklıkla uygulanması yararlıdır.....	218
TABLO 80: Yakın zamanda bir vergi affının çıkacağına inanıyorum.....	219
TABLO 81: Vergilendirme süreci ile ilgili yeterli bilgi sahibi olduğumu düşünürüm.....	220
TABLO 82: Vergi ödemek her vatandaşın ahlâki bir görevidir.....	220
TABLO 83: Vergi idaresinin ve vergi memurlarının mükelleflere karşı olan yaklaşımlarını olumlu buluyorum.....	222
TABLO 84: Yaş İle Vergi Ahlâkı Arasındaki İlişki.....	224
TABLO 85: Cinsiyet İle Vergi Ahlâkı Arasındaki İlişki.....	224
TABLO 86: Eğitim Düzeyi İle Vergi Ahlâkı Arasındaki İlişki.....	225
TABLO 87: Medenî Durum İle Vergi Ahlâkı Arasındaki İlişki.....	225
TABLO 88: Medeni Duruma göre Vergi Ahlâkı Grup İstatistikleri.....	226
TABLO 89: Medeni Duruma Göre Ortalamaların Eşitliği Testi.....	226
TABLO 90: Gelir Düzeyi İle Vergi Ahlâkı Arasındaki İlişki.....	227
TABLO 91: Dini Katılım Düzeyi İle Vergi Ahlâkı Arasındaki İlişki.....	227

TABLO 92: Hükümete Güven Düzeyi İle Vergi Ahlâkı Arasındaki İlişki.....	227
TABLO 93: Hukuk Sistemi ve Mahkemelere Olan Güven Düzeyi İle Vergi Ahlâkı Arasındaki İlişki.....	228
TABLO 94: Parlamenta Olan Güven Düzeyi İle Vergi Ahlâkı Arasındaki İlişki.....	228
TABLO 95: Ulusal Gurur Düzeyi İle Vergi Ahlâkı Arasındaki İlişki.....	229
TABLO 96: Adil Olmayan Bir Vergi Sisteminde Vergi Kaçırmanın Kabul Edilebilirliği İle Vergi Ahlâkı Arasındaki İlişki.....	229
TABLO 97: Türkiye Cumhuriyeti'nin Demokratik Bir Sistemle Yönetildiğini Düşünenler İle Vergi Ahlâkı Arasındaki İlişki.....	230
TABLO 98: Vergi Yükünün Kabul Edilebilirlik Düzeyi İle Vergi Ahlâkı Arasındaki İlişki.....	230
TABLO 99: Toplanan Vergilerin Etkin Şekilde Kullanıldığını Düşünenler İle Vergi Ahlâkı Arasındaki İlişki.....	231
TABLO 100: Ödenen Vergilerin Kamu Hizmeti Olarak Kendilerine Döndüğünü Düşünenler İle Vergi Ahlâkı Arasındaki İlişki.....	231
TABLO 101: Denetleneceğini Düşünen Mükellefler İle Vergi Ahlâkı Arasındaki İlişki.....	232
TABLO 102: Vergi Kaçıran bir Mükellef İle Alış Veriş Yapmayacağını İfade Edenler İle Vergi Ahlâkı Arasındaki İlişki.....	232
TABLO 103: Vergi Kaçıranları Toplumun Kınayacağını Düşünenler İle Vergi Ahlâkı Arasındaki İlişki.....	233
TABLO 104: Vergi Vermenin Bir Vatandaşlık Görevi Olduğunu Düşünenler İle Vergi Ahlâkı Arasındaki İlişki.....	233
TABLO 105: Vergi Suçu Dolayısıyla Yakalanıp Cezalandırılmaktan Korktuğunu İfade Eden Bireyler İle Vergi Ahlâkı Arasındaki İlişki.....	234
TABLO 106: Vergi Suçu Dolayısıyla Yakalanıp Toplum Karşısında Saygınlığını Yitireceğini Düşünen Bireyler İle Vergi Ahlâkı Arasındaki İlişki.....	234
TABLO 107: Vergi Suçu İşlemekten Dolayı Vicdan Azabı ve Suçluluk Duyacağını İfade Eden Bireyler İle Vergi Ahlâkı Arasındaki İlişki.....	235
TABLO 108: Vergi Aflarının Sıklıkla Uygulanmasının Yararlı Olduğunu Düşünenler İle Vergi Ahlâkı Arasındaki İlişki.....	235
TABLO 109: Vergi İdaresi ve Memurlarının Mükelleflere Yaklaşımlarını Olumlu Bulanlar İle Vergi Ahlâkı Arasındaki İlişki.....	236
	236

GRAFİKLER LİSTESİ

Sayfa No.

GRAFİK 1: Kadın ve Erkekler Açısından Yolsuzluk ve Vergi Kaçakçılığına Bakış.....	21
GRAFİK 2: Vergi Ahlakı ve Kayıtdışı Ekonominin Boyutu Arasındaki İlişki.....	111
GRAFİK 3: Asya Ülkelerinde Vergi Ahlakı.....	115
GRAFİK 4: Asya Ülkelerinde Vergi Ahlakı ile Kayıtdışı Ekonominin Boyutu Arasındaki İlişki.....	119
GRAFİK 5: Amerika’da Vergi Ahlakı.....	138
GRAFİK 6: Amerika’da Vergi Ahlakı ile Kayıtdışı Ekonominin Boyutu Arasındaki İlişki.....	143
GRAFİK 7: Afrika’da Vergi Ahlakı.....	150
GRAFİK 8: Afrika’da Vergi Ahlakı ile Kayıtdışı Ekonominin Boyutu Arasındaki İlişki.....	155
GRAFİK 9: Avrupa’da Vergi Ahlakı.....	161
GRAFİK 10: Avrupa’da Vergi Ahlakı ile Kayıtdışı Ekonominin Boyutu Arasındaki İlişki.....	166
GRAFİK 11: Geçiş Ekonomilerinde Vergi Ahlakı.....	172
GRAFİK 12: Geçiş Ekonomilerinde Vergi Ahlakı ile Kayıtdışı Ekonominin Boyutu Arasındaki İlişki.....	179
GRAFİK 13: Eğitim Düzeyi.....	187
GRAFİK 14: Bir Mükellef İçin Vergi Ödemek, Ahlaklı Olmanın Bir Göstergesidir.....	190
GRAFİK 15: Vergi Sistemi Adil Değilse, Vergi Kaçırarak Ahlaksızlık Değildir.....	193
GRAFİK 16: Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı Olmaktan Gurur Duyuyorum.....	196
GRAFİK 17: Türkiye Cumhuriyeti’nde Hükümet Politikalarına Güven Duyuyorum.....	198
GRAFİK 18: Türkiye Cumhuriyeti’ndeki Hukuk Sistemine Ve Mahkemelere Güven Duyuyorum.....	199
GRAFİK 19: Türkiye Cumhuriyeti’nde Parlamento’ya (TBMM) Güven Duyuyorum.....	201
GRAFİK 20: Vergi Ödememek Ahlaksızlık Olarak Kabul Edilmelidir.....	203
GRAFİK 21: Türkiye’de Vergi Kaçıranlar Üzerinde Yapılan Denetimleri Etkili Buluyorum.....	207
GRAFİK 22: Dini Kurallar Ve Dine Bağlı Yaşamak Benim İçin Önemlidir.....	210
GRAFİK 23: Vergi Kaçırmanın Ahlakî Açısından Yanlış Olduğunu Düşünüyorum.....	216
GRAFİK 24: Vergi Ödemek Her Vatandaşın Ahlakî Bir Görevidir.....	221

ŞEKİLLER LİSTESİ

ŞEKİL 1: Vergi Kültürünün Kapsamını Belirleyen Unsurlar.....	45
ŞEKİL 2: Tutuklular İkilemi Oyununun Geniş Biçimli Gösterimi.....	66

GİRİŞ

Vergileme konusu insanlık tarihi boyunca, tüm devletleri ve halk tebaasını meşgul eden en önemli konulardan biri olmuştur. Bir toplumda insanların hangi ilkelere bağlı olarak vergileneceği ve nelerin vergilendirileceği hususları, toplumların ekonomik ve sosyal gündemini devamlı bir şekilde meşgul eden bir konu olmuştur. Bu nedenle iyi işleyen, etkin ve adaletli vergileme, hem halk hem de devlet açısından önem arz eden ve hedeflenen bir durumdur. Adaletli ve eşitliğe uygun bir vergi sisteminin varlığı ise birçok unsurun varlığı ile mümkün olabilmektedir.

Modern muasır toplumlar, vergilerin zorunlu ödenmesine dayanmaktadır. Etkin ve yeterli kamu hizmetinin sunumu için vergilerin en önemli mali araç olduğu toplum tarafından bilinmesine karşılık, bireylerin vergi ödemekten hoşlanmadığı bir gerçektir. Günümüzde vergi kaçakçılığı neredeyse tüm ülkelerde büyüyen ve yaygın bir problemdir. Bireyleri vergi kaçakçılığı fiilinden caydırmak ve bir toplumda vergi uyumunu sağlama konusu da, vergilerin kendisi kadar eski ve vergilerin mevcudiyetinden beri süre gelmiş bir keşif alanıdır.

Vergi uyumu, vergilendirme süreci sonunda ortaya çıkan bir eylemdir. Vergi uyumunu teşvik için kullanılan en eski ve yaygın uygulama, vatandaşları caydırma politikası ile vergi ödemeye mecbur kılmaktır. Buna karşılık vergi uyumu, sadece vergi oranı, cezalar ve tespit edilme olasılığının bir fonksiyonu değildir. Ampirik bulgular, vergi uyumunun tamamen ödül ve ceza ile ya da denetlenme olasılığı ile açıklanamayacağını göstermektedir. Vergi uyumu aynı zamanda vergi ödeme ya da kaçırmaya yönelik bireysel istekliliğin de bir fonksiyonudur ve bu noktada devreye vergi ahlâkı konusu girmektedir.

Son yıllarda ülkelerin birçok alanda elde ettiği vergi gelirlerinin, küreselleşmenin bir sonucu olarak azalmaya başlaması nedeniyle, mevcut vergilerin tam ve zamanında ödenmesi hususu önem kazanmıştır. Bunun sonucu olarak son yıllarda vergi uyumu ya da

uyumsuzluğunun nedenleri ve vergi ahlakının analizi konuları, vergi uyumu literatüründe daha fazla irdelenmeye başlanmıştır.

Vergi ahlâkı, açıklaması zor olan sosyal bir fenomendir. Vergi ahlâkı ile ilgili olarak insanların hile yapmaktansa yapmamayı neden tercih ettikleri, kendi rızaları ile vergi ödeme istekliliklerini arttıran faktörlerin neler olduğu, bu faktörlerin vergi mükelleflerinin gelirlerini doğru beyan etmelerine olan etkileri konuları literatürde sıklıkla araştırılmaktadır. Vergi ahlâkı konusu, vergi uyumu ya da vergi kaçacağı düzeyini açıklamada yardımcı olduğu için, vergi ahlâkının maliye politikası ile ilişkisinin göz ardı edilmesi de mümkün değildir. Bir toplumda vergi ahlâkının artması, vergi kaçakçılığını ve kayıtdışı ekonominin boyutlarını azaltmakta, devletin caydırma politikalarına olan ihtiyacını ve vergi uyum maliyetlerini düşürmekte ve sonuçta vergi uyumunu pozitif yönde etkilemektedir.

Bu çalışmada; teorik manada vergi mükelleflerinin kendi rızaları ile vergi ödeme arzularını arttıran ve dolayısıyla kendi rızaları ile doğru beyanda bulunmalarını sağlayan; vergi kaçakçılığı ve vergiden kaçınma hissini azaltan vergi ahlakı kavramı üzerinde durulacaktır. Çalışmanın amacı, vergi ahlâkı kavramının açıklanması, Dünya'nın çeşitli yerlerinde ve Türkiye'de daha önce yapılmış ampirik çalışmaların sonuçlarından hareketle vergi ahlakının boyutunu ve vergi ahlakını etkileyen faktörleri analiz etmektir. Bu bağlamda ilgili çalışma üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, öncelikli olarak ahlâk ve etik kavramları ve bu kavramlar arasındaki farklılıklar ortaya konacak, vergilemenin boyutu ile ilgili olarak vergi ahlâkı kavramı açıklanacaktır. Daha sonra vergi ahlâkı ile sıkı bağı bulunan vergi uyumunu açıklamaya yönelik, rasyonel tercihler teorisi ve ahlaki duygular teorisi hakkında bilgiler verilerek vergi ahlakını şekillendiren unsurlar açıklanacaktır. Bu bağlamda ilgili faktörler, sosyal kurallar, vergi kültürü ve vergi yasaları ve hukuksal yapı olmak üzere üç başlıkta toplanıp incelenecektir. Özellikle bireylerin yaş, cinsiyet, eğitim durumu, medeni durum, dine bağlılık ve güven duygularının vergi ahlakı üzerine etkisi, Dünya Değerler Anketi verilerinden yararlanarak ayrıntılı olarak ortaya konacaktır.

İkinci bölümde, vergi ahlâkının ölçülebilirliği ile ilgili olarak mükellef tipleri ve davranışları hakkında incelemeler yapılacak, vergileme işlemine karşı ortaya çıkan tepkiler açıklanacaktır. Bu tepkiler vergiye karşı suç unsuru taşıyan ve taşımayan unsurlar olmak

üzere ikiye ayrılmaktadır. Daha sonra vergi ahlakının kayıtdışı ekonominin boyutları üzerine etkisi teorik bazda incelenerek çeşitli ülkelerde vergi ahlakı ile kayıtdışı ekonomi ilişkisine değinilecektir. İkinci bölümün son kısmında Asya, Amerika, Afrika, Avrupa kıtaları ile Geçiş Ülkelerinde geçmişten günümüze vergi ahlakının gelişimi, bu ülkelerde vergi ahlakının artış ve azalışına yol açan faktörlerin analizine yer verilecektir.

Üçüncü bölümde ise ilk olarak Türkiye’de vergi ahlâkını belirleyici unsurların irdelenmesine yönelik olarak Bursa İlinde gerçekleştirilmiş olan anket çalışmasının bulguları analiz edilecektir. Daha sonra bu bulgular doğrultusunda, vergi ahlakı düzeyi ile vergi ahlakı belirleyicileri arasında bir korelasyon analizi yapılmak suretiyle ortaya çıkan ilişkiler değerlendirilecektir. Anket sonuçlarından hareketle, elde edilen veriler ışığında Bursa’da ve Türkiye’de vergi ahlakını artırmak amacıyla alınması gereken önlemler hakkında bilgi verilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

VERGİ AHLÂKI: KAVRAM VE KURUMSAL YAPI

1. VERGİ AHLÂKI

Çalışmanın temel yapıtaşını oluşturan vergi ahlâkı, daha çok insanlar neden vergi öderler? sorusu ile ilgili bir kavramdır. Bu kavram insanların vergi ödemesini sağlamada somut olguların(ceza, denetim vb.) yanı sıra, soyut bazı etkenlerin de önemli derecede etkili olabileceği kurgusuna dayalı bir yaklaşımı ifade etmektedir. Bu çerçevede, ilk olarak ahlâk ve etik kavramları hakkında bilgi verilmiş ve daha sonra da vergi ahlâkı kavramı ayrıntılı şekilde açıklanmıştır.

1.1. AHLÂK VE ETİK KAVRAMI AYRIMI

Günümüzde Türk ve yabancı literatürde birbirlerinin yerine kullanılan ve birbiri ile karıştırılmaya müsait ahlâk ve etik kavramları, temelde anlam olarak farklılık arz etmektedir.

Ahlâk “*Moral; Morale*”; “*Bir toplum içinde kişilerin uymak zorunda oldukları davranış biçimleri ve kuralları*” ya da “*mutlak olarak iyi olduğu düşünülen veya belli bir yaşam anlayışından kaynaklanan davranış kuralları bütünü*”¹ olarak ifade edilebilir. Diğer bir tanımda ise belli bir dönemde belli insan topluluklarınca benimsenmiş olan, bireylerin birbirleriyle ilişkilerini düzenleyen törel davranış kurallarının, yasalarının, ilkelerinin toplamı olarak betimlenmiştir. Ahlâkiliğin özünde ise bireylerin bu adı geçen kurallara duyduğu saygı yatmaktadır².

Aristoteles’ten bu yana felsefi bir disiplinin adı olan etik, Yunanca’daki *ethos* sözcüğünden türemiştir. İki farklı kullanımı söz konusudur: İlki **εθος**; alışkanlık, töre, görenek anlamları taşır. İkinci kullanım ise **ηθος**; daha dar anlamdadır ve bu etiğe göre davranan kişiler kendilerine aktarılan kuralları ve değer ölçülerini sorgulamadan uygulamayan ve onları kavramak ve üzerlerinde düşünmek suretiyle daha iyiyi

¹ TDK Türkçe Sözlük, <http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=verilst&kelime=Ahlak&ayn=tam>, 2010.

² Annemarie Piepper, **Etik Giriş**, çev. Veysel Atayman ve Gönül Sezer, Ayrıntı Yayıncılık, İstanbul, 1999, s. 23.

gerçekleştirmeye çalışan bireylerdir³. Etik, ahlâkı bir olgu olarak betimlemek ya da açıklamak yerine onu eleştiren, sorgulayan ve değerlendiren bir yaklaşımdır denebilir⁴. Sonuç olarak etik genel olarak tanımlanacak olursa, insanların kurduğu, bireysel ve toplumsal ilişkilerin temelini oluşturan değerleri, normları, kuralları, doğru-yanlış ya da iyi kötü gibi ahlâksal açıdan araştıran bir felsefe disiplini olarak ifade edilebilir.

Ahlâklı olmanın, kendisine verilen görevi iyi yapmak olduğu ve ahlâkın görevin yapılmasını en iyi şekilde gerçekleştirdiği düşünülduğünde, bu ilme “görev ilmi” denilebilecektir⁵. Konumuzla ilgili olarak “Kant’ın Ödev Etiği⁶” bizlere daha yakın olan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Vergileme olgusu tarih boyunca insanlığın en önemli konularından bir olmuştur ve gelecekte de bu şekilde devam edecektir. Vergilerin zamanında ve doğru bir şekilde ödenmesi ise tüm zamanlarda arzu edilen bir amaç olmuştur. Ancak insanların faydacı yaklaşımlarının daha baskın olması ve vergi vermeyi insanlar açısından makul ya da zoraki hale getirecek sosyal ve yasal zeminlerin oluşmasındaki sıkıntılar, bu amaçtan sapmalara neden olmuştur. Bu doğrultuda devletler, sosyal ve ekonomik yaşamı sürdürebilmek, sunmaları gereken mal ve hizmetlerin finansmanını sağlayacak vergi gelirlerini toplamakta zorlanmış, bunu daha kolay gerçekleştirmenin yollarını aramışlardır. Vergi ödeme fiilini mükelleflere, gönüllü ya da bir alışkanlık olarak yaptırma konusunda başarılı olmak bağlamında vergi ahlâkı kavramı öne çıkan bir unsur olmaktadır.

Vergi ahlâkı (Tax Morale) ile vergi etiği (Tax Ethics) kavramları aynı ahlâk ve etik kavramlarında olduğu gibi ülkemizde ve Dünya’da eş anlamlı olarak kullanılabilir. Vergi ahlâkı yukarıda ifade edilen genel ahlâktan daha farklı bir kavramdır. Çünkü genel ahlâkta normlar bellidir ve esnek değildir. Ahlâklı bir kişi bazı durumlarda vergi kaçırabilmektedir. Örneğin, genel ahlâk açısından ahlâklı sayılabilecek kişilerin, vergi yüklerinin ağır olması, yapılan vergi tahsilâtına ve bu tahsilât ile elde ettiği gelirleri etkin bir şekilde kullanmadığını düşündüğü bir devlete karşı olan güvensizlikleri dolayısıyla vergi kaçırabilecekleri öne sürülebilir.

³ Pieper, a.g.e., s. 31.

⁴ Mehmet Kuyurtar, “İbni Haldun’un Ahlâk Hakkındaki Görüşleri”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İzmir, 1992, s. 10.

⁵ Zehra Alkan Koyuncu, “Kitab-ı Mukaddes ve Kur’an’ı Kerim’de Ortak Ahlâki İlkeler”,(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Ankara, 2006, s. 40.

⁶ Daha fazla bilgi için bkz. Ahmet Cevizci, **Etiğe Giriş**, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2008, ss. 175-189.; Bedia Akarsu, **Immanuel Kant’ın Ahlâk Felsefesi**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1999.; Immanuel Kant, **Ahlâk Metafiziğinin Temellendirmesi**, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 2002.

1.2. VERGİ AHLÂKI KAVRAMI

Vergi ahlâkı⁷ ile ilgili ilk önemli bulgular 1960 ve 1970’li yıllarda Günter Schmölders’in önderliğinde ve etrafında bulunan Alman bilim adamları tarafından oluşturulan *Köln Vergi Psikolojisi Okulu* vasıtasıyla elde edilmiştir. Bu okul, ekonomik olayların sadece geleneksel (neo klasik) bakış açısıyla analiz edilemeyeceğini vurgulamıştır. Bunlar temelde vergi ahlaki konusuna, vergi uyumu/uyumsuzluğuyla ilgili bir davranış olarak bakmışlardır⁸.

Vergi ahlâkı, gelir elde edenlerin vergilerini yasalara uygun ölçü ve zamanda ödemeleri konusundaki tutum, davranış, inanç ve değer yargıları⁹ ya da vergi ödeme hususundaki içsel bir motivasyon (intrinsic motivation)¹⁰ olarak ifade edilmiştir. İçsel motivasyon ise dıştan bir baskı ya da zorlama olmadan gönüllü olarak vergi ödemeyi belirtmektedir. Bireyler ya gönüllü olarak vergi öderler ya da yakalanma ve ceza riskini göz önüne alarak vergi ödemezler¹¹. Torgler, daha düşük seviyede vergi ahlâkının bulunduğu toplumlarda vergi kaçakçılığı ve vergiden kaçınma seviyesinin daha fazla oranda gerçekleştiğini ifade etmiştir¹².

Schmölders, vergi ahlâkını vatandaşların sahip olduğu vergi zihniyetine, vergi ödevlerini içsel olarak kabullenmelerine ve devletin egemenliğini onaylamasına dayanan vatandaş olma bilincine dayandırmaktadır¹³. Buna benzer şekilde Orviska ve Hudson’da vergi ödevlerinin yerine getirilmesi ile vatandaşlık görevi arasında bir bağ kurmuşlardır¹⁴. Vatandaşlık görevi görüşü, insanların sadece kendi refahlarını maksimize etme kaygısı ile değil, topluma ve devlete olan sadakat ve sorumluluk duygusu ile de insanların hareket ettiğini ileri sürmektedir. Vatandaşlık görevine yüksek derecede sahip olan sorumlu

⁷ Vergi ahlâkı kavramı, ilk olarak 1960 yılında Günter Schmölders tarafından literatüre kazandırılmıştır. Bu çalışma’da vergi ahlâkının vergi uyumuna yönelik bir içsel motivasyon olduğundan bahsedilmiştir. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Günter Schmölders, **Das Irrationale in der Öffentlichen Finanzwirtschaft**, Frankfurt am Main: Suhrkamp, Deutschland, 1960, ss.97-98.

⁸ Benno Torgler, **Tax Compliance and Tax Morale A Theoretical and Empirical Analysis**, Edward Elgar Publishing, England, 2007, s. 4.

⁹ Halil Seyidoğlu, **Ekonomik Terimler: Ansiklopedik Sözlük**, Güzem Yayınları, Ankara, 1992, s. 949.

¹⁰ Benno Torgler, a.g.e., s. 70.

¹¹ Coşkun Can Aktan, “Vergi Psikolojisinin Temelleri ve Vergi Ahlakı”, **Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi**, (Ed. Coşkun Can Aktan, Dilek Dileyici ve İstiklal Y. Vural), Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2006, s.126.

¹² Benno Torgler, “Tax Morale, Rule Governed Behaviour and Trust”, **Constitutional Political Economy**, S. 14, 2003, ss. 119-140., s.136.

¹³ Schmölders, a.g.e., s.98.

¹⁴ Marta Orviska ve John Hudson, “Tax Evasion, Civic Duty and the Law Abiding Citizen”, **European Journal Of Political Economy**, S. 19, 2002, ss.83-102., ss. 86-87.

vatandaşlar, sistem uyumsuzluğa izin verse bile işbirliğine giderler. Bunların davranışları denetimler ve zorlayıcı önlemler ile dışarıdan düzenlenmez ancak topluma olan ilgi ve bağlılıkları ile düzenlenir. Buradaki uyum isteği, vatandaşlık görevine olan güçlü bağdan türemektedir¹⁵.

Burada karşımıza başka bir kavram olan vergi uyumu (Tax Compliance) çıkmaktadır. Vergi ahlâkının iyi bir şekilde idrak edilebilmesi için vergi ahlâkı ile sıkı bir ilişki içerisinde bulunan vergi uyumunun da incelenmesi gerekmektedir.

2. VERGİ UYUMU

Vergi uyumu (Tax Compliance), genel olarak bir mükellefin vergi ile ilgili yükümlülüklerini tam ve zamanında yerine getirmesi ya da en yalın ifade ile mükelleflerin kendilerine düşen vergi borçlarını ödeme isteklilikleri olarak tanımlanabilir¹⁶.

Vergi kanunları kapsamında vergi uyumu, vergi matrahının doğru bildirilmesi, yükümlülüğün doğru hesaplanması, beyannamenin zamanında verilmesi ve ödenecek tutarların zamanında ödenmesini içermektedir. Vergi kaçakçılığının çoğu birinci aşamada gerçekleşmektedir. Vergi kaçırancının çoğu yükümlülüklerinin tamamını beyan etmezler ya da bir kısmını beyan etmektedirler¹⁷.

Mükellefler vergiye karşı ortaya çıkan uyumsuzluğa bağlı olarak vergi kaçırma, vergiden kaçınma, vergi borcunun geciktirilmesi ve verginin yansıtılması gibi davranışlarda bulunabilmektedir. Vergi uyumu ile amaçlanan, vergi gelirlerini azaltıcı bütün bu şekildeki davranışların önlenmesidir¹⁸.

Vergi uyumu kavramının karşıtı olan *vergi uyumsuzluğu (Tax Noncompliance)* ise; vergi kanunlarına aykırı olarak mali durumların gerçek hali yerine, görünürde(fiktif) işlemler ile vergi matrahının olması gereken tutardan daha düşük ya da daha yüksek gösterilmesi, vergi beyannamelerinin tam veyahutta zamanında verilmemesi ya da beyan

¹⁵ Erich Kirchler, **The Economic Psychology of Tax Behaviour**, Cambridge University Press, İngiltere, 2007, s. 100.

¹⁶ Kirchler, a.g.e., s. 21.

¹⁷ Luigi A Franzoni, "Tax Compliance", **Encyclopedia Of Law And Economics**, Boudewijn Bouckaert and Gerrit De Geest(eds.), Edward Elgar, 2008, s.5; <http://ssrn.com/abstract=1271168>, Erişim Tarihi: 22.11.2010.

¹⁸ Coşkun Can Aktan ve Hilmi Çoban, "Kamu Maliyesine Güven ve Ekonomik Anayasa", **Çimento İşveren Dergisi**, Kasım 2007, s. 8.

edilen ve kesinleşen vergilerin ödenmemesi gibi davranışların sergilenmesidir¹⁹. Vergi uyumu ya da uyumsuzluğu, vergi ahlâkı açısından önemli bir belirleyici olmaktadır.

Vergi uyumu gözlemlenebilen bir harekettir. Uyum ya da uyumsuzluk sadece yakalanma olasılığı ve vergi oranlarının bir fırsat fonksiyonu değil, aynı zamanda uyum ya da kaçırma istekliliğinin bireysel bir fonksiyonudur. *Vergi ahlâkı yüksek olduğunda, aynı doğrultuda vergi uyumu da artmaktadır*²⁰.

Literatürde vergiyi gönüllü olarak ödemeyi veya ödememeyi açıklayan temel iki teori bulunmaktadır²¹. Bunlar Rasyonel Tercih Teorisi (The Theory of Rational Choice) ve Ahlâki Duygular Teorisi (The Theory of Moral Sentiments)'dir.

2.1. RASYONEL TERCİH TEORİSİ (EKONOMİK TEORİ)

Vergi uyumunun ekonomik modeli Gary Becker tarafından savunulan²² ve Allingham ve Sandmo²³ tarafından geliştirilen suçun ekonomik modeline dayanmaktadır. Bu modele Allingham ve Sandmo Modeli, Caydırma Modeli (Deterrence Model) ya da Beklenen Fayda Teorisi (Expected Utility Theory) adları da verilebilmektedir. Leandra Lederman, uyumun ekonomik modelini, vergi kaçakçılığı kumarının özel bir şekli olarak ifade etmektedir²⁴.

Beklenen fayda teorisi; risk altında karar almayı analiz eden bir teoridir ve bu yaklaşımda vergi uyumu, rasyonel olarak yükümlülerin kendi çıkarlarını izlemelerinin bir parçası olarak görülmektedir²⁵.

Murphy “caydırma modeli” olarak da bilinen ekonomik modelde, mükellef davranışlarının, kârı amaçlayan kararlarla şekillendiğini ifade etmektedir. Murphy makalesinde konuyu şu şekilde açıklamıştır: “*Uyum davranışını açıklamaya çalışan*

¹⁹ Jeffrey A. Roth, John T. Scholz ve A. D. Witte, **Tax Payer Compliance, Volume 1 An Agenda for Research**, Pennsylvania University Press, USA, 1989, s.2.

²⁰ Torgler, **Tax Compliance and Tax Morale A Theoretical and Empirical Analysis**, a.g.e., s. 65.

²¹ Coşkun Can Aktan, “Vergi Psikolojisinin....”, a.g.m., s.126.

²² Gary Becker, “Crime and Punishment: An Economic Approach”, **The Journal of Political Economy**, S. 76, 1968, ss. 169–217, s. 169.

²³ Michael G. Allingham ve Agnar Sandmo, “Income Tax evasion: A Theoretical Analysis”, **Journal of Public Economics**, Vol.1, 1972, p.323-338., s.323.

²⁴ Leandra Lederman, “The Interplay Between Norms and Enforcement in Tax Compliance”, **Ohio. State Law Journal**, S.64, 2003, ss. 1453–1514., s. 1463.

²⁵ Daniel Kahneman ve Amos Tversky, “Prospect Theory: An Analysis of Decision Under Risk”, **Econometrica**, S. 47, No.2, Mart 1979, ss.263-292., s. 263.

caydırma modeli, insanların tamamen rant kollama güdüsü ile hareket ettiğini savunmaktadır. Mükellefler fırsat ve riskleri değerlendirir ve daha sonra yakalanma olasılığı ve yakalanmanın beklenen cezasının uyumsuzluk aracılığıyla elde edilecek kazançtan düşük olduğu durumda, kanunlara karşı gelir. Caydırma modelini savunanlar, katı uygulama ve cezalarla karşılaştığı durumda, mükelleflerin kural ve kararlara uyacağına inanmaktadırlar”²⁶.

Allingham-Sandmo modeli, bazı kolaylaştırıcı varsayımlara dayanmaktadır. Bu varsayımlar literatürde eleştirilmesine karşılık, Allingham-Sandmo modeli, vergi kaçırma kararı ile ilgili temel sorunların ortaya çıkarılmasında temel ilk adımı oluşturmaktadır. Modelin temel varsayımları şunlardır²⁷.

- Bu teorinin temelinde, ekonomik insan (homo economicus) yatmaktadır. Mükellef rasyonel hareket eder yani mükellefler, gelir miktarını bildirme kararını rasyonel olarak almaktadır. Buna göre ekonomik insan, faydasını en yüksek seviyeye çıkaracak, içsel maliyetlerini de en aza indirgeyecek kararları almaya çalışır²⁸.

- Mükellefler risk almaya isteksizdir. Mükellef riskli karar alan bir kumarbaz değildir çünkü denetlenme riski her zaman bulunmaktadır.

- Mükellefin vergiye tabi geliri mükellef tarafından bilinmesine karşılık, vergi idaresi tarafından bilinmemektedir.

- Vergi beyanı, mükelleflerin gerçek vergilenebilir gelirini açığa çıkarmaya yol açacak denetime bağlıdır. Eğer bildirilmeyen gelir belirlenirse, daha sonra mükellef kaçıracağı vergiyi ödemek zorunda kalacaktır.

Bu varsayımlar altında kaçırma kararı, optimal portföy dağıtımını konusuna girmektedir. Mükellef gelirinin ne kadarını vergi kaçakçılığı olarak adlandırılan riskli faaliyetlere ayıracağına karar vermek durumundadır. Eğer denetim yok ise net gelir, beyan edilen gelire uygulanan verginin düşülmesi sonucu oluşan gerçek gelire eşittir. Eğer denetim var ise net gelir, gerçek gelire uygulanan vergi ve cezanın düşülmesi ile oluşan

²⁶ Kristina Murphy, “Regulating More Effectively: The Relationship Between Procedural Justice, Legitimacy, and Tax Non-compliance”, **Journal of Law and Society**, S. 32, No:4, 2005, ss. 562-589., ss.564-565.

²⁷ Luigi A Franzoni, “Tax Compliance”, **Encyclopedia Of Law And Economics**, Boudewijn Bouckaert and Gerrit De Geest(eds.), Edward Elgar, 2008, s.5; <http://ssrn.com/abstract=1271168>, Erişim Tarihi: 22.11.2010.

²⁸ Dennis C. Mueller, **Public Choice III**, Cambridge University Press, Cambridge, England, 2003, s. 1’den aktaran Geoffrey Brennan, “Psychological Dimensions in Voter Choice”, **Public Choice**, S.137, 2008, ss.475-489, s.475.

gerçek gelire eşittir. Ne kadar çok gelir denetlenir ise mükellef o kadar çok riskten kaçınacaktır.

Mükellefin kaçakçılık dolayısıyla beklenen net kazancı, hem denetlenme olasılığı ve hem de ceza oranı düşük olduğunda artmaktadır. Bu koşullar eğer tatmin edici ise kaçakçılık kârlı bir yatırım fırsatı özelliği gösterir. Bu aşamadan sonra mükellefin gelirinin ne kadarlık kısmını gizleyeceği konusu öne çıkmaktadır. Bu aşamada mükelleflerin risk karşısındaki tutumları oyuna dâhil olmaktadır. Kaçakçılık miktarı artıkça, mükellefler o derece yüksek kumar oynamaktadırlar. Kazanç daha fazla olabilir ancak ortaya çıkacak kayıplarda çok yüksek olacaktır.

Belirli bir kaçakçılık durumunda, bir mükellefin gelirinin tamamını kaçırması, kaçırma kumarı ile ilgili belirsizlikten doğmaktadır. Teknik olarak bu belirsizlik, kumarın risk primi ile ölçülür. Risk primi ise, mükellefin oynayacağı kumar ile ilgili riskten kaçınmak için ödemeye gönüllü olacağı miktardır. Risk primi, mükellefin risk karşısındaki tutumuna bağlıdır ve yaklaşık olarak kaçırılan verginin karesi kadar artmaktadır. Bu nedenle kaçırılan miktardaki artış, parasal kazanç üzerinde doğrusal etkiye sahiptir²⁹.

Optimal kaçakçılık kararında, beyan edilmeyen gelirlerden sağlanacak kazançlar³⁰ ile kaçakçılık kumarı ile ilgili belirsizlikten doğan risk³¹ dengelenmelidir.

Allingham-Sandmo Modeli önemli sonuçlar ortaya koymaktadır. Bunları kısaca şu başlıklar altında toplamak mümkündür³².

- Bu modele göre vergi uyumunu sağlamak için devletin vergi uyumsuzluğuna karşı yüksek cezalar belirlemesi önerilmektedir çünkü rasyonel, ancak ahlâksız mükellefler bu şekilde uyumsuzluktan caydırılabilir. Mükellefin kaçıracağı vergi miktarı, denetim oranı ve ceza oranı ile negatif ilişkilidir. Sert tedbirler yani yüksek denetim ve ceza oranları, kaçakçılıktan beklenen kazancı azaltır ve gelirin büyük bir kısmının beyanına yol açar.

- Vergi uyumu, sahtekârlığın ortaya çıktığı zamandaki ceza ve yakalanma olasılığına bağlıdır. Riskten kaçınan ılımlı mükellefler için kaçakçılık, sadece kaçakçılıktan beklenen faydanın negatif olduğu durumda sifira iner. Bu nedenle eğer başarısız illegal

²⁹ Luigi A Franzoni, a.g.m., s.6.

³⁰ Beyan edilmeyen miktar ne kadar çok olursa beklenen kazanç o kadar fazla olur.

³¹ Beyan edilmeyen miktar ne kadar çok olursa, alınan risk o derece fazladır.

³² Luigi A Franzoni, a.g.m., ss. 7-8.

davranışın beklenen faydası muhtemel cezasından daha yüksek ise rasyonel bir mükellef vergi kaçırılmaya yönelir. Diğer bir ifade ile eğer cezanın beklenen değeri, kaçakçılıktan beklenen kazançtan düşükse, rasyonel bir mükellef vergi kaçıracaktır³³. Bu nedenle ceza ve denetim oranları yeterli derecede yüksek olmalıdır.

- Riskten çok hoşlanmayan mükellefler, daha az vergi kaçırmaktadır. Eğer denetlenme kesin ise riskten kaçınma davranışı çok yüksek olmaktadır. Riskten çok hoşlanmayan mükellefler için kumarın yarattığı belirsizlik, kaçakçılığın pozitif kazancını tamamen karşılamaktan çok uzaktır ve maliyetlidir. Net kaçakçılık kazancı negatif olmaktadır ve optimal kaçakçılık miktarı sifıra yaklaşmaktadır.

- Vergiler, mükellefler açısından sakınmaya veya kaçınmaya çalışılan masraflar olarak tanımlanmaktadır. Buna göre yükümlüler, vergi kaçırdıkları ortaya çıkmadığı ve ayrıca, vergi kaçırmanın cezası ağır olmadığı sürece vergi kaçırıcılardır³⁴. Vergi oranlarındaki bir artış, mükellefleri reel anlamda daha kötü duruma getirir. Vergiler, bireyler için bir tazyik ve bir mali yük oluşturduğundan, birey hâlihazırdaki imkânlar dâhilinde daha az vergi ödemeye ya da mümkünse hiç ödememeye yol açacak davranışları benimserler.³⁵ Eğer mükellefler, vergi sonrası daha yoksul duruma geldiklerinden dolayı riske karşı daha çok isteksiz olurlarsa, daha yüksek vergi oranları kaçakçılık miktarını azaltacaktır.

- Beyan edilmeyen gelirin vergi tahsilâtı üzerine etkisi ele alınacak olunursa, net gelir kaybı, kaçırılan vergilere eşittir. Vergi idaresi için net vergi kaybı, mükellef için net kaçakçılık kaybını aşmaktadır. Bu iki eşitlik arasındaki takoz, telafi edilmeyen kaybı gösteren risk primine eşittir. Vergi idaresince elde edilen gelirin her bir lirası için mükellefin kaybı kesinlikle bir liradan fazladır. Mükellefiyetten doğan ilave maliyet, mükellefin sigortasız riskinden kaynaklanmaktadır.

Allingham-Sandmo, yüksek vergi oranlarının daha çok ya da daha az uyuma neden olup olmadığı konusu ile öncelikle ilgilenmişlerdir. Andreoni, Erard ve Feinstein, Allingham-Sandmo Modelinin aydınlatıcı olduğunu ancak birçok zorlukla karşı karşıya

³³ Leandra Lederman, a.g.m., s. 1463.

³⁴ Selçuk İpek ve İlknur Kaynar, ““Vergiye Gönüllü Uyum” Konusunda Çanakkale İline Yönelik Ampirik Bir Çalışma”, **Yönetim ve Ekonomi**, Cilt 16, Sayı 1, Manisa, 2009, s. 175.

³⁵ İpek ve Kaynar, a.g.m., s. 126.

olduğunu ifade etmişlerdir. Bu zorluklar kısmen modelin çok genelleştirilmesinden kaynaklanmaktadır ve modelin gerçekçiliğini şüpheli hale getirmektedir³⁶.

Ayrıca ekonomik model Lederman tarafından eleştirilmektedir. Ceza, denetim ve önlemleri artırmak, verimi olumsuz etkileyebilir. İnsanların orantısız olarak farklı cezalandırılabilme olasılığı, verimliliği ve daha fazla çalışmayı teşvik etmez. Ayrıca insanların yakalanmasında da tarafsız olunmayabilir çünkü henüz denetlenmeyip yakalanmayan birçok insan bulunmaktadır. Diğer bir eleştiri ise birçok gerçek mükellefin denetim ve ceza oranlarının farkında olmayacağı konusudur. Bu yüzden bilgi eksikliği, vergi ve cezanın belli kesime yüklenmesine ve uyumsuzluk oranının artmasına yol açabilir³⁷.

Sonuç olarak ekonomik teori, mükellefleri uyumsuzluk davranışından vazgeçirmek için caydırma psikolojisine dayanmaktadır. Bu düşünce bazı durumlarda olumlu sonuç verir ancak her durumda çalışmayabilir. Bu nedenle ekonomik modelde savunulan her mükellefin davranış ve düşüncelerinde rasyonel olduğu varsayımı yanlıştır. Bu nedenle daha yüksek ve katı ceza ve denetimlerin mükellefleri uyuma zorlayacağı fikri hatalıdır.

Suç işlemeye meyilli kişiler, ceza ve denetim ne olursa olsun suça devam ederler. Bir mükellef için rasyonel olan bir başkası için rasyonel olmayabilir. Bununla birlikte, bu analiz birçok hanehalkının neden bu yaklaşımda tahmin edilenden daha çok ve tam bir şekilde uyum gösterdiğini açıklayamaz³⁸. Daha sonra yapılan araştırmalar, bireylerin vergiye uyum kararlarındaki farklılıkların denetim olasılığı ve cezalarla bağlantılı umulan fayda ve kayıplar tarafından tek başına açıklanamadığını ifade etmiştir. Bu model, vergi uyumunu etkileyen tüm etkenleri kapsamamaktadır.

Ekonomik modelin eksik yönlerinden biri de insanların çoğunlukla ahlaki olarak karar aldıklarını göz ardı etmesidir. İnsanların vicdanları ve inançları kararlarını etkilemektedir³⁹. Bu bağlamda, denetim olasılığı ve cezaların yanında vergi oranları, vergi ahlâkı, vergi yönetiminin etkinliği ve vergi afları gibi bir dizi ekonomik ve sosyo-psikolojik faktör de mükelleflerin vergi uyumu ile ilgili davranışlarının belirlenmesinde araştırmalara katılmaya başlanmıştır⁴⁰.

³⁶ James Andreoni, Brian Erard, ve Jonathan Feinstein. "Tax Compliance", **The Journal of Economic Literature**, S. 36, No. 2, 1998, ss. 818-860., s. 824.

³⁷ Leandra Lederman, a.g.m., ss.1453-1454.

³⁸ Benno Torgler, **Tax Compliance and Tax Morale A Theoretical and Empirical Analysis**, a.g.e., s. 64.

³⁹ Leandra Lederman, a.g.m., s. 1454.

⁴⁰ Mehmet Tunçer, "Vergi Yardımcılarının Vergi Uyumuna Etkisi", **Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, S. 7/1, Ankara, 2005, s. 220.

1979 yılında Kahneman ve Tversky⁴¹ tarafından yapılmış olan bir çalışma ile literatüre Beklenen Fayda Teorisine alternatif olarak **Beklenti Teorisi (Prospect Theory)**⁴² eklenmiştir. Bu teori, Beklenen Fayda Teorisinin temel prensiplerinin karar alıcılar tarafından ihlal edildiği ve dolayısıyla da bireylerin tercihlerini yansıtmada etkinliklerini yitirdikleri yönünde eleştiriler ile ortaya konmuştur.

Kahneman ve Tversky, Beklenti Teorisi ile mevcut ihlallerin açıklanabileceğini öngörmüşlerdir⁴³. Bu görüşü destekleyen bir biçimde Gideon Yaniv'in Beklenti Teorisini analiz ettiği çalışmasında, mükelleflerin peşin ödenen vergilerin vergi kaçırma kararlarında beklenen fayda teorisi altında herhangi bir etkisi olmadığını ancak beklenti teorisinde bu unsurun vergi kaçırma kararını etkilediği ifade edilmiştir⁴⁴.

2.2. AHLÂKİ DUYGULAR TEORİSİ

Ahlâki duygular teorisi; bireylerin vergilerini ödeme ya da ödememe konusundaki davranışlarını etkileyen faktörlerin sadece mali faktörler olmadığını ifade eden bir teoridir.

Ekonomik teoriye yapılan eleştiriler sonrasında birçok çalışmada mükellef davranışı ve uyumunu açıklamaya yönelik olarak vergi ahlaki kavramı ortaya konulmuştur. Mükellef davranışlarını açıklama konusunda ekonomik teori, devlet ve vergi politikalarının oluşmasında vergi ahlakının ikincil rol oynadığını ifade ederken, ahlâki duygular teorisi ise vergi politikalarının, devlet kurumlarından etkilendiğini savunmaktadır. Vergi ahlaki içsel olarak mükellef davranışlarını açıklamaktadır.

Ekonomik model, mükelleflerin neden gelirlerini beyan ettiklerini ya da etmediklerini açıklama konusunda yani mükellef davranışlarını belirlemede yetersiz kalmaktadır⁴⁵. Ekonomik modeli eleştirenler, bireylerin vergi ödeyip ödememelerinin sadece mali hususlar ile ilgili olmadığını, bireylerin vergi ödeme veya ödememeleri

⁴¹ Daha fazla bilgi için bkz. Daniel Kahneman ve Amos Tversky, "Prospect Theory: An Analysis of Decision Under Risk", **Econometrica**, S. 47, No.2, Mart 1979, ss.263-292.

⁴² Bu teori ve işleyiş mekanizması ile ilgili geniş bilgi için bkz. Christopher Trepel, Craig R. Fox ve Russell A. Poldrack, "Prospect Theory on the Brain? Toward a Cognitive Neuroscience of Decision Under Risk", **Cognitive Brain Research**, S.23, Ocak 2005, ss. 34-50, ss.37-41.

⁴³ Amos Tversky ve Daniel Kahneman, "Advances in Prospect Theory: Cumulative Representation of Uncertainty", **Journal of Risk and Uncertainty**, S.5, 1992, ss.297-323., s.297.

⁴⁴ Gideon Yaniv, "Tax Compliance and Advance Tax Payments: A Prospect Theory Analysis", **National Tax Journal**, S. 52, No.4, Aralık 1999, ss. 753-764., s. 762.

⁴⁵ Leandra Lederman, a.g.m., s. 1468.

hususunu etkileyen birçok faktörün bulunduğunu ve bu nedenle, kumanda kontrol yaklaşımına dayanmayan bir teoriye ihtiyaç duyulduğunu ifade etmektedirler.

Ceza ve yakalanma olasılığı dışında vergi ödeme kararını etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Buna göre bireylerin vergi ödeme ya da ödememelerine etki eden ve mali faktörler dışında kalan faktörler sekiz grupta toplanabilir⁴⁶. Bunlar; psikolojik faktörler, idari faktörler, dini faktörler, ahlâki faktörler, kültürel faktörler, kurumsal faktörler, hukuki faktörler ve siyasal faktörlerdir⁴⁷.

Adam Smith'in Ahlâki Duygular Teorisi⁴⁸ adlı eserinde, toplumda var olan doğal düzenin birey davranışları üzerindeki etkilerini üç başlık altında toplamıştır.

1. Yakınlık duyma hissi
2. Özgürlük isteği ve toplumsal kurallara uyma eğilimi
3. Çalışma alışkanlığı ve değişim eğilimi

Smith'e göre bu üç duygu, birbirini etkilemek suretiyle toplum içerisinde dengenin sağlanmasına yardımcı olmaktadır. Bu denge ile bireyler, bir yandan kendi çıkarlarını gözetmeye çalışırken diğer taraftan başkalarına iyilik yaparak onların da refaha ermesine yardımcı olurlar⁴⁹.

Arkadaşlıklar, ilişkiler ve toplumdaki diğer üyelerin vergi uyumu, mükellefin vergi uyumunu etkilemektedir. Bu nedenle bir mükellefin arkadaş ve meslektaşları vergi kanunları ile uyum içinde ise kendisi de muhtemelen uyum sağlayacaktır. Sonuçta toplumda ne kadar çok kişi uyum içinde olursa, zamanla vergi ödemeleri artacak ve uyum artacaktır. Ancak toplumda bazı kişiler vergi kanunlarını idarenin bir sömürü aracı olarak görebilir ve uyuma yanaşmazlar. Bu durumda kişileri çizgi içerisine çekmek için

⁴⁶ Aktan, a.g.e., s.130.

⁴⁷ Genel hatları ile sınıflandırılan bu faktörler, daha sonraki kısımlarda farklı başlıklar altında ayrıntılı şekilde açıklanacağından dolayı burada sadece sayılmıştır.

⁴⁸ Bu eser Adam Smith tarafından 1759 yılında ortaya konmuştur. Aynı zamanda 1776 yılında diğer bir büyük eseri olan *Milletlerin Zenginliği* adlı çalışması ortaya çıkmıştır. Bu iki büyük esere dayanarak, Adam Smith ahlâk felsefesini sempati motivasyona, iktisat teorisini de bencillik motivasyonuna dayandırır. Bu durum da Smith'in düşüncesinde bir çelişki oluşturmaktadır. Ekonomi-politik literatürde bu iki eser üzerinden yapılan tartışmalara da "**Adam Smith Sorunu**" adı verilmiştir. Buradaki temel tartışma konusu da Adam Smith'in *Milletlerin Zenginliği*'nde yer alan fikirlerinde *Ahlâki Duygular Teorisi*'ni göz ardı ettiği hususundadır. Daha fazla bilgi için bkz. Belgin Büyükbuğa, "Adam Smith'in Ticari Toplum Tasavvuru: Eşitsizlik ve Modern Devletin Oluşumu", **Politik İktisat ve Adam Smith**(Ed. İsmail Şiriner, Hakan Kapucu, Murat Aydın, Farhang Morady ve Ümit Çetin), Yön Yayınları, 2010, ss 115-126, .s.118.

⁴⁹ Hülya Kesici, "Adam Smith ve Ahlâk Teorisi", **İstanbul Üniversitesi Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, S.58, İstanbul, 2010, ss. 89-97., s. 92.

zorlamaya gidilebilir ancak bu zorlama idare tarafından insanları vergi ödemeye ihtiyaç olduğuna ikna etme şeklinde bilinçli çabalarla desteklenmelidir.

Ayrıca toplumda sosyal refahın ve tüm vatandaşlara yönelik ekonomik teşviklerin devlet tarafından sağlanması da mükellef arasındaki uyumu artırır. Bu bağlamda Lederman, mükelleflerin çoğunun sadece uyum konusunda diğerlerinin ne yaptığını bakmadığını, ayrıca devletin sosyal anlaşmaya uygun hareket edip etmediğine de bakmak gerektiğini belirtmektedir⁵⁰. Bu sosyal anlaşmaya göre; mükellefler vergileme ile hazineye katkı yapmakta, bunun karşılığında devletten herkese kamusal mal ve hizmet sunulması beklenmektedir. Bu durumu John Scholz “*vergi uyumunun sözleşmesel teorisi*” olarak adlandırmaktadır⁵¹. Her iki taraf pazarlıkta kendi isteklerinin yerine getirilmesini beklemektedirler.

Feld ve Frey sözleşmecî teoriyi “*Psikolojik Kontrat*” olarak adlandırmışlardır. Yazarlara göre mükellefler ile vergilerin ödendiği devlet arasında psikolojik kontrat bulunmaktadır. Bu kontrat, geleneksel Allingham-Sandmo Caydırma Teorisinin ötesine geçmektedir. Vergi ahlakının, mükelleflerin karışık vergi uyum davranışlarını açıklayacağını ifade etmektedirler. Psikolojik kontratta devlet ve mükellefler arasında karşılıklı hak ve görevler vardır. Her iki taraf da görevlerin yerine getirilmesini beklerler⁵². Devletin sunduğu kamusal mal ve hizmetlerden sağlanan fayda ile mükelleflerin ödediği vergilerin eşit olduğu durumu ifade eden vergilemede fayda ilkesinin devlet tarafından ihlâl edildiği durumlarda, mükellefler vergi kaçırmayı savunmaya başlarlar. Beklenen görevlerin yapılmaması durumunda vergi uyumsuzluğu tetiklenir. Bu nedenle kamusal hizmetlerin ödenen vergilerle orantılı olması beklenir⁵³.

Feld ve Frey, mükelleflerin ödedikleri vergiye denk hizmet almadığı durumda bile, sürecin adil ve yasal olduğu durumda, gelirlerini dürüstçe beyan edeceklerini ifade etmişlerdir. Bu nedenle vergi kanunlarına olan uyumda, vergi otoritelerinin mükelleflere yönelik tutumları, mükellef tepkisinin açıklanmasında çok önemlidir. Eğer vergi idareleri

⁵⁰ Leandra Lederman, a.g.e., s. 1483.

⁵¹ John T. Scholz, "Contractual Compliance and the Federal Income Tax System", **Washington University Journal of Law & Policy**, S. 13, 2003, ss. 139-203., s. 181.

⁵² Lars P. Feld ve Bruno S. Frey, "Tax Compliance as the Result of a Psychological Tax Contract: The Role of Incentives and Responsive Regulation", **Law and Policy**, S. 29(1), 2007, ss. 102-120., s. 104.

⁵³ Bruno S. Frey ve Lars P. Feld, "Deterrence and Morale in Taxation: An Empirical Analysis", **CESifo Working Paper Series** No. 760, Ağustos 2002, ss.1-36, s. 23. http://www.cesifo-group.de/portal/page/portal/DocBase_Content/WP/WP-CESifo_Working_Papers/wp-cesifo-2002/wp-cesifo-2002-08/760.pdf, Erişim Tarihi: 22.11.2010.

mükellefleri küçümser ve adil olmayan şekilde davranırsa, mükellefler olası her türlü yolla vergiden kaçınma ya da kaçırma şeklinde tepki göstereceklerdir. Sonuçta psikolojik kontrat teorisi, vergi uyumunu sağlamak için mükelleflere saygı ve karşılıklı adalet etkileşimini savunmaktadır⁵⁴.

Benzer şekilde Alm, McClelland ve Schulze “*İnsanlar Neden Vergi Öder?*” başlıklı makalesinde, kaçakçılığın tespit olasılığının ve cezaların boyutunun, insanların vergi kanunlarına neden uyduğunu tam olarak açıklamada yetersiz kaldığını öne sürmektedirler⁵⁵. Eğer ekonomik teori görüşü uygulanırsa, vergi uyumunu sağlamak için her vergi rejiminde yüksek caydırıcılık uygulamalarının olması gerekmektedir. Ancak ekonomik teorinin aksine, aralarında ABD’nin de olduğu birçok ülkede düşük caydırma politikaları uygulanmasına karşılık, mükellefler arasında yüksek uyum oranlarına ulaşılmış ve kaçakçılığı caydırmada etkili olunmuştur⁵⁶.

Normatif teoride uyumun saptanması çok zor olabilir çünkü bir grup tarafından ahlâken kabul edilebilenler diğerlerince kabul edilmeyebilir. Buna karşın mükelleflerin çoğunun ödedikleri vergiler karşılığında, özellikle kamusal mal ve hizmet şeklinde kâr payı almayı ummaları mantıklıdır. Ekonomik ve yönetsel kalkınma farklılıkları, mükellef beklentilerinde sorunlar ortaya çıkarabilir. Ayrıca vergilemede cehaletin varlığı diğer bir sorunu oluşturmaktadır. Birçok gelişmekte olan ülkede mükellefler, vergiye neden ihtiyaç olduğunu ve devletten ne beklediklerini tam olarak bilmemektedirler. Buna karşılık normatif(psikolojik) teori, vergi uyumunu sağlamaya çalışan sağduyulu bir yönetim için sağlam bir gerekçe oluşturmaktadır⁵⁷.

⁵⁴ Frey ve Feld, a.g.m, 2002, ss. 10-11.

⁵⁵ James Alm, Gary H. McClelland ve William D. Schulze , “Why Do People Pay Taxes?”, **Journal of Public Economics**, S. 48, 1992, ss. 21-38., s. 21.

⁵⁶ James Alm, Gary H. McClelland ve William D. Schulze, a.g.m., s. 22.

⁵⁷ Bruno S. Frey and Lars P. Feld, “Deterrence and Morale in Taxation: An Empirical Analysis”, **CESifo Working Paper Series**, No. 760., August 2002, ss. 10-11.

3. VERGİ AHLÂKINI ŞEKİLLENDİREN UNSURLAR

Ahlâki duygular teorisinde ifade edildiği gibi, mali faktörlerin dışında bireylerin vergilerini ödeme ya da ödememe konusundaki davranışlarını etkileyen mali olmayan faktörlerin de incelenmesi gerekmektedir. Bunlar genel olarak vergi ahlâkının belirleyicileri olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda ilgili faktörler, sosyal kurallar, vergi kültürü ve vergi yasaları ve hukuksal yapı olmak üzere üç başlıkta toplanıp analiz edilecektir.

3.1. SOSYAL KURALLAR

Vergi ahlâkının oluşmasında ve vergi ahlâkı düzeyini etkilemede önemli bir role sahip olan sosyal kurallar, temel olarak sosyo-demografik ve sosyo-ekonomik değişkenleri içerisinde barındırmaktadır. Bu başlık altında mevcut değişkenlerden yaş, cinsiyet, eğitim durumu, medenî durum, çalışma durumu, ekonomik durum, dine bağlılık düzeyi, güven ve ulusal gurur, ahlâk kuralları ve dürüstlük gibi ön plana çıkan unsurlar gerek teorik olarak gerekse Dünya Değerler Anketi çalışmasından elde edilen ampirik bulgularla analiz edilmiştir.

3.1.1. Yaş

Bireylerin yaşı ile vergi ahlâkı arasındaki ilişkiye bakıldığında, bireylerin yaşı arttıkça, genel olarak vergi uyum ve vergi ahlâk düzeylerinin de arttığı görülmektedir. Çalışma hayatlarının başlarında olan ve gelirlerinin büyük bir kısmını tüketime ayıran genç bireylerin, risk alabilmeye yönelik cesaretlerinin yüksek olması nedeniyle vergi kaçırmaya daha fazla eğilimleri oldukları gözlemlenmiştir⁵⁸.

Bunun yanında bireylerin yaşı arttıkça vergi kaçakçılığına karşı olma düzeyi artmaktadır. Gençlere nazaran daha yaşlı bireyler, yıllar boyunca maddi varlıklar, statü gibi daha fazla sosyal değerler elde ettikleri için ve diğer toplum bireylerinin reaksiyonlarına daha fazla bağımlı durumdadırlar. Daha yaşlı bireylerin yaptırımı uğrama karşısında potansiyel maliyetleri daha fazla olmakta ve sonuçta diğer insanlara göre yaptırım tehditlerine karşı daha hassas davranmaktadırlar. Yıllar boyunca kazanılan sosyal statüye

⁵⁸ Marsha Blumenthal ve Joel Slemrod, "The Compliance Cost of the U.S. Individual Income Tax System: A Second Look After Tax Reform", **National Tax Journal**, S. 45, No, 2, Haziran 1992, ss. 185-201., s. 188.

zarar vermemenin amacı, bunun hesaba katılan bir maliyet olmasıdır. Azar vd.⁵⁹ ise daha yaşlı kişilerin, yasadışı faaliyetle uğraşmadan dolayı yakalanmaları sonucunda oluşacak ceza ve utanç konularına daha duyarlı olduklarını ifade etmişlerdir⁶⁰.

Ruegger ve King⁶¹ insanların yaşlandıkça daha etik olduğunu ve bu durumun yaşlı insanların hukuk kurallarına ve devlete olan saygısının daha genç bireylere göre fazla olmasından kaynaklandığını ifade etmişlerdir. Çoğu ülkede yaşlı insanların(65 üstü) bu yaştan sonra gelir vergisine tabi olmamaları da bu yaş grubu içerisinde vergi ahlâkı düzeyini artıran diğer bir unsurdur⁶².

Dünya genelinde 2005-2008 yılları itibari ile yaş gruplarına göre bireylerin vergi ahlâk düzeyleri aşağıda Tablo 1’de verilmiştir. Dünya Değerler Anketi (WVS)⁶³ verilerine göre “eğer fırsatınız olsa vergilemede hile yapar mısınız?” sorusuna verilen cevaplar, 1-10 arası puanlar verilerek değerlendirilmiştir. 1 değeri “*asla kabul edilemez*” 10 değeri ise “*her zaman kabul edilebilir*” anlamına gelmektedir.

Vergilemede hile asla kabul edilemez cevabı verenlerin yüzdesinin artması, bireylerin vergi kaçakçılığına olan karşıtlığının daha yüksek olduğunu ifade etmektedir. Ortalama vergi ahlâkı değeri ise “eğer fırsatınız olsa vergilemede hile yapar mısınız?”

⁵⁹ Bkz. Karina Azar, Mariana Gerstenblüth ve Máximo Rossi, “Moral Fiscal en el Cono Sur”, **Department of Economics Working Paper**, No: 02/08, State University, Uruguay, February 2008.

⁶⁰ Mariana Gerstenblüth, Natalia Melgar, Juan Pablo Pagano ve Máximo Rossi, “Threats in Latin American and Caribbean Countries: How Do Inequality and The Asymmetries of Rules Affect Tax Morale?”, **Department of Economics-DECON Working Papers**, No 14-08, Ağustos 2008,s.4. <http://decon.edu.uy/publica/2008/1408.pdf>, Erişim Tarihi: 10.10.2010.

⁶¹ Durwood Ruegger ve Ernest W. King. “A Study of the Effect of Age and Gender upon Student Business Ethics”, **Journal Of Business Ethics**, S.11, 1992, ss. 179-186.

⁶² Robert W. McGee, Ethics and Tax Evasion: Empirical Studies of Korea, Japan and China, **Andreas School of Business Working Paper**, Barry University, Mart 2007, s.26., <http://ssrn.com/abstract=971029>, Erişim Tarihi: 11.10. 2010.

⁶³ Dünya Değerler Anketi(World Values Survey), Dünya’da değişen değer algılarının sosyal ve politik yaşam üzerindeki etkilerini araştıran dünya çapında bir sosyal bilimciler ağıdır. Yerleşkesi İsveç’in Stockholm şehrinde bulunan Dünya Değerler Anketi Kuruluşu(World Values Survey Association) kâr amacı gütmeyen bir kuruluştur. WWSA’nın mevcut yönetim kurulu Ronald Inglehart, Christian Welzel, Bi Puranen, Catalina Romero, Yılmaz Esmer, Shen Mingming ve Juan Diez-Nicholas adlı akademisyenlerce oluşturulmaktadır. Bunun yanında birçok pozisyonda, çok sayıda ülkeden akademisyen kuruluşta çeşitli görevler ifa etmektedirler. WVS, Avrupa Değerler Çalışması(European Values Study)(Bu çalışma 1981 yılında 10 Batı Avrupa ve 14 ilave ülkeye yapılmıştır.) ile işbirliği yapmak suretiyle tüm kıtalarda 97 ülke üzerinde anket uygulanmasını sağlayarak Dünya nüfusunun %88’ini temsil eden bir sayıya ulaşabilmiştir. Dünyadaki değerlerde meydana gelen değişimleri gözlemlemek amacıyla 1981 ile 2008 yılları arasında beş dalga (Anketlerin dönem ve katılan ülkeler şu şekilde sıralanmaktadır. **1. Anket Dalgası:** 1981-1984(20 ülke), **2. Anket Dalgası:** 1989-1993 (42 ülke), **3. Anket Dalgası:** 1994-1999 (52 ülke), **4. Anket Dalgası:** 1999-2004 (67 ülke), **5. Anket Dalgası:** 2005-2008(54 ülke)) halinde anketler uygulanmıştır. Altıncı dalga ise 2010-2012 yılları arasında halen yürütülmektedir. Bu anketler Dünyadaki değerlerde meydana gelen değişimleri 30 yıllık bir zaman serisi olarak sunabilen ve yapılabilmemiş en geniş kapsamlı çalışmadır. Dünya Değerler Anketi ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. http://www.worldvaluessurvey.org/wvs/articles/folder_published/article_base_110/files/WVSBrochure6-2008_11.pdf, Erişim Tarihi: 02.10.2012.

sorusuna 1 ile 10 arası puan verilerek değerlendirilen cevapların genel ortalamasını göstermektedir ve ortalama vergi ahlakı değeri 1'e yaklaştıkça vergi ahlakı artmakta, 10 değerine yaklaştıkça vergi ahlakı azalmaktadır.

Dünya geneli verilerine göre insanlar yaşlandıkça vergi kaçakçılığını daha az destekleme eğilimine sahiptirler. Dünya genelinde en yaşlı yaş grubunun (50+) vergi ahlakı değeri 2,2, en genç yaş grubunun (15-29) ortalama vergi ahlakı değerinin ise 2,5 olduğu görülmektedir. Geçiş Ülkelerinde üç yaş grubunda da oluşan ortalama değerlerin azalmasının, diğer ülke gruplarına göre daha belirgin olduğu görülmektedir⁶⁴.

Tablo 1: Vergi Ahlakı ile Bireylerin Yaşı Arasındaki İlişki (2005-2008)

	YAŞ GRUPLARI					
	15-29		30-49		50+	
	Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	Ortalama Vergi Ahlakı Değeri	Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	Ortalama Vergi Ahlakı Değeri	Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	Ortalama Vergi Ahlakı Değeri
DÜNYA GENELİ	57,2	2,5	61,0	2,4	65,5	2,2
TÜRKİYE	79,2	1,4	79,5	1,3	85,6	1,2
ASYA	61,1	2,3	63,6	2,2	67,8	2,0
AMERİKA	60,3	2,4	66,1	2,1	71,4	1,9
AVRUPA	43,9	3,1	51,1	2,9	58,7	2,6
GEÇİŞ ÜLKELERİ	39,5	3,4	49,6	2,8	62,3	2,2
AFRİKA	61,7	2,4	67,1	2,2	72,4	2,0

Kaynak: Tabloda yer alan veriler, Dünya Değerler Anketi internet sitesinden (<http://www.worldvaluessurvey.org>) tarafımızca derlenmiştir.

Türkiye’de bireylerin yaşı ile vergi ahlakı arasındaki ilişki Tablo 2’de verilmiştir. 1990, 2001 ve 2007 Dünya Değerler Anketi verilerine göre her üç dönemde yapılan çalışmada, ülkemizde bireylerin yaşı arttıkça, vergi ahlakının arttığı görülmektedir.

Tablo 2: Türkiye’de Bireylerin Yaşı ile Vergi Ahlakı Arasındaki İlişki

	1990 Yılı Verileri (Yaş Gruplarına Göre)			2001 Yılı Verileri (Yaş Gruplarına Göre)			2007 Yılı Verileri (Yaş Gruplarına Göre)		
	15-29	30-49	50 +	15-29	30-49	50 +	15-29	30-49	50 +
Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	89.2	92.2	92.7	91.0	92.7	92.6	79.2	79.5	85.6
Ortalama Değer	1,3	1,2	1,1	1,2	1,2	1,1	1,4	1,3	1,2

Kaynak: Tabloda yer alan veriler, Dünya Değerler Anketi internet sitesinden (<http://www.worldvaluessurvey.org>) tarafımızca derlenmiştir.

⁶⁴ Benno Torgler, “Tax Morale, Trust and Corruption: Empirical Evidence from Transition Countries”, **Working Paper No. 2004/05**, 2004,s.12. ;www.crema-research.ch/papers/2004-05.pdf. Erişim Tarihi: 22.10.2008.

Türkiye’de özellikle 2007 yılına ait verilerde en genç yaş gurubu ile en yaşlı yaş grubu arasında belirgin bir fark gözükmemektedir. En genç yaş grubunun “eğer fırsatınız olsa vergilemede hile yapar mısınız?” sorusuna verdiği cevaplardan asla kabul edilemez cevabının yüzdesi % 79,2 düzeyinde bulunmasına karşılık, en yaşlı grupta bu oran %85,6 düzeyine çıkmaktadır. Türkiye’de bulunan sonuçların, dünya genelindeki bulgularla uyduğu görülmektedir.

3.1.2. Cinsiyet

Vergi kaçakçılığına karşı cinsiyet bazında tutumları araştırmaya yönelik birçok çalışmada sonuçlar farklılık göstermektedir. Bazı çalışmalarda kadınlar daha ahlâklı bulunmuş⁶⁵, bazı çalışmalar da ise erkeklerin daha ahlâklı oldukları sonucuna ulaşılmıştır⁶⁶. Bazı çalışmalarda ise iki cins arasında istatistiksel farklılık bulunmamıştır⁶⁷. Dünya genelinde vergi ahlâkı konusunda yapılan çalışmalara bakıldığında, kadınların erkeklere göre belirgin derecede daha yüksek vergi ahlâkına ve vergi uyumuna sahip olduğu görülmektedir.

Genel olarak kadınların kanunlara karşı daha uyumlu ve yasal olmayan davranışlara ve suçlara daha az müdahil oldukları ifade edilmiştir⁶⁸. Kadınlar etik konulara erkeklerden daha çok önem verirler⁶⁹. Kadınların vergi kaçırmaya daha fazla karşı olmasının mantıklı

⁶⁵ David P. Boyd, “Improving Ethical Awareness through the Business and Society Course”, **Business & Society**, Sage Publications, S. 20, No. 2, 1981, ss. 27-31., ss. 20-21.; Leslie M. Dawson, “Ethical Differences between Men and Women in the Sales Profession”, **Journal Of Business Ethics**, S.16, No. 11, 1997, ss. 1143-1152.; Ronald R. Sims, Hsing K. Cheng & Hildy Teegen, “Toward a Profile of Student Software Pirates”, **Journal Of Business Ethics**, S. 15, 1996, ss. 839-849.

⁶⁶ John H. Barnett & Marvin J. Karson, “Personal Values and Business Decisions: An Exploratory Investigation”, **Journal Of Business Ethics**, S. 6, 1987, ss. 371-382.; William A. Weeks, Carlos W. Moore, Joseph A. McKinney & Justin G. Longenecker, “The Effects of Gender and Career Stage on Ethical Judgment”, **Journal Of Business Ethics**, S. 20, 1999, ss. 301-313.

⁶⁷ Robert Loo, “Are Women More Ethical Than Men? Findings from Three Independent Studies”, **Women In Management Review**, S.18, 2003, ss. 169-181.; Maria L. Roxas ve Jane Y. Stoneback, “The Importance of Gender Across Cultures in Ethical Decision-Making”, **Journal Of Business Ethics**, S. 50, 2004, ss. 149-165.; Ziad Swaidan, Scott J. Vitell, Gregory M. Rose ve Faye W. Gilbert, “Consumer Ethics: The Role of Acculturation in U.S. Immigrant Populations”, **Journal Of Business Ethics**, S. 64, 2006, ss. 1-16.

⁶⁸ Benno Torgler ve Neven T. Valev, “Gender and Public Attitudes Toward Corruption and Tax Evasion”, **Contemporary Economic Policy**, S.28, No: 4, Kasım 2010, ss.554-568., s.556.

⁶⁹ Ignacio Lago-Peñas a, Santiago Lago-Peñas, “The Determinants of Tax Morale in Comparative Perspective: Evidence From European Countries”, **European Journal of Political Economy**, S. 26, 2010, ss. 441-453, s.445.

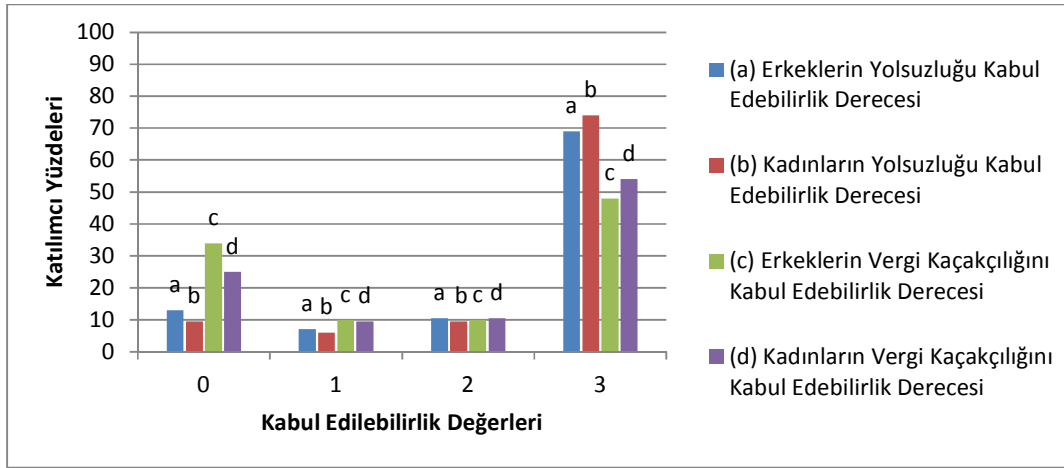
bir nedeni, kadınların erken bir yaşta otoriteye uyumu öğrenmesidir⁷⁰. Diğer bir ihtimal ise erkeklere göre kadınların risk almaya daha az meyilli olmasıdır⁷¹.

Benzer şekilde, sosyo-psikolojik araştırmalarda, kadınların erkeklere göre daha fazla uyumlu ve negatif davranışlar konusunda daha az kendine güvenen bireyler oldukları ifade edilmiştir. Ancak geçmiş yıllardaki geleneksel kadın rolü ile günümüzdeki daha bağımsız kadın kuşağı karşılaştırıldığında, kadınlarda daha düşük bir vergi ahlâkı seviyesi ile karşılaşılmaktadır⁷².

2010 yılında erkek ve kadınların yolsuzluk ve vergi kaçakçılığına bakış açıları ile ilgili olarak Torgler ve Valev'in WVS(Dünya Değerler Anketi) ve EVS(Avrupa Değerler Anketi) verilerinden yararlanarak yaptıkları çalışmada elde edilen bulgular aşağıdaki Grafik 1'de verilmiştir.

Çalışmada katılımcılara; bir kimsenin görevi dolayısıyla rüşvet kabul etmesi veya eğer fırsatı var ise vergi kaçırmasının kendilerince ne ölçüde kabul edilebilir olduğu soruları sorulmuştur. Bu bağlamda 0-3 ölçeği kullanılmıştır. 0 değeri "*her zaman kabul edilebilir*" yanıtını ifade ederken, 3 değeri ise "*asla kabul edilemez*" yanıtını ifade etmektedir.

Grafik 1: Kadın ve Erkekler Açısından Yolsuzluk ve Vergi Kaçakçılığına Bakış

Kaynak: Benno Torgler ve Neven T. Valev, "Gender and Public Attitudes Toward Corruption and Tax Evasion", **Contemporary Economic Policy**, S.28, No: 4, Kasım 2010, ss. 554-568., s.557.

⁷⁰ Robert W. McGee and Silvia López Paláu, "Tax Evasion and Ethics: A Comparative Study of the USA and Four Latin American Countries", **SSRN Working Papers**, Mart 2007, ss. 1-27, s.14.; <http://ssrn.com/abstract=971032>, Erişim Tarihi: 23.11.2011.

⁷¹ Benno Torgler; "The Importance of Faith: Tax Morale and Religiosity", **Crema Working Paper**, No: 2003-8, İsviçre, 2003, ss. 1-35., s. 11.

⁷² Benno Torgler; "The Importance of Faith: Tax Morale and Religiosity", a.g.m., s. 11.

Yukarıdaki grafikte de gözlemlendiği üzere ortaya çıkan sonuç, erkeklere nazaran kadınların daha belirgin şekilde vergi kaçakçılığı ve yolsuzluk konularını *asla kabul edilemez* olduğunu savunmalarındır.

Aşağıda yer alan Tablo 3’de Dünya geneli için 2005-2008 yılları arasında kadın ve erkeklerin vergi ahlak düzeyleri verilmiştir. Tablodan da görüleceği üzere erkek ve kadınların vergi ahlakı ortalama skorları birbirine çok yakın çıkmaktadır ancak yine de teoride kadınların vergi kaçakçılığına daha fazla karşı oldukları öngörülmektedir.

Tablo 3: Vergi Ahlakı ile Bireylerin Cinsiyeti Arasındaki İlişki (2005-2008)

	CİNSİYET			
	ERKEK		KADIN	
	Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	Ortalama Vergi Ahlakı Değeri	Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	Ortalama Vergi Ahlakı Değeri
DÜNYA GENELİ	59,5	2,4	62,9	2,3
TÜRKİYE	80,4	1,3	80,5	1,4
ASYA	62,7	2,2	65,2	2,1
AMERİKA	64,1	2,2	67,7	2,1
AVRUPA	49,8	2,9	55,6	2,7
GEÇİŞ ÜLKELERİ	49,1	2,9	54,6	2,6
AFRİKA	65,0	2,3	66,1	2,2

Kaynak: Tabloda yer alan veriler, Dünya Değerler Anketi internet sitesinden (<http://www.worldvaluessurvey.org>) tarafımızca derlenmiştir.

Türkiye’de bireylerin cinsiyeti ile vergi ahlakı arasındaki ilişki ise Tablo 4’de verilmiştir. 1990, 2001 ve 2007 Dünya Değerler Anketi verilerine göre her üç dönemde yapılan çalışmada, ülkemizde kadınların ve erkeklerin vergi ahlakı arasında belirgin bir fark çıkmamaktadır.

Tablo 4: Türkiye’de Bireylerin Cinsiyeti ile Vergi Ahlakı Arasındaki İlişki

	1990 Yılı Verileri		2001 Yılı Verileri		2007 Yılı Verileri	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	90.5	89.4	90.9	93.2	80.4	80.5
Ortalama Değer	1,2	1,3	1,2	1,1	1,3	1,4

Kaynak: Tabloda yer alan veriler, Dünya Değerler Anketi internet sitesinden (<http://www.worldvaluessurvey.org>) tarafımızca derlenmiştir.

1990 ve 2007 verilerinde erkeklerin ortalama skorlarının daha fazla olduğu yani erkeklerin vergi kaçırmaya daha fazla karşı çıktıkları görülmüştür. 2001 yılı verilerinde ise kadınların vergi kaçakçılığına daha fazla karşı çıktıkları görülmektedir. Türkiye’de bulunan sonuçların, dünya genelindeki bulgularla uyduğu ve kadın ve erkeklerin vergi ahlakları arasında belirgin bir farkın ortaya çıkmadığı görülmektedir.

3.1.3. Eğitim Durumu

Eğitim, mükelleflerin vergi kanunları hakkındaki bilgi düzeyleri ile alakalı bir konudur ve bireyler ya da toplumun geneli üzerinde bazı olumlu davranış ve tutumların kazandırılmasına yönelik faaliyetler bütünü olarak ifade edilebilir.

Daha iyi eğitim almış mükelleflerin vergi kanunları ve mali bağlantılar hakkında daha fazla bilgiye sahip oldukları ve onların hükümetlerin vatandaşların ödedikleri vergilerden sağladıkları gelirler ile onlara sundukları hizmet ve faydaların daha fazla farkında oldukları farz edilmektedir. Diğer taraftan ise, daha iyi eğitim almış vergi mükellefleri, hükümetin yapmış olduğu faaliyetlerdeki (eğer varsa) israfın da daha fazla farkında olabilirler. Daha iyi bir eğitim düzeyine sahip olmanın getirdiği farkındalık, eğitilmiş bireylerin devletin gelirleri nasıl kullandığı hakkındaki eleştirilerini arttırabilecektir. Aynı zamanda iyi eğitilmiş bireyler, vergiden kaçınma ve vergi kaçırma fırsatlarını daha iyi anlayabilecek düzeyde oldukları için daha az uyumlu olabileceklerdir⁷³.

Bu hususla ilgili birçok eleştirinin temelinde, eğitimin vergi ahlâkı ve vergi uyumu üzerindeki etkilerinin kontrolü yatmaktadır. Doğal olarak ortaya çıkan tablo karışık ve kararsız bir yapıdadır⁷⁴.

Vergi yükümlülerinin vergi konusunda edinecekleri görüşlerin pozitif bir seyir izlemesinin sağlanması için, toplum içerisinde vergi bilincinin ve vergi ahlakının geliştirilmesini sağlayacak eğitim programlarına ihtiyaç duyulacaktır⁷⁵.

Eğitim ile bireylere yurttaş olmanın gerekleri, devletle ilgili görev ve sorumluluklar kazandırılarak, medeni kültür düzeyi yükseltilir. Bir ülkede medeni kültür düzeyinin düşük olması, yükümlülerin vergilemeye karşı tutumlarını olumsuz olarak etkilemekte ve bu

⁷³ Torgler; “The Importance of Faith: Tax Morale and Religiosity”, a.g.m., s. 12.

⁷⁴ Torgler, a.g.e., s. 31.

⁷⁵ Cuma Çataloluk, “Vergi Karşısında Mükelleflerin Tutum ve Davranışları”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 20, Konya, 2008, ss. 213-228., s. 218.

bağlamda vergi ahlaki seviyesinin de düşük olmasına yol açabilmektedir. Eğitim düzeyinin düşük olması ise bazı yükümlülerin vergiye karşı olumsuz tavır takınmalarına neden olabilmektedir⁷⁶.

Her ne kadar vergileme konusunda iyi eğitim almış bireylerin vergi kaçırma ve kaçınma yollarını rasyonel görerek etkin şekilde kullanabilmeleri olasılığının bulunmasına karşılık bu olasılık düşük düzeyde kalacaktır. Bunun aksi hali olan mükelleflerin düşük eğitim düzeyi dolayısıyla vergilemeye karşı olumsuz bir tavır takınmaları daha riskli bir durumdur. Bu bağlamda vergilemeye karşı negatif hislerin gelişmesinde en önemli katkıyı, mali bilgisizliğin(*fiscal ignorance*) yaptığı söylenebilir. Arthur Lewis daha fazla eğitilmiş vergi mükelleflerinin daha düşük eğitimlilere göre mali konulara daha olumlu baktığını vurgulamıştır.

Lewis ayrıca, eğitilmiş bireylerin elde edilen vergi gelirleri ile devletin vatandaşlara sağladıkları hizmetler ve faydaların daha iyi şekilde farkına varabildiklerini gözlemlemiştir. Lewis, vergilemeye uyum seviyesi açısından genel olarak eğitimle sağlanan bilgi derecesi ile ilgili üç noktanın önemine değinmiştir⁷⁷:

- i) Mali bilgi derecesi
- ii) Kaçakçılık ve vergiden kaçınma olasılıklarını da kapsayan bilgi derecesi
- iii) Devletin vergilerle sağladığı hizmetlerin faydaları kadar israflarını da kapsayan bilgi derecesi.

Bu üç bilgi derecesi vergi ahlâkı ve vergi uyumu açısından eğitim seviyesinin önemini belirleyen önemli unsurlardır. Bu unsurların 1980'li yıllarda tespit edilmiş olmalarına karşılık günümüzde de önemlerini yitirmedikleri söylenebilir.

Eğitimin vergi ahlakını olumlu ve olumsuz yönde etkileyebilme olasılığının bulunması, durumun net bir izahının olmaması sonucuna yol açmaktadır. Yapılan çalışmalarda bireylerin eğitim durumu üçlü bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Mevcut sınıflandırma düşük, orta ve yüksek eğitim düzeyi şeklinde belirlenmiştir. Buna göre bu eğitim düzeyleri içerik olarak şu şekilde sınıflandırılmıştır⁷⁸:

⁷⁶ Cuma Çataloluk, a.g.e., s. 219.

⁷⁷ Arthur Lewis, **The Psychology of Taxation**, Oxford:Martin Robertson, Londra, 1982'den aktaran Torgler; "The Importance of Faith: Tax Morale and Religiosity", a.g.m., s. 12.

⁷⁸ Robert W.McGee, "Ethics and Tax Evasion: Empirical Studies of Korea, Japan and China", **Andreas School of Business Working Paper**, Barry University, Mart 2007, s. 14.;<http://ssrn.com/abstract=971029>, Erişim Tarihi: 21.11.2010.

Düşük Eğitim Düzeyi: İlköğretimi tamamlayanlar,

Orta Eğitim Düzeyi: Orta Öğretim ve Mesleki Orta Öğretimi tamamlayanlar,

Yüksek Eğitim Düzeyi: Yüksekokul, Üniversite ve Lisans Üstü Eğitimi tamamlayanlar.

Tablo 5’de verilen dünya geneli vergi ahlakı skorlarına bakıldığında, en az eğitilmiş grubun, orta ve en üst eğitilmiş gruba göre vergi kaçırmaya daha fazla karşı çıktığı sonucuna varılmıştır. Yani bireylerin eğitim seviyesi arttıkça vergi kaçırmaya olan karşıtlık seviyesi azalmaktadır. Bu sonucun nedenlerinden biri, daha eğitilmiş kişilerde devlete vergi verme zorunluluğu duygusunun daha düşük olduğu görüşüdür. Bu durumu gelir düzeyi de etkilemektedir. Eğitilmiş kişiler daha çok gelire sahiptirler ve gelir arttıkça devlete vergi verme zorunluluğu düşüncesi muhtemelen azalmaktadır⁷⁹.

Tablo 5: Vergi Ahlakı ile Bireylerin Eğitim Düzeyleri Arasındaki İlişki (2005-2008)

	EĞİTİM DÜZEYİ					
	DÜŞÜK		ORTA		YÜKSEK	
	Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	Ortalama Vergi Ahlakı Değeri	Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	Ortalama Vergi Ahlakı Değeri	Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	Ortalama Vergi Ahlakı Değeri
DÜNYA GENELİ	63,1	2,3	60,2	2,4	58,8	2,4
TÜRKİYE	83,4	1,2	79,2	1,4	70,4	1,6
ASYA	65,8	2,1	63,2	2,2	65,4	2,2
AMERİKA	65,9	2,3	65,4	2,1	64,5	2,1
AVRUPA	57,4	2,7	52,2	2,8	50,0	2,9
GEÇİŞ ÜLKELERİ	58,5	2,4	49,0	2,9	47,8	3,0
AFRİKA	65,4	2,2	64,1	2,3	65,7	2,3

Kaynak: Tabloda yer alan veriler, Dünya Değerler Anketi internet sitesinden (<http://www.worldvaluessurvey.org>) tarafımızca derlenmiştir.

Bireylerin eğitim seviyesi arttıkça vergi kaçırmaya olan karşıtlık seviyesi azalmasının diğer bir nedeni, bireylerin eğitim düzeyi arttıkça hukuk kurallarına ve devlete saygılarının daha düşük düzeyde olduğu görüşüdür. En az eğitilmiş grup ile en üst eğitilmiş grubun vergi ahlakı arasındaki farklılık özellikle geçiş ülkelerinde daha belirgin bir hal almaktadır. Geçiş ülkelerinde en düşük eğitilmiş grubun ortalama skoru 2,4, en yüksek

⁷⁹ Robert W. McGee, “Ethics and Tax Evasion: Empirical Studies of Korea, Japan and China, **Andreas School of Business Working Paper**, Barry University, Mart 2007, s.26.; <http://ssrn.com/abstract=971029>, Erişim Tarihi: 21.11.2010.

grubun ise 3,0 çıkmaktadır. Geçiş ekonomilerinde devlete saygının düşük olmasının nedeni hukuk kurallarının yokluğundan kaynaklanmaktadır⁸⁰.

Türkiye’de bireylerin eğitim düzeyi ile vergi ahlakı arasındaki ilişki Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6: Türkiye’de Bireylerin Eğitim Düzeyi ile Vergi Ahlakı Arasındaki İlişki

	1990 Yılı Verileri			2001 Yılı Verileri			2007 Yılı Verileri		
	Düşük	Orta	Yüksek	Düşük	Orta	Yüksek	Düşük	Orta	Yüksek
Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	91.7	87.3	84.5	91.2	92.5	95.4	83,4	79,2	70,4
Ortalama Değer	1,2	1,4	1,3	1,1	1,2	1,2	1,2	1,4	1,6

Kaynak: Tabloda yer alan veriler, Dünya Değerler Anketi internet sitesinden (<http://www.worldvaluessurvey.org>) tarafımızca derlenmiştir.

Dünya Değerler Anketi verilerine göre Türkiye’de 1990 yılında bireylerin eğitim düzeyi arttıkça, vergi kaçakçılığına karşı çıkma oranının azaldığı görülmektedir. 2001 yılında ise eğitim seviyesi arttıkça, bireylerin vergi kaçakçılığına daha fazla karşı çıktıkları gözlemlenmiştir. En dikkat çekici sonuç ise 2007 yılı verilerinde görülmektedir. En düşük eğitilmiş grubun “eğer fırsatınız olsa vergilemede hile yapar mısınız?” sorusuna verdiği cevaplardan asla kabul edilemez cevabının yüzdesi % 83,4 düzeyinde bulunmasına karşılık, en yüksek eğitilmiş grupta bu oran %70,4 düzeyine inmektedir. 2007 yılı itibari ile Türkiye’de bulunan sonuçların, dünya genelindeki bulgularla uyduğu görülmektedir.

3.1.4. Medenî Durum

Medeni durum, sosyal ağlar tarafından bireylerin davranışlarının baskı altında tutulması ya da men edilmesi kapsamında, yasal ve yasal olmayan davranışları etkileyebilir. Evli olan ve olmayan bireylerin muhatap oldukları vergisel iyileştirmelerden yararlanma farklılıkları, vergi ahlâkı derecesini de farklılaştırmaktadır.

Bu doğrultuda İsviçre ve ABD’deki örneklerde evlenmiş bireylerin dul ve bekâr bireylere göre zaman içinde vergi kaçakçılığına daha fazla karşı çıktıkları görülmektedir⁸¹.

⁸⁰ Robert W. McGee, “Cheating on Taxes: A Comparative Study of Tax Evasion Ethics of 15 Transition Economies and 2 Developed Economies”, **The IABPAD Conference Proceeding, Dallas, Texas**, April 24-27, ABD, 2008, ss.84-98., s.92, <http://ssrn.com/abstract=1131325>, Erişim Tarihi: 21.11.2010.

Benzer şekilde McGee tarafından Kore, Japonya ve Çin’de vergi ahlakı üzerine yapılan çalışmada, bu ülkelerde bekâr bireylerin evlilere göre vergi kaçakçılığına daha fazla karşı çıktıkları sonucuna varılmıştır⁸².

Aşağıda Tablo 7’de verilen vergi ahlakı skorlarına bakıldığında, dünya genelinde ve tüm ülke gruplarında evli bireylerin, bekâr bireylere göre vergi kaçakçılığına daha fazla karşı oldukları görülmektedir. Dünya geneli vergi ahlakı skorlarına göre, evli bireylerin ortalama vergi ahlakı değeri 2,3 olmasına karşılık, bekâr bireylerde bu skor 2,5’e yükselmekte ve vergi ahlakı düşmektedir.

Tablo 7: Vergi Ahlâkı ile Bireylerin Medenî Durumu Arasındaki İlişki (2005-2008)

	MEDENÎ DURUM			
	EVLİ		BEKÂR / HİÇ EVLENMEMİŞ	
	Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	Ortalama Vergi Ahlâkı Değeri	Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	Ortalama Vergi Ahlâkı Değeri
DÜNYA GENELİ	63,0	2,3	57,2	2,5
TÜRKİYE	81,8	1,3	77,4	1,4
ASYA	64,8	2,1	59,6	2,3
AMERİKA	67,3	2,1	62,4	2,3
AVRUPA	55,0	2,7	46,0	3,0
GEÇİŞ ÜLKELERİ	54,3	2,6	40,9	3,3
AFRİKA	69,7	2,1	60,9	2,4

Kaynak: Tabloda yer alan veriler, Dünya Değerler Anketi internet sitesinden (<http://www.worldvaluessurvey.org>) tarafımızca derlenmiştir.

Bekâr bireylere göre evlilerin vergi ahlakının yüksek olmasının nedenlerinden biri, evlilerin yaşadıkları sosyal ağlar dolayısıyla vergilemeye karşı daha uyumlu olmaya zorlanmalarındır. Yine vergisel açıdan evli bireylerin bekârlara göre daha fazla avantaja sahip olması ve onlar üzerindeki vergilerden kaynaklanan tazyikin azalmasına bağlı olarak vergi ahlâkı açısından daha olumlu tavırlar sergilemeleri rahatça öngörülebilecek bir durumdur⁸³.

Türkiye’de bireylerin medeni durumu ile vergi ahlakı arasındaki ilişki ise Tablo 8’de verilmiştir.

⁸¹ Robert W. McGee ve Wendy Gelman, “Trends on Attitudes Toward Tax Evasion in the United States”, **Florida International University Working Paper**, 1 Mayıs 2008, s.21, <http://ssrn.com/abstract=1138360>, Erişim Tarihi: 21.11.2010.

⁸² Robert W. McGee, “Ethics and Tax Evasion: Empirical Studies of Korea, Japan and China”, **Andreas School of Business Working Paper**, Barry University, Mart 2007, ss.23-24.; <http://ssrn.com/abstract=971029>, Erişim Tarihi: 21.11.2010.

⁸³ James Alm ve Benno Torgler, “Estimating the Determinants of Tax Morale”, **National Tax Association – Tax Institute of America Proceedings of the Annual Meeting**, Minneapolis, ABD, Haziran 2004, ss. 269-274.

Tablo 8: Türkiye’de Bireylerin Medenî Durumu ile Vergi Ahlâkı Arasındaki İlişki

	1990 Yılı Verileri		2001 Yılı Verileri		2007 Yılı Verileri	
	Evli	Bekâr/Hiç Evlenmemiş	Evli	Bekâr/Hiç Evlenmemiş	Evli	Bekâr/Hiç Evlenmemiş
Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	91.7	84.1	92.5	90.6	81.8	77.4
Ortalama Değer	1,2	1,4	1,2	1,2	1,3	1,4

Kaynak: Tabloda yer alan veriler, Dünya Değerler Anketi internet sitesinden tarafımızca derlenmiştir.

Türkiye’de bulunan sonuçlar, genel teori ile uyum içerisindedir. 1990, 2001 ve 2007 Dünya Değerler Anketi verilerine göre her üç dönemde yapılan çalışmada, Türkiye’de evli bireylerin, bekâr bireylere göre vergi kaçakçılığına daha fazla karşı oldukları görülmektedir.

3.1.5. Çalışma Durumu

Bireylerin çalışma durumu, mükelleflerin vergilemeye karşı olan tutumlarında farklılaşmalar yaratabilmektedir. Mesleklerden kaynaklanan bu tür farklılaşmalar, ülkelerdeki vergisel rejimlerin farklı meslek mensuplarına uygulanma şekline ve bazı gelirlerin elde edilme yöntemlerine bağlı olarak değişen bir yapıya sahip olabilmektedir.

Bireylerin çalışma durumuna bakıldığında, Avrupa ve ABD’de yapılan çalışmalarda serbest meslek çalışanlarının diğer meslek gruplarına göre daha az vergi ahlâkına sahip olduğu görülmüştür⁸⁴. Bu durumunun nedenlerinden biri, serbest çalışan bireylerin daha yüksek uyum maliyetlerine sahip olmasıdır⁸⁵. Bu sonuç, özellikle serbest çalışanların etkin olmayan devlet faaliyetlerinden kaynaklanan yüksek işlem maliyetleri ile yüzleştikleri geçiş ülkelerinde çok yaygın bir durumdur⁸⁶. Ayrıca serbest çalışan bireyler

⁸⁴ Daha fazla bilgi için bkz. James Alm ve Benno Torgler, “Culture Differences and Tax Morale in United States and Europe”, **Journal of Economic Psychology**, S. 27/2, 2006, ss. 224-246.

⁸⁵ Mariana Gerstenblüth, Natalia Melgar, Juan Pablo Pagano ve Máximo Rossi, “Threats in Latin American and Caribbean Countries: How Do Inequality and The Asymmetries of Rules Affect Tax Morale?”, **Department of Economics - dECON Working Papers**, No 14-08, Ağustos 2008, s.6.; <http://decon.edu.uy/publica/2008/1408.pdf>, Erişim Tarihi: 22.11.2010.

⁸⁶ Benno Torgler, “Tax Morale, Trust and Corruption: Empirical Evidence from Transition Countries”, **Working Paper**, No. 2004 – 05, 2004, s.20; www.crema-research.ch/papers/2004-05.pdf, Erişim Tarihi: 22.11.2010.

yolsuzluk faaliyetleri ile daha çok karşılaştıkları ve vergi yükünü daha çok hissettikleri için diğer meslek gruplarına göre daha az vergi ahlâkına sahip oldukları ifade edilmektedir⁸⁷.

Türkiye’de bireylerin çalışma durumu ile vergi ahlakı arasındaki ilişki Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9: Türkiye’de Bireylerin Çalışma Durumu ile Vergi Ahlâkı Arasındaki İlişki

	1990 Yılı Verileri		2001 Yılı Verileri		2007 Yılı Verileri	
	Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	Ortalama Değer	Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	Ortalama Değer	Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	Ortalama Değer
Tam Zamanlı Çalışan	90,0	1,2	94,0	1,1	82,6	1,3
Kısmi Zamanlı Çalışan	81,8	1,3	87,5	1,4	72,2	1,6
Serbest Meslek Çalışanı	89,7	1,3	85,5	1,3	81,1	1,2
Emekli	98,2	1,1	94,4	1,1	87,0	1,2
Öğrenci	87,7	1,4	90,6	1,3	78,1	1,4
Çalışmayan	89,4	1,2	95,9	1,1	64,2	1,7

Kaynak: Tabloda yer alan veriler, Dünya Değerler Anketi internet sitesinden (<http://www.worldvaluessurvey.org>) tarafımızca derlenmiştir.

1990, 2001 ve 2007 Dünya Değerler Anketi verilerine göre Türkiye’de tam zamanlı çalışan bireylerin vergi ahlâkının, kısmi zamanlı çalışanlar ile serbest çalışan bireylere göre daha fazla olduğu görülmektedir. Bu durum, serbest meslek çalışanlarının tam zamanlı çalışan bireylere göre daha az vergi ahlâkına sahip olduğu varsayımının Türkiye’de de geçerli olduğunu ortaya koymaktadır. Genel olarak bakıldığında emekli kişilerin vergi ahlakının, diğer gruplardan daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu durum bireylerin yaşı ile vergi ahlakı ilişkisinde elde edilen genel bulgular ile uyumaktadır.

3.1.6. Ekonomik Durum

Bireylerin gelir düzeyleri, vergi kaçakçılığına karşı tutumları üzerinde etkili olabilmektedir. Gelirin vergi ahlâkı üzerine etkisi, bireylerin risk tercihleri, gelir vergisi oranlarının yüksekliği ve zamanın fırsat maliyetine göre değişmektedir⁸⁸. Gelir düzeyi, mükellefin risk karşısındaki tutumunu ve sonuçta risk priminin boyutunu etkilemektedir.

⁸⁷ Benno Torgler, Tax Morale, Trust and Corruption: Empirical Evidence from Transition Countries, a.g.m., s.14.

⁸⁸ James Alm ve Benno Torgler, “Culture Differences and Tax Morale in the United States and in Europe”, *Journal of Economic Psychology*, S. 27, 2006, ss. 224–246, s.237.

Eğer mükellefler zengin olduğu için daha az riskten kaçınmaya başlarsa, sonrasında gelirdeki bir artışın riskten kaçınmayı azaltacağını ve gizlenen gelirin miktarını arttıracığı beklenilebilir⁸⁹.

Bireylerin gelir düzeyi arttıkça, devlete vergi verme zorunluluğu düşüncesi azalmaktadır ve yüksek gelirin daha düşük vergi ahlâkı eğilimine yol açtığı görülmektedir⁹⁰. Eğer daha fazla kazanan bireyler, marjinal gelirlerinin daha yüksek yüzdesini vergi olarak veriyorlar ise kendilerini sömürülmüş hissetmelerini beklemek mümkündür. Zengin sınıflar, nispeten yüksek vergi oranlarını ödemeye zorlanmalarına tepki verebilir ve bu durum ödedikleri vergiden daha fazla fayda sağlayanlara göre daha çok vergilemede hile yapmalarına yol açabilir⁹¹.

Yoksulların vergiye tepkisi ise farklı bir nedene dayanmaktadır. Sözkonusu kişiler, diğer gelir gruplarınca sömürülme düşüncesinden çok gelir yetersizliği nedeniyle vergi vermemek ya da az vermeye yönelmektedir. Bu neden Katolik literatüründe vergi kaçırmayı haklı gösteren temel nedenlerden biridir⁹². Meksikalı göçmen çalışanlar da bu görüşü desteklemektedir. Meksikalı göçmen çalışanlar, ailelerini beslemenin vergi ödemedenden daha önemli olduğunu ifade etmişlerdir⁹³.

Dünya genelinde gelir düzeyi arttıkça vergi ahlâk düzeyinin düştüğünü gösteren birçok bulguya rastlanmaktadır. Örneğin Torgler, Hindistan'da Müslümanların vergi ahlâk düzeyinin Hindulardan daha fazla çıkmasının bu kesimlerin ekonomik durumları ile de ilgili olduğunu ve daha iyi ekonomik şartlara sahip olmanın vergi ahlakını azalttığını ifade etmiştir⁹⁴.

Latin Amerika ülkelerinde gelir düzeyi arttıkça vergi ahlâk düzeyi düşmektedir. Bu sonuç, yasalara uyum maliyetinin bir bireyin geliri ile ters orantılı olduğunu ima

⁸⁹ Luigi A. Franzoni, "Tax Compliance", **Encyclopedia Of Law And Economics**, Boudewijn Bouckaert and Gerrit De Geest, eds., Edward Elgar, 2008, s.8.; <http://ssrn.com/abstract=1271168>, Erişim Tarihi: 21.11.2010.

⁹⁰ Robert W. McGee, "Ethics and Tax Evasion: Empirical Studies of Korea, Japan and China", **Andreas School of Business Working Paper**, Barry University, Mart 2007, s.26.; <http://ssrn.com/abstract=971029>, Erişim Tarihi: 21.11.2010.

⁹¹ Robert W. McGee ve Wendy Gelman, "Opinions on the Ethics of Tax Evasion: A Comparative Study of the USA and Six Latin American Countries." **Akron Tax Journal**, S. 24(69), 2009, ss. 69-91, s.89.

⁹² McGee ve Gelman, "Opinions on the Ethics of Tax Evasion: A Comparative Study of the USA and Six Latin American Countries." a.g.m, s.90.

⁹³ Robert W. McGee ve Wendy Gelman, "Trends on Attitudes Toward Tax Evasion in the United States", **Florida International University Working Paper**, 1 Mayıs 2008, s.4., <http://ssrn.com/abstract=1138360>, Erişim Tarihi: 21.11.2010.

⁹⁴ Benno Torgler, "Tax Morale in Asian Countries", **Crema Working Paper**, No: 2004-02, 2004 <http://www.crema-research.ch/papers/2004-02.pdf>., Erişim Tarihi: 22.10.2010.

etmektedir. Latin Amerika’da vergi yapısı ile ilgili yapılan reformlar sonucunda, eşitliği sağlamak amacıyla bazı ülkeler, zenginlerin daha fazla vergi ödemesini sağlayacak şekilde vergi sistemlerini değiştirmiştir. Bu reformlar vergiden kaçınma ve kaçakçılık güdüsünü arttırmıştır⁹⁵. Ayrıca ülkenin zengin bölgelerinde yaşayan bireylerde vergi uyumunun daha düşük olduğu ifade edilmektedir⁹⁶. Örneğin Rusya Federasyonunda Moskova ile 89 bölge arasında vatandaşların vergi ödeme tutumları önemli farklılıklar göstermektedir. Daha zengin bölgelerin fakir bölgelere göre daha yüksek vergi ahlakına sahip olduğu görülmüştür⁹⁷.

Yüksek vergi yükü ile vergi ahlâkı arasında da negatif bir ilişki vardır. Vergi oranlarındaki bir artış mükellefleri reel anlamda daha kötü duruma getirir. Bu nedenle vergiler gelirden meydana gelen bir azalma gibi işlev görmektedirler. Bu ilişki özellikle dolaysız vergilere bağlıdır. Gelir ve kâr üzerine konan vergiler, tüketim ve sosyal güvenlik ödemelerine göre vergi ahlâkını daha fazla negatif yönde etkilemektedir. Bu durum vergi yorgunluğu “*tax fatigue*” hipotezi olarak ifade edilmektedir. Artan oranlı gelir vergisi tarifesi olan ülkelerde yüksek gelirli mükellefler, vergi kaçırmak suretiyle yüksek oranda getiri elde edebilmektedir⁹⁸. Torgler vd., algılanan vergi yükünün Türkiye’de bireysel vergi ahlâkını açıklamada önemli bir değişken olduğu sonucuna ulaşmıştır⁹⁹.

3.1.7. Dine Bağlılık

Vergileme olgusu, bireylerin gelirleri üzerinde vuku bulan ekonomik bir işlem olmasına karşılık, vergileme ile ilgili olarak mükelleflerin davranışlarını ve buna karşı olan reaksiyonlarını sadece ekonomik açıdan yorumlamak tam anlamıyla yeterli olmayacaktır. *Bireyler vergi kaçırma ve yakalanmama şansları var iken neden vergilerini öderler?*” sorusuna verilecek cevap belirli ölçüde muğlâklığı korumaktadır. Vergi uyumunun

⁹⁵ Mariana Gerstenblüth vd., a.g.m., s.4.

⁹⁶ Ignacio Lago-Peñas ve Santiago Lago-Peñas, “The Determinants of Tax Morale in Comparative Perspective: Evidence from European Countries”, **European Journal of Political Economy**, S. 26, 2010, ss. 441-453, s.451.

⁹⁷ James Alm, Jorge Martinez-Vazquez ve Benno Torgler, “Russian Attitudes Towards Paying Taxes Before, During, and After the Transition”, **International Journal of Social Economics**, Vol. 33 No. 12, 2006, ss. 832-857, s.834.

⁹⁸ Torgler, a.g.e., s. 31.

⁹⁹ Bkz. Benno Torgler, İhsan Cemil Demir, Alison Macintyre ve Marcus Schaffner, “Causes and Consequences of Tax Morale: an Empirical Investigation”, **Economic Analysis and Policy**, S.38 (2), 2008, ss. 313-339.

tamamıyla zorlama seviyesi ile açıklanamayacağı fark edilmiştir¹⁰⁰. Çünkü bazı bölgelerde veya ülkelerde vergileme ile ilgili denetim ve ceza oranları düşük olmasına karşılık vergi ahlaki seviyesi oldukça yüksek çıkmaktadır. Burada sosyal ve dini yaptırımlar söz konusudur ve gerçekten de önemli etkilere sahiptirler. Bundan dolayı vergi ahlâkı konusunun izahında toplumsal kurallar, dine bağlılık vb. olguların da hesaba katılmasının yerinde olacaktır.

İnsanlar karışık sorunlarla karşılaştıklarında farklı çözüm yollarını araştıran rasyonel varlıklardır ve bu nedenle dini çözümleri kabul ederler. İnananların davranışları üzerinde dinlerin yarattığı etkilerden dolayı, vergi kanunları ile mükellef davranışları arasındaki ilişkide din konusunun incelenmesi özel önem kazanmaktadır.

Vergi ahlaki literatüründe bir değişken olarak dine bağlılık, ibadet yerine katılım düzeyi (cami, kilise, sinagog, havra vb.) ve dine bağlılık derecesine göre ölçülmektedir. Yapılan çalışmaların sonuçları, vergi ahlâkı ile dine bağlılık arasında pozitif yönlü bir korelasyonun olduğunu göstermektedir¹⁰¹.

3.1.7.1. *Din ve Vergi Ahlâkı İlişkisi*

Genel olarak ilahi dinler ve diğer dinler içerisinde dürüstlük, doğruluk, adalet ve görevler ile ilgili olarak birbirine benzer normlar bulunmaktadır. Dini kurallar toplumlar ahlâki davranışları arttırdığı, hoşgörü ve güven ortamı sağladığı için illegal davranışları engellemektedir. Suç işleme ile dindarlık arasında negatif bir ilişki vardır. Ampirik çalışmalar, dindar kişilerin çok olduğu ülkelerde suç oranlarını daha düşük olduğunu göstermişlerdir¹⁰².

Diğer taraftan din, sosyal değerleri yasalaştıran ve kuvvetlendiren bir etkiye sahiptir. Dini organizasyonlar, ahlaki bir sosyal yapı oluşturur ve kabul edilen kuralların

¹⁰⁰ M. J. Graetz ve L. L. Wilde; “The Economics of Tax Compliance: Facts and Fantasy”, **National Tax Journal**, V. 38, 1985, ss. 355-363. ve H. Elfflers, **Income Tax Evasion: Theory and Measurement**, Kluwer, Amsterdam, 1991.’den aktaran Torgler; “The Importance of Faith: Tax Morale and Religiosity”, a.g.m., s. 2.

¹⁰¹ Torgler, a.g.e., s. 35.

¹⁰² Örneğin Bkz. B. B. Hull ve F. Bold, “Hell, religion, and cultural change”, **Journal of Institutional and Theoretical Economics**, S. 150, 1994, ss. 447-464.; J. Lipford, R.E. McCormick ve R.D. Tollison, “Preaching matters”, **Journal of Economic Behavior and Organization**, S. 21, 1993, ss. 235-250.

uygulanmasını sağlayan doğaüstü bir yaptırım gücü (doğaüstü bir polis) görevi yürütür¹⁰³. Bireyler bir şekilde vergi idaresinden ya da toplumu oluşturan diğer bireylerden bu negatif fiillerini gizleyebilseler de din ve diğer öğretilerde doğruların yapılmasını ve yanlış hareketlerden kaçınılması gerektiğini öngören “*vicdan*” müessesinden bu durumu saklayamayacaklardır. Bundan dolayı eğer mükelleflerin dini inançları ve dine bağlılık dereceleri yüksek ise, mevcut negatif hareket bireyde bir baskı ve tazyik oluşturacaktır. Büyük ve karmaşık toplumlarda yanlış davranmanın sosyal maliyetleri, küçük toplumsal gruplara göre daha az anlaşılmaktadır¹⁰⁴.

Ancak, burada *homo economicus* (iktisadi insan) kavramı ile bir çatışma yaşanacağı aşikârdır. Bu durumda hangi tarafın ağır basacağı görecelidir. *Homo economicus* kavramını tamamlayıcı bir yaklaşım olarak ifade edilebilecek *rasyonel tercihler kuramı*¹⁰⁵, etkileşimin diğer bir yanı olmaktadır. Buna göre insanların kendilerine zarar verebilecek olan eylemler yerine zevk ve mutluluk veren eylemlere doğru bir yönelişinin bulunduğu varsayımı ağır basmaktadır.

Bireyleri vergi kaçakçılığı ve buna benzer diğer uyumsuz vergi davranışlarından caydırma konusunda dini yaklaşımlar günümüzde önemli bir yere sahiptir. Dinlerin toplumda vergi uyumunun sağlanmasında olan rolünün ne olduğunu açıklamaya yönelik en önemli teorilerden biri, Hirschi ve Stark tarafından ortaya konulan “Cehennem Ateşi” hipotezidir¹⁰⁶. Bu hipoteze göre din, suçlu davranışlardan caydırır ve toplumsal kabul gören davranışları teşvik eder. Bunu yaparken uyum sağlamayanların cehennem ateşi, ayıplanma gibi hoş gitmeyen sonuçlarla sonsuza kadar cezalandırılacağını savunmaktadır. Ayrıca dünyada ve ahrette kişilerin ödüllendirileceği vaadi sunarlar. Ödüllendirme vaadi ve ceza ile tehdit etme gibi davranışsal reçeteler, o dine inananlar üzerinde büyük etkiye sahiptir¹⁰⁷. Dindar olarak tanımlanan bireyler, yanlış davranışlarından dolayı daha çok utanç duyarlar. Bu süreç sonunda dindar bireyler, söz konusu ağır gayri resmi cezaları

¹⁰³ James Alm ve Benno Torgler, “Culture Differences and Tax Morale in The United States and in Europe”, **Journal of Economic Psychology**, S. 27, 2006, ss. 224–246, s.243.

¹⁰⁴ Benno Torgler ve Friedrich Schneider, “What Shapes Attitudes Toward Paying Taxes? Evidence from Multicultural European Countries.”, **Social Science Quarterly**; S. 88/2, Jun 2007, ss. 443-470, s.449.

¹⁰⁵ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Zahir Kızmaz, “Din ve Suçluluk: Suç Teorileri Açısından Kuramsal Bir Yaklaşım”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.15, S.1,Elazığ, 2005, ss.189-215., s. 198.

¹⁰⁶ Travis Hirschi ve Rodney Stark, "Hellfire and Delinquency", **Social Problems**, S. 17/ 2, 1969 ss. 202-213.

¹⁰⁷ Colin J. Baier ve Bradley R. E. Wright, “If You Love Me, Keep My Commandments: A Meta-Analysis of the Effect of Religion on Crime”, **Journal of Research in Crime and Delinquency**, S.38/1, Şubat 2001, ss. 3-21., ss. 4-5.

kabullenme yoluyla istenmeyen suçlu davranışlardan vazgeçerler¹⁰⁸. Hirschi ve Stark dinin suçlu ya da yanlış davranışlardan üyelerini caydırdığını ve bu yüzden etik davranışlarla ve kurallarla oluşan normatif uyumun, toplumun refahını artırdığı konusunda hemfikir olmuşlardır.

Stack ve Kposowa ise yaptıkları çalışmada dinin vergi dolandırıcılığı ve tutumlar üzerine etkisini incelemiştir. Stack ve Kposowa, dinin suç riskini azalttığı ya da caydırdığı fikrini savunmaktadırlar. Dindarlık, vergi uyumunun artmasına değişik yollarla sebep olmaktadır. İlk olarak dinler, sapkın davranışlardan ve inançlardan(örnek olarak çalmayacaksın, öldürmeyeceksin şeklinde) insanları caydırarak sosyalleşmelerine yol açar. Ayrıca sapkınlığı caydırmak ve doğru hareket etmeyi teşvik için sonsuza kadar lanetlenmek, arafta kalmak gibi argümanlar kullanılır. Bu negatif yaklaşım bireylerin suça katılımlarını azaltacaktır. Dini inançlara yapılan vurgu, sosyal kontrat teorisi ile ilişkilidir¹⁰⁹. Dini inanca dayalı ilişki, orijinal sosyal kontrat modelinde tartışılmamasına karşılık, dini ilişkilerin büyük suçları caydırması beklenebilir¹¹⁰. Yazarlar makalede vergi dolandırıcılığını değil, vergi dolandırıcılığı karşısında bireylerin tutumlarını incelemiştir ve dini kuralların insanların uygun davranışta bulunmalarını etkilediği sonucuna varmışlardır¹¹¹.

Torgler, dine bağlılığı, vergi ahlakını etkileyen önemli bir değişken olarak ele almış ve dine bağlılık derecesi ile vergi ahlakı seviyesi arasında güçlü bir doğru orantı olduğu, dine bağlılığın vergi ahlakını artırıcı etki yaptığı ve *belli bir din tarafından kontrol edilen insanların diğerlerine göre vergiye karşı daha uyumlu olduğu* kanısına varılmıştır¹¹².

Dini alışkanlıkların vergi kaçakçılığına karşı bireylerin tutumları üzerine herhangi bir etkisinin olup olmadığının ölçmek amacıyla, Dünya Değerler Anketinde, bireylerin dini hizmetlerde hazır bulunma durumuna göre değerlendirme yapılmıştır. Dini hizmetlerde hazır bulunma durumu *haftada birden fazla, haftada bir kez, ayda bir kez, sadece özel tatillerde, yılda bir kez, daha az sıklıkla ve asla/uygulamada asla* ifadeleri ile ölçülmüştür.

¹⁰⁸ Harold G. Grasmick, Robert J. Bursik, Jr. ve John Cochran, "Render Unto Caesar What is Caesar's: Religiosity and Taxpayers Inclinations to Cheat" **The Sociological Quarterly**, S. 32, 1991, ss. 251-266., s. 253.

¹⁰⁹ Hirschi ve Stark, a.g.m., 1969, ss. 202-213.

¹¹⁰ Steven Stack ve Augustine Kposowa, "The Effect of Religiosity on Tax Fraud Acceptability: A Cross-National Analysis" **Journal for the Scientific Study of Religion**, S. 45/ 3, Ekim 2006, ss. 325-351., s. 327.

¹¹¹ Stack ve Kposowa, a.g.m., s. 332.

¹¹² Torgler, "The Importance of Faith: Tax Morale and Religiosity", a.g.m., s. 3.

Tablo 10: Vergi Ahlâkı ile Bireylerin Dini Hizmetlere Katılım Durumu Arasındaki İlişki (2005-2008)

	DİNİ ALIŞKANLIKLAR					
	HAFTADA BİRDEN FAZLA		AYDA BİR DEFA		ASLA/UYGULAMADA ASLA	
	Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	Ortalama Vergi Ahlakı Değeri	Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	Ortalama Vergi Ahlakı Değeri	Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	Ortalama Vergi Ahlakı Değeri
DÜNYA GENELİ	67,4	2,1	59,0	2,3	59,3	2,4
TÜRKİYE	84,8	1,2	77,9	1,3	74,6	1,4
ASYA	71,7	2,0	54,5	2,3	66,8	2,1
AMERİKA	66,6	2,2	66,2	2,1	64,0	2,2
AVRUPA	65,6	2,3	55,6	2,7	51,4	2,8
GEÇİŞ ÜLKELERİ	64,4	2,2	54,5	2,6	51,4	2,8
AFRİKA	66,7	2,1	59,5	2,6	66,0	2,4

Kaynak: Tabloda yer alan veriler, Dünya Değerler Anketi internet sitesinden (<http://www.worldvaluessurvey.org>) tarafımızca derlenmiştir.

Tablo 10’da tüm dünyada bireylerin dini hizmetlere katılım sıklığı ile vergi ahlakı arasındaki ilişki ele alınmıştır. Tabloda bireylerin dini hizmetlere katılım dereceleri olarak sadece haftada birden fazla, ayda bir kez ve asla/uygulamada asla cevaplarına göre vergi ahlakı skorlarına yer verilmiştir. Tablodan görüleceği üzere dini hizmetlere katılıma göre bireylerin vergi ahlak tutumları değişiklik göstermektedir. Dindarlık ile vergi ahlakı arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır.

Dünya genelinde haftada birden fazla dini hizmetlerde hazır bulunanların ortalama skoru 2,1, ayda bir kez dini hizmetlerde hazır bulunanların ortalama skoru 2,3, dini hizmetlerde hazır bulunmayanların ortalama skoru ise 2,4 çıkmıştır. Dini hizmetlere daha çok katılım gösteren kişilerin, muhtemelen şans bulduklarında vergilemede daha az hile yaptıkları sonucuna varılmıştır¹¹³.

Genel olarak Avrupa’da ve Geçiş Ülkelerinde dini hizmetlere haftada birden fazla katılan kişiler ile hiç katılmayan kişilerin vergi ahlakı tutumları arasında belirgin bir farkın ortaya çıktığı görülmektedir. Buna karşılık Amerika kıtası ülkelerinde bireylerin dini hizmetlere katılımı ile vergi ahlakı arasında tutarlı bir ilişki görülmemektedir.

¹¹³ Robert W. McGee ve Wendy Gelman, “Trends on Attitudes Toward Tax Evasion in the United States”, **Florida International University Working Paper**, 1 Mayıs 2008, s.17; <http://ssrn.com/abstract=1138360>, Erişim Tarihi: 22.11.2010

Türkiye’de bireylerin dini hizmetlere katılma sıklığı ile vergi ahlâkı arasındaki ilişki ise Tablo 11’de verilmiştir. 1990, 2001 ve 2007 Dünya Değerler Anketi verilerine göre her üç dönemde yapılan çalışmada, Türkiye’de dini hizmetlere daha çok katılım gösteren kişilerin, vergilemede daha az hile yaptıkları sonucuna varılmıştır.

Tablo 11: Türkiye’de Dini Hizmetlere Katılım Durumu ile Vergi Ahlakı Arasındaki İlişki

	1990 Yılı Verileri		2001 Yılı Verileri		2007 Yılı Verileri	
	Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	Ortalama Değer	Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	Ortalama Değer	Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	Ortalama Değer
HaftadaBirden Fazla	95,7	1,1	92,5	1,2	84,8	1,2
HaftadaBirKez	93,8	1,1	89,9	1,2	85,9	1,3
Ayda Bir Kez	79,4	1,3	92,0	1,4	77,9	1,3
Sadece Özel Günlerde	89,5	1,3	97,5	1,3	83,0	1,3
Yılda Bir Kez	80,8	1,8	90,3	1,2	92,1	1,1
Daha Az Sıklıkla	85,7	1,8	87,5	1,2	78,2	1,5
Asla/Uygulamada Asla	87,0	1,3	90,6	1,3	74,6	1,4

Kaynak: Tabloda yer alan veriler, Dünya Değerler Anketi internet sitesinden (<http://www.worldvaluessurvey.org>) tarafımızca derlenmiştir.

Tablo 11’de görüleceği üzere, haftada bir defadan fazla dini ibadete gidenlerin daha az sıklıkla gidenlere nazaran vergi kaçakçılığına önemli ölçüde karşı olduğu görülmektedir. Örneğin 2007 yılında haftada birden fazla dini hizmetlere katılım gösteren kişilerin vergi kaçakçılığını asla kabul etmeme yüzdesi %84,8 düzeyinde olmasına karşılık, dini hizmetlere hiç katılım göstermeyen bireylerin vergi kaçakçılığını asla kabul etmeme yüzdesinin %74,6 düzeyine indiği görülmektedir. Türkiye’de bulunan sonuçlar, dini hizmetlere daha çok katılım ile vergi ahlâkı arasında pozitif bir ilişki olduğu yönündeki genel teori ile uyum göstermektedir.

3.1.7.2. Farklı Dinlerde Vergi Ahlakı

Dini kurallar tıpkı toplumsal kurallar, örf ve adetler gibi bireylerin vergi ahlâkı tutumları üzerinde etkili olmakta ve toplumdan topluma değişiklikler göstermektedirler. Birçok din, üyelerini vergi uyumuna teşvik etmektedir. Her din içerisinde yer alan dini kuralların bünyelerinde dürüstlük, doğruluk, adil olma, insanlara yardım etme, ahlâklı davranışlar sergileme vb. gibi olumlu davranışlar desteklenmektedir. Ayrıca, yalancılığın,

hile yapmanın, insanlara zarar verici faaliyetlerde bulunmanın, ahlâka aykırı davranışlar sergilemenin vb. diğer negatif davranış kalıplarından da şiddetle kaçınılması gerektiğine dair buyruklar mevcuttur. Vergi kaçakçılığının etiği konusunda yüz yıldan fazla sürede öne çıkan görüşlerden biri de vergi vermenin Allah'a karşı bir görev olduğu yaklaşımıdır. Bu görüş ateistler arasında geçerli değildir ancak dindar camialarda geçerliliğini korumaktadır¹¹⁴.

Gronbacher¹¹⁵ ve Schanesberg¹¹⁶ Katolik din literatürünün belli durumlarda vergi kaçırmaya izin verdiği sonucuna ulaşmıştır. Weber¹¹⁷; Protestanların dürüstlük, yasalara gönüllü uyum ve çalışma hayatında güvenilirlik konularında daha güçlü etik standartlara sahip olduğunu vurgulamıştır¹¹⁸. Torgler ise Asya kıtasında Hıristiyanların vergi ahlâkının Hindu'lardan daha düşük seviyede çıktığını ifade etmektedir¹¹⁹.

Murtaza ve Ghazanfer¹²⁰, Müslümanlarda yoksula yardım etmenin ve zekât vermenin Allah'a karşı bir görev olduğunu ifade etmektedir. McGee'nin İslami iş etiği hakkında yaptığı çalışmada¹²¹ ise vergi kaçırmanın, verginin fiyatları arttırdığı ya da gelir üzerine konulduğu durumlarda bazen kabul edilebilir olduğu bulgusuna ulaşmıştır¹²².

McGee, Müslümanların vergi ahlâkı seviyesinin verginin konusuna göre değiştiği ifade edilmiştir. Belirgin şekilde Emlâk vergileri karşısında Müslümanların diğer vergilere nazaran daha yüksek bir vergi ahlakına sahip oldukları, fiyat mekanizması içerisinde yer alan vergilere karşı da göreceli olarak daha düşük bir vergi ahlakına sahip oldukları

¹¹⁴ Robert W. McGee ve Mahdi Nazemi Ardakani, "The Ethics of Tax Evasion: A Case Study of Opinion in Iran", **Florida International University Working Paper**, 4 Ocak2009, s.4; <http://ssrn.com/abstract=1323059> Erişim Tarihi: 23.02.2012.

¹¹⁵ Gregory M.A. Gronbacher, "Taxation: Catholic Social Thought and Classical Liberalism", **Journal of Accounting, Ethics & Public Policy**, S.1/1, 1998, ss. 91-100,

¹¹⁶ D. Eric Schansberg, "The Ethics of Tax Evasion within Biblical Christianity: Are There Limits to "Rendering Unto Caesar?" **Journal of Accounting, Ethics and Public Policy**, S.1/1, 1998, ss. 77-98.

¹¹⁷ Daha fazla bilgi için bkz. Max Weber, **The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism**, (Çev.Talcott Parsons), Scribner's Sons, New York, 1930.

¹¹⁸ Mariana Gerstenblüth, Natalia Melgar, Juan Pablo Pagano ve Máximo Rossi, "Threats in Latin American and Caribbean Countries: How Do Inequality and the Asymmetries Of Rules Affect Tax Morale?", **Department of Economics-dECON Working Papers**, No 14-08, Ağustos 2008, s.5; <http://decon.edu.uy/publica/2008/1408.pdf>, Erişim Tarihi: 21.11.2010.

¹¹⁹ Benno Torgler, "Tax Morale in Asian Countries", **Crema Working Paper**, No:2004-02, 2004, s.19; <http://www.crema-research.ch/papers/2004-02.pdf>, Erişim Tarihi: 22.10.2011.

¹²⁰ Athar Murtuza ve S. M. Ghazanfar, "Taxation as a Form of Worship: Exploring the Nature of Zakat", **Journal of Accounting, Ethics and Public Policy**, S.1/2, 1998, ss. 134-161.

¹²¹ Robert W. McGee, "The Ethics of Tax Evasion and Trade Protectionism from an Islamic Perspective", **Commentaries on Law & Public Policy**, S.1, 1997, ss. 250-262, <http://ssrn.com/abstract=461397>.

¹²² Robert W. McGee ve Wendy Gelman, "Opinions on the Ethics of Tax Evasion: A Comparative Study of the USA and Six Latin American Countries", **Akron Tax Journal**, S. 24/69, 2009, ss. 69-91, s.72.

vurgulanmıştır¹²³. Müslüman ve Türk kültürü düşünüldüğünde bu durumun çok şaşırtıcı olmadığı düşünülebilir. Bu da göstermektedir ki, Müslümanların yakalanma ve ifşa olma olasılığı yüksek olan vergilere karşı saygılı ancak fiyat mekanizması içerisinde yer alan ve yansıtılma olasılığı yüksek olan vergilere karşı daha pragmatist yaklaşımları sonucu çıkarılabilir.

Dinler arasında bireylerin vergi uyum davranışları farklı sonuçlar sergilemektedir. Aşağıda Tablo 12’de farklı dinlere mensup bireylerin 1981-2008 yılları arası yapılan Dünya Değerler Anketi verilerine göre ortalama vergi ahlakı değerlerine yer verilmiştir¹²⁴.

1981-2008 yılları arası genel ortalama vergi ahlakı değerlerine bakıldığında, Budizm dinine mensup bireylerin, diğer dini inançlara sahip bireylere göre vergi kaçakçılığına daha fazla karşı çıktıkları sonucuna varılmaktadır. En düşük vergi ahlakı değeri ise Yahudi dinine mensup bireylerde ortaya çıkmaktadır.

Genel olarak Budizm dinine inananların vergi kaçakçılığına güçlü şekilde karşı olduklarını, buna karşılık Hıristiyan ve Müslümanların vergi kaçakçılığına karşı daha esnek oldukları görülmektedir.

Tablo 12: Dünya’da Farklı Dinlere Mensup Bireylerin Ortalama Vergi Ahlakı Değerleri

	Ortalama Vergi Ahlakı Değeri					1981-2008 Yılları Ortalaması
	1981-1984	1989-1993	1994-1999	1999-2004	2005-2008	
Budizm	1,6	1,6	1,8	1,6	2,4	1,8
Müslüman	2,5	2,2	2,3	1,3	1,9	2,0
Hinduizm	2,5	1,5	1,6	2,0	2,8	2,1
Hıristiyan	2,2	2,4	2,4	2,3	2,3	2,3
Yahudi	2,3	2,7	2,2	2,6	2,7	2,5

Kaynak: Tabloda yer alan veriler, Dünya Değerler Anketi internet sitesinden (<http://www.worldvaluessurvey.org>) tarafımızca derlenmiştir.

Bir genelleme yapılacak olunur ise, dini inançlarına bağlı mükellefler, mevcut vergileri dini inançlarının bir gereği olarak düşündükleri takdirde vergi uyumları yüksek çıkmaktadır. Ancak vergilemenin dini inançları ile tam olarak örtüşmediği durumlarda ise

¹²³ Robert W. McGee, “The Ethics of Tax Evasion in Islam”, içinde: McGee, R.W. (Ed.), **The Ethics of Tax Evasion**, The Dumont Institute for Public Policy Research, South Orange, 1998, ss. 214–219. ‘den aktaran Mehmet Tosuner ve İhsan Cemil Demir, “Vergi Ahlakının Sosyal ve Kültürel Belirleyenleri”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. 14, S. 1, 2009, ss. 1-15., s. 1.

¹²⁴ Tabloda sadece anketlerde yer alan temel dini inançlara yer verilmiştir. Hıristiyan dini başlığı altında Protestan, Ortodoks, Roma Katolik, Free Church, Anglikan, İsveç Kilisesi, Pentecostal Kilisesi, Jehovah Şahitleri, Evangelical Kilisesi, Ermeni Kilisesi, Bağımsız Afrika Kilisesi dinlerine bağlı olduğunu ifade eden bireylerin ortalama değerlerine yer verilmiştir.

vergiye karşı aşırı tepki ve tazyik gösterebileceklerdir. Bu çerçevede dine bağlılığın ve inancın vergi ahlâkı üzerinde önemli etkileri olan bir değişken olduğu ifade edilebilir¹²⁵.

3.1.8. Güven ve Ulusal Gurur

Yasal sisteme, idareye ve parlamentoya olan güven, mükelleflerin vergi sistemine olan pozitif tutumunu ve sonuçta vergi ahlâkı artırmaz¹²⁶. Eğer mükellefler hükümete, mahkemelere, yasal sisteme ve vergi idaresine güvenirlerse vergi ödeme hususunda daha istekli olmaktadır. Eğer politikacılar güvenilir değilse, vergi kaçakçılığı daha yaygın hal almaktadır¹²⁷.

Devlet kurumları güvenilir şekilde davranırsa, mükellefler vergi kanunlarına uymaya daha çok gönüllü olmaktadır. Adaletsiz davranıldığı algısı arttığında ise uyumun psikolojik maliyetleri azaldığı için, vergi kanunlarına karşı durma davranışı artmaktadır. Bireyler devlete güvenmiyor ise vergide kolayca hile yapmakta, güvendiğinde ise vergi uyumu gönüllü olarak sağlanmaktadır¹²⁸. Bu yüzden mükellef ile devlet arasındaki ilişki, güçlü duygusal bağ ve sadakati içeren psikolojik bir kontrat olarak görülebilir. Mükellef ile vergi idaresi arasındaki psikolojik kontrat güvene bağlıdır¹²⁹. Bu bakış açısı ile vergiler, devletin olumlu faaliyetlerinin bir fiyatı olarak görülebilir¹³⁰. İdareye, yasal sisteme ve parlamentoya güvenin olmaması ise devlet gelirlerini azaltmakta ve devletin fonksiyonlarını yerine getirme gücünü zayıflatmaktadır¹³¹.

¹²⁵ Tosuner ve Demir, a.g.m., s. 2., Daha fazla bilgi için bkz. Doğan Şenyüz, **Vergilemede Yüklümlü Psikolojisi**, Bursa, 1995.

¹²⁶ Benno Torgler, "Tax Morale, Trust and Corruption: Empirical Evidence from Transition Countries", **Crema Working Paper**, No. 2004 – 05, s.11, 2004, www.crema-research.ch/papers/2004-05.pdf, Erişim Tarihi: 21.08.2010.

¹²⁷ Henrik Hammar, Sverker C. Jagers ve Katarina Nordblom, "Tax Evasion and the Importance of Trust", **Working Paper in Economics**, No. 179, İsveç, 2005, s. 2, <http://www.handels.gu.se/epc/archive/00004434/01/gunwpe0179.pdf>, Erişim tarihi: 24.06.2009.

¹²⁸ Jin Kwon Hyun, "Tax Compliances in Korea and Japan: Why Are They Different, Seminar Held by Policy Research Institute", **Ministry of Finance**, Japan, 2005, s.12., www.mof.go.jp/pri/.../kou16-c02.pdf, Erişim tarihi: 21.11.2011.

¹²⁹ Benno Torgler, "Tax Morale, Trust and Corruption: Empirical Evidence from Transition Countries", **CREMA Working Paper**, No. 2004 – 05, 2004, s.7., www.crema-research.ch/papers/2004-05.pdf, Erişim Tarihi: 22.06.2008.

¹³⁰ Benno Torgler ve Friedrich Schneider, "What Shapes Attitudes Toward Paying Taxes? Evidence from Multicultural European Countries.", **Social Science Quarterly**, Haziran 2007; S. 88, No.2, ss. 443-470, ss.448-449.

¹³¹ Benno Torgler, "Tax morale, Eastern Europe and European Enlargement", **Communist and Post-Communist Studies**, S. 45, 2012, ss. 11–25, s 19.

Uslaner¹³², “mahkeme ve polisin yolsuzluğu kontrol etmediği/edemediği ya da vatandaşların yaptığı ödemenin halkın refahını artırdığı görüşünün olmadığı bir yerde, yasal sisteme güven olmadığını belirtmektedir”. Yolsuzluk yaygın ise bireyler yönetime daha az güven duymakta ve işbirliği için düşük bir teşvik oluşmaktadır¹³³. Torgler, Geçiş ekonomilerindeki özelleştirme ve serbestleştirme(deregulation) sürecinde karşılıklı güven ve dürüstlük unsurlarının önem kazandığını ifade etmiştir¹³⁴. Örneğin Rusya’da vergi ahlakının esas belirleyicisi olarak güven unsuru ortaya çıkmaktadır. Levin ve Satarov, sosyalizmin çöküşü sonrasında oluşan yasal zayıflığın doldurulması geciken bir yasal boşluk ortamı yarattığını ifade etmişlerdir¹³⁵.

Hukuk kurallarının yokluğu, vergi ahlakının iyileşmesini engellemiştir¹³⁶. Devlete ve yasal sisteme olan güven ile ulusal onurun artması ise, Rusya’da vergi ahlakını 90’lı yılların sonuna doğru arttırmıştır¹³⁷

Aşağıda Tablo 13 ‘de 2005-2008 yılları arası yapılan Dünya Değerler Anketi verilerine göre tüm dünyada ve bölgeler bazında vergi ahlakı ile güven unsuru arasındaki ilişki, “ülkenizdeki hükümete, yasal sisteme ve parlamentoya ne kadar güven duymaktasınız” sorularına 1= Çok fazla güveniyorum ve 4= Hiç güvenmiyorum arasında puanlar verilerek değerlendirilmiştir.

Dünya Değerler Anketi verilerine göre, Dünya genelinde hükümete, parlamentoya ve yasal sisteme daha fazla güvenen bireylerin, daha az güvenen bireylere göre vergi kaçakçılığına daha fazla karşı çıktıkları ve vergi ahlakı düzeylerinin arttığı görülmektedir.

¹³² Eric M. Uslaner, “Tax Evasion, Trust, and the Strong Arm of the Law” içinde: Hayoz, N., Hug, S. (Eds.), **Tax Evasion, Trust, and State Capacities. How Good Is Tax Morale in Central and Eastern Europe?**, Peter Lang, Bern, 2007, ss. 17–50., s.36.

¹³³ Ronald G. Cummings, Jorge Martinez-Vazquez, Michael McKee ve Benno Torgler, “Effects of Tax Morale on Tax Compliance: Experimental and Survey Evidence”, **NCER Working Paper Series**, Working Paper No.12, Şubat 2007, s.11; <http://www.ncer.edu.au/papers/documents/WpNo12Feb07.pdf>, Erişim tarihi: 18.11.2010.

¹³⁴ Benno Torgler, “Tax Morale, Trust and Corruption: Empirical Evidence from Transition Countries”, a.g.m. s.13.

¹³⁵ Levin, M. and Satarov, G.. “Corruption and Institutions in Russia”, **European Journal of Political Economy**, S. 16, 2000, 113-132., s.115.

¹³⁶ Rusya ekonomisinde yolsuzluk bütünü bir parçası halini almıştı. Yolsuzluk ilk yıllarda artmış ve vatandaşların devlet yönetimine olan güveni azalmıştır. Yolsuzluk özelleştirme sürecinde daha fazla artış göstermiştir. Levin ve Satarov’un belirttiği üzere Rusya’da yolsuzluk derecesi, bilim-sağlık-kültür ve sanatla ilgili toplam harcamaları aşmıştır. Bazı endüstriyel branşlarda suçlu gruplar gelirlerinin %50’den fazlasını rüşvetçi memurlara harcamışlardır ve bu durum vatandaşların yönetime daha az güvenmelerine yol açmıştır.

¹³⁷ James Alm, Martinez-Vazquez, Jorge, Torgler, Benno, “Russian attitudes towards paying taxes-Before, during, and after the transition” **International Journal of Social Economics**, S. 33, No. 12, 2006, ss. 832-857, s. 847.

Tablo 13: Vergi Ahlakı ile Hükümete, Parlamenta ve Adalet Sistemine Güven Arasındaki İlişki (2005-2008)

PARLAMENTOYA GÜVEN				
	Çok Fazla Güveniyorum		Hiç Güvenmiyorum	
	Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	Ortalama Vergi Ahlakı Değeri	Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	Ortalama Vergi Ahlakı Değeri
DÜNYA GENELİ	68,3	2,2	60,4	2,6
TÜRKİYE	87,1	1,2	86,3	1,3
ASYA	73,3	2,0	64,0	2,3
AMERİKA	71,1	2,1	66,9	2,3
AVRUPA	62,0	2,3	52,0	3,1
GEÇİŞ ÜLKELERİ	61,7	2,4	50,5	3,0
AFRİKA	64,7	2,4	64,0	2,4
ADALET SİSTEMİNE GÜVEN				
	Çok Fazla Güveniyorum		Hiç Güvenmiyorum	
	Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	Ortalama Vergi Ahlakı Değeri	Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	Ortalama Vergi Ahlakı Değeri
DÜNYA GENELİ	67,5	2,2	60,2	2,6
TÜRKİYE	88,9	1,2	81,6	1,4
ASYA	71,5	2,0	60,7	2,5
AMERİKA	70,8	2,1	69,7	2,2
AVRUPA	59,8	2,3	50,6	3,2
GEÇİŞ ÜLKELERİ	60,2	2,5	50,3	3,1
AFRİKA	58,9	2,6	58,9	2,5
HÜKÜMETE GÜVEN				
	Çok Fazla Güveniyorum		Hiç Güvenmiyorum	
	Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	Ortalama Vergi Ahlakı Değeri	Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	Ortalama Vergi Ahlakı Değeri
DÜNYA GENELİ	70,5	2,1	58,3	2,7
TÜRKİYE	90,0	1,2	81,9	1,4
ASYA	72,9	2,0	60,8	2,5
AMERİKA	73,8	2,0	63,8	2,4
AVRUPA	64,2	2,3	52,7	3,1
GEÇİŞ ÜLKELERİ	57,5	2,3	54,2	2,8
AFRİKA	66,5	2,4	65,1	2,3

Kaynak: Tabloda yer alan veriler, Dünya Değerler Anketi internet sitesinden (<http://www.worldvaluessurvey.org>) tarafımızca derlenmiştir.

Asya ülkelerinde idareye, yasal sisteme ve parlamentoya olan güven unsuru, vergi ahlakını arttırmanın ve sürdürmenin temel belirleyicisi olarak gözükmektedir. Afrika'da ise güven unsurunun vergi ahlakı üzerinde bir etkisinin olmadığı görülmektedir. Avrupa ülkelerinde ise güven unsurunun, bireylerin vergi ahlakını artmasında önemli bir rol aldığı görülmektedir. Türkiye'de parlamentoya, hükümete ve yasal sisteme olan güven duygusunun artmasının, bireylerin vergilemede daha az hile yapmalarına yol açtığı görülmektedir. Her üç değişken düzeyinde Türkiye'de güven unsurunun ortalama değerleri, dünya genelinin üzerinde yer almaktadır. Türkiye'de bulunan sonuçlar, yasal

sisteme, idareye ve parlamentoya olan güven duyan bir bireyin daha yüksek vergi ahlâkına sahip olması yönündeki genel teori ile paralellik göstermektedir.

Diğer bir değişken olarak bireylerin sahip olduğu Ulusal Gurur(National Pride, Vatandaşlık Gururu), vergi uyumu literatüründe tamamen ihmal edilmiş bir durumdadır. Ulusal gurur bireyin, ülke kimliğini arttırıcı bir tesir yaratmaktadır. Bir birey ülkesi ile gurur duyabilir. Bu gurur onlarda bir grup kimliği ortaya çıkaracaktır. Ulusal gurur tarafından üretilen grup kimliği duygusu, işbirlikçi davranışları cesaretlendirir ve böylece gruplar, organizasyonlar ve toplumdaki vatandaş davranışlarını etkilemekte ve böylece vergi ödemenin önemli bir nedeni olarak ortaya çıkmaktadır¹³⁸. Bu bağlamda ülkesi ile gurur duyan bir bireyin daha yüksek vergi ahlakına sahip olması muhtemel olacaktır¹³⁹. Bundan dolayı, kültürel özelliklerden bağımsız olarak bu değişkenin, vergi ahlâkı üzerinde pozitif anlamda güçlü bir etkisi olduğu ifade edilir¹⁴⁰.

Dünyada ve Türkiye’de bireylerin sahip olduğu ulusal gurur duygusu ile vergi ahlaki arasındaki ilişki aşağıda Tablo 14’de verilmiştir. 2005-2008 yılları arası yapılan Dünya Değerler Anketi verilerine göre, “ülke vatandaşı olmaktan ne kadar gurur duyuyorsunuz?” sorusuna verilen cevaplar 1= Çok gurur duyuyorum ve 4= Hiç gurur duymuyorum arasında puanlar verilerek değerlendirilmiştir.

Tablo 14: Vergi Ahlakı ile Ulusal Gurur Arasındaki İlişki (2005-2008)

	ULUSAL GURUR			
	Çok Gurur Duyuyorum		Hiç Gurur Duymuyorum	
	Asla Kabul Edilemez Cevabımın Yüzdesi	Ortalama Vergi Ahlakı Değeri	Asla Kabul Edilemez Cevabımın Yüzdesi	Ortalama Vergi Ahlakı Değeri
DÜNYA GENELİ	65,6	2,2	49,0	3,2
TÜRKİYE	81,8	1,3	39,9	2,6
ASYA	65,5	2,1	61,8	2,5
AMERİKA	69,5	2,0	40,8	3,8
AVRUPA	59,0	2,6	41,5	3,5
GEÇİŞ ÜLKELERİ	62,2	2,2	37,6	3,9
AFRİKA	68,5	2,1	56,1	3,2

Kaynak: Tabloda yer alan veriler, Dünya Değerler Anketi internet sitesinden (<http://www.worldvaluessurvey.org>) tarafımızca derlenmiştir.

¹³⁸ Benno Torgler, “Tax morale in Latin America”, **Public Choice**, S.122, 2005, ss.133-157, s.151.

¹³⁹ T. R. Tyler, “Why Do People Cooperate in Groups?”, içinde M. Van Vught, M.Snyder, T. R. Tyler ve Anders Biel(Derleyenler), **Cooperation in Modern Society, Promoting the Welfare of Communities, States and Organizations**, Routledge, Londra, 2000, ss. 65-82.’den aktaran Torgler ve Schneider; Does Culture Influence..., a.g.m., s.10-11.

¹⁴⁰ Torgler, a.g.e., s. 41.

Türkiye’de ulusal gurur duygusunun fazla olduğunu ifade eden bireylerin, hiç gurur duymadığını ifade eden bireylere göre vergilemede daha az hile yaptıkları sonucuna varılmıştır. Ulusal gurur düzeyi çok fazla olan bireylerin vergi kaçakçılığını asla kabul etmeme yüzdesi %81,8 düzeyinde olmasına karşılık, ulusal gururun hiç olmadığını ifade eden bireylerin vergi kaçakçılığını asla kabul etmeme yüzdesinin %39,9 düzeyine indiği görülmektedir. Türkiye’de bulunan sonuçlar, ülkesi ile gurur duyan bir bireyin daha yüksek vergi ahlakına sahip olması yönündeki genel teori ile uyum göstermektedir.

3.1.9. Ahlâk Kuralları ve Dürüstlük

Bireylerin vergi uyumunun sadece caydırma politikaları ile tam olarak açıklanması mümkün değildir. Denetim ve cezaların düşük seviyelerde olmalarına karşılık uyumun yüksek derecede seyretmesi rasyonel davranış kalıpları açısından anlamsız bir sonuç olarak görülebilir. Mükellefleri uyumsuzluk davranışından vazgeçirmek için caydırma psikolojisine dayanan vergi uyumunun ekonomik modelinin eksik yönlerinde biri, insanların çoğunlukla ahlaki olarak karar aldıklarını göz ardı etmesidir. İnsanların vicdanları ve inançları da kararlarını etkilemektedir¹⁴¹.

Mükelleflerin, kaçakçılık yapma imkânına sahip oldukları ve yakalanma ihtimalinin olmadığı durumlarda bile bu yola gitmeyip vergiye karşı uyumlu davrandıkları gözlemleniyorsa, burada maddi cezalardan başka bir cezalandırmanın varlığı söz konusudur. Bu durum mükelleflerin dürüst ve doğru davranması yönündeki sosyal kurallar, ahlâki kurallar ve dine bağlılık seviyesi ile örtüşen bir yapı tarafından şekillendirilmektedir. Buna dürüstlüğü içselliği ya da diğer bir deyişle bireylerin sosyal, psikolojik ve ahlâki zorlamalar yoluyla vergilerini tamamıyla ödemesi olgusu denilebilir¹⁴².

Bu durum hassas bir dengeye sahip bir oluşumdur. Bu durumu bozucu etkenlerin varlığı halinde dürüstlük ve doğruluk şeklinde vuku bulan davranış kalıpları değişime uğrayabilecektir. Eğer mükellefler genel olarak hükümete, hükümet politikalarına güvenini yitirirse ya da vergi aflarının sıklıkla gündeme gelip uygulanması ile dürüst davrandığı

¹⁴¹ James Alm, Gary H. McClelland ve William D. Schulze , “Why do people pay taxes?”, **Journal of Public Economics**, S. 48, 1992, ss. 21-38, s. 21.

¹⁴² Brian Erard ve Jonathan S. Feinstein, “Honesty and Evasion in the Tax Compliance Game”, **The RAND Journal Economics**, S. 25, No. 1, 1994, ss. 1-19, s.17.

davranış kalıplarının cezalandırıldığını hissederse bu dürüst yaklaşımından vazgeçme eğilimine girebilecektir.

3.2. VERGİ KÜLTÜRÜ

Bu başlık altında ilk olarak vergi ahlâkı düzeyini etkileyen diğer unsurlardan biri olan vergi kültürü kavramı açıklanacak sonrasında ise bu kavramın alt başlıklarından olan kültür farklılıkları, demokratik katılım, caydırma stratejileri ve mükellef algıları, suçluluk ve utanç duygusu, adalet hissi ve eşitlik, kamusal mal yapısı ve oyun teorisi kavramlarına ve ortaya çıkardıkları etkilere değinilecektir.

Vergi kültürü, vergileme kültürü(culture of taxation) ve vergi ödeme kültürünü de (tax-paying culture) kapsayan daha geniş bir kavramı ifade etmektedir. Vergi kültürü(tax culture), bir ülkenin ulusal kültürüne tarihsel olarak yerleşmiş, sürekli etkileşimleri dolayısıyla birbirine bağlı ve bağımlı olan vergi sistemi ve vergi sisteminin uygulanması ile ilgili resmi ve resmi olmayan kurumlar bütünüdür¹⁴³.

Vergi kültürü, toplumu meydana getiren bireylerin hür vicdanlarında vergi verme gereğini duymalarını sağlamaktadır. Bireylerin böyle bir kültür düzeyine ulaşabilmesinde öncelikle ailede başlayan ve görsel, yazılı ve diğer iletişim araçlarıyla beraber dini kurumlarca da desteklenecek eğitimin önemli bir rolü bulunmaktadır¹⁴⁴.

Vergi kültürünün meydana gelmesinde eğitimin rolü ile birlikte devletin uygulayacağı vergi politikasının da etkisi önemli yer tutmaktadır. Bu çerçevede devletin vergi politikasını oluştururken ve uygularken verginin genel ve esas ilkelerine bağlı kalması gerekli olduğu gibi, verginin adil olması, tarafsız olması, vergi yasalarının basit ve anlaşılır olması, vergi kurallarının istikrarlı ve ihtiyacı karşılayacak düzeyde olması da gerekmektedir¹⁴⁵.

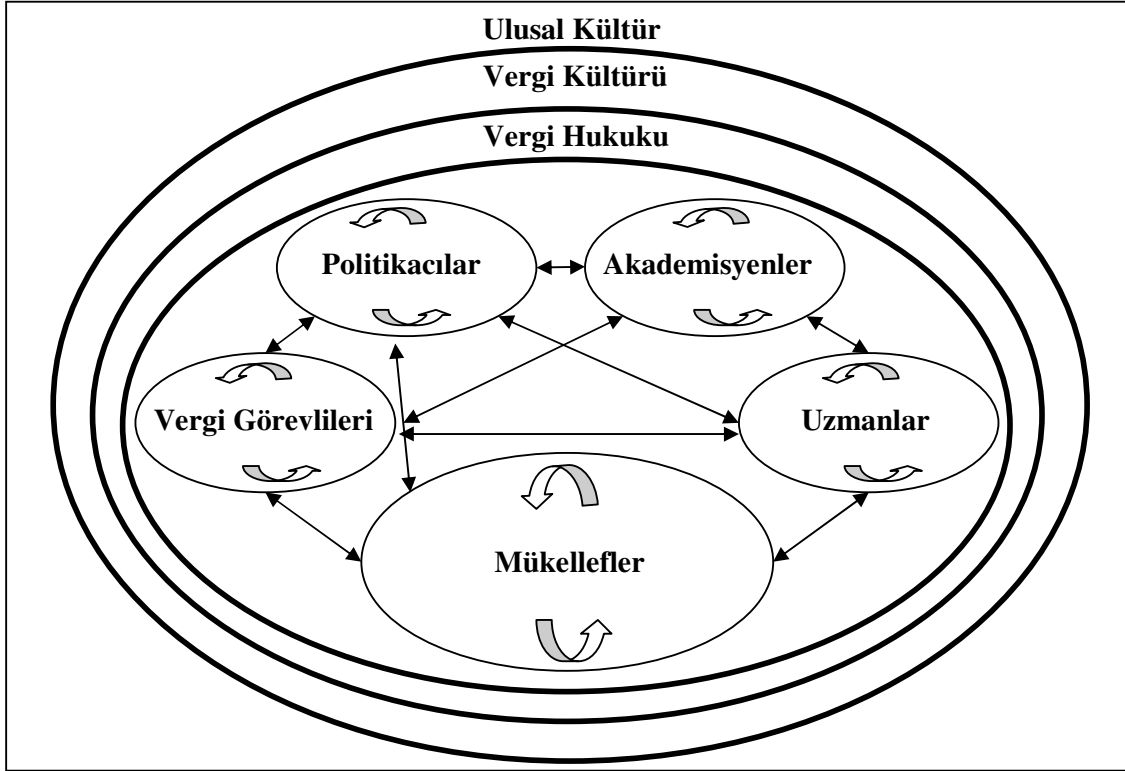
¹⁴³ Birger Nerre, "The Concept of Tax Culture", **Annual Meeting of the National Tax Association**, Baltimore, MD, USA, 8-10 Kasım 2001, s.12.
<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.198.6056&rep=rep1&type=pdf>, Erişim Tarihi:15.10.2008.

¹⁴⁴ Abdulkadir Işık, "Kültür ve Kalkınma: Vergi Kültürü Örneği", **Ege Akademik Bakış**, S. 9(2), 2009, ss. 851-865., s. 855.

¹⁴⁵ Rafet Faryalı, "Vergi Kültürü", 4 Ağustos, 2008, ss. 1-2., s. 1'den aktaran Abdülkadir Işık, a.g.m., s. 856.
<http://archive.ismmmo.org.tr/docs/malicozum/13MaliCozum/03-RafetFarlayali9.doc>

Bir ülkede ki vergi kültürü, tarihsel açıdan bir ülkenin kültürü ile iç içe olan ulusal vergi sistemi ve bunun pratikte icra edilmesi ile ilgili olan resmi ya da gayri resmi müesseselerle tamamıyla bir ilişki içerisinde¹⁴⁶. Buna bağlı olarak vergi kültürü “*vergileme kültürü*” ya da “*vergi ödeme kültürü*”nden çok daha fazlasını içermektedir. Bu durum aşağıda şekil 1’de gösterilmektedir.

Şekil 1: Vergi Kültürünün Kapsamını Belirleyen Unsurlar

Kaynak: Birger Nerre, “Tax Culture: A Basic Concept for Tax Politics”, **Economic Analysis & Policy**, S. 38, No.1, Mart 2008, ss. 153-167., s. 156.

Şekilde vergi kültürü, ulusal kültürün içerisinde yer almakta ve ulusal kültürü etkileyen bir kavram olarak gösterilmektedir. Doğal olarak ülkelerin kendine has kültürleri olduğu gibi vergi kültürleri de birbirlerinden farklı olacaktır. Vergi kültüründeki bu farklılıkların varlığı, vergi ahlakını etkileyen bir unsur olması dolayısıyla, ülkeler arasında vergi ahlakı açısından da farklılıkların olduğuna delalet edecektir. Vergi kültürü, vergi

¹⁴⁶ Birger Nerre, “Tax Culture: A Basic Concept for Tax Politics”, **Economic Analysis & Policy**, S. 38, No.1, Mart 2008, ss. 153-167., s. 155.

hukuku, politikacılar, akademisyenler, vergi görevlileri, uzmanlar ve mükellefler arasında ortaya çıkan etkileşimden etkilenmektedir.

Vergi ahlakı ile ilgili yapılan çalışmalarda genellikle istatistiksel ve ekonometrik analizlerden yararlanılmıştır. Vergi kültürü ile bağlantılı olarak vergi ahlâkını tahmin eden istatistiksel ve ekonometrik modellerin unsurları sayılacak olunursa, aşağıdaki gibi bir sıralama ortaya konulabilecektir¹⁴⁷.

- Kültür Farklılıkları (etnik, dil, ırk, vatandaşlık, yaşam tarzı ve diğerleri)
- Vergi Sisteminin Unsurları (vergi türleri, idarenin yapısı, vergi ödeme dönemleri, vergi kanunları ve cezaları, uyuşmazlıkların çözümü)
- Demografik Değişkenler (bölgeler ve yaş)
- Cinsiyet (erkek, kadın ve her iki cinsiyeti aynı anda taşıyan kişiler)
- Eğitim(eğitimsiz, ilk-orta-lise, lisans, yüksek lisans, doktora)
- Medeni Hal (evli, bekar, boşanmış, dul)
- İş Durumu (işsiz, iş sahibi, emekli)
- Dindarlık (camiye/kiliseye/havraya devam/ateist)
- Kurumlar (vergi idaresi, maliye bakanlığı, vergi idaresi ve ekonomi ile ilgili diğer kurumlar)
- Milli Gurur (milliyetçilik duygusu)
- Kültür
- Kamu harcamalarının miktar ve kalite düzeyi
- Yolsuzluklar
- Ekonomik Etkenler (gelir düzeyi, gelir dağılımı, büyüme ve kalkınma)
- Meslek (işçi, memur, iş adamı, ev hanımı, sanatçı, asker, politikacı, manken, bilim adamı)

Bu tür değişkenler ve modellemeler, vergi kültürü vb. unsurların vergi ahlâkı açısından etkilerini araştırma açısından önem arz etmektedirler.

Yapılan çalışmalar doğrultusunda kültürler ve bölgeler arasında vergi ahlakı açısından çeşitli farklılıklar olduğu konusunda bir görüş birliğinin bulunduğu ifade edilebilir. Buna göre; Kuzey Avrupa ülkelerinde Güney Avrupa ülkelerine nazaran vergi ahlakının daha yüksek olduğu, Nordik ülkelerde(İsveç, Norveç gibi) vatandaşların vergi

¹⁴⁷ Işık, a.g.m., s. 860.

konusunda daha disiplinli oldukları, bunun yanında Fransa, İtalya, İspanya ve Portekiz gibi ülkelerde de vergi ahlakının daha düşük olduğu gözlemlenmiştir. ABD’de dürüstlüğün vergi ahlakı üzerindeki olumlu etkisinden bahsedilirken, Rusya ve Güney Afrika kültürlerinde ise iyilik ve insaniyet ile ilişkili olduğuna değinilmiştir. Türk kültüründe ise vergiye karşı tepkiler genellikle medeni kültür ve sadakat ile bağlantılı olmaktadır. Bunun gerekçesi olarak da kültürel ve dini olarak önemli bir müessese olan zekât müessesesi örnek gösterilebilmektedir¹⁴⁸.

3.2.1. Kültür Farklılıkları

Kültürel farklılıklar vergi ahlâkını belirlemede önemli role sahiptir. Kültür, toplumdan topluma, bölgeden bölgeye ve nesilden nesile değişebilen bir kavramdır. Kültürün bu özelliği dolayısıyla kültürler arası farklılıklarda birçok davranışı açıklamakta yararlı olmaktadır. Örneğin bir kültürde olumlu görülen bir davranış kalıbı başka bir toplum içerisinde olumsuz olarak tanımlanabilir. Bu çerçevede vergi ahlâkı ve vergi uyumu açısından toplumlar arasında bulunan farklı davranış kalıplarının izahatında, geleneksel yapının içine yerleşmiş olan kültür farklılıkları hususunun incelenmesi önem arz etmektedir.

Vergi ahlakı konusunda yapılan birçok çalışmada, kültür farklılığının vergi ahlakı üzerine etkisine vurgu yapılmıştır. Genel olarak Asya’da vergi ahlakı düzeyi OECD ülkelerinden daha yüksek bulunmuştur ve bu durum kültürel farklılıkların vergi ahlakı üzerindeki etkilerine işaret etmektedir¹⁴⁹. Asya kıtasında ülkeler arasında da vergi ahlakı farklılık göstermektedir. Örneğin Kore ve Japonya yakın bir coğrafi bölgede bulunmakta ve benzer bir tarihsel geçmişe sahip olmalarına karşılık Kore’de vergi uyum oranı Japonya’dan çok düşüktür. Bu durum ülkelerin vergi sistemleri, caydırma politikaları vb. etkenlerin farklılığı yanı sıra vergi kültürünün farklılığından da kaynaklanmaktadır¹⁵⁰.

ABD, Güney Afrika ve Botswana ülkelerinde kültürler arası farklılıkların vergi uyumuna etkisine yönelik çalışmada, vergi ahlakı ile vergi uyum davranışlarında gözlenen farklılıklar, vergi yönetimlerinin adilliği ve mali değişimin adil algılanması arasındaki fark

¹⁴⁸ Daha fazla bilgi için bkz. Tosuner ve Demir, a.g.m., s. 10-11.

¹⁴⁹ Benno Torgler, “Tax Morale in Asian Countries”, **Crema Working Paper** No:2004-02, 2004, s.2; <http://www.crema-research.ch/papers/2004-02.pdf>, Erişim Tarihi: 22.11.2010.

¹⁵⁰ Jin Kwon Hyun, “Tax Compliances in Korea and Japan...”, a.g.m., s.16.

ile açıklanmaktadır. Botswana’da devletin adaletli ve etkin olduğu algısı ve ayrıca vergi uyumu çok daha yüksek bulunmuştur¹⁵¹.

Frey(1984), vergi ahlaksızlığı endeksini kullanarak yaptığı çalışmada çeşitli Avrupa ülkeleri ile Japonya, Kanada ve ABD’de vergi ahlaksızlığı verilerine yer vermiştir¹⁵².

Tablo 15: Çeşitli Ülkelerde Vergi Ahlaksızlığı

ÜLKELER	YILLAR					
	1960	1965	1970	1975	1978	1960–1978
AVUSTURYA	5.5	6.7	9.0	10.6	10.9	5.4
BELÇİKA	7.1	8.6	11.6	13.7	14.0	6.9
DANİMARKA	2.2	2.7	3.6	4.2	4.4	2.2
BATI ALMANYA	5.5	6.7	9.0	10.6	10.9	5.4
FİNLANDIYA	2.2	2.7	3.6	4.2	4.4	2.2
FRANSA	8.7	10.6	14.3	16.9	17.3	8.6
İNGİLTERE	2.2	2.7	3.6	4.2	4.4	2.2
İRLANDA	3.8	4.7	6.3	7.4	7.6	3.8
İTALYA	10.4	12.6	17.0	20.1	20.6	10.2
JAPONYA	3.8	4.7	6.3	7.4	7.6	3.8
KANADA	3.8	4.7	6.3	7.4	7.6	3.8
HOLLANDA	5.5	6.7	9.0	10.6	10.9	5.4
NORVEÇ	2.2	2.7	3.6	4.2	4.4	2.2
İSVEÇ	2.2	2.7	3.6	4.2	4.4	2.2
İSVİÇRE	0.6	0.7	1.0	1.2	1.2	0.6
İSPANYA	7.1	8.6	11.6	13.7	14.0	6.9
ABD	3.8	4.7	6.3	7.4	7.6	3.8

Kaynak: James Alm ve Benno Torgler, “Culture Differences and Tax Morale in the United States and Europe”, **Journal of Economic Psychology**, S.27, 2006, ss.224-246, s.238.

Tablo 15’de vergi ahlâkı azalması ya da diğer bir ifade ile vergi ahlaksızlığında meydana gelen artış 0 ile 21 arasında değişen değerler almaktadır. Tablodan görüleceği üzere, Romanik ülkelerin (Fransa, İtalya, İspanya gibi) diğer Avrupa ülkelerin çoğundan daha yüksek vergi ahlaksızlığına sahip olduğu görülmektedir¹⁵³. Kirchgässner bu sonucu, Güney Avrupa ülkelerinin çoğunluğunda yetkilerin dağıtılmış olmasına karşılık, Kuzey Avrupa Ülkelerinde devlet ve dini yetkilerin çoğunlukla bir kişinin elinde olmasına ve devlete karşı suç işlemenin dine karşı işlenmiş bir suç ve sonuçta günah olarak kabul

¹⁵¹ Ronald G. Cummings, Jorge Martinez-Vazquez, Michael McKee, Benno Torgler, “Effects of Tax Morale on Tax Compliance: Experimental and Survey Evidence”, **NCER Working Paper Series**, Working Paper No.12, February 2007, s.5.; <http://www.ncer.edu.au/papers/documents/WpNo12Feb07.pdf>, Erişim tarihi: 18.11.2010.

¹⁵²Bkz. Hannelore Weck-Hannemann, Bruno S. Frey ve Werner W. Pommerehne, **Schattenwirtschaft**, Münchenn: Franz Vahlen, 1984.

¹⁵³ Alm ve Torgler, a.g.m., s. 238.

edilmesine bağlamaktadır¹⁵⁴. Inglehart ise, Güney Avrupa’da güven seviyesinin düşük olduğunu çünkü geleneksel kültürde kişiler arası güvenin düşük düzeyde olduğunu ifade etmektedir¹⁵⁵. Alm ve Torgler ise ABD ve İspanya’nın benzer vergi sistemlerine sahip olmalarına karşılık ABD’de daha yüksek vergi ahlakının olmasını, bu ülkedeki vergi uyumuna yönelik daha yüksek derecede sosyal kuralların bulunmasından kaynaklandığını ifade etmişlerdir¹⁵⁶.

Avrupa’da kültürel farklılıkların bireysel vergi ahlakını belirlemede önemli bir rol oynadığı görülmektedir¹⁵⁷. Örneğin İspanya’da tek bir devlet kimliği bulunmamaktadır. Bask, Katalonya, Galiçya, ve Navarre olarak farklı kültürel kimlikler bulunmaktadır. Navarre ve Bask bölgelerinde daha düşük vergi ahlakı bulunmuştur. Vergi ahlakındaki bu azalış Bask bölgesinde daha fazladır. Bask’lılar diğer bölgelere göre kendi kimliklerini daha güçlü hissetmektedirler ve Basklıların %23’ü kendilerini sadece Bask’lı olarak hissettiklerini ifade etmişlerdir. Katalonya’da ise ayrılıkçı düşünce Bask Bölgesinden daha zayıftır. İspanya’nın diğer bölgelerine göre vergi ahlakının, Bask bölgesinde daha düşük olduğu görülmektedir¹⁵⁸. Bu durum, mevcut bölgede kültürel farklılıkların yanında ulusal gururun da vergi ahlâkını etkilediğini göstermektedir.

3.2.2. Demokratik Katılım

İleri demokrasi yanlısı tutumlar ve daha fazla doğrudan demokratik katılım, vergi ahlakı üzerinde çok güçlü bir etkiye sahiptir¹⁵⁹. Bu tür uygulamalar, devletin vergi gelirini harcamasında saydamlığın artmasına ve böylece mükellef tercihlerini yansıtan bir vergi sisteminin kurulmasına yardımcı olmaktadır¹⁶⁰.

¹⁵⁴ Bkz. Gebhard Kirchgässner, “Schattenwirtschaft und Moral: Anmerkungen Aus Ökonomischer Perspektive” ss.. 425–445 in Siegfried Lamnek and Jens Luedtke(eds.), **Der Sozialstaat zwischen “Markt” und “Hedonismus“?**, Opladen: Westdeutscher Verlag, Deutschland, 1999.

¹⁵⁵ Ronald Inglehart, “The Renaissance of Political Culture.” **American Political Science Review**, No. 82, 1988, ss. 1203– 1230., s.1204.

¹⁵⁶ James Alm ve Benno Torgler, “Culture differences and tax morale in the United States and in Europe”, **Journal of Economic Psychology**, S. 27, 2006, ss. 224–246, s.225.

¹⁵⁷ James Alm ve Benno Torgler, “Culture differences and tax morale in the United States and in Europe”, a.g.m., s.225.

¹⁵⁸ Benno Torgler ve Friedrich Schneider, “What Shapes Attitudes Toward Paying Taxes? Evidence from Multicultural European Countries.”, **Social Science Quarterly**; S. 88, No. 2, Jun 2007; ss. 443-470, s.464.

¹⁵⁹ Torgler ve Schneider, “What Shapes Attitudes Toward Paying Taxes? Evidence from Multicultural European Countries”,a.g.m., s.458.

¹⁶⁰ Benno Torgler, “Tax Morale, Trust and Corruption: Empirical Evidence from Transition Countries” a.g.m., ss.20-21.;

Demokratik katılım, vatandaşların idarenin aldığı ve alacağı kararlara ne ölçüde tesir edebildiği ile ilgili bir kavramdır. Buna göre daha fazla demokrasinin varlığı daha yüksek oranda vergi ahlâkı düzeyine yol açan bir etmen olmaktadır¹⁶¹. Demokrasi, vatandaşlara görüşlerini ifade etme olanağı vermektedir. Politik süreçte vatandaşların yer alması, devlet ve birey arasında daha yakın ilişki kurulmasına da yardımcı olacaktır¹⁶². Yönetimde daha aktif rol alan bireyler, politikacıları daha çok kontrol etme ve izleme şansı bulmakta ve sonuçta simetrik olmayan bilgi akışı azalmaktadır¹⁶³. Doğrudan demokratik katılım, güven ve dürüstlüğün artmasına, kayıtdışı ekonominin azalmasına¹⁶⁴ ve sonuçta vergi ahlakının artmasına neden olmaktadır¹⁶⁵.

Daha yüksek bir mali âdemi merkezîyetçilik (yerel mali özerklik) bireylerin tercihlerinin daha iyi karşılanmasına ve devletin bireye yaklaşmasını sağlamaktadır. Mükelleflerin mali konularda oy hakkının bulunması ve böylece politik karar sürecinde doğrudan yer alması, vatandaşlık görevi duygusunu ve böylece vergi ahlakını arttırmaktadır. Doğrudan demokrasi, vergilerin vatandaş tercihlerine göre harcanmasına yardımcı olmakta ve vergi ödeme motivasyonunu arttırmaktadır¹⁶⁶. Güth vd.'e göre¹⁶⁷ merkezi olmayan vergi yapılarında yaşayan bireyler, toplanan vergiler yine o bölgeye harcandığı için daha çok vergi ödeme eğilimine sahiptirler. İyi işleyen bir demokrasiye sahip devletler, diktatörlükten daha çok güvene sahip olurlar¹⁶⁸. Eğer mükellefler aktif olarak politik süreçte daha az yer alırsa, vergi ahlakı düzeyi de azalmaktadır¹⁶⁹.

Yapılan birçok çalışmada vergi ahlâkı ile demokratik katılım seviyesi arasında doğru orantılı ve güçlü bir bağlantının bulunduğuna yönelik sonuçlar elde edilmiştir. Torgler ve Werner Almanya'daki yüksek mali özerkliğin, vergi ahlakının artmasına yol

¹⁶¹ Doğrudan demokrasinin vergi ahlâkı üzerindeki etkisi için bkz. Benno Torgler, "Tax Morale and Direct Democracy", **European Journal of Political Economy**, S. 21, 2005, ss. 525-531., s. 526.

¹⁶² James Alm ve Benno Torgler, "Culture differences and tax morale in the United States and in Europe", **Journal of Economic Psychology**, S. 27, 2006, ss. 224-246, s. 243.

¹⁶³ Benno Torgler, "Tax morale in Latin America", **Public Choice**, S.122, 2005, ss.133-157, s.151.

¹⁶⁴ Benno Torgler, "Tax morale, Eastern Europe and European Enlargement", **Communist and Post-Communist Studies**, S. 45, 2012, ss. 11-25, s.17

¹⁶⁵ Torgler, "Tax Morale, Trust and Corruption: Empirical Evidence from Transition Countries"..., a.g.m., s.20.

¹⁶⁶ James Alm ve Benno Torgler, "Culture differences and tax morale in the United States and in Europe", a.g.m., ss.240-241.

¹⁶⁷ Werner Güth, Vittoria Levatti ve Rupert Sausgruber, "Tax morale and (de)Centralization: an Experimental Study", **Public Choice**, S. 125, 2005, ss. 171-188.

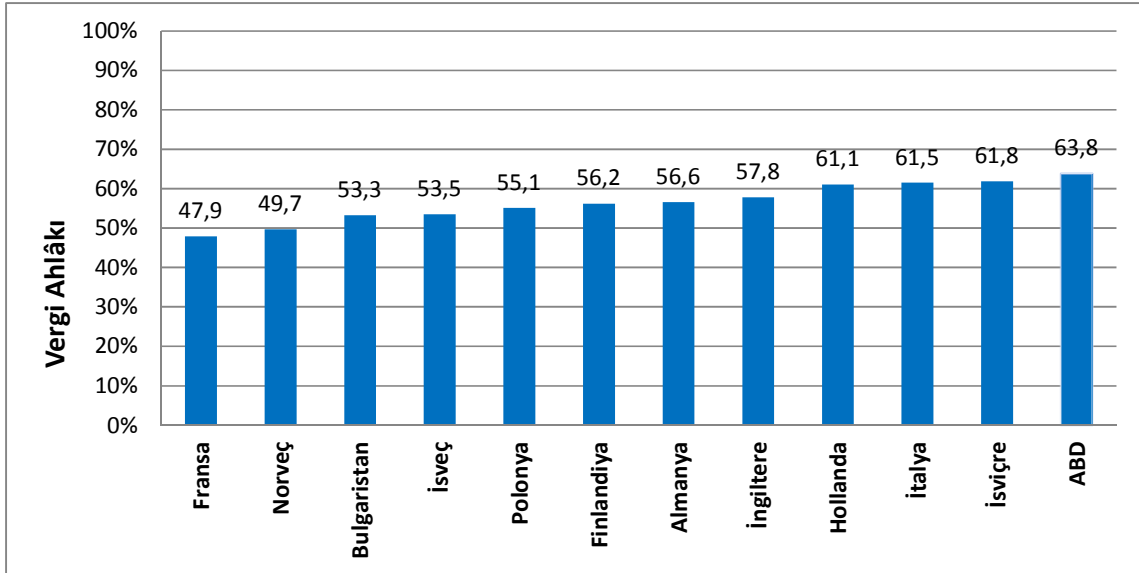
¹⁶⁸ Benno Torgler, "Tax morale, Eastern Europe and European Enlargement", a.g.m., s.19.

¹⁶⁹ Torgler, "Tax morale, Eastern Europe and European Enlargement", a.g.m., s.23.

açtığı sonucuna varmışlardır¹⁷⁰. Benzer şekilde, diğer geçiş ülkelerine nazaran Bulgaristan'da daha yüksek mali özerklik bulunmaktadır. Bu ademi merkezîyetçilik sürecinde yerel idareciler ve vergi yönetimleri ile mükelleflerin yakınlığı, güvenin artmasına ve sonuçta vergi ahlakının artmasına yol açmıştır¹⁷¹.

Tablo 16 'da Dünya Değerler Anketi(WVS) 2006-2007 verileri ile Batı Avrupa Ülkeleri ve ABD'de "vergi kaçakçılığı asla kabul edilemez cevabı"nın yüzdesine göre elde edilen vergi ahlakı skorları karşılaştırılmıştır. ABD ve İsviçre'de vergi ahlakı düzeyinin diğer ülkelere nazaran oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Bu iki ülkede de çok güçlü doğrudan demokrasi geleneği mevcuttur. Mükelleflere geniş haklar ve yükümlülükler tanınarak bir vatandaş olarak davranılmaktadır. Bunun bir sonucu olarak vatandaşların kendilerince kabul edilmiş ve onay görmüş vergi kanunlarına karşı uyumsuz davranışları tutarsız bir davranış olacaktır¹⁷².

Tablo 16: Avrupa Ülkeleri ve ABD'de Vergi Ahlakı Düzeyi (2006-2007)

Kaynak: Vergi ahlakı değerleri, Dünya Değerler Anketi internet sitesinden (<http://www.worldvaluessurvey.org>) tarafımızca derlenmiştir.

¹⁷⁰ Benno Torgler ve Jan Werner, "Fiscal Autonomy and tax morale: Evidence from Germany", **Public Finance and Management**, S.5, No.4, 2005, ss. 460-485.

¹⁷¹ Benno Torgler, "Tax morale, Eastern Europe and European Enlargement", a.g.m., s.17.

¹⁷² James Alm ve Benno Torgler, "Culture differences and tax morale in the United States and in Europe", a.g.m., s.238.

Örneğin İsviçre’de 22 kanton arasında politik katılım hakları çok farklılık arz etmektedir. Doğrudan demokratik katılımın olduğu kantonlarda seçmenlerin vergi kanunlarını dolaylı ya da dolaysız şekilde etkileme imkânları bulunmaktadır¹⁷³. İsviçre’de katılım hakkının daha yüksek olduğu kantonlarda, daha az katılım hakkı olan kantonlara göre vergi yönetimlerinin mükelleflerine daha saygılı davrandıklarını ve vergi kaçakçılığının daha az olduğu sonucuna varılmıştır¹⁷⁴.

Ancak Dünya’da yer alan diğer devletler açısından bu durumu genellemek kolay olmayacaktır. Çünkü birçok ülkede gerek yönetim gerekse de vatandaşların vergi idaresine ve vergiye olan bakış açıları daha farklı olabilmektedir. Yine ülkeden ülkeye değişen yönetim şekilleri ve ülke içerisindeki etnik çeşitlilikler de bu durumu zorlaştırabilecek unsurlardan bazılarıdır.

3.2.3. Caydırma Stratejileri ve Mükellef Alguları

Modern muasır toplumlar, vergilerin zorunlu olarak ödenmesine dayanmaktadır. Ancak genelde bireylerin vergi vermekten hoşnut olmadıkları aşikârdır. Eğer insanlar vergi kaçırmaya çalışıyorlarsa, onları cezalandırmak suretiyle vergi ödemeye zorlamak gerekmektedir. *Caydırma politikaları*, bireylerin vergi kaçırmasını engelleyen araçlardan biridir¹⁷⁵.

Andreoni, Erard ve Feinstein’e göre ekonomik teori, mükellefleri uyumsuzluk davranışından vazgeçirmek için caydırma psikolojisine dayanmaktadır. Allingham-Sandmo, yüksek vergi oranlarının daha çok ya da daha az uyuma neden olup olmadığı konusu ile öncelikle ilgilenmişlerdir. Yasakların yükseltilmesi ve sınırlamaların korunması suretiyle mükelleflerin uyumsuzluk davranışından vazgeçecekleri inancı, bu görüşü savunanlar tarafından kabul edilmektedir¹⁷⁶.

Bu düşünce bazı durumlarda olumlu sonuç verebilmesine karşılık her durumda işlemeyebilir. Çünkü bu model vergi uyumunu etkileyen tüm etkenleri kapsamamaktadır

¹⁷³ Benno Torgler ve Friedrich Schneider, “What Shapes Attitudes Toward Paying Taxes? Evidence from Multicultural European Countries.”, **Social Science Quarterly**; S. 88, 2, Jun 2007; ss. 443-470, s.447.

¹⁷⁴ James Alm ve Benno Torgler, “Culture differences and tax morale in the United States and in Europe”, a.g.m., s.241.

¹⁷⁵ Bruno S. Frey, “Deterrence and Tax Morale in the European Union”, **European Review**, S.11, No:3, İngiltere, 2003, ss. 385-406, s.385.

¹⁷⁶ James Andreoni, Brian Erard ve Jonathan Feinstein, “Tax Compliance”, **The Journal of Economic Literature**, S.36, No. 2, 1998, ss. 818-860., s.818.

ve insanların vergi kanunlarına neden uyduğunu tam olarak açıklamada yetersiz kalmaktadır. Modelde savunulan her mükellefin davranış ve düşüncelerinde rasyonel olduğu varsayımı yanlıştır. Bu nedenle daha yüksek ve katı ceza ve denetimlerin mükellefleri uyuma zorlayacağı fikri hatalıdır.

Suç işlemeye meyilli kişiler, ceza ve denetim ne olursa olsun suça devam ederler. Ekonomik modelin eksik yönlerinde biri de insanların çoğunlukla ahlaki olarak karar aldıklarını göz ardı etmesidir. İnsanların vicdanları ve inançları da kararlarını etkilemektedir. Bir mükellef için rasyonel olan bir başkası için rasyonel olmayabilir. Diğer bir eleştiri ise birçok gerçek mükellefin denetim ve ceza oranlarının farkında olmayacağı konusudur. Bu yüzden bilgi eksikliği, vergi ve cezanın belli kesime yüklenmesine ve uyumsuzluk oranının artmasına yol açabilir¹⁷⁷.

Ampirik bulgular vergi uyumunun tamamen ödül ve cezaların boyutu ile ya da denetlenme olasılığı ile açıklanamayacağını göstermiştir¹⁷⁸. Bu durum daha önce belirtildiği gibi Alm, McClelland ve Schulze'nin "İnsanlar Neden Vergi Öder" başlıklı makalesinde ele alınmıştır. Eğer ekonomik teori görüşü uygulanırsa, uyum sağlamak için her vergi rejiminde yüksek caydırıcılık uygulamalarının olması gerekmektedir. Ancak ekonomik teorinin aksine, aralarında ABD'nin de olduğu birçok ülkede düşük caydırma politikaları uygulanmasına karşılık, mükellefler arasında yüksek uyum oranları bulunmaktadır¹⁷⁹. Bu durum, ceza ve yakalanma olasılığı dışında vergi ödeme kararını etkileyen birçok faktör bulunduğuna işaret etmektedir¹⁸⁰.

Feld ve Frey "Vergilemede Caydırıcılık ve Ahlak" makalelerinde vergi kontratı kavramını geliştirmişlerdir¹⁸¹. Yazarlara göre, devlet ve mükellefler arasında karşılıklı hak ve görevler vardır. Örneğin Strümpel¹⁸², Almanya'da vergi ahlakının İngiltere'den daha yüksek olmasının nedenini, iki ülke vergi sistemleri arasındaki farka bağlamıştır. Alman

¹⁷⁷ Leandra Lederman, "The Interplay Between Norms and Enforcement in Tax Compliance", **Ohio State Law Journal**, S. 64, 2003, ss.1453-1514., ss.1453-1454.

¹⁷⁸ Ignacio Lago-Peñas ve Santiago Lago-Peñas, "The determinants of tax morale in comparative perspective: Evidence from European countries", **European Journal of Political Economy**, S. 26, 2010, ss. 441-453, s.441.

¹⁷⁹ James Alm, Gary H. McClelland ve William D. Schulze, "Why do people pay taxes?", **Journal of Public Economics**, S. 48, 1992, ss. 21-38.,s. 21.

¹⁸⁰ Alm, McClelland ve Schulze, a.g.m., s. 22.

¹⁸¹ Bruno S. Frey, ve Lars P. Feld, "Deterrence and Morale in Taxation: An Empirical Analysis", **CESifo Working Paper Series**, No. 760, Ağustos 2002., s. 11.

¹⁸² Bkz. Burkhard Strümpel, "The Contribution of Survey Research to Public Finance" içinde: A. T. Peacock (Ed.), **Quantitative Analysis in Public Finance**, (New York: Praeger Publishers, 1969, ss. 14-32.

vergi yönetimi zorlayıcı vergi uygulama tekniği kullanırken, İngiliz vergi yönetimi ise mükelleflere daha az kontrol ve daha çok saygı duyacak şekilde davrandığı görülmüştür¹⁸³. Almanya'nın uyguladığı zorlayıcı strateji vergi ahlakını olumsuz etkilemiştir¹⁸⁴.

Eğer bireyler, diğer bireylerin dürüst olduklarına inanırlarsa, bu doğrultuda onların da vergi ödeme istekleri artacaktır. Ancak bireyler, diğer birçok bireyin vergi kaçırdığını fark ederlerse, vergi kaçırmanın ahlaki maliyetleri azalacaktır ve sonuçta vergisini ödeyen mükellefler de fırsatçı ya da faydacı davranmaya başlayacaktır. Diğer taraftan vergi idaresinin dürüst, adil, bilgi verici diğer bir ifade ile bir hizmet kurumu gibi davranmaya çalışması ise mükelleflerin vergi ahlakının artmasına ve işbirliğine daha istekli bir hale gelmelerine sebep olacaktır¹⁸⁵.

3.2.4. Suçluluk ve Utanç Duygusu

Suçluluk ve utanç duygusu, bireylerin normlara neden uyduklarını açıklamada önemli yeri olan unsurlardandır¹⁸⁶. Bireylerin kurallara uygun olmayarak yapmış oldukları davranışlar dolayısıyla manevi olarak hissettikleri baskıya *suçluluk* adı verilir. Aynı şekilde bu davranışları sonucunda tespit edilip cezalandırıldıklarında ise kurallara uyan diğer toplum bireyelerine karşı hissettikleri baskıya da *utanç* denebilecektir. Her ne kadar bu unsurlar soyut kavramlar da olsalar, topluluklar içerisinde yaşama zorunluluğu duyan bireyler açısından önemli manevi sorumluluklar doğurabilecek olan kavramlardır.

Suçluluk duygusu ve utanç, rapor edilen davranışları etkileyebilir ve hile yapmak ile sağlanan faydaları azaltır. Suçluluk duygusu, insanların diğer insanların ne düşündüklerine bakılmaksızın kişisel olarak hissettikleri bir duygudur. Utanç duyma ise, önem verilen kişilerden gelen baskıları da içeren bir unsur olmaktadır. Bundan dolayı bu

¹⁸³ James Alm ve Benno Torgler, "Culture Differences and Tax Morale in the United States and in Europe", **Journal of Economic Psychology**, S. 27, 2006, ss. 224-246, s.228.

¹⁸⁴ Benzer şekilde 1990'larda Rusya'da vergi uygulama stratejisi baskı metoduna dayanmaktaydı. Vergi yönetimi baskıcı ve düşman politikalar izlemiş ve 50.000 çalışmanı ile bürokrasisini büyütüştür. Federal vergi yönetiminin uyguladığı bu stratejinin yani güç ve ceza kullanımının gönüllü vergi uyumunu arttırmada tek çözüm olmadığını anlaması zaman almıştır. Rusya'da vergi ahlakı genel olarak 1991 ile 1995 yılları arasında önemli ölçüde azalmış ve 1995 ile 1999 yılları arasında küçük bir iyileşme yaşanmıştır ancak 1990 seviyesinin altında kalmıştır. Bkz: James Alm, Jorge Martinez-Vazquez ve Benno Torgler, "Russian Attitudes Towards Paying Taxes—Before, During and After the Transition" **International Journal of Social Economics**, S. 33, No. 12, 2006, ss. 832-857, s. 850.

¹⁸⁵ Torgler, a.g.e., s. 50.

¹⁸⁶ Raúl López-Pérez, "Guilt and Shame: An Axiomatic Analysis", **Theory and Decision**, S.69, No.4, Ekim 2010, ss. 569-586., s. 570.

iki kavram, uyumsuzluğun azaltılması hususunda önem arz eden kavramlar olmaktadır¹⁸⁷.

Grasmick ve Bursik, bireylerin vergi kaçırdıkları zaman hissettikleri suçluluk ve kaybettikleri saygınlığın kişisel maliyetler olduğunu ve bu maliyetlerin uyumsuzluk durumunu azaltıcı etkileri olduğuna değinmişlerdir. Grasmick ve Bursik'e göre vergi kaçırmak ile ilişkili olarak öngörülen suçluluk, yasal müeyyide tehdidinden çok daha caydırıcıdır. Devlet tarafından uygulanan yasal yaptırımlar gibi bir fonksiyon ifa eden vicdan(içselleştirilmiş normlar) ve diğer belirgin unsurlar(arkadaşlar, aile vb.) da kendilerine has bir güce sahiptirler. Böylece vicdan ve diğer belirgin unsurlar, suçun beklenen faydasını azaltıcı tesirler yapmaktadırlar¹⁸⁸.

H.B. Lewis'e¹⁸⁹ göre, bireyler kuralları ve özümstedikleri(içselleştirdikleri) sosyal normları ihlal ettikleri ya da sorumsuz davrandıklarını fark ettiklerinde, suçluluk duygusunda artış görülmektedir. Aitken ve Bonneville¹⁹⁰, TOS(Taxpayer Opinion Survey)'u cevaplayanların %50'sinden fazlasında aşağıdaki faaliyetlerden herhangi birini gerçekleştirdikten sonra aşırı derecede rahatsızlık duydukları sonucuna ulaşmışlardır.

- (i) Mesleki faaliyetleri abartma (yalandan belge doldurma),
- (ii) Tıbbi maliyetleri abartmak,
- (iii) Geliri olduğundan az gösterme,
- (iv) Beyanname doldurmamak,
- (v) Fazladan bakmakla yükümlü olduğu kimselerin varlığını iddia etmek.

Andreoni, Erard ve Feinstein "Vergi uyumu" adlı makalelerinde, suçluluk ve utanç modelinin psikolojik kökenli olduğunu ifade etmektedirler. Utanç ve suçluluğu, mükelleflerin faydası ile ilişkilendirmişlerdir. Bu teori bir mükellefin beyanname doldurmaya karar verdiği durumda, neden birilerine danıştığını açıklamaktadır. Yazarlar, bir mükellefin gelirini az göstermeye niyet etme ve kaçma olasılığı durumunda kendini

¹⁸⁷ M.Erkan Üyümez, "Türkiye'de Vergi Ceza Sisteminin Vergi Suçlarını Önlemedeki Etkisi", (Basılmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Eskişehir, 2004, s. 33.

¹⁸⁸ Harold G. Grasmick ve Robert J. Bursik, Jr., "Conscience, Significant Others, and Rational Choice: Extending The Deterrence Model", *Law & Society Review*, S. 24, No. 3, 1990, ss. 837-861., s.839.

¹⁸⁹ H.B. Lewis, *Shame and Guilt in Neurosis*, New York International University Press, ABD, 1971.'den aktaran Torgler, a.g.e., s. 68.

¹⁹⁰ S. Aitken ve L. Bonneville, *A General Taxpayer Opinion Survey*, Washington D.C. Internal Revenue Service, ABD, 1980.'den aktaran Torgler, a.g.e., s. 68.

suçlu hissedebileceğini, eksik bildirim yaptıklarında ve yakalandığı durumda ise kendini utanmış hissedebileceğini ifade etmişlerdir¹⁹¹.

Yazarlar aynı zamanda, mükelleflerin denetim olasılığını olduğundan fazla tahmin etme eğiliminde olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Alm, McClelland ve Schulze¹⁹² ve Kahneman ve Tversky¹⁹³, bilişsel psikoloji prensiplerinden etkilenecek *Temsil Edilebilirlik Teorisi(Representativeness)*'ni geliştirmişlerdir. Buna göre bireyler, geçmiş denetim tecrübelerine dayanarak gelecekte oluşturulabilecek olaylara kabaca değerlendirerek şekil verirler¹⁹⁴. Mükellefler, beyannamelerini doldururken, eksik beyan ederken ve tespitten kaçarken önceden suçluluk duyarlar ve sonradan yakalansalar bile öncesinde utanç duymaktadırlar.

Bununla birlikte suçluluk ve utanç modeli şu temel noktalarda eleştirilmektedir. Ekonomik ya da psikolojik teoride türetilmemiş fayda fonksiyonuna suçluluk ve utanç, isteğe bağlı olarak girmektedir ve ekonomik değeri yoktur. İkinci olarak, tanımlanması bazı varsayım biçimlerine dayanan suçluluk ve utancı tespit etmek zordur ve bu nedenle sadece varsayıma dayandığı görüşü hâkimdir¹⁹⁵.

3.2.5. Adalet Hissi ve Eşitlik

Vergi ahlâkı ve vergi uyumunun belirleyicilerinin tespiti açısından diğer önemli bir faktör ise mükelleflerin vergi yüklerinin adil olduğunu algılayabilmeleri ve buna bağlı olarak vergilendirme sürecine daha olumlu bir bakış açısı ile bakabilmeleridir.

Bir toplumda mükellefler diğer bireylerin ne kadar daha düşük bir vergi ahlakına sahip olduğunu düşünürse, mükelleflerin dürüst olmayan davranışlarının ahlaki maliyetleri o ölçüde düşük olacaktır¹⁹⁶. Bunun sonucunda toplumda vergi ahlakı aşınmaktadır¹⁹⁷. Toplumda bazı kişiler vergi kanunlarını, idarenin bir sömürü aracı olarak görebilir ve uyuma yanaşmazlar. Bu durumda kişileri çizgi içerisine çekmek için zorlayıcı

¹⁹¹ Andreoni, Erard ve Feinstein, "Tax Compliance", a.g.m., ss. 850-851.

¹⁹² Bkz. James Alm, G.H. McClelland ve W.D. Schulze, "Why do people pay taxes?", **Journal of Public Economics**, S. 48, 1992, ss.21-38.

¹⁹³ Bkz. Daniel Kahneman ve Amos Tversky, "Prospect Theory: An Analysis of Decision Under Risk", **Econometrica**, S. 47, 1979, ss.263-291.

¹⁹⁴ Torgler, a.g.e., s. 68.

¹⁹⁵ Andreoni, Erard ve Feinstein, "Tax Compliance", a.g.m., s. 851.

¹⁹⁶ Benno Torgler, Tax Morale, Trust and Corruption: Empirical Evidence from Transition Countries, a.g.m., s.21.

¹⁹⁷ Benno Torgler, "Tax morale, Eastern Europe and European Enlargement", a.g.m., s.23.

uygulamalara başvurulabilir ancak bu zorlama idare tarafından insanları vergi ödemeye ihtiyaç olduğuna ikna etme şeklinde bilinçli çabalarla desteklenmelidir¹⁹⁸.

Lederman, mükelleflerin çoğunun sadece uyum konusunda diğerlerinin ne yaptığına bakmadığını, ayrıca devletin sosyal anlaşmaya uygun hareket edip etmediğine de baktığını savunmaktadır¹⁹⁹. Eğer adil olmayan bir vergi sistemi söz konusu ise bireyler kandırıldığını düşünür ve bu durum vergi kaçırmanın ahlaki maliyetlerini azaltır ve sonuçta vergi ahlaki aşınmaya uğrar. Devletin mükelleflere karşı adaletli davrandığı durumda, toplumda mükelleflerin vergi ödemeye yönelik istekleri artmaktadır. Algılanan mali eşitsizlik ile vergi kaçakçılığı arasında pozitif korelasyon bulunmaktadır ve bireylerin vergi kanunlarına karşı durma davranışı artmaktadır. Çünkü algılanan mali eşitsizlik, vergi uyumunun psikolojik maliyetlerini azaltmaktadır. Bu yüzden mükellef ile devlet arasındaki ilişki, güçlü bir duygusal bağ ve sadakati içeren *psikolojik vergi kontratı* olarak görülebilir ve bu ilişki, güvene dayanan olumlu hareketler ile sürdürülebilir. Bu yöndeki bakış açısı ile vergiler, adil bir yasal sistemi ve olumlu devlet faaliyetlerini sürdürmenin bir fiyatı olarak kabul edilebilir²⁰⁰.

Bireyler ödedikleri vergilerden bir karşılık görüyor ya da ödenen vergiler devlet tarafından verimli işlere harcanıyor ise bireyler vergi kaçırmaya daha çok karşı çıkmaktadırlar. Devletin eşit ve adil olarak algılanacak bir vergi sistemi oluşturduğu, yolsuzlukları azalttığı, bireylere daha fazla kamusal hizmet sunduğu bir ortamda mükellefler vergi kanunlarına uymaya daha çok gönüllü olmaktadır. Bundan dolayı eğer devlet bireylerin vergi ahlakını artırmak istiyor ise vergi kaçakçılığını destekleyen ahlaki nedenleri azaltmalıdır.

Vergi kaçırma, bireylerin eşitliği sağlamaya yönelik bir reaksiyonu olarak da görülebilir. Birçok felsefi ve ampirik çalışmada, vergi sisteminin adaletsiz gözüktüğü,

¹⁹⁸ Adalet ve eşitlik konusunda ki bakış açıları için Bkz. John Rawls, **A Theory of Justice**, Oxford University Press, İngiltere,1971.; James M. Buchanan, “A Hobbessian Interpretation of Rawlsian Difference Principle”, **KYKLOS**, S.29, 1976, ss. 5-25.; William J. Baumol, **Superfairness, Applications and Theory**, Cambridge, MA:The MIT press, ABD, 1986.; Amartya K. Sen, **On Ethics and Economics**, Oxford: Blackwell, İngiltere, 1987.

¹⁹⁹ Leandra Lederman, “The Interplay Between Norms and Enforcement in Tax Compliance”, **Ohio. State Law Journal**, S. 64, 2003, ss.1453–1514.,s. 1483.

²⁰⁰ Benno Torgler ve Friedrich Schneider, “What Shapes Attitudes Toward Paying Taxes? Evidence from Multicultural European Countries.”, **Social Science Quarterly**; No. 88, 2; Academic Research Library, Jun 2007, ss. 443-470, s.448.

vergi oranlarının çok yüksek olduğu ve politikacıların yolsuzluk yaptığı durumlarda vergi kaçırmanın toplumda haklı olarak kabul edildiği sonucuna varılmıştır²⁰¹.

McGee ve Yuhua tarafından Çin’de yer alan Pekin Uluslararası İşletme ve Ekonomi Üniversitesi bünyesinde yapılan anket çalışmasında, vergi kaçakçılığını haklı gösteren en güçlü argümanlar, toplanan paraların büyük kısmının boşa harcanması, yine toplanan paranın büyük kısmının yolsuzluk yapan politikacılar ile onların aile ve arkadaşlarının ceplerine gitmesi durumunda ve vergi sisteminin adaletsiz olması durumlarında ortaya çıkmaktadır. Yani vergi oranlarının yüksekliği ile toplanan paraların verimsiz harcanmasının, vergi kaçakçılığını teşvik ettiği görülmüştür. Toplanan paraların büyük bir kısmının faydalı projelere ve akıllıca harcanması durumlarında ise vergi kaçakçılığı olasılığının azalacağı sonucuna varılmıştır²⁰².

McGee ve López Paláu tarafından ABD ve Kolombiya, Ekvator, Porto Riko, Dominik Cumhuriyeti ülkeleri üzerine yapılan çalışmada, vergi kaçakçılığını destekleyen en önemli argüman “toplanan paranın büyük kısmının israf edilmesi” önermesidir. Burada vergi kaçakçılığını destekleyen ikinci önemli argüman “toplanan paranın büyük bir kısmının yolsuzluk yapan politikacılar ya da onların aile ve arkadaşlarına gitmesi” önermesidir. Vergi kaçakçılığını destekleyen üçüncü önemli argüman ise “vergi sisteminin adaletsiz olduğu” algısı olarak tespit edilmiştir²⁰³.

Benzer sonuçlar Benno Torgler tarafından Latin Amerika ülkeleri üzerine yapılan çalışmada ortaya çıkmıştır. Latin Amerika ülkelerinde vergi kaçakçılığına yol açan birey algularına bakıldığında, diğer bireylerin kanunlara uyduğu algısının vergi ahlakı üzerinde önemli pozitif etkiye sahip görülmüştür²⁰⁴.

McGee ve Arkadani tarafından İran’da yapılan anket çalışmasında, katılımcılar vergi kaçırmayı en çok vergi sisteminin adil olmadığı durumda etik bulmaktadırlar. Vergi kaçakçılığını haklı çıkaran ikinci güçlü argüman ise toplanan paraların önemli bir kısmının rüşvetçi politikacılara ya da onların aile ve arkadaşlarının cebine girmesi önermesi

²⁰¹ Torgler, a.g.e., s. 72.

²⁰² Robert W. McGee ve An Yuhua, “An Empirical Study of Tax Evasion Ethics in China”, **Barry University Andreas School of Business Working Paper Series**, September 2007, s.6.; <http://ssrn.com/abstract=1017413>, Erişim Tarihi: 21.11.2010.

²⁰³ Robert W. McGee, ve Silvia López Paláu, “Tax Evasion and Ethics: A Comparative Study of the USA and Four Latin American Countries” Mart 2007, s.5. <http://ssrn.com/abstract=971032>, Erişim Tarihi: 21.11.2010.

²⁰⁴ Benno Torgler, “Tax morale in Latin America”, **Public Choice**, S.122, 2005, ss.133-157, s.138.

olmuştur²⁰⁵. Bu çalışma ile benzer bir sonuç da Marti, Wanjohi ve Magutu tarafından Kenya’da yapılan çalışmada ortaya çıkmıştır. Ankete katılan mükelleflerin %66’sı vergi sistemini adaletsiz bulduklarını ifade etmişlerdir²⁰⁶.

3.2.6. Kamusal Mal Yapısı ve Oyun Teorisi

Rasyonel tercihler modeline göre, bireyler kamusal mal ve hizmetlerden elde edecekleri faydayı artırmak, ödedikleri vergiyi ise en aza indirmek isterler. Bu bakış açısına göre bireylerin mümkün olduğu ölçüde vergi ödememe eğiliminde olmaları, rasyonel bir yaklaşımdır. Aynı zamanda kendileri vergi ödemeseler bile her koşulda kendilerine kamu hizmetlerinin sunulacağını bilen ve bu beklenti içerisinde olan bireyler “bedavacı”(free rider) rolünü tercih ederek, vergi ödeme ödevini toplumun diğer bireyelerine bırakmayı seçerler²⁰⁷.

Bu durumun yanında, bireylerin demokratik süreç içerisinde seçmiş oldukları hükümetlerin sunduğu kamusal mal ve hizmetler ile bunların finansmanını oluşturan vergiler ve vatandaşların arzu ettikleri mal ve hizmetler arasında doğrudan bir bağlantı kurulabilmesi de vergi ahlâkı ve vergi uyumu düzeyini belirleyen önemli unsurlardan biri olmaktadır.

3.2.6.1. Kamusal Mal Yapısı

Mükelleflerin vergi uyumu, kamusal mal ve hizmetlerden sağladığı faydalardan da etkilenir. Sürdürülebilir bir vergi sistemi, adil bir vergi sistemi ile ödenen vergi ve kamusal mal arzı arasında güçlü ilişkiyi kurabilen sorumlu bir yönetime dayanır²⁰⁸.

Kamusal mallar; toplumun tüm bireyleri tarafından birlikte tüketilen ve sağladıkları faydalardan hiç kimsenin mahrum edilemediği mallardır şeklinde ifade edilebilir²⁰⁹.

²⁰⁵ Robert W. McGee ve Mahdi Nazemi Ardakani, “The Ethics of Tax Evasion: A Case Study of Opinion in Iran”, **Florida International University Working Paper**, 4 Ocak 2009, s.8.;<http://ssrn.com/abstract=1323059> Erişim Tarihi: 23.02.2012.

²⁰⁶ Lumumba Omweri Marti, Migwi S. Wanjohi ve Obara Magutu, “Taxpayers’ Attitudes and Tax Compliance Behaviour in Kenya (How the Taxpayers Attitudes Influence Compliance Behavior among SMEs Business Income Earners in Kerugoya Town, Kirinyaga District)”, **African Journal of Business & Management**, Vol. 1 Nisan 2010, ss. 112-122, s.116.

²⁰⁷ Aktan, Vergi Psikolojisinin..., a.g.m., s. 128.

²⁰⁸ Alm ve Torgler, “Culture differences and tax morale in the United States and in Europe”, a.g.m., s.243.

İçlerinde barındırdıkları pozitif dışsallıklar, optimal üretim seviyesinin sağlanması ve üretimlerinin zorunluluk arz etmesi gibi koşullar dolayısıyla bu tür mal ve hizmetlerin finansmanında vergilere ihtiyaç duymaktadırlar. Bu çerçevede herkesin vergi ödeyerek finansmana katkı sağlaması beklenmektedir. Ancak işleyişte bu tür kamusal malların fonksiyonları gereği, faydalarından herhangi bir kimsenin mahrum edilemeyecek olması, bedavacılık(free-rider) sorununu ortaya çıkarmaktadır. Çünkü vergi ile finansmana katılmayan bireyler de belirtilen faydadan yararlanabilmektedirler. Bu durum toplumsal adalet açısından önemli bir sorun teşkil edebilecektir. Bunun çözümünde ise iki yöntem önem arz edebilir. Bunlardan ilki vergilemenin ve vergi denetiminin etkinliğinin artırılması yoluyla tüm bireylerin kamu hizmetlerine olan katılımının sağlanmasıdır. Diğer bir yöntem ise hükümetin yapmış olduğu hizmetlerin vatandaşlara daha iyi anlatılması ya da yansıtılması suretiyle vergi ödeme konusunda bireylerin pozitif yönde güdülenmesidir.

Alm, Jackson ve McKee'nin 1990 yılında yapmış oldukları çalışmada mükelleflerin ödedikleri vergiler ile arzu ettikleri kamusal mallar arasında doğrudan bir bağlantı olduğunun farkına vardıklarında daha yüksek vergi uyumu eğilimine sahip oldukları hususunda deliller elde etmişlerdir²¹⁰. İşte bu direkt bağlantının kurulması ile birlikte toplumun büyük çoğunluğunun vergi uyumu ve dolayısıyla da vergi ahlâkı seviyesinde bir artış sağlanması mümkün olabilecektir²¹¹.

Mükellefler vergileme ile hazineye katkı yapmakta, bunun karşılığında devletten herkese kamusal mal ve hizmet sunulması beklenmektedir. Bu durumu John Scholz "*vergi uyumunun sözleşmesel teorisi*" olarak adlandırmaktadır²¹². Her iki taraf pazarlıkta kendi isteklerinin yerine getirilmesini beklemektedirler. Beklenen görevlerin yapılmaması ya da ödenen vergilerin etkili kullanılmaması durumlarında ise mükellefler kendilerini aldatılmış hissetmekte ve bu durum vergi uyumsuzluğunu tetiklemektedir²¹³. Ödenen vergi ile devlet

²⁰⁹ Metin Erdem, Doğan Şenyüz ve İsmail Tatlıoğlu, **Kamu Maliyesi**, 6. Basım, Ekin Kitabevi, Bursa, 2008, s. 22.

²¹⁰ James Alm, Betty. R. Jackson ve Michael McKee, "Alternative Government Approaches for Increasing Tax Compliance", **Mimeo**, Department of Economics, University of Colorado, Boulder, 1990'dan aktaran Brian Erard ve Jonathan S. Feinstein, "Honesty and Evasion in the Tax Compliance Game", **The RAND Journal Economics**, S. 25, No. 1, 1994, ss. 1-19, s.18.

²¹¹ Claire A. Hill, "What Cognitive Psychologists Should Find Interesting about Tax", **Psychonomic Bulletin&Review**, S.17, No.2, 2010, ss. 180-185, s. 181.

²¹² John T. Scholz, "Contractual Compliance and the Federal Income Tax System" a.g.m., s. 181.

²¹³ Lars P. Feld ve Bruno S. Frey, "Tax Compliance as the Result of a Psychological Tax Contract: The Role of Incentives and Responsive Regulation", **Law and Policy**, S.29(1) 2007, ss. 102-120., s. 104.

performansı arasında bir denge bulunuyor ise bireyler vergi kanunlarına uymaya daha fazla meyilli olmaktadır²¹⁴.

Merkezi olmayan vergi yapılarının bulunduğu bölgelerde yaşayan bireyler, toplanan vergiler yine o bölgeye harcandığı için daha çok vergi ödeme eğilimine sahiptirler ve vergi ahlakı düzeyi daha yüksek çıkmaktadır²¹⁵. Buna karşılık Alm ve Martinez-Vazquez²¹⁶, gelişmekte olan ülkeler ile geçiş ülkelerinde yüksek düzeydeki vergi kaçakçılığının, devletin sosyal hizmetleri yeterli sunumunu ve makro ekonomik denge gibi temel politikaları uygulama yeteneğini çoğunlukla tehlikeye soktuğunu ifade etmektedir.

Gelişmekte olan geçiş ülkelerinde, vergi toplamak için yeterli mekanizmalar bulunmamaktadır ve burada devletin kendileri için hiçbirşey yapmadığına inanmalarından dolayı kişilerin devlete hiçbirşey borçlu olmadığı düşüncesi yaygındır²¹⁷. Benzer şekilde sosyalist sistemde ödenen vergiler ile kamusal mal sunumu arasındaki ilişkinin gizli olmasının, bireylerin vergi ödeme istekliliğini azalttığı görülmüştür²¹⁸.

Devletin sunduğu kamusal mal ve hizmetlerden sağlanan fayda ile mükelleflerin ödediği vergilerin eşit olduğu durumu ifade eden vergilemede fayda ilkesinin devlet tarafından ihlal edildiği durumda, mükellefler vergi kaçırmayı savunmaya başlarlar. Bu nedenle kamusal hizmetlerin ödenen vergilerle orantılı olması beklenir²¹⁹. Sonuçta psikolojik kontrat teorisi, vergi uyumunu sağlamak için mükelleflere saygı ve karşılıklı adalet etkileşimini savunmaktadır²²⁰. Bu kapsamda Botswana Hükümeti, vergiler ile kamu hizmetlerinin sunumu ilişkilendirilmiştir. Devlet sizin için çalışıyor ve vergi ödemek bu sosyal anlaşmanın bir parçasıdır mesajını vermektedirler. Güney Afrika Vergi Yasası'nda

²¹⁴ Benno Torgler, "Tax Morale, Trust and Corruption: Empirical Evidence from Transition Countries", a.g.m., s.8.

²¹⁵ Ignacio Lago-Peñas ve Santiago Lago-Peñas, a.g.m., s.446.

²¹⁶ James Alm ve Jorge Martinez-Vazquez, "Societal Institutions and Tax Evasion in Developing and Transitional Countries", **Conference in Honour of Richard Bird, Public Finance in Developing and Transition Countries**, Atlanta, 4-6 Nisan 2001., s.2. http://aysps.gsu.edu/isp/files/ISP_CONFERENCE_BIRD_CONFERENCE_ALM_AND_MARTINEZ.pdf, Erişim Tarihi: 15.10.2008.

²¹⁷ Ahmed Riahi-Belkaoui, "Bureaucracy, Corruption and Tax compliance", ss. 3-10, içinde (Ed) Robert W. McGee; **Taxation and Public Finance in Transition and Developing Economies**, Springer, 2008, s.4.

²¹⁸ James Alm, Jorge Martinez-Vazquez ve Benno Torgler, "Russian attitudes towards paying taxes—Before, during, and after the transition" **International Journal of Social Economics**, Vol. 33 No. 12, 2006, pp. 832-857, s.838.

²¹⁹ Frey ve Feld, a.g.m., s. 23.

²²⁰ Frey ve Feld, a.g.m., ss. 10-11.

ise “vergiler bir ceza değil, kamu hizmetlerine ödenen bir fiyattır” ifadesi yer almaktadır²²¹.

Demokratik süreç içerisinde bireylerin, oy vermek suretiyle seçmiş oldukları temsilciler vasıtasıyla bireysel tercihlerini yansıttıkları varsayılır. Demokratik sürecin iyi işleyemediği ya da aksak şekilde işlediği yönetimlerde yukarıda ifade edilen seçmenlerin bireysel tercihlerinin iyi yansıtılmaması sorunu ortaya çıkabilmektedir. Böyle bir aksaklık beraberinde diğer bazı sorunlar getirecektir. Öncelikle bireyler kendi tercihlerine uygun politikalar sergilemeyen yönetimlere karşı kamu kaynaklarının etkinsiz şekilde kullanıldığı yönünde bir bakış açısına sahip olacaklar ve dolayısıyla da onların politikalarına karşı olumsuz tavırlar sergileyebileceklerdir²²². Bu durumlara yönelik verilebilecek en belirgin örnek bireylerin mevcut hükümetlerin vergi politikalarına karşı olumsuz tavır takınmaları ve vergi ödememeye çalışmaları olacaktır. Doğal olarak da bu durum kamusal malların finansmanı²²³ açısından olumsuz bir durum teşkil edecektir. Bu sorunun önlenmesine yönelik olarak demokratik süreç içerisine halkın daha yoğun katılımının sağlanması, sunulan kamu hizmetlerinin vatandaşların tercihlerine daha fazla yakınlaştırılması, kamu hizmetlerinde etkinliğin gerçekleştirilmesi ve sağlanan bu etkinliğin vatandaşlarca bilinmesinin sağlanması, bedavacılık sorununun önlenmesi için daha etkin işleyen bir vergi denetim mekanizmasının kurulması gerekmektedir.

3.2.6.2. Oyun Teorisi

1990’lı yıllardan itibaren ABD’de yoğun şekilde kullanılmaya başlanan oyun teorisi, ekonomik teorinin farklı bir uzantısıdır. Ekonomik teori, mükelleflerin rasyonel olduğunu ve cezaların caydırıcı etkisini kabul etmektedir. Vergi idaresi ve mükellefler arasında ya da mükelleflerin kendi aralarında idarenin denetim uygulamasına maruz kalmamak için oyun oynanmaktadır. Oyunda vergi idaresinin gelir hedefine ulaşması için koyduğu kurallar vardır. İdare tüm gelirini her mükellefi denetlemek için harcayamaz. Bu

²²¹ Ronald G. Cummings, Jorge Martinez-Vazquez, Michael McKee ve Benno Torgler, “Effects of Tax Morale on Tax Compliance: Experimental and Survey Evidence”, **NCER Working Paper Series**, Working Paper No.12, February 2007, ss, 9-10.; <http://www.ncer.edu.au/papers/documents/WpNo12Feb07.pdf>, Erişim tarihi: 18.11.2010.

²²² Guglielmo Barone ve Sauro Mocetti, “Tax, Morale and Public Spending Inefficiency”, **International Tax and Public Finance**, S.18, No.6, Nisan 2011, ss.724-749., s. 748.

²²³ Kamusal malların finansmanı ile ilgili olarak vergi rejimlerinin tercihi konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Werner Güth ve Rupert Sausgruber, “Voting Between Tax Regimes to Fund A Public Good”, **Economics of Governance**, S. 9, No.4, 2008, ss.287-303., 294-298.

nedenle kurallar, mükelleflerin daha büyük bir kısmını vergi uyumu için cesaretlendirecek ve kurallara uymayanları kesinlikle denetime maruz bırakacak şekilde belirlenmelidir²²⁴.

Alm ve McKee, uyum oyununda, vergi idaresinin mükellef beyanlarında kaydedilen bilgiyi kullanarak kimin denetleneceğini saptadığını ifade etmektedirler. İdare, iç denetim kuralları ile mükelleflerin verdiği bilgiyi kullanır ve hangi mükelleflerin denetleneceğine karar verir. Önceden sahtekârlık yapan mükellefler gelecekte daha sık denetlenir²²⁵. Alm ve McKee, iç denetim kuralının(endogeneous audit rule), ara sıra yapılan denetim uygulamalarına göre mükellefleri uyumsuzluktan caydırmada daha etkili olduğunu savunmaktadırlar. Makalede Amerikan Vergi İdaresi (IRS) uygulaması örnek gösterilmektedir. Eğer bir mükellef genel mükellef davranışından saparsa, denetim için hedef gösterilir. Amerikan Vergi İdaresi (IRS), DIF (Discriminant Index Function) adı verilen bilgisayar programı ile mükelleflerin verdiği bilgiye dayanarak kimlerin denetleneceğini saptamaktadır. Amerikan Vergi İdaresi, her mükellefe DIF puanı vermektedir. Bu puan, denetim bayrağı olarak ifade edilmektedir. Bir mükellef kendi grup ortalamasından saptığında, kırmızı bayrak ortaya çıkar ve denetlenme olasılığı artmaktadır. Ancak IRS denetim kuralları tüm topluma uygulanamaz. Kırmızı bayrak almaktan kaçınmak için genel mükellef davranışından sapmamak yeterlidir²²⁶.

Oyun teorisi, gelişmiş toplumlarda işlemeye daha uygundur. Günümüzde internetle çevrelenen dünya'da mükelleflerin bilgi paylaşımı çok daha kolaydır ve bilgi paylaşımının zor olduğu sıfır uyum dengesi şüphelidir.

Oyun teorisi içerisinde, konu ile ilgili olarak *tutuklular ikileminin* veya diğer bir deyişle *mahkûmlar çıkmazı (prisoners dilemma)* oyunu ve bu oyunları açıklamada önem arz eden *Nash Dengesi*'nin açıklanmasında fayda bulunmaktadır.

²²⁴ Satranç, poker ve briç gibi oyunlarda oyuncuların davranışlarını modelleme ve akılcı strateji seçimleri üzerine çalışan John von Neuman tarafından oyun teorisi ile ilgili ilk çalışma bir makale olarak 1928 yılında yayınlanmıştır. Daha sonra 1944 yılında Neuman ve Oskar Morgenstern "Oyun Teorisi ve Ekonomik Davranış" adlı kitaplarında bu konuyu ekonomi alanına taşımışlardır. Bu kitapta iki oyunculu, sıfır toplamlı oyunlar ve işbirlikçi oyunları incelemiştir. 1950-53 yılları arasında John F. Nash dört çalışma yayınlamış ve oyun teorisini geliştirmiştir. Hem rekabetçi hem de işbirlikçi oyunlarda kullanılabilecek bir denge kavramını ortaya çıkarmıştır. Oyun teorisinin temel yükünü Nash dengesi çekmektedir. Zamanla gelişen oyun teorisi, ekonomi bilimi kadar hukuk, politika, işletme, uluslar arası ilişkiler ve biyoloji gibi bilimlerde vazgeçilmez hale gelen matematiksel bir araç olmuştur. Daha fazla bilgi için Bkz. <http://www.ba.metu.edu.tr/~adil/BA-web/oyunteorisi.htm> Erişim tarihi 23.03.2011.

²²⁵ James Alm ve Michael McKee, "Tax compliance as a Coordination Game", **Journal of Economic Behavior and Organization**, S. 54(3), Temmuz 2004, ss. 297-312., s.298.

²²⁶ James Alm ve Michael McKee, a.g.m., ss.298., s.298-299.

Ekonomide genel anlamda arz-talep eşitliği diye tanımlanan piyasa denge kavramı merkezi öneme sahip bir kavramdır. Bu kavramın dikkat çekiciliği, denge durumunda hiç kimsenin herhangi bir dışsal faktör olmadan davranışını değiştirme eğiliminde olmamasıdır. Davranışlardaki bu sabitlik veya düzenlilik hali günlük hayatla ilgili kararları alırken insanların tahminlerinin temel dayanağını oluşturmaktadır. İnsanların davranışlarındaki bu düzenlilikleri, stratejik yapıların tahminlerinde de kullanılmaktadır. Bunun için genel olarak insanların rasyonel oldukları yani bireysel faydalarını düşündükleri ve diğer insanların davranışlarındaki düzenliliklerden haberdar oldukları varsayılır. Standart arz-talep yapısında olduğu gibi, stratejik yapılarda da rasyonel olarak sürdürülen davranış düzenliliğine denge adı verilmektedir²²⁷. Stratejik yapılardaki en önemli denge kavramlarından biri de John Nash tarafından geliştirilen Nash dengesidir.

Nash dengesinin izahında Tablo 17'den yararlanılacaktır. Tabloda iki oyunculu bir oyun verilmiştir. Bu oyunda her iki oyuncuda da baskınlık ilişkileri bulunmamaktadır. (U, l) strateji profili incelendiğinde, bu sonucun makul sayılabileceği inançlara bakılarak görülebilecektir. 1. oyuncu eğer 2. oyuncunun l stratejisini seçeceğine inanırsa en iyi tepkisi U stratejisidir. 2. oyuncunun l tercihi de rasyonelize edilebilir, çünkü 2. oyuncu da, 1. oyuncunun U stratejisini seçeceğine düşünürse l stratejisini seçmesi rasyoneldir. Bundan dolayı bu tutarlı inançlar kümesi U stratejisini seçmeyi rasyonel kılmaktadır.

Yine aynı şekilde 1. oyuncu 2. oyuncunun r stratejisini seçeceğine düşünürse, D stratejisini seçmesi rasyoneldir. 2. oyuncu da 1. oyuncunun D stratejisini seçtiğinde r stratejisini seçmesi rasyonel olacaktır. Böylece her iki oyuncunun her iki stratejiye dönük karşılıklı tutarlı inançlara sahip olması (D, r) dengesini verecektir²²⁸.

Tablo 17: Nash Dengesi

	l	r
U	5,5	4,4
D	4,4	5,5

Kaynak: Ensar Yılmaz, **Oyun Teorisi**, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2009, s.20.

²²⁷ Ensar Yılmaz, **Oyun Teorisi**, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2009, s.19.

²²⁸ Ensar Yılmaz, a.g.e., s.20.

Ancak oyun sonuçlandıktan sonra iki oyuncu da 1. oyuncunun U , 2. oyuncunun da r stratejisini seçtiğini görürse yani her oyuncu rakibinin oyunu hakkındaki inançlarının doğru çıkmadığını görürse, herkes kendi seçiminden pişmanlık duyar. Bu duruma göre, (U, r) sonucu, her oyuncunun karşı oyuncunun stratejileri üzerinde oluşturduğu inançlara göre en iyi tepkidir ancak oyuncuların birbirleri ile ilgili inançları birbirleriyle tutarlı değildir.

(U, l) stratejisine bakıldığında ise, U stratejisi 1. oyuncu için makul görülebilecek bir strateji olmaktadır. 2. Oyuncu adına da l stratejisinin makul olması için aşağıdaki gibi tutarlı inançlar mevcut bulunmalıdır.

- (i) 2. oyuncu, 1. oyuncunun U seçeneğini seçeceğine inanır.
- (ii) 2. oyuncu, 1. oyuncunun da kendisinin (2. oyuncunun) l seçeneğini seçeceğine inandığına inanır.

Oyunun bu şekilde oynandığı durumda, 1.oyuncu U hareketini, 2.oyuncu da l seçeneğini seçtiğinde, her oyuncunun diğerinin stratejisi hakkındaki tahmini gerçekten doğru çıkar²²⁹. Bu durumda her oyuncu tutarlı inançlara göre oynadığından, hiçbir oyuncu seçimlerinden pişmanlık duymayacaktır. Diğer bir ifade ile rasyonel oyuncular rakiplerinin stratejilerini tahmin ederken yalnızca rakipleri hakkında oluşturdukları inançlara göre en iyi tepkileri vermezler aynı zamanda da rakiplerinin gerçek oyunlarına da en iyi tepkiyi verirler. Böylece oyuncular rakiplerinin stratejilerini doğru tahmin ettikleri ve bu tahminlere göre en iyi tepkiyi seçtikleri zaman, sonuç strateji profili **Nash dengesi**'dir²³⁰.

Nash Dengesi ile bağlantılı olarak Tutukların İkilemi Oyunu, aşağıda Tablo 18'de açıklanmıştır.

Oyunun koşullarına göre Ali (A) ve Veli(V) isimli iki şüpheli ayrı odalarda sorgulanmaktadır. Polis bir suçu bu kişilerin işlediğinden emin olmakla beraber, bu durumla ilgili yeterli delil sahibi değildir. Bundan dolayı olayın çözülmesinin tek yolu şüphelilerden birinin konuşmasıdır²³¹.

²²⁹ Ensar Yılmaz, a.g.e., s.20.

²³⁰ Ensar Yılmaz, a.g.e., s.21.

²³¹ Nazım Kadri Ekinci, **Modern Mikro İktisat**, Efil Yayınevi, Ankara, 2011, s. 307.

Tablo 18: Tutuklular İkilemi Oyunu

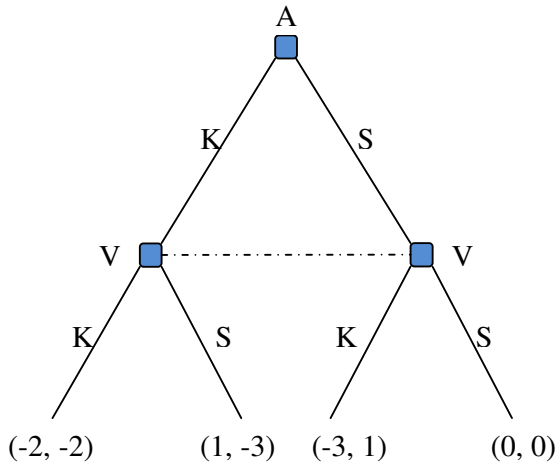
		Veli	
		K	S
Ali	K	(-2, -2)	(1, -3)
	S	(-3, 1)	(0, 0)

Kaynak: Nazım Kadri Ekinci, **Modern Mikro İktisat**, Efil Yayınevi, Ankara, 2011, s. 307.

Her iki şüpheliye de “*sen konuşursan serbest kalıp mükâfat alırsın*” önerisi yapılır. Şüphelilerin strateji kümeleri K= Konuş ve S= Sus stratejilerinden oluşmaktadır. Tabloya göre, (K,S) strateji profili (Ali konuşur, Veli susar) ile Ali mükâfat alır($U_A=1$), Veli ise mahkûm olur($U_V=-3$). Her ikisi birden konuşursa ikisi birden mahkûm olur ve mükâfat sonrasında kazançlar $U_A=U_V=-2$ olur. Her ikisi de susarsa hiç kimse mahkûm olmaz ancak mükâfat da almaz $U_A=U_V=0$ ²³².

Oyunun geniş biçimli gösterimi, başlama sırasının kimde olduğu fark etmeksizin Şekil 2’deki gibidir. Çünkü oyuncular karar verirken diğerlerinin ne yaptığını bilmemektedirler.²³³

Şekil 2: Tutuklular İkilemi Oyununun Geniş Biçimli Gösterimi

Kaynak: Ekinci, a.g.e., s. 306.

²³² Nazım Kadri Ekinci, **Modern Mikro İktisat**, Efil Yayınevi, Ankara, 2011, s. 307.

²³³ Ekinci, a.g.e., s. 307.

Tutuklular ikilemi oyunu ile vergi cezalarının, mükelleflerin vergi ödeme tercihleri üzerine ne şekilde tesir ettiğini incelemek mümkündür. Vergi ödeme ya da bunun tersi olan vergi ödememe durumları çok genel şartlar altında tutuklular ikilemi oyununa yol açmaktadır.

Tablo 19’da vergi cezalarının vergi ödeme veya ödememe tercihleri üzerindeki etkisi ile ilgili bir tutuklular ikilemi oyunu yer almaktadır. Tabloda A, B, C, D olarak adlandırılan dört alan ve X ve Y olarak adlandırılan iki oyuncu bulunmaktadır. Bu oyundaki tek Nash dengesi her iki oyuncunun da vergi ödemediği **D** bölgesindedir. Oyuncuların her ikisinin de vergilerini ödedikleri **A** bölgesi ise toplumsal açıdan Pareto Optimalitesine yakın ve daha iyi bir durumdur. Ancak normal şartlar altında bu optimalitenin sağlanacağı fiillerin oyuncular tarafından gerçekleştirilmesi pek imkân dâhilinde değildir. Çünkü faydacı insan yaklaşımı dolayısıyla oyuncu için en fazla kişisel çıkar sağlayacak hareket biçimi, diğer oyuncu/oyuncuların hareketlerinden bağımsız olarak vergi kaçırmaya çalışmak olacaktır²³⁴.

Tablo 19: Vergi Cezaları ve Tutuklular İkilemi Oyunu

		OYUNCU (X)	
		ÖDEME	ÖDEMEME
OYUNCU (Y)	ÖDEME	(A) 2, 2 (2,2)	(B) 0, 3(0,1)
	ÖDEMEME	(C) 3, 0 (1,0)	(D) 1, 1 (-1,-1)

Kaynak: Coşkun Can Aktan, “Vergi Psikolojisinin Temelleri ve Vergi Ahlakı”, **Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi**, (Ed. Coşkun Can Aktan, Dilek Dileyici ve İstiklal Y. Vural), Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2006, s.129.

Bu şartlar altında devlet, vergi kaçırıcılardan 2 birimlik vergi cezası alacağını ilan ederek oyun içerisine yeni bir kural koyabilir. Bu getirilen yeni kuralla birlikte ilgili oyunun kuralları değişecektir. Şöyle ki, **A** bölgesinde her iki oyuncu da vergisini ödemediğinden ceza olgusu herhangi bir etki yaratmayacak ve bu alandaki değerler sabit kalacaktır. İçerisinde vergi ödememe eğilimlerinin bulunduğu **B**, **C** ve **D** bölgelerinde ise sonuçlar sırasıyla (0,1), (1,0) ve (-1,-1) olarak değişecektir. Bu yeni kural sonrasında Nash dengesi, her iki oyuncunun da vergilerini tam olarak verdikleri **A** bölgesinde oluşacaktır²³⁵.

²³⁴ Coşkun Can Aktan, “Vergi Psikolojisinin Temelleri ve Vergi Ahlakı”, **Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi**, (Ed. Coşkun Can Aktan, Dilek Dileyici ve İstiklal Y. Vural), Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2006, s.129.

²³⁵ Aktan, Vergi Psikolojisinin....., a.g.m, s.129.

Bu durumdan da anlaşılacağı üzere, devletin vergi cezası koyması, vergi kaçırma hususunda vatandaşlar üzerinde caydırıcı etki yapabilmekte ve mükelleflerin vergilerini tam olarak ödemelerine yol açabilmektedir. Ancak bu oyun modeli sadece ekonomik ve hukuksal faktörleri ele almaktadır. Vergi ahlakının izahında, bu faktörlerin yanısıra sosyal, kültürel, psikolojik ve dini faktörlerin de hesaba katılması gerekmektedir.

3.3. VERGİ YASALARI VE HUKUKSAL YAPI

Vergileme olgusu ile ilgili olarak öncelikle bilinmesi gereken, verginin hukuksal bir işlem olduğu ve kanunlar ile desteklenmeden uygulamaya konu olamayacağıdır. Bundan dolayı mevcut hukuksal yapının ve vergi kanunlarının sağlıklı olması gerekmektedir. Vergi yasaları ve hukuksal yapı başlığı altında genel olarak vergi yasalarının yapısı, sürekli değişimi ve karmaşıklığı, vergi afları, bilgi ve istihbarat, bürokrasi ve vergi uygulayıcıları ve denetim mekanizmasının vergi ahlâkı düzeyi üzerinde yarattığı tesirler incelenecektir.

3.3.1. Vergi Yasaları

Vergilendirme yetkisi, temsilsiz ve kanunsuz vergi olmaz ilkesi gereği yasama organından alınmaktadır. Bu durum Türkiye Cumhuriyeti Anayasa'sının 73 madde ve 3'ncü fıkrasında "***Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülükler kanunla konular, değiştirilir veya kaldırılır***" ifadesi ile yer almaktadır. Bundan dolayı vergileme açısından kanunlar çok önemli bir yere sahiptirler. Vergi yasalarının vergileme ile ilgili hususları tamamıyla kavrayabilmesi, eksik kalan hususları tamamlayabilmesi, içerisinde açıklar ve boşluklar barındırmaması gerekmektedir. Yine vergi yasalarının lâfzî ile ruhunun birbiri ile örtüşmesi ve şeffaflık gereği her bir vatandaş tarafından anlaşılabilir olması da gerekmektedir. Yasaların bu şekilde açık ve net olduğu durumda, tüm yasalar vatandaşlar tarafından anlaşılabilir ve vergileme konusunda uyumu artıracak sonuçlar doğuracaktır. Ancak vatandaşların eğitim düzeyleri, yasa yapıcıların hataları nedeniyle uygulamada durum bu çerçevede gerçekleşmemektedir.

Vergi yasalarının vergileme ile ilgili tüm unsurları kavrayamadığı, yani açıklar içerdiği bir durum vaki olduğu halde de vergi yasalarına vakıf olup bu açıkları iyi kullanabilecek mükellef ve muhasebe elemanlarının varlığı da vergi ahlakı, vergi uyumu ve vergi gelirleri açısından negatif sonuçlar doğurabilecektir.

Vergi yasaları ile ilgili diğerk bir sorun da sık sık ortaya çıkan vergi aflarının varlığıdır. Vergi afları prensipte denetim altına alınmamış mükelleflerin, düşük müeyyideler ve taksitlendirmelere tabi tutularak vergiye karşı olan tavırlarından çevrilmelerini sağlayarak tekrar ekonomiye kazandırılmalarını sağlama amacını gütmektedir. Ancak af uygulamasından sonra vergiye karşı yapılacak olan uyumsuz davranışlar daha sert şekilde cezalandırılmalıdır. Bu sayede aftan yararlanmış ve dürüst şekilde vergiye karşı uyumlu tavırlar sergileyen mükelleflerin tekrar uyumsuz davranışlara yönelmeleri engellenebilecektir. Böyle bir işleyişin ve fonksiyonun sağlanabilmesi için af uygulamalarının çok nadir ve sadece zorunlu hallerde gerçekleşmeleri gerekmektedir²³⁶. Oysaki bazı ülkelerde siyasi idare tarafından gerek politik kaygılarla gerekse de konjonktürel yapının gerektirmesi nedeniyle vergi afları ya da barışı gibi uygulamalara kısa zaman aralıkları ile başvurulur hale gelmiştir. Bu durum mükellefler arasında periyodik şekilde vergi aflarının çıkacağına yönelik güçlü beklentiler doğurmaktadır. Bu tür beklentilerin varlığı ise vergi affından beklenen düzeltici fonksiyonların zayıflamasına yol açabilecektir.

Vergi yasalarındaki karmaşıklık ve sürekli değişim ile periyodik hale gelen vergi affı uygulamalarının vergi ahlâkına ve vergi uyumuna yönelik olan yozlaştırıcı etkileri nedeniyle daha ayrıntılı şekilde incelenmeleri anlamlı olacaktır.

3.3.1.1. Vergi Yasalarının Sık Sık Değişimi ve Karmaşıklığı

Vergi kanunlarının karmaşık ve istikrarsız şekilde sürekli değişen bir yapıda olması, mükelleflerin isteği dışında da vergi kayıpları ve vergi uyumuna ters sonuçlar ortaya çıkarabilmektedir. Vergi kanunları her zaman açık değildir, bazen de kanun açıktır ancak idare belirli işlem ve aktiviteleri belirgin şekilde görmezden gelebilmektedir²³⁷.

Kanunların sürekli olarak değişikliğe uğraması nedeniyle, yeni kanun hükümleri hakkında yetersiz bilgisi olan mükellefler bilinçsiz şekilde vergiye karşı uyumsuz davranabilmekte ya da vergi suçu işleyebilmektedirler. Diğer taraftan karmaşık bir yapıya sahip olan vergi sistemi içerisinde sağlayabilecekleri vergisel avantajları eksik bilgi ve

²³⁶ Daha fazla bilgi için bkz. Recai Dönmez, a.g.t., ss. 59-66.

²³⁷ Joel Slemrod, Marsha Blumenthal ve Charles Christian, "Taxpayer Response to an Increased Probability of Audit: Evidence From A Controlled Experiment in Minnesota", **Journal Of Public Economics**, S.79, 2001, ss.455-483, s. 459.

mevcut karmaşıklık yüzünden sağlayamadıklarını düşünen mükellefler, bilinçli olarak vergi ödemeye karşı uyumsuz davranmakta ve kanun dışı yollara başvurmak suretiyle bunu telafi etme yollarını arayabilmektedirler. Vergi kanunlarındaki karmaşıklık ve değişim süreci bir kaos ortamı yaratmakta ve bu durumdan kötü niyetli birey ve işletmeler yararlanmaktadır.

İşletmeler vergi ödemelerini azaltmak için bu kanun ve düzenlemelerin açıklarını ve boşluklarını kullanmak suretiyle kendilerine yarar sağlamaktadırlar. İşletmeler aynı zamanda vergi değişimlerine de simetrik olarak karşılık verirler, eğer vergiler artar ise onları azaltmak ya da vergi dışı kalmak için yer altı ekonomisine yönelirler. İşletmelere ilave olarak bireyler de vergi konusunda bilgilidirler ve eğer yapabiliyorlarsa, yasal olarak, daha fazla vergi ödemekten kaçınırlar²³⁸.

İyi bir vergi sistemi kolay anlaşılabilir ve basit olmalıdır²³⁹. Eğer mükellefler vergi beyannamesini doldurmada ve diğer işlerde problemler ile karşı karşıya iseler, bu karmaşıklık sonucunda vergi uyumsuzluğu ortaya çıkacaktır. Bu durum vergi kaçırmanın ahlâki maliyetlerini ve mükellefler üzerinde oluşabilecek maliyetleri düşürecektir²⁴⁰. Bu durumun yanında bu şekildeki sürekli kanun değişiklikleri ve karmaşık yapı, vergi ile ilgili denetim ve kontrollerin de performansını olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bundan dolayı vergi sisteminin de tutarlılığı da kaybolma riski ile karşı karşıya kalmaktadır.

3.3.1.2. Vergi Afları

Vergi affı, kabahatli mükelleflerin, vergi borçlarının asıllarını ve faizlerini herhangi bir para cezasına ve suçluluğa maruz kalmaksızın geri ödemelerine olanak sağlayan tek seferlik bir fırsatı ifade etmektedir²⁴¹. Vergi afları, bazı şekillerde ceza hukukundaki af ile benzerlik gösterse de, gerek ilkeler gerekse uygulama biçimleri açısından ceza hukukundaki aftan oldukça farklı bir uygulamadır²⁴². Ceza hukukundaki afta suçları

²³⁸ Brad M. Barber ve Terrance Odean, "Are individual investors tax savvy? Evidence from retail and discount brokerage accounts", **Journal of Public Economics**, S. 88(1-2), 2004, ss. 419-442.'den aktaran Kirchler, a.g.e., s. 5.

²³⁹ Doğan Şenyüz, "Vergilemede İstikrar İlkesi ve Türk Vergi Mevzuatı", **İstanbul Üniversitesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları(Prof. Dr. Bedî N. Feyzioğlu'na Armağan)**,S.35, 1993, ss.207-216, ss.210-211.

²⁴⁰ Torgler, a.g.e., s.56.

²⁴¹ William M. Parle ve Mike W. Hirlinger, "Evaluating the Use of Tax Amnesty by State Governments", **Public Administration Review**, S.46, No.3, ABD, Mayıs-Haziran 1986, ss.246-255.,s.246.

²⁴² Dönmez, a.g.t., s. 12.

yatıştırma amacı mevcut iken vergi hukukundaki afta ise vergi toplama hususunda bir kolaylaştırma amaçlanmaktadır. Vergi afları ile birlikte genel olarak denetim araçlarının güçlendirildiği ve cezaların ağırlaştırıldığı da ilan edilmektedir. Böylece mükelleflere mevcut durumları ile ilgili olarak daha ağır müeyyideler ve denetimler ile karşı karşıya kalma konusundan bir tercih yapma imkânı tanınmaktadır. Vergi kanunlarında köklü değişikliklerin olacağı zamanlarda hükümetler eski hükümler ile yeni hükümler arasındaki farklılıklardan vatandaşların zarar görmemeleri için vergi affı uygulamasına başvurabilmektedirler. Kayıt dışı kalmış ve bildirim konusu olmamış varlıklarını bildirmeyen mükelleflerin af ile bu varlıklarını bildirmeleri ve varlıklarının ekonomiye katılmasını sağlamak amacıyla kullanılabilir²⁴³.

3.3.1.2.1. Vergi afları ile ilgili görüşler

Vergi hukuku açısından vergi affını savunanların görüşleri, mali suçların özellikleri, af vasıtasıyla vergi gelirlerinde bir artış sağlanması, vergi tahsilâtının hızlandırılmaya çalışılması ve idarenin ya da yargı organlarının iş yükünün hafifletilmesi konularında yoğunlaşır iken, vergi affı uygulamasına karşı çıkanlar ise af yetkisinin kötüye kullanılabilme olasılığı ve bu durumun vergi adaletini zedeleyebileceği hususunda yoğunlaşmaktadır²⁴⁴. Bu iki görüşü açıklamadan önce vergi aflarının fayda ve zararları hakkında bilgi verilmesi doğru olacaktır.

Torgler, Schaltegger ve Schaffner, 2003 yılında yaptıkları çalışmada literatürde yer alan çalışmalardaki sonuçları derlemek²⁴⁵ suretiyle vergi aflarının uygulanması ile ortaya çıkabilecek olan faydaları ve zararları saymışlardır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir.

²⁴³ Dönmez, a.g.t., s.14.

²⁴⁴ Dönmez, a.g.t., s.40.

²⁴⁵ Bu çalışmalar sırasıyla, James Alm, "Tax Policy Analysis: The Introduction of Russian Tax Amnesty", **Georgia State University International Studies Program Working Paper**, No:98-6, ABD, 1998., Arindam Das-Gupta ve Dilip Mookherjee, "Tax Amnesties in India: An Empirical Evaluation", **Boston University IED Discussion Paper Series**, No:53, ABD, 1995., Peter Stella, "An Economic Analysis of Tax Amnesties", **Journal of Public Economics**, S.46, 1991, ss.383-400., Ronald C. Fischer, John H. Goddeeris ve James C. Young, "Participation in Amnesties: The Individual Income Tax", **National Tax Journal**, S.42, No.1, Mart 1989, ss.15-27.'den oluşmaktadır.

Tablo 20: Vergi Aflarının Faydaları ve Zararları

Faydaları	Zararları
<p>Kısa vadede ilave hükümet geliri ortaya çıkarırlar.</p> <ul style="list-style-type: none">• Vergi tabanını genişletir.• Vergi kaçakçılığı yapan bazı kimseleri dürüstlüğe yönlendirir.• Kazara vergi suçlusu durumuna gelenler için bu durumu düzeltmeye yönelik ılıman bir seçenek sunar.• Kısa vadede gelir sağlayarak yeni bir vergi yapısına geçişe yardım eder.• Vergi kaçakçılığı sorunun hükümet tarafından engelleneceğine işaret eder.• İdari maliyetleri azaltır.• Daha önce vergi görevlerini yerine getirmemiş olan bireyleri izleyerek ve denetleyerek uyumu iyileştirir.	<ul style="list-style-type: none">• Dürüst mükelleflerin bu durumdan rahatsız olmaları dolayısıyla vergi ahlakını baltalar.• Vergilendirme konusunda sözünü geçiremeyen zayıf bir hükümet yapısına işaret eder.• Mükelleflerin daha sonra başka vergi afları beklmelerine yol açarak, uzun vadede vergi uyumunu olumsuz yönde etkileyebilir.• Vergi kaçakçılığını hafif bir suçmuş gibi gösterebilir.• Deneyimlere göre vergi afları, ancak düşük miktarda ya da abartılmış gelirler ortaya çıkarabilirler.• Bireyler, uyumsuzluğun varlığından haberdar olurlar.• Dürüst olmayan şekilde davranmanın ahlâki maliyetleri azalır ve kişisel suçluluk ortadan kalkar.• Vergi affı, vergi cezaları vb. gibi ilave gelir kaynaklarını azaltmak suretiyle vergi affının olmadığı durumdaki gelirler üzerinde bir azalmaya yol açar.

Kaynak: Benno Torgler, Cristoph A. Schaltegger ve Markus Schaffner, “Is Forgiveness Divine? A Cross-Culture Comparison of Tax Amnesties”, **Swiss Journal of Economics and Statistics**, S.139, No.3, İsviçre, Eylül 2003, ss.375-396., s. 376., Herman B. Leonard ve Richard J. Zeckhauser, a“Amnesty, Enforcement and Tax Policy”, **Tax Policy and the Economy**(Ed. Lawrence H. Summers), Vol I, MIT Press, ABD, 1987, ss.55-86., s. 66., George Guttman, “Tax Indulgences: The Scope and Effect of Tax Amnesty”, **Tax Administration Review**, S.11, ABD, Eylül 1992, ss. 63-70., ss. 64-68.

3.3.1.2.2. Vergi aflarının başarılı olabilmesi için gerekli şartlar

Vergi affı uygulamasının başarılı olabilmesi birçok şarta ve koşula bağlı bulunmaktadır. Bundan dolayı vergi affı uygulamasına gidilmeden önce idarenin bir fayda maliyet analizi²⁴⁶ yapması gerekmektedir. Vergi aflarının başarılı olabilmesi için gerekli olan koşullar sağlansa bile vergi affından beklenen sonuca ulaşıp ulaşılamayacağı çok net bir şekilde önceden tespit edilememektedir.

²⁴⁶ Bu analizde vergi affı uygulamaları ve yaptırımların getireceği avantaj ve dezavantajlar değerlendirilmelidir. Koşullar analiz edildikten sonra verimli sonuçlar elde edilebileceği kanısı ortaya çıkar ise uygulamaya geçilmelidir. Bu avantaj ve dezavantajlar için bkz. Herman B. Leonard ve Richard J. Zeckhauser, “Amnesty, Enforcement and Tax Policy”, **Tax Policy and the Economy**(Ed. Lawrence H. Summers), Vol I, MIT Press, ABD, 1987, ss.55-86., ss.64-66.

Buna göre, bir vergi affının başarılı olabilmesi için gerekli olan şartlar şu şekilde ifade edilebilir.

Vergi aflarının bir kereye mahsus olması; Bu uygulamanın temelinde yatan amaç, af kanunlarının mükellefler tarafından tahmin edilememesi²⁴⁷ ve dolayısıyla da mükelleflerin affın sadece bir kez çıkacağına inanmasıdır²⁴⁸. Eğer yetkililer çıkardıkları her bir affın temelde sadece bir kereliğine çıkarıldığını deklare ediyor ve sonrasında tekrar af çıkarıyorlar ise bu durum vergi affı uygulamasına ve yetkililere olan güveni azaltacaktır. Böyle bir tekrarlama davranışı sonucunda bir kere çıkan af neden bir daha çıkmasın beklentisinin ortaya çıkmasına ve vergi aflarının vatandaşlarca öngörülebilir bir hale gelmesine yol açacaktır²⁴⁹.

Vergi Affının Vergi Sistemini Güçlendirici Önlemlerle Birlikte Yürütülmesi; Vergi affında başarı elde edilebilmesi için sadece affın çıkarılması yeterli olmayacaktır. Bunun yanında vergi sistemini güçlendirici niteliğe sahip önlemler alınması ya da reformlar gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Çünkü eğer aftan yararlanan bir mükellef aftan sonra herhangi bir değişikliğin gerçekleşmediğini ve vergi suçu işlemeyi teşvik edici unsurların ortadan kalkmadığını gördüğü takdirde, mevcut olumsuz davranışından vazgeçmeyecektir²⁵⁰. Yine vergi affı sonrasında yoğun bir vergi denetiminin ve daha ağır yaptırımların uygulanacak olması²⁵¹ da vergi affına katılımı arttırabilecek önlemlerdendir. Parle ve Hirlinger çalışmalarında ABD'deki eyaletlerde uygulanan vergi aflarının bir değerlendirmesini yapmışlardır. Vergi afları ile yaptırım stratejilerinin, eyaletten eyalete çoğunlukla benzer şekillerde bir etkileşim içerisinde olduğunu bulmuşlardır. Bu etkileşimdeki temel hedefler olarak da vergi affı sonrasında vergi uyumunun, vergi toplama politikalarının ve prosedürlerinin güçlendirilmesi olduğu ifade edilmiştir²⁵².

Vergi affı ile Sağlanacak Avantajların Affa Katılımı Teşvik Edici Olması; Vergi affının başarı sağlayabilmesinde diğer önemli bir unsur da mükelleflerin affa katılımının teşvikidir. Af uygulaması ile mükelleflerin devlete olan vergi borçlarını ödeyebilmeleri için bazı kolaylıklar sağlanması gerekmektedir. Örneğin, mükelleflerin vergi borçlarından hariç olarak bu borca bağlı olan parasal cezalar ve bunların faizlerinin bağışlanıp sadece

²⁴⁷ Zeynep Arıkan ve Hatice Yurtsever, "Türkiye'de Mali Affın Nedenleri, Etkileri ve Sonuçları -II", **Yaklaşım**, S.137, Mayıs 2004, ss.64-68.,s. 66.

²⁴⁸ Alm, a.g.m., s.8

²⁴⁹ Leonard ve Zeckhauser,a.g.m., s. 63.

²⁵⁰ Dönmez, a.g.t., s.84.

²⁵¹ James Alm ve William Beck, "Tax Amnesties and Compliance in the Long Run: A Time Series Analysis", **National Tax Journal**, S.46, No.1, Mart 1993, ss. 53-60, s.58.

²⁵² Parle ve Hirlinger, a.g.m., s. 249.

vergi borçlarının aslını ödemelerinin yeterli sayılması²⁵³, bunun yanında mevcut ödemelerin taksitler halinde ödenmesine imkân sağlamak gibi avantajlar sağlanması gösterilebilir²⁵⁴. Bu sayede mükelleflerin affa olan katılımları teşvik edilebilir.

Af Döneminin Yeterli Uzunlukta Olması; Vergi af döneminin süresinin belirlenmesi affa katılımın ve affın başarısı için önem arz etmektedir. Belirlenecek süre ne gereğinden uzun, ne de çok kısa olmalıdır. Af dönemi vergi kaçırın mükelleflerin gerekli olan cesareti toplayarak idareye af için başvurmalarına yetecek bir uzunlukta olmalıdır. Ancak bu süre çok da uzamamalıdır. Aksi takdirde vergi affının etkisini azaltabilecek²⁵⁵ ya da mükelleflerin süreci ağırdan almasına ya da geciktirmesine yol açabilecektir²⁵⁶.

Vergi Affının Yeterince Tanıtılabilmesi; Affın başarısında en önemli unsurlardan biri de vergi affına katılımın geniş çaplı olabilmesi olacaktır. Bunun için de iyi bir tanıtım yapılabilmesi önem arz etmektedir. Tanıtım faaliyetlerinin etkin olması mükelleflerin affa olumlu bakmalarını, af uygulamasından elde edilebilecek olan geliri ve dolayısıyla da affın başarısını arttıracaktır²⁵⁷.

3.3.1.2.3. Cumhuriyet'ten günümüze kadar Türkiye'de uygulanmış olan vergi afları

Dünya'da olduğu gibi ülkemizde de birçok vergi affı uygulaması olmuştur. Bu hususla ilgili olarak Cumhuriyet'ten günümüze kadar olan yapılmış vergi aflarını incelemek yerinde olacaktır. Aşağıda Tablo 21'de Türkiye'de Cumhuriyetin kurulmasından günümüze kadar yapılmış olan vergi afları ayrıntılı olarak verilmiştir.

²⁵³ Vergi affı ile faiz, ceza, vergi yükümlülükleri, cezai kovuşturma vb. ilave sorumluluklar bağışlanmaktadır. Daha fazla bilgi için bkz. Eric Le Borgne, "Economic and Political Determinants of Tax Amnesties in the U.S. States", **IMF Working Paper**, No.06/22, ABD, Ekim 2006, ss.1-13, s.3.

<http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2006/wp06222.pdf>. Erişim Tarihi: 23.12.2010.

²⁵⁴ Arıkan ve Yurtsever, a.g.m., s.66.

²⁵⁵ Dönmez, a.g.t., s.89.

²⁵⁶ George Guttman, "Tax Indulgences: The Scope and Effect of Tax Amnesty", **Tax Administration Review**, S.11, ABD, Eylül 1992, ss. 63-70., s.69.

²⁵⁷ Dönmez, a.g.t., s.90.

Tablo 21: Cumhuriyet'ten Günümüze Türkiye'de Vergi Afları (1924-2011)

Tarih	İsim
17.05.1924	İlk Vergi Affı
05.08.1928	Elviyei Selâsede Vergilerinin Sureti Cibayetine Dair Yasa
15.03.1934	4530 Sayılı Varlık Vergisinin Bakayasının Terkinine Dair Yasa
04.07.1934	2566 Sayılı Vergi Bakayasının Tasfiyesine Dair Yasa
29.06.1938	3568 Sayılı Arazi Vergisinin Mali Yıl Sonuna Kadar Olan Bakiyesinin Terkinine Dair Yasa
13.06.1946	Orman İşletmelerinin Bazı Vergilerden Muaf Tutulması Hakkındaki Yasa
21.01.1947	5050 Sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Artıklarının Silinmesi Hakkında Yasa
26.10.1960	113 Sayılı Af Yasası
28.12.1961	281 Sayılı Vergi Cezaları Gecikme Zamlarının Tecil ve Tasfiyesine Dair Yasa
23.02.1963	218 Sayılı Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Yasa
13.06.1963	252 Sayılı Spor Kulüplerinin Vergi Borçlarının Bir Defaya Mahsus Olmak Üzere Affı Hakkında Yasa
05.09.1963	325 Sayılı Yasa Kamu İktisadi Teşebbüslerinin 1960 ve Daha Önceki Yıllarına Ait Bir Kısım Vergi Borçlarının Tasfiyesi Hakkında Yasa
16.07.1965	691 Sayılı Belediyelerin ve Belediyelere Bağlı Müessese ve İşletmelerin Bir Kısım Borçlarının Hazinece Terkin ve Tahkimi Hakkında Yasa
03.08.1966	780 Sayılı Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Yasa
28.02.1970	1319 Sayılı Emlak Vergisi Kanunıyla Getirilen Af
15.05.1974	1803 Sayılı Cumhuriyet'in 50. Yılı Nedeniyle Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Yasa
20.03.1981	2431 Sayılı Tahsilâtın Hızlandırılması ve Beyan Dışı Kalmış Servet Unsurlarıyla Vesikasız Emtianın Beyanına İlişkin Yasa
02.03.1982	2431 Sayılı Yasaya Ek
22.02.1983	2801 Sayılı Bazı Kamu Alacaklarının Özel Uzlaşma Yolu İle Tahsil Hakkında Yasa
04.02.1985	Bazı Vergi Kanunlarında Değişiklik Yapılması Hakkında 3239 Sayılı Kanunun Geçici 4. Maddesi
03.12.1988	3505 Sayılı Yasa (Geçici Birinci Madde)
28.12.1988	3512 Sayılı Yasa
15.12.1990	3689 Sayılı Yasa (Geçici Birinci Madde)
21.02.1992	3787 Sayılı Yasa
05.09.1997	400 Sayılı Tahsilât Genel Tebliği
22.07.1998	4369 Sayılı Yasa
06.02.2001	414 Sayılı Tahsilat Genel Tebliği
07.03.2002	4746(4748) Sayılı Yasa İle Emlak Vergisi İle İlgili Af Düzenlemesi (Emlak Vergisi Yasasının Geçici Madde 21)
27.02.2003	4811 Sayılı Vergi Barışı Kanunu
22.11.2008	5811 Sayılı Bazı Varlıkların Milli Ekonomiye Kazandırılması Hakkında Kanun
25.02.2011	6111 Sayılı Bazı Alacakların Yapılandırılması ile Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ve Diğer Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun

Kaynak: Tarihler ve kanun adları şu çalışmalardan derlenerek oluşturulmuştur. Ramazan Besen, **Vergi Aflarının Mükellefler Üzerindeki Etkisinin Tespitine İlişkin Bir Araştırma**, Maliye ve Hukuk Yayınları, Ankara, 2008., ss. 74-104., Güneş Çetin, "Vergi Aflarının Vergi Mükelleflerini Tutum ve Davranışları Üzerindeki Etkisi", **Yönetim ve Ekonomi**, C.14, S.2, 2007, ss. 171-187., s.177., Özcan Karatay ve Aliye Karatay, "Türkiye'de Vergi Afları ve 6111 Sayılı Kanunun Değerlendirilmesi: Bayburt İli Örneği", **Ekonomi Bilimleri Dergisi**, Cilt 3, No. 2, 2011, ss.181-190.,ss. 183-184., http://www.sobiad.org/eJOURNALS/dergi_EBD/arsiv/2011_2/ozcan_karatay.pdf (Erişim Tarihi: 21.01.2011).

Tablo 21’de görüldüğü üzere Cumhuriyet’in kurulmasından bu yana Türkiye’de hayata geçirilmiş olan 31 adet af göze çarpmaktadır. Bu afların çıkarılma sıklıkları 1928-1934 ve 2003-2008 yılları arasındaki dönemler haricinde genelde 4 yıldan daha uzun bir süreyi bulmamaktadır. Bu durum da neredeyse her seçim döneminde bir tane af çıkarılması gibi duruma dalâlet etmektedir.

Afların bu sıklıkla çıkması vergi aflarının başarılı olması ile ilgili olarak ifade edilen koşullardan, vergi aflarının sadece bir kereye özgü olması özelliği ile çatışmaktadır. Aynı zamanda bu durum mükellefler üzerinde sürekli yeni bir af çıkacağına dair bir beklentinin güçlenmesine de yol açabilecektir²⁵⁸. Vergi affı uygulamasının bu şekilde politize edilerek kullanılması ulaşılmaması arzu edilen sonuçları olumsuz etkilemektedir. Bu durum Türkiye için değerlendirildiğinde şu şekilde bir sonuç ortaya çıkabilmektedir.

Türkiye’de vergi aflarının bu şekilde yoğun ve sürekli olarak kullanımı dolayısıyla vergi aflarının neredeyse hiçbir problemi çözemediği, aksine kısa süre içerisinde yeni af beklentilerine yol açarak mükelleflerin kanunlara uyumlarını olumsuz etkilediği gözlemlenmiştir. Çünkü vergi afları nedeniyle kanunlara karşı gelen vatandaşlar mükâfatlandırılırken kanunlara uyanlar ise cezalandırılmıştır. Enflasyonun da etkisi ile vergisini aflar dolayısıyla geç ödeyenler, zamanında ödeyenlere göre avantajlı duruma geçmişlerdir. Bu durum görev bilinci bulunan ve vergileme konusunda hassas davranan mükelleflerin görevlerini yerine getirme konusunda titizliklerinin ve devlete güvenlerinin aşınmasına yol açmıştır. Bunun sonucunda halk arasında “*devletten alacağın varsa koş, borcun varsa kaç*” anlayışı yerleşmiştir²⁵⁹.

Vergi ahlâkı ve vergi uyumu açısından ise vergi afları, yukarıda ifade edilen unsurlar ile örtüşen şekilde bazı sonuçlar doğurabilmektedir. Vergi ahlakının ve uyumunun yüksek olduğu ülkelerde vergi aflarının uygulanması nötr bir uygulama olarak sonuçları etkilemez iken, vergi ahlakı ve uyumu açısından belirsizliklerin bulunduğu ülke ve ekonomilerde uygulanması bazı olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Örnek olarak vergisel afların düzenli aralıklarla seyrettiğini gözlemleyen mükellefler vergi uyumu ve vergi ahlakı açısından olumsuz tavırlarını sürdürüp diğer mükellefleri de bu olumsuz yöne sevk edebileceklerdir. İstisnai bir durum olarak kabul edilen vergi aflarının süreklilik arz

²⁵⁸ Güneş Çetin, a.g.m., s.183.

²⁵⁹ Genç Osman Yaraşlı, **Türkiye’de Vergi Reformu**, Maliye Bakanlığı APK Başkanlığı, Yayın No: 2005/367, Ankara, 2005, s.114.

etmesi, kesin bir karar mercii olan vergi idaresi ve devlete olan güveni negatif yönde etkileyebilecektir.

Vergilerini ödemeyen ve hileli yollara saparak bundan avantaj elde etmeye çalışan mükelleflerin, düzenli aralıklarla yürürlüğe giren vergisel aflar ile cezalandırılma dışı kalması, vergisel görevlerini zamanında ve olması gerektiği gibi düzenli bir şekilde yerine getiren dürüst ve uyumlu mükelleflerin bu durumdan zarar görmesine ve bu iki mükellef tipi arasında haksız bir durumun ortaya çıkmasına neden olacaktır.

Diğer bir ifade ile vergisini zamanında ödeyenlerin, ödemeyenlere göre cezalandırıldığı uç bir durum ortaya çıkacaktır. Bunun sonucunda dürüst mükelleflerin vergi idaresi ve devlete karşı olan güvenleri sarsılacak ve onlarda diğer dürüst olmayan mükellefler gibi olumsuz yolları tercih edebileceklerdir.

Bu nedenle vergi afları istisnai olarak uygulandığında olumlu sonuçlar verebilen ve devlet ve mükellef arasında bir konsensüsün sağlanmasına ön ayak olabilen bir uygulama iken, bunun süreklilik kazanması mükellefler üzerinde vergi ahlakı ve uyumu açısından negatif etkiler doğurabilmektedir. Böyle bir durumun varlığı, vergi aflarının, uzun vadede mükelleflerin vergiye olan uyumunun iyileştirilmesi şeklinde olan en temel gayesini²⁶⁰ engelleyici bir yönde etki yaratabilecektir. Bu bağlamda idarelerin vergi affı uygulamalarını çok dikkatli bir şekilde uygulamaları gerekmektedir.

3.3.2. Bilgi ve İstihbarat

Mükelleflerin vergileme ile ilgili yeterli eğitim ve bilgiye sahip olmamaları, vergi uyumunu azaltmaktadır. Bu maksatla vergi idareleri denetim yaptıkları esnada aynı zamanda vatandaşları ve firmaları eğitici bazı faaliyetlerde bulunabilmektedirler. Bu yöntem sayesinde mükelleflerin vergileme süreci ile ilgili eksik ve noksan bilgiye sahip olmaları engellenmekte bir nebze de olsa daha bilinçli olmaları sağlanabilmektedir.

Bireylerin vergileme süreci hakkında daha fazla bilince sahip olmalarını ve onları vergi karşısında daha uyumlu davranmalarına vesile olan bir sonuç doğurabilecektir. Örneğin, Japonya'da mükellefler ile vergi yönetimi arasında, güvene dayanan ve yüksek vergi ahlakının ortaya çıkmasına yol açan yoğun bir etkileşim bulunmaktadır. Japonya,

²⁶⁰ Guttman, a.g.m., s. 66.

ikinci dünya savaşından sonra vergi sistemini yeniden düzenlemiş ve 1949'da ulusal vergi dairesini kurarak bireylerin kendi vergi beyannamelerini doldurması sistemine geçmiştir. Okada²⁶¹,nın belirttiği üzere Japonya'da vergi idaresi televizyon, radyo, gazete ve broşür dağıtmak suretiyle vergi bilgilerini halka duyurmuştur. Ayrıca her kasım ayında öğrenciler için yuvarlak masa tartışmaları ve yarışma denemeleri yaparak vatandaşları vergi konusunda bilgilendirici "Know-your-tax" adı verilen faaliyetler organize etmiştir. Bu uygulamalar, vergi yönetimlerinin mükelleflere nasıl davranması gerektiğini göstermesi açısından önemli bir örnektir. Mükelleflere hata yaptığında onlara nerede hata yaptıklarını anlamaları için bilgi verilmekte ve örneklerle açıklama yapılmaktadır. Bu uygulamalar Japonya'da vergi idaresi ile mükelleflerin kaynaşmasını sağlamış ve vergi ahlakını arttırmıştır²⁶².

Mükelleflerin vergileme süreci hakkında daha fazla bilince sahip olmalarının sağlanmasının yanı sıra, vergi bilgilerinin yayınlanması da vergi uyumunun önemli bir belirleyicisidir. Vergi bilgisi, vergi istatistikleri ve mükelleflerin vergi beyanı olarak iki kısma ayrılabilir. Genellikle istatistiksel vergi bilgisi ile ilgili birçok veri bulunmaktadır ancak Norveç, Finlandiya gibi istisnai ülkeler dışında her mükellefin beyanını kamuoyuna duyuran çok fazla ülke bulunmamaktadır. Örneğin Kore'de denetim sonrası vergi kaçakçılığıyla ilgili yasal bilgi yayınlanmamakta ve ayrıca her mükellefin vergi beyan bilgileri kamuoyundan saklanmaktadır. Japonya'nın Kore'ye göre kamuoyunu vergi açısından bilgilendirmede daha aktif bir politika izlediği görülmektedir. Japonya'da ise birey ve kurumların denetim sonrası vergi kaçakçılığı bilgileri kamuoyuna verilmektedir. Ayrıca yasal zeminde bazı varlıklı birey ve kurumların özel bilgileri kamuoyuna duyurulmaktadır²⁶³. Vergi bilgilerinin ifşası, mükelleflerin vergi uyumunu artıran bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

²⁶¹ Y. Okada, "The Japanese Way", paper presented at the conference New Challenges in Tax Compliance: Japan's Experience and its Significance for Latin America, June 11-12 2002., s.2'den aktaran Benno Torgler, "Tax Morale in Asian Countries", **Crema Working Paper**, No:2004-02, 2004, s.22; <http://www.crema-research.ch/papers/2004-02.pdf>, Erişim Tarihi: 22.11.2010.

²⁶² Benno Torgler, "Tax Morale in Asian Countries", **Crema Working Paper**, No:2004-02, 2004, s.23.; <http://www.crema-research.ch/papers/2004-02.pdf>, Erişim Tarihi: 22.11.2010.

²⁶³ Jin Kwon Hyun, "Tax Compliances in Korea and Japan: Why Are They Different?", **Seminar Held by Policy Research Institute**, Ministry of Finance, Japan, 2005, ss.9-10; www.mof.go.jp/pri/.../kou16-c02.pdf Erişim tarihi: 21.11.2011.

3.3.3. Bürokrasi

Bireylerin vergi uyumuna direnmeleri ve bu konunun uluslararası alanda farklılık göstermesinin nedenlerinden birisi de ülkelerdeki bürokrasi farklılıklarıdır. Devlet işleyişi içerisinde bürokrasinin artması, bürokratik yolsuzlukların artmasına yol açmaktadır. Hem geniş çaplı bir bürokrasinin hem de buna bağlı olarak bürokratik yolsuzlukların varlığı, vatandaşların hükümetlere güvenmelerini, onların politikalarını kabul etme seviyelerini azaltıcı tesirler yaratacaktır.

Devletin bürokrasiyi azalttığı ve yolsuzluğun kontrolünü arttırdığı yerlerde, vergi uyumunun daha yüksek olduğu görülmektedir. Diğer bir ifade ile *vergiye uyumu, yolsuzluğun kontrol seviyesi ile doğru orantılı, bürokrasi seviyesi ile ters orantılıdır*. Bu durum özellikle vergi uyumunun düşük olduğu ve yetersiz devlet gelirleri nedeniyle ekonomik kalkınmanın zor olduğu gelişmekte olan ülkeler ve geçiş ekonomileri için kritik önem taşımaktadır²⁶⁴. Geçiş ekonomilerinde bürokrasi ve müdahaleciliğin bir kombinasyonu bulunmaktadır. Ayrıca mülkiyet hakları yeterince korunmamakta ve yatırım yapmayı azaltıcı derecede yüksek seviyeli belirsizlik bulunmaktadır²⁶⁵.

Geçiş ekonomilerinde ülkelerde sadece yönetim kalitesinin iyileştirilmesine değil ayrıca vergi yönetimi ya da devlet yapısının gelişmesine de ihtiyaç bulunmaktadır. Mitra ve Stern, “geçiş sürecindeki birçok ülkenin anayasalarında modern vergi kanunlarına yer verildiğini ancak vergi yönetiminin gelişmesinin ise geciktiği” konusuna vurgu yapmışlardır²⁶⁶. Zayıf yönetim uygulamaları yolsuzluğu kolaylaştırmakta ve vergiden kaçınmayı teşvik etmektedir²⁶⁷. Devlet güçlü bir bürokrasi kullanarak vergi uyumsuzluğundan caydırmayı deneyebilir. Geniş bir bürokrasinin muhtemel etkisi, bürokratik yolsuzluğun artmasıdır. Geniş bürokrasi ve bürokratik bozulmanın her ikisi de özellikle vergiye uyum sağlama ve genel olarak da hükümetine güvenme ve kabullenmeye yönelik bireylerin eğiliminde muhtemelen azalmaya yol açacaktır²⁶⁸. Örneğin 1990’larda Rusya’da uygulanan vergi stratejisi, baskı metoduna dayanmaktaydı. Vergi yönetimi gücünü arttırmış ve bürokrasisini büyütüştür. Bu uygulama zarar verici etkiler ortaya

²⁶⁴ Ahmed Riahi-Belkaoui, “Bureaucracy, Corruption and Tax compliance”, içinde (Ed) Robert W. McGee; **Taxation and Public Finance in Transition and Developing Economies**, Springer, 2008, ss. 3-10, s.3.

²⁶⁵ Torgler, “Tax Morale, Trust and Corruption: Empirical Evidence from Transition Countries”, a.g.m., s.6.

²⁶⁶ Pradeep Mitra ve Nicholas Stern, “Tax System in Transition”, **World Bank Policy Research Working Paper**, No. 2947, Ocak 2003., s.37. <http://elibrary.worldbank.org/content/workingpaper/10.1596/1813-9450-2947>, Erişim Tarihi: 23.04.2010.

²⁶⁷ Torgler, “Tax morale, Eastern Europe and European Enlargement”, a.g.m., s.23.

²⁶⁸ Ahmed Riahi-Belkaoui, “Bureaucracy, Corruption and Tax compliance”, a.g.m., s.4.

çıkarmıştır. Federal vergi yönetiminin uyguladığı bu baskıcı strateji sonucunda Rusya’da vergi ahlakının 1991 ile 1995 yılları arasında önemli ölçüde azaldığı gözlemlenmiştir²⁶⁹. Buradan çıkarılacak sonuç ise daha az bürokrasinin ve yozlaşmanın varlığı halinde, daha yüksek bir vergi uyumu ve vergi ahlâkı seviyesine ulaşılabileceği olmaktadır²⁷⁰.

Tablo 22: Vergi Uyumu, Bürokrasi ve Yolsuzluğun Kontrol Derecesi

Ülkeler	Vergi Uyumu Düzeyi	Bürokrasi Seviyesi	Yolsuzluğun Kontrol Seviyesi
Arjantin	2,41	15,4	-0.27455
Avustralya	4,58	23,7	1.60108
Avusturya	3,60	40,5	1.45711
Brezilya	2.14	24.6	0.05762
Kanada	3.77	21.5	2.05547
Şili	4.20	22.6	1.02921
Danimarka	3.70	37.3	2.12902
Finlandiya	3.53	33.4	2.08459
Fransa	3.86	46.2	1.28239
Almanya	3.41	32.6	1.62029
Endonezya	2.53	17.6	-0.79885
İsrail	3.69	47.8	1.27669
İtalya	1.77	43.8	0.80233
Malezya	4.34	19.7	0.63342
Meksika	2.46	14.7	-0.27713
Hollanda	3.40	45.9	2.02641
Yeni Zellanda	5.00	33.4	2.07494
Norveç	3.96	37.2	1.68655
Filipinler	1.83	19.1	-0.22809
Polonya	2.19	37.5	0.49190
Portekiz	2.18	39.0	1.21791
Singapur	5.05	19.8	1.94751
Güney Afrika	2.40	30.4	0.29886
İspanya	3.29	32.9	1.21426
İsveç	1.91	41.6	2.08534
İsviçre	4.49	28.3	2.07173
Tayland	3.41	22.7	-0.16479
Türkiye	2.07	32.1	-0.34887
İngiltere	4.67	36.9	1.70652
ABD	4.47	19.9	1.40684

Kaynak: Ronald D. Picur ve Ahmed Riahi- Belkaoui; “The Impact of Bureaucracy, Corruption and Tax Compliance”, **Review of Accounting and Finance**, S.5, No.2.,2006, ss. 174-180., s.176.

²⁶⁹ Alm, Martinez-Vazquez ve Torgler, “Russian attitudes towards paying taxes—Before, during, and after the transition”, a.g.m., s.850.

²⁷⁰ Ronald D. Picur ve Ahmed Riahi-Belkaoui; “The Impact of Bureaucracy, Corruption and Tax Compliance”, **Review of Accounting and Finance**, S.5, No.2., 2006, ss. 174-180., s.175.

Yukarıda yer alan Tablo 22’de 30 ülkenin verileri ele alınmış ve yolsuzluğun yüksek düzeyde kontrol edildiği ve bürokrasinin boyutunun düşük olduğu ülkelerde vergi uyumunun daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Tabloda yer alan değişkenler, tanımlamalar ve bunların temin edildikleri kaynaklar şu şekildedir²⁷¹.

Vergi uyumu düzeyi, 0 ile 6 arasında değerler almaktadır. Buna göre yüksek skorlar yüksek vergi uyumunu ifade etmektedir. En yüksek üç skor Singapur, Yeni Zelanda ve Avusturya’ya ait; en düşük skorlar ise İtalya, Filipinler ve İsveç’e aittir.

Bürokrasi seviyesi, 1991-1995 yılları için gayri safi yurtiçi hasıla içindeki kamu harcamalarının yüzdesi olarak hesaplanmıştır. Bu veriler Dünya Bankası’ndan temin edilmiştir. En yüksek skorlar, İsrail, Fransa ve Hollanda’ya aittir.

Yolsuzluğun Kontrol Seviyesi verileri -2,5 ile 2,5 arasında bir ölçeğe sahiptir ve Kaufman ve diğerleri (2002)’den temin edilmiştir²⁷². Burada yolsuzluk algısı ölçülmüştür. Daha yüksek skorlar, daha düşük yolsuzluğu ve daha yüksek yolsuzluk kontrolüne işaret etmektedir. En yüksek skorlar Danimarka, İsveç ve Finlandiya’ya aittir. En düşük skorlar ise sırasıyla Endonezya, Türkiye ve Arjantin’e aittir. Tablodan da görüleceği üzere, vatandaşların yolsuzluktan ve şişkin bürokrasiden korunduğu yerlerde vergi uyum düzeyi yükselmektedir.

3.3.4. Vergi Uygulayıcıları

Vergi uygulayıcıları, hem mükellefin ve denetim elemanlarının eğitimi, hem bürokrasi hem de denetim fonksiyonları açısından vergi ahlakını şekillendiren unsurlar içerisinde önemli bir yere sahiptir. Yetişmiş ve deneyimli bir personel yapısının bulunması, yukarıda sayılan üç fonksiyonun iyi işlemesine ve dolayısıyla da vergi ahlakı açısından arzu edilen sonuçlara yaklaşılmasına yardımcı olacak önemli unsurlardan biri olacaktır.

Vergi sistemi ve vergilendirme prosedürü ne kadar etkili olursa olsun, eğer onu iyi şekilde yürütecek donanımlı ve kaliteli personel istihdam edilmez ve mükelleflere karşı saygılı tavırlar sergilenmez ise arzu edilen verimin sağlanamayacağı aşikârdır. Bu önemli

²⁷¹ Ahmed Riahi-Belkaoui, “Bureaucracy, Corruption and Tax compliance”, a.g.m., s.6.

²⁷² Daniel Kaufman, Aart Kray ve Pablo. Zoido Lobaton, “Aggregating Governance Indicators”, **The World Bank Working Paper**, 2002., http://econ.worldbank.org/external/default/main?pagePK=64165259&theSitePK=469072&piPK=64165421&menuPK=64166093&entityID=000094946_99101105050593, Erişim Tarihi: 22.04.2010.

gerekçeden dolayı idarenin, personel planlaması, personel eğitimi, personel disiplini ve personelin maddi açıdan tatmini konularına önem göstermesi gerekmektedir.

Türkiye’de devlet adına vergi denetimi yapan personelin, gerek kendilerine verilen ücretleri yetersiz bulmaları gerekse ilgili birimlere devlet tarafından gerekli önemin ve ihtimamın verilmemesi nedeniyle uzmanlaştıktan sonra özel sektöre geçtikleri bilinmektedir. Bu durum;

- İdare açısından maddi ve zamansal maliyetlerin oluşması,
- Oluşan maliyetler karşılığında beklenen fayda olan, yetişmiş personelin kaybı,
- Personel kaybına bağlı olarak denetim mekanizması içerisinde en önemli bir çark olan personel açığı dolayısıyla denetimin etkinliğinde azalma, gibi negatif etkilere neden olabilecektir.

Bu bağlamda devletin, bu tür maliyetlerin engellenebilmesi ve ülkedeki vergi ahlâkı düzeyinin iyileştirilmesi yönünde önemli fonksiyonlara sahip olan bu birimlere daha fazla özen göstermesi gerekmektedir²⁷³.

²⁷³ Bruno S. Frey, “Deterrence and Tax Morale in the European Union”, a.g.m., s.389.

İKİNCİ BÖLÜM

UYGULAMADA VERGİ AHLÂKI

1. VERGİ AHLÂKININ ÖLÇÜLEBİLİRLİĞİ SORUNU

Maddi ve parasal bir kavram olan vergileme olgusunun işlerliğinin sağlanmasında vergileme ile ilgili yasal çerçeveyi hazırlayan devletin vergi ödemeyenlere karşı denetimler gerçekleştirmek ve bunun sonucunda da uyumsuz davranış sergileyenlere karşı bazı yaptırımlar uygulamak temel bir görevi olmaktadır. Vergi uyumunu artırmada vergi ahlâkı kavramının devreye girmesi ile birlikte, sayılan bu somut müdahalelerin yanısıra gayri maddi yaptırımlar, baskılar ve zorlamaların analiz içerisine girmesi önemli bir gereklilik halini almıştır. Ancak bu unsurların hepsinin soyut kavramlar olması, ilgili kavramların vergi ahlâkı üzerindeki etkilerinin tespitini zorlaştıran bir durum ortaya koymaktadır. Bu bağlamda mevcut unsurların analizi için örneğin vergi kaçırmaya olan karşıtlık derecesi gibi belirleyiciler kullanılarak bir standart yaklaşım getirilebilmektedir. Böyle bir uygulama sayesinde belirli koşullar altında istatistiksel olarak vergi ahlâkı tespit edilip, elde edilen veriler ışığında iyileştirici öneriler getirilebilecektir.

Bu başlık altında vergi ahlâkı ile idare davranışları, politik ve hukuksal sisteme olan güven unsuru ve ayrıca mükellef tipleri, psikolojisi ve davranışları incelenecektir:

1.1. VERGİ AHLÂKI, İDARE DAVRANIŞLARI VE GÜVEN UNSURU

Vergi ahlâkı kavramı somut delillerden daha çok soyut bir kavramsal yapıya sahip olması dolayısıyla, birçok faktörden etkilenmektedir. Mükelleflere karşın idarenin davranışları, yine bu davranışların mükelleflerin vergi idaresine ve politik aktörlere olan güvenlerini ne ölçüde etkilediği bu kısımda ele alınan konulardır.

1.1.1. İdare Davranışları

Mükellef ile vergi idaresinin sürekli bir etkileşim içerisinde bulunmaları ve vergi idaresinin mükellef karşısında takınmış bulunduğu tavırlar da mükelleflerin vergiye karşı bakış açısının şekillenmesinde önem arz eden bir durum olmaktadır.

Mükellefler ile vergi idaresi arasında bir psikolojik vergi sözleşmesi olduğu öngörülmektedir. Bu psikolojik vergi sözleşmesinin temelinde, vergi idaresinin pozitif hareketler göstermesi ve mükellefler tarafından da sergilenen pozitif hareketleri desteklemesi, yine bu sözleşmeyi bozabilecek hareketleri önlemesi yatmaktadır. Buna bağlı olarak, vergi idaresi ile mükellefler arasındaki psikolojik sözleşmede vergi idaresi, mükelleflerin vergi beyannamelerinde gerçek gelirlerini dürüst bir şekilde belirteceklerini ummaktadır. Diğer taraftan mükellefler ise, eğer gerçekten gerçek gelirlerini dürüstçe beyan ettikleri durumun varlığı halinde bunun karşılığı olarak saygılı bir davranış beklemektedirler. Ancak vergi idaresinin mükelleflere, en baştan vergi kaçakçısı oldukları şüphesi ile yaklaşma gibi bir strateji ile yaklaşmaları, vergi idaresi ile mükellefler arasında bulunan psikolojik vergi sözleşmesini baltalayacaktır¹. Mükelleflere yönelik idarenin saygılı davranışlarda(*respectfull treatments*) bulunması, mükelleflerin vergi ahlaklarının artmasına ve belirgin ölçüde vergi toplama maliyetlerinin düşmesine yol açacaktır. İdarenin saygılı davranışı iki bileşene ayrılmaktadır.

İlk olarak, denetçilerin mükellefler ile etkileşimlerinde kullandıkları prosedürler şeffaf ve açık olmalıdır. Keyfi prosedürler yüzünden mükellefler ciddiye alınmadıklarını düşünebilir ve çaresiz hissedebilirler. Böylece, bu tür bir yaklaşım onların vergi ödemeye yönelik olan içsel motivasyonlarını azaltır.

İkinci olarak saygılı davranışlar, vergi memurlarının bireyin mükellef olarak kişiliğine ne ölçüde saygı gösterdikleri ile doğrudan alakalıdır. Eğer vergi memurları alt üst (hiyerarşik) ilişkisi yerine mükelleflere ortaklarıymış gibi davranırlarsa, bu mükellefler için vergilerini dürüstçe ödemek için güçlü bir teşvik olacaktır. Bu durumu sağlamak ve ilk durumdaki olumsuzluğu gidermek için mükelleflere iyi niyetle yaklaşan ve ciddiye alan net prosedürlerin uygulanması gerekmektedir².

¹ Lars P. Feld ve Bruno S. Frey, "Trust Breeds Trust: How Taxpayers are Treated", **Economics of Governance**, S.3., 2002, ss.87-99., s.91.

² Bruno S. Frey, "Deterrence and Tax Morale.....", a.g.m., s. 392.

Böyle bir yaklaşımın göz ardı edilerek vergi idaresi personeli tarafından saygısız ve lakayt bir tavra maruz kalmış bir mükellef, bunun doğal bir sonucu olarak vergiye karşı olumsuz bakış açısına sahip olabilecektir. Mükellefin, kendisinin adam yerine konulmadığı bir kurum tarafından, yani kendisinin muhatap dahi kabul edilmeyerek fikri alınmadan kendisine vergi salınmasına girişilmesi, onları vergiden kaçınmaya ve vergiyi vermeme tutumuna sevk edecektir³. Bundan dolayı vergi idaresinin mükelleflere daha inceleme ve araştırma aşamaları başlamadan doğrudan suçlu gibi bakmamaları, onlara daha olumlu bir bakış açısı ile yaklaşmaları gerekmektedir.

1.1.2. Politik ve Hukuksal Sisteme Karşı Olan Güven

Vatandaşların politik idareye ve hukuksal sisteme güvenleri önem arz eden bir unsur olmaktadır. Eğer politikacılara ve politik sisteme olan güven düşük seviyede ise vergiye olan uyum seviyesi oldukça düşük, vergi kaçakçılığı gibi negatif fiiller de oldukça yaygın olacaktır. Bu tür bir yaklaşımın yaygınlaşması ise devletlerin vergi gelirlerinde azalmalara neden olacağı için çok önemli sorun teşkil edebilecektir. Ancak bu durumun tespiti açısından bir sorun vardır ki o da politik sisteme ve politikacılara olan güvenin nasıl ölçülebileceği hususudur⁴. Bu güven vatandaşlara daha saygılı davranılması ile de doğru orantılı olacaktır. Vatandaşlara daha saygılı ve ciddi davranılması, doğrudan seçmen katılımı ile ilgili olarak anayasal düzenlemelerde yer alan maddelerin bulunması gibi unsurların varlığı bu durumu pekiştirecek unsurlardır. Bu durumla ilintili olarak mevcut ülkede bulunan demokratik yapı da önem arz etmektedir. Vatandaşların alınan kararlarda daha çok payının bulunduğunu ve kendilerini daha yoğun şekilde devletin bir parçası olarak düşündükleri bir demokratik yapılanmanın varlığı pozitif etkiler yaratabilecektir.

Doğrudan demokrasi içerisindeki sistematikte vatandaşların kendi irade beyanlarını yansıtan ve kendileri ile ilgili bölgesel ya da sektörel sorunlara çözüm getirebileceklerini düşündükleri siyasal parti ya da diğer organlara güvenmeleri önem taşımaktadır. Bu doğrultudaki eğilimler ve doğrudan demokrasi ile ilgili olarak İsviçre üzerinde Wahl, Muehlbacher ve Kirchler, yaptıkları çalışmada mevcut hususları değerlendirmişlerdir. Bu

³ Çataloluk, a.g.m., s. 222.

⁴ Henrik Hammar, Sverker C. Jagers ve Katarina Nordblom, "Tax Evasion and the Importance of Trust", **Göteborg University Working Paper No:179**, İsveç, 27 Ekim 2005, s.2. <http://hdl.handle.net/2077/2742>, Erişim tarihi: 05.05.2010.

çerçeve de siyasal, idari ve yargısal sürece olan güvenin artması, vergi ahlâkını olumlu yönde etkilemektedir. Böyle bir güven ortamının varlığı halinde yönetimin ve bunlara bağlı olan uygulayıcı idarenin bireyler üzerinde alacakları siyasal ekonomik vb. kararlara karşı adı geçen vatandaşların tepkileri daha düşük seviyede kalacak, ilgili idarelerin vergisel hususlarda alacakları kararlar da mükellefleri çok fazla rahatsız etmeyecek, mükelleflerin vergi uyum ve işbirlik oranlarında artış görülecektir⁵.

Bireylerin siyasi, idari ve yargısal sistemin çok iyi işlemediğini ve kendi görüş ve menfaatlerini temsil edemediklerini düşündükleri durumda ise ilgili vatandaşlar mevcut siyasi, idari ve yargı mercilerine karşı güvensiz bir tavır takınabileceklerdir⁶. Ekonomik, vergisel ve hukuksal süreçler içerisindeki etkinsizliklerin varlığı, sık aralıklarla vergisel afların ortaya çıkması ve vergi uygulayıcılarının sert caydırıcı tedbirler alması vb. gibi negatif durumlar gözlemleyen bireylerin, tabi oldukları devletin mevcut siyasi, idari ve yargısal mercilerine olan güvensizliklerini artırıcı unsurlar olacaktır. Bu tür bir yaklaşımın sonucu olarak bireylerin, kendilerini tam layıkıyla temsil edemediklerini düşündükleri idare ve diğer organlara karşı olumsuz tavırlar sergileme kapasiteleri artacaktır. Bu tür bir olumsuz yaklaşımın toplumu oluşturan bireyler arasında yaygınlaşmaya başlaması ya da artması, vergi ahlâkı ve vergi uyumu konularında mükelleflerin genel hatlarıyla uyumsuz bir bakış açısına sahip olmalarına yol açacaktır. Bu durum, vergi gelirlerini, kamusal hizmetlerin finansmanını ve devlet faaliyetlerinin etkinliğini azaltıcı bir etki doğuracaktır.

1.2. MÜKELLEF TİPLERİ, MÜKELLEF PSİKOLOJİSİ VE DAVRANIŞLARI

Vergilemeye karşı uyum derecesini ve vergi ahlâkı seviyesine etki yapan unsurlardan bir diğeri de mükelleflerin vergiye karşı uyumsuzluk gösterme ile ilgili olarak benimsedikleri mükellef tipolojisidir ve bunlar kişiler arasında farklılıklar göstermektedirler. Bu farklılıkların varlığı, mükelleflerin vergi karşısındaki psikolojisini ve dolayısıyla da vergiye karşı olarak verebilecekleri tepkileri etkileyebilecektir. Bu başlık altında öncelikle mükellef tipleri ve sonrasında da mükelleflerin psikoloji ve davranışları ele alınacaktır.

⁵ Ingrid Wahl, Stephan Muehlbacher and Erich Kirchler, “The Impact of Voting on Tax Payments”, **KYKLOS**, Vol. 63, No. 1, February 2010, ss.144–158.

⁶ Torgler, “Tax Morale, Rule Governed Behaviour and Trust”, a.g.m., s. 130.

1.2.1. Mükellef Tipleri

Mükelleflerin bazıları risk sever, bazıları risk sevmez ve bazıları da riske karşı nötr olabilirler. Risk alma düzeylerine göre vergi kaçırma ve kaçtırmamaya yönelik kararları farklılaşabilmektedir. Riske karşı nötr olan birey, elde etmeyi beklediği değerin sıfır olması durumunda, kumar oynamamayı tercih eden bireydir⁷.

Mükelleflerin risk almaya ilişkin olarak benimsedikleri davranışlar birbirlerinden farklılık göstereceklerdir. Bir kısmı vergi kaçtırmayı tercih ederken, diğerleri kanunlara uygun hareket etmeyi seçecektir. Benzer ekonomik özelliklerdeki bireylerin aynı vergi kanunlarına tabi olmasına rağmen, bir kısmının vergi kaçtırmayı bir kısmının vergi kaçtırmamasının altında yatan nedenlerden birisi de, risk alma düzeylerindeki farklılıklardır. Esasen mükellefin vergi kaçtırmayı kaçtırmama kararını verirken yaptığı fayda ve maliyet kıyaslamasındaki önemli bir nokta da, vergi yönetimlerinin kaçakçılığın fayda ve maliyetlerini etkileyebilmesine karşın, mükellefin risk üstlenmeye ilişkin tavrı üzerinde kontrol sahibi olmamalarıdır.

Beklenen faydaların beklenen maliyetlerden fazla olması halinde, risk seven bir mükellef vergi kaçtırmayı gerçekleştirmeyi tercih ederken, risk sevmeyen bir mükellef ise aynı durumda (beklenen fayda beklenen maliyetten fazla olduğunda), elde edeceği faydalardan çok katlanacağı maliyetlere önem verdiği için tercihini vergi kaçtırmamak yönünde kullanacaktır. Elbette bu durum, alınan riskin büyüklüğüne ve risk sevmelik derecesine bağlı olarak değişebilecektir. Bu nedenle vergi cezalarının ve vergi inceleme olasılığının artması, vergi kaçtırmayı maliyetlerini yükselteceğinden vergiye uyum da artabilecektir⁸.

1.2.2. Mükellef Psikolojisi ve Mükellef Davranışları

Yaşam döngüsü içerisinde kaçınılmaz bir olgu olan vergilerin insanlar tarafından ödenmemeye çalışılması çok karşılaşılan bir davranış kalıbıdır. Bu tür bir yaklaşımla karşılaşılanın önemli bir nedeni de verginin bireylerin gelir, servet ve harcamalarını belirli ölçüde azaltmasıdır. Bundan dolayı bu duruma *iktisadi insan*⁹ perspektifinden

⁷ Tayfun Moğol ve M. Erkan Üyümez, “Vergi Suç ve Cezalarının Ekonomisi”, **19. Türkiye Maliye Sempozyumu(Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçakları, Önlenmesi Yolları)**, Antalya, 10-14 Mayıs 2004, ss. 573-599, s. 577.

⁸ Moğol ve Üyümez, a.g.t, s. 578.

⁹ Literatürde Homo-Economicus olarak geçen terim yerine iktisadi insan terimi kullanılacaktır.

bakıldığında, verginin mükellefler tarafından pek hoş şekilde karşılanmaması doğaldır. Netice olarak bireyler, vergiyi ödeme ya da ödememeyi tercih edeceklerdir. İnsanlar, vergi kaçırmak ya da kaçırmamak yönünde alacakları kararların ne olacağını, sağlayacakları fayda ve maliyetleri göz önünde bulundurarak belirlemektedirler¹⁰.

Mükelleflerin davranışlarını etkileyen diğer bir unsur da diğer mükelleflerin vergiye karşı takındıkları tavırlar olmaktadır. Diğer mükellefler eğer vergilerini ödememe yönünde bir faaliyet içerisinde bulunuyorlar ve çoğunlukla da bundan dolayı herhangi bir ceza ile karşılaşmıyorlar ya da maruz kaldıkları cezalar yaptıkları fiillere nazaran zayıf kalıyor ise bu durum dürüst şekilde vergilerini ödeyen ya da vergileri kaynaktan kesilerek ödenen mükelleflerin bir nevi cezalandırılması anlamını taşımaktadır. Böyle bir durumun varlığı halinde vergileme ile ilgili ödevlerini layıkıyla yerine getiren mükelleflerde, vergiye ve vergileme sürecine karşı tavırlar gelişebilecektir¹¹. Bu tavırların şekillenmesinde ise çok sayıda unsur belirleyici olmaktadır. Vergiye karşı mükelleflerin tutumlarını belirleyen faktörler, vergi ahlâkının belirleyicileri adı altında önceki kısımlarda açıklanmıştır. Bunlar kısaca tekrar sayılacak olunursa, öncelikle kişi ile doğrudan bağlantılı olan demografik faktörler, vergi ahlâkı, diğer mükelleflerin davranışları, devlete bağlılık, vergilerin kullanıldıkları alanlar başlıkları altında bir sıralamaya tabi tutulabilir. Bunlar yanında kişi ile doğrudan bağlantılı olmayan vergi adaleti, vergi afları, vergi sistemindeki karmaşıklık, vergileme ortamının ve sürecinin belirsizliği, vergilerin sayısı, vergi cezaları, denetim olasılıkları, önceden yapılan denetimler ve vergi oranları gibi etmenler de vergi ahlâkını etkileme konusunda mükellef davranışlarını belirleme aşamasında etkili bir rol oynayan öteki faktörleri oluşturmaktadırlar.

Bu faktörlerde ortaya çıkan olumsuz değişimler ya da arzu edilmeyen bir yapının bulunması, mükelleflerin vergileme hususunda sergileyecekleri davranışları etkileme bağlamında negatif etkiler ortaya çıkarabileceklerdir. Bundan dolayı vergi idaresinin ve devlet yönetiminin bu konularda ortaya çıkabilecek arzu edilmeyen sonuçların önceden tespiti ve bunların arzu edilen yönde değiştirilmesine yönelik önlemleri alması

¹⁰ Gil S. Epstein ve Ira N. Gang, “Why Pay Taxes When No One Else Does?”, **Review of Development Economics**, S.14(2), İngiltere, 2010, ss. 374-385., s. 374.

¹¹ Lars P. Feld, Bruno S. Frey ve Benno Torgler, “Rewarding Honest Taxpayers”, içinde **Managing and Maintaining Compliance** (Eds. Henk Elfers, Peter Verboon ve Wim Huisman), The Hague: Boom Legal Publishers, 2006, ss.45-61, ss.48-49.

gerekmektedir. Aksi takdirde devlet idaresi ve mali teşkilat açısından hiç arzu edilmeyen sonuçların ortaya çıkması kaçınılmaz bir durum olacaktır.

2. VERGİLENDİRME İŞLEMİNE KARŞI ORTAYA ÇIKAN DAVRANIŞ VE TEPKİLER

Vergi, devlet ve kendilerine vergilendirme yetkisi devredilmiş diğer kamu kurumları tarafından sunulan mal ve hizmetlerin ve sosyo-ekonomik yaşamın gerekli kıldığı harcamaların finansmanını sağlamak için ödeme gücü olan mükelleflerden, onların bu ödeme güçleri ile orantılı olarak, yasalara dayanarak alınan, karşılıksız, nihai, parasal tutarlara denir¹². Vergi kamu hizmetlerinin finansmanında büyük rol oynarken, yine devlet açısından sürekli bir gelir kaynağı oluşturmaktadır. Bu iki özelliğinin yanında bir politika aracı olarak ekonomik gidişat içinde önemli etkilere sahip bir araç olarak da kullanılabilir. Bundan dolayıdır ki, devletler vergi gelirlerini etkin bir şekilde toplamak isteyecekler ve bu gelirlerden kolayca vazgeçmeyeceklerdir.

Vergilendirme işlemi, ister istemez mükellefler üzerinde bir yük ve baskı oluşturacaktır. Bireyler, refahlarını en yüksek seviyede tutmaya çalışırken vergi ise bu seviyeyi aşağıya çekebilen bir unsur olarak karşılıklarına çıkmaktadır. Bundan dolayı mükelleflerin, onlar üzerinde oluşturduğu etkiler ve yarattığı baskı dolayısıyla vergiye karşı bir tavır sergilemesi normal karşılanacaktır. Mükelleflerin sergiledikleri davranışlar, gelirlerini azaltıcı tesire sahip olan vergiyi en aza indirmeye çalışmak şeklinde olacaktır.

Bu çerçevede hem borçlusu hem de alacaklısı açısından büyük öneme sahip olan vergi, devlet ile mükellefler arasında bir mücadeleye yol açan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu mücadelede borçlu taraf olan mükelleflerin vergiye karşı sergiledikleri tavırlar ile devletin bu tavırlara karşı alabileceği önlemler konumuzla daha yakın ilişki içerisindedir. Vergi mükellefinin vergi karşısında başvurabileceği bütün yollar, diğer bir ifade ile yükümlünün vergi karşısındaki tepkisi genellikle onun gelirine, kişiliğine ve ahlâk yapısına bağlı olduğu kadar, sosyal ve kültürel yapı ile verginin tür ve yapısına göre de değişebilmektedir¹³. Buna bağlı olarak, vergi mükellefleri vergiye karşı tepkilerini ortaya

¹² Halil Nadaroğlu, **Kamu Maliyesi Teorisi**, 10. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 1998, s.216., Şerafettin Aksoy, **Kamu Maliyesi**, 3. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1998, s. 140.

¹³ Aykut Herekman, **Kamu Maliyesi(Genel Vergi Kuramı)**, Cilt II, Sevinç Matbaası, Ankara, 1990, s. 155.

koyarken iki farklı davranış kalıbı sergileyebilirler. Bunlar, vergiye karşı suç unsuru taşımayan davranışlar ve vergiye karşı suç unsuru taşıyan davranışlardır.

Vergiye karşı suç unsuru taşımayan davranışlar olarak; vergiden kaçınma, ikame etkisi(boş zaman talebi), tüketimi azaltma, yatırımdan vazgeçme, verginin yansıtılması, siyasal tepki(oy değiştirme), tahsilâtı geciktirme ve göç örnek verilebilir. Vergiye karşı suç unsuru taşıyan davranışlar olarak ise sivil itaatsizlik, verginin reddi¹⁴ (vergi grevi) ve vergi kaçırmayı örnek gösterebiliriz.

2.1. VERGİYE KARŞI SUÇ UNSURU TAŞIMAYAN DAVRANIŞLAR

Vergiye karşı suç unsuru taşımayan davranışlar, mükelleflerin genel olarak yasalara aykırı olmayacak şekilde vergiye karşı pasif bir tepki göstermelerini ifade etmektedir. Bu tür faaliyetlere genelde mükelleflerin vergiden kaçınmaları olarak nitelendirilir. Bundan dolayı ilk olarak vergiden kaçınma olgusu genel hatlarıyla izah edilecektir. Sonrasında ise vergiden kaçınma olgusu içerisinde yer alabilecek ve vergiye karşı suç unsuru taşımayan diğer fiiller olan, boş zaman tercihi, tüketimi azaltma, yatırımdan vazgeçme, verginin yansıtılması, siyasal tepki, oy değiştirme, tahsilâtı geciktirme ve göç olguları incelenecektir.

1.1.1. Vergiden Kaçınma

Vergi yasalarının vergi borcunun mükellef üzerine düşmesini, vergiyi doğuran olayın ortaya çıkması ile ilişkilendirmesi nedeniyle, mükellefler vergiyi doğuran olaya neden olmadıkları zaman üzerlerine vergi borcu düşmeyecektir. Bu bağlamda vergiden kaçınma olgusu da bireylerin vergiyi doğuran olaya neden olmamak suretiyle vergi mükellefiyeti dışında kalma çabasını ifade etmektedir. Başka bir ifade ile ise vergiden

¹⁴ Vergilemeye karşı en belirgin şekilde bilinen kolektif hareket olan vergi grevi(Poujade hareketi) hususu, Fransa'nın o dönemde bulunduğu koşullar, Dünya ekonomisindeki negatif konjonktür, ağır vergi yüklerinin mevcudiyeti ve bu hareketin ilerleyen aşamalarda siyasal süreç ile iç içe girmesi nedeniyle her ne kadar vergilemeye karşı suç unsuru taşımayan bir hareket olarak gözükse de kendilerine vergi borcu düşmesine karşılık bilinçli olarak vergi ödememek suretiyle vergilemenin temel mantığı içerisinde yer alan vergilemenin devletin hükümlerine hakkına dayanarak alınması, zorunlu olması ve yasaya dayanması özelliklerini göz ardı etmesi bağlamında vergiye karşı suç unsuru taşıyan davranışlar içerisinde yer alması yerinde olacaktır. Eğer bu hareket sadece vergilere karşı bir vergi protestosu eylemi ya da siyasal karar alma süreci içerisinde halkın temsilcilerini kullanmak suretiyle aksak giden bir sistemi düzeltmeye çalışması şeklinde gelişmesi halinde bu hareket vergilemeye karşı suç unsuru taşımayan bir fiil olarak sınıflandırmada yer alabilecekti.

kaçınma, bireylerin vergi yasalarına aykırı şekilde hareket etmeksizin vergi yükümlülüğünden kurtulmasını ifade etmektedir¹⁵. Vergiden kaçınma(tax avoidance¹⁶), kavramı mükelleflerin vergi yükümlülüğünü azaltmayı hedefleyen ancak bunu gerçekleştirirken suç unsuru barındırmayan davranışlarını ifade etmektedir¹⁷. Bu davranışların suç unsuru taşınamaması ise, birçok ülkenin prensip olarak mükelleflerin belirli faaliyetleri gerçekleştirmek suretiyle vergi yüklerini hafifleterek daha az vergi ödemelerine yasal olarak imkân tanımalarından kaynaklanmaktadır¹⁸.

Bu duruma bağlı olarak, mükelleflerin vergi kapsamı dışında kalan kaynaklardan kazanç elde etmeye çalışması veya vergi dışı olan servet unsurlarını elde etmeye gayret etmesinin sonucu olarak vergiden kaçınma olgusu ortaya çıkacaktır¹⁹. Yüksek marjinal vergi oranlarının geçerli olduğu vergi sistemleri, vergiden kaçınma konusunda mükellefleri özendirir. Bunun aksi durumunda ise vergiden kaçınmaya olanak tanıyan vergisel boşlukların kapatılmış olduğu ve yüksek vergi oranlarının bulunduğu bir vergi sistemi içerisinde ise mükellefler çalışma gücünün azaltılması ya da diğer bir deyişle ikame etkisi ile daha az vergi ödemeye çalışacaklardır²⁰.

1.1.2. İkâme Etkisi(Boş Zaman Tercihi)

Mükelleflerin vergi ödemek dolayısıyla karşılaştıkları en belirgin ve temel problem gelirlerinde meydana gelen azalışlar olmaktadır. Bireylerin gelirlerinde meydana gelen bu azalışlar onların çalışma davranışları üzerinde iki temel tesir yaratabilecektir. Buna göre, bireyler gelirlerinde meydana gelen azalmayı telafi edebilmek amacıyla ya daha çok çalışmaya yönelirler²¹ ya da çok çalışıp daha fazla vergi ödemenin yerine çalışmaktan vazgeçerek boş oturmayı tercih edebilirler. Bu ikinci duruma da literatürde ikâme etkisi(substitution effect) adı verilmektedir. Bu etki başka bir açıdan ifade edilecek olunur ise vergi yükümlülerinin gelire karşı olan taleplerinin elastik olması halinde bu durum

¹⁵ Aykut Herekman, a.g.e., s.158.

¹⁶ Vergiden kaçınma hakkında daha fazla bilgi için bkz. Joseph E. Stiglitz, "The General Theory of Tax Avoidance", **National Tax Journal**, S. 38, No:3, 1985, ss. 325-337.

¹⁷ Frans Vanistendael, "Legal Framework for Taxation", **Tax Law Design and Drafting**(Ed. Victor Thuronyi), Volume I, IMF Publications, ABD, 1996, ss.15-70, s.44.

¹⁸ Vanistendael, a.g.m., s.45.

¹⁹ Abdurrahman Akdoğan, **Kamu Maliyesi**, 4.Baskı, Gazi Büro Kitabevi, Ankara, 1993, s.144.

²⁰ Abdurrahman Akdoğan, a.g.e., s.144.

²¹ Bu etkiye *gelir etkisi(income effect)* de denmektedir. Daha fazla bilgi için bkz. Orhan Şener, **Kamu Ekonomisi**, 6. Baskı, Alkim Yayınları, İstanbul, 1998, s. 231.

işgücü arzını kısırarak, bireylerin dinlenme ve eğlenmeyi çalışmaya tercih etmelerine yol açacaktır²².

Özellikle vergilerin adil olmadığı düşünülürdüğü durumda, bu vergiler dolayısıyla mükellefler nezdinde devlete karşı bir reaksiyon oluşabilir. Konulan bir vergi çalışan bireyin çalışma gayretini düşürerek ve buna bağlı olarak bireyin vergi matrahını azaltmaya yol açacak şekilde, ödenilen vergi nedeniyle kaybedilen gelirin devlete yansıtılmak istenmesi şeklindeki bir kırgınlık duygusunun ortaya çıkmasına yol açabilir. Bu tür reaksiyonların etkisinin azaltılması yönünde öne sürülen hipotezlerde, gizli vergilerin açık vergilere nazaran daha az sakıncalı olduğu hususu ön plana çıkmaktadır. Bu doğrultuda daha geniş tek bir vergiye nazaran aynı geliri sağlayan birçok verginin bulunmasının veya gelir vergisinin kaynaktan kesilmek suretiyle tahsilinin (mükellef tarafından daha az farkına varılması dolayısıyla) verginin mükellef tarafından bizzat hesaplanıp beyan edilmesine göre daha az olumsuz etki yaratabileceği vurgulanmıştır²³.

1.1.3. Tüketimi Azaltma

Mükellefler vergi oranlarındaki artışlarla birlikte üzerilerindeki vergi yüklerindeki artışları daha net hissetmeye başlamaktadırlar. Buna bağlı olarak ortaya çıkan gelir seviyelerindeki azalma onların farklı ekonomik davranışlar sergilemesine yol açabilecektir. Vergi oranlarındaki artışlar dolayısıyla bireylerin kullanılabilir gelir düzeylerinde azalışlar meydana geleceğinden, mevcut gelirin azalması ile doğru orantılı olarak bireylerin tüketim miktarlarında da azalmalar meydana gelecektir. Mükelleflerin hissettikleri bu tazyik ile birlikte kullanılabilir gelirlerindeki düşmeyi dengeleyip geçinebilmek maksadıyla öncelikle lüks tüketim mallarını tüketmekten vazgeçtikleri, hatta bazı durumlarda temel ihtiyaçların karşılanması için gerekli olan tüketim mallarından bile vazgeçtikleri görülebilmektedir. *Vergilerin transformasyon etkisi* denildiğinde her ne kadar vergi sisteminin, ekonomide kaynak kullanımı veya dağılımını değiştirerek reel geliri, dolayısıyla yatırım kaynaklarını arttırması anlaşılırken²⁴, mükellefler üzerinde tüketim ve tasarrufları kısıcı tesirler

²² İsmail Türk, **Kamu Maliyesi**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1992, s.208.

²³ Richard A. Musgrave, **Kamu Maliyesi Teorisi: Kamu Ekonomisi Alanında Bir İnceleme, II. Kitap; Vergilerin Ekonomik Analizi** (Çev: Orhan Şener, Yaşar Methibay), Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2004, s.46.

²⁴ İzzetin Önder, "Türk Vergi Sistemi Yapısının Ekonomik Analizi", **Maliye Araştırma Merkezi Konferansları**, 29.Seri, Sermet Matbaası, İstanbul, 1983-1984, ss. 139-147., s. 140.

yaratmasına da bir başka transformasyon etkisi denilebilecektir. Mükellefler üzerinde bu iki etkinin oluşmasındaki fark, gelir düzeylerinin yüksek ve düşük oluşu ile alakalı bir husustur. Buna göre bu etki, yüksek gelir dilimindeki mükelleflerin tasarruflarını azaltıcı, düşük gelir dilimindeki mükelleflerde ise tüketimi azaltıcı tesirler yaratacaktır²⁵. Çünkü düşük gelir düzeyindeki mükelleflerin bu durumu dengelemek yapabilecekleri yegâne fiil tüketimden kaçınmak olacaktır.

1.1.4. Yatırımdan Vazgeçme

Kalkınmanın sağlanmasında önem arz eden unsurlardan biri de yatırımlardır. Yatırımlar kamu ve özel kesim yatırımları olarak ikiye ayrılır. Kamu kesimi yatırımları iktisadi ve sosyal nitelikler taşıırken, özel kesim yatırımları kâr elde etmek maksadıyla yapılmaktadır. Kamu kesiminde yatırım kararı alınırken bir fayda maliyet analizi yapılır ve yatırımdan elde edilmesi arzulanan faydalar ve ortaya çıkacak maliyetler değerlendirilir.

Kamu kesimi yatırımlarının aksine özel kesim yatırımlarının temelinde kâr elde etmek olduğu için vergileme hususu bu yatırım kararlarında oldukça belirleyici etkiler yaratabilmektedir. Özel kesim yatırımlarında yatırım kararını alacak olanlar müteşebbislerdir. Müteşebbisler, yapacakları yatırımları temel olarak elde edecekleri kârlarını azamileştirmek için gerçekleştirmektedirler. Müteşebbisler açısından yatırım kararının alınmasında, faiz hadleri, belirsizlik ortamı, rizikonun varlığı ve konumuz açısından en önemlisi de vergilerin etkileri belirleyici olmaktadır.

Müteşebbisler açısından vergilerin yatırım kararları üzerinde iki türlü etkisi olmaktadır. Bunlar; ödeme etkisi ve beyan etkisidir. Bu etkilerin ilki olan *ödeme etkisinde*, vergi borcu olarak belirli bir meblağın hazineye ödenmesi sonucunda, mükellefin yatırım için kullanılabilir kaynaklarının azalması yatırım imkânlarını azaltır. İkinci etki olan *beyan etkisinde* ise, mükelleflerin yatırım kararlarını almalarında vergi yüzünden yatırımdan elde edilecek olan iradın azalması nedeniyle husule gelen değişimler söz konusu olmaktadır²⁶. Yine yukarıda belirtildiği gibi müteşebbislerin yatırım kararı almalarındaki en önemli neden kâr elde edebilmektir. Buna bağlı olarak müteşebbislerin yatırım kararlarını ileride elde edilecek gelirlere ilişkin beklentileri belirliyor ise, teşebbüs ile ilgili vergilerin ve

²⁵ İsmail Türk, **Kamu Maliyesi**, a.g.e., s.238.

²⁶ Kenan Bulutoğlu, **Vergi Politikası**, Sermet Matbaası, İstanbul, 1962, s. 266.

özellikle de kâr üzerinden alınan vergilerin yatırım faaliyetlerini daraltıcı yönde tesir yarattıklarını ifade etmek yanlış olmayacaktır. Girişimlerle ilgili vergilerde ortaya çıkabilecek önemli artışlar, riski büyük olan yatırımları engelleyici etkiler yaratacaktır²⁷. Müteşebbisler yatırım kararı aldıktan sonra ya da almadan önce bunu etkileyebilecek olan unsurları analiz edip ona göre nihai kararlarını vereceklerdir. Yürütecekleri faaliyet konusu ile ilgili olarak vergi oranlarının yüksek olup olmadığı ya da devlet tarafından herhangi bir vergisel avantajın sağlanıp sağlanmadığı hususları vergisel açıdan müteşebbisleri ilgilendiren hassas konulardan biri olmaktadır.

Vergilerin özel kesim yatırımları üzerindeki bu belirgin etkileri nedeniyle devlet, vergileri kullanmak suretiyle belirli bölgelerdeki yatırım iklimini değiştirici ya da iyileştirici politikalar yürütebilmektedir. Bu politikalardan en çok öne çıkanı yatırım teşvikleri olarak vergilerin kullanılmasıdır.

1.1.5. Verginin Yansıtılması

Vergi, temel olarak kendisine vergi borcu terettüp eden kişi olan mükellef üzerinde kalan ve ilgili mükellef tarafından ödenmesi gereken bir unsur olarak düşünülmektedir. Ancak bu mevcut işleyiş her zaman bu şekilde seyretmeyebilmektedir. Bu durumu açıklamakta yararlanılacak olunan unsur ise verginin yansımaları olgusudur. Buna göre ekonomik bir faaliyette bulunan bir birey, elde etmiş olduğu geliri üzerinden vergi ödediğinde, mübadele sürecine katılan başka bir bireyin varlığından yararlanmak suretiyle ödemiş olduğu vergiden dolayı maruz kaldığı vergi yükünü hafifletebileceklerdir. Bunu piyasa ekonomisinde yer alan koşulların müsaade etmesiyle birlikte fiyat mekanizmasını kullanmak suretiyle yapabilmektedir.

Diğer bir ifade ile mükellefler, sunduğu mal ve hizmetin fiyatını ödediği vergi tutarı kadar yükseltmek suretiyle karşılaştıkları vergi yükünü bertaraf edebilirler. Bu şekilde bir işlem yoluyla gerçekleşen bir mükellefin üzerine düşen vergi yükünü başka bir mükellefe aktarması olayına *vergi yansımaları* adı verilmektedir²⁸. Yansıma olayı dolayısıyla devletin

²⁷ Salih Turhan, a.g.e., s. 337.

²⁸ Yansımanın dört aşaması bulunmaktadır. *Verginin ödenmesi*; verginin kanunlar çerçevesinde mükellef ya da vergi sorumlusu tarafından ödenmesini ifade etmektedir. Vergi yansımalarının olabilmesi için verginin fiilen ödenmiş olması gerekmektedir.

vergilendirmek istediği mükellef geliri ile gerçekte vergiyi ödeyen mükellef geliri aynı olmamaktadır²⁹.

Yansıma olgusunun her zaman gerçekleşeceğine dair bir kural bulunmamaktadır. Bu durum kişiyi gelir türüne, verginin türüne ve kapsamına, verginin yüksekliğine, vergileendirme tekniğine, vergileendirilen mal ve hizmetlerin arz ve talep esnekliğine, mükelleflerin vergileri finansman şekline, konjonktürel duruma, piyasanın yapısına ve piyasada bulunan rekabet koşullarına bağlı olarak değişebilmektedir³⁰.

Verginin yansıtılması ile mükellefler, vergi ödemek dolayısıyla harcanabilir gelirlerinde meydana gelen azalmayı ve kendi bünyesinde hissettiği tazyiki ekonomik ve diğer teknik koşullar elverdiği sürece yasal yollarla diğer bireylere aktarmaktadır. Bu açıdan verginin yansıtılması olgusu, diğer tepkiler ile karşılaştırıldığında temelinde devlet açısından vergi kaybının ortaya çıkmadığı bir tepki türüdür. Ancak yansımanın devletin arzu ettiği ve hedeflediği bir politika olan vergi yükünün toplumda dengeli dağılımını sağlama görevi açısından olumsuz tesirler yaratabilmesi nedeniyle³¹ ve yine buna bağlı olarak bazı devlet politikaları ile çelişme olasılığı bulunduğundan dolayı önem arz etmektedir.

1.1.6. Siyasal Tepki ve Oy Değişirme

Bilindiği üzere demokratik sistemin temelinde vatandaşların seçim mekanizmasını kullanarak oy vermek suretiyle kendi ihtiyaç ve görüşlerini en iyi yansıtabilecek siyasal partileri iş başına getirdikleri varsayılmaktadır. Bu sistem içerisindeki işleyişte vatandaşlar

Verginin vurgu etkisi; ödenen bir verginin mükellef üzerinde ortaya çıkardığı bir baskı olmaktadır. Bu baskı her vergi ödeyen mükellef açısından mevcuttur. Verginin yansıtılmaya çalışılma kararı bu baskı yani vurgu etkisi nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Bu vurgu etkisi verginin devredilemeyecek şekilde nihai tüketici üzerinde yerleşinceye kadar devam eder ve ancak yerleşme gerçekleşikten sonra durur.

Verginin devredilmesi ve yayılması; verginin ödenmesi ve buna bağlı olarak ortaya çıkan vurgu etkisi ile birlikte mükellefin bu vergiyi başka mükelleflere yansıtmaya karar vermesi ile ortaya çıkan bu aşamada vergilerin başka birey ya da bireylere devredilmesi ve yayılmasını ifade eder.

Verginin yerleşmesi; ödenen bir verginin artık başka kimselere devredilememesi nedeniyle son bir kişinin üzerinde kalması aşamasına verginin yerleşmesi adı verilir. Ödenen bir verginin son olarak yerleşmesi ile yansıma olayı sona ermiş sayılır. Bkz: Şerafettin Aksoy, a.g.e., ss. 276-277.

²⁹ Nihat Edizdoğan, Özhan Çetinkaya ve Erhan Gümüş, **Kamu Maliyesi**, 11. Baskı, Ekin Kitabevi, Bursa, 2010, s.174.

³⁰ Yansımayı belirleyen mikro ve makro faktörler hakkında daha fazla bilgi için bkz. Salih Turhan, **Vergi Teorisi ve Politikası**, 6. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1998, ss. 251-255.

³¹ Coşkun Can Aktan, Dilek Dileyici ve Özgür Saraç, “Vergilere Karşı Tepkiler ve Vergilerin Ahlâki ve Sosyo-Psikolojik Sınırları”, **Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi**, (Ed. Coşkun Can Aktan, Dilek Dileyici ve İstiklal Y. Vural), Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2006, ss.159-171., s.168.

tarafından ya da diğerk bir deyişle toplumun genelinden en çok oyu alan parti veya partiler iş başına gelerek, iktisadi ve sosyal yaşam ile ilgili kararları alırlar. Bu doğrultuda bu mekanizmanın toplumun çoğunluğunun iradesini yansıttığı ve onların isteklerine uygun kararlar aldıkları varsayılmaktadır. Genelde ekonomik ve sosyal olarak istikrarlı bir konjunktürde seyreden bir faaliyet döneminde vatandaşların kendileri tarafından seçilmiş olan milletvekili ve hükümetlerden rahatsız olmaları beklenmez. Bu süreç böyle devam ettikçe aynı siyasi partiler ve milletvekilleri görevlerini yürütmeye devam ederler. Çünkü vatandaşlar güçlü ve istikrarlı bir ekonomiye sahip olmayı arzu etmektedirler.

Ancak bunun aksi olduğu durumda bu işleyiş tersine dönebilmektedir. Belirtildiği gibi vatandaşlar kendi görüşlerini en iyi yansıtan ve kendi durumları ile ilgili olarak onlara en fazla faydayı sağlayacak siyasal organları iş başına getirmektedirler. Ekonomik ve sosyal istikrarın bozulmaması her zaman siyasal mekanizmanın sorumluluğundadır. Bireyler aksayan düzen içerisinde ekonomik ve sosyal açıdan bazı yoksunluklar ve yükler ile karşı karşıya gelebileceklerdir. Bu durum onların siyasal karar alma mekanizmasına bakış açılarını tam ters yönde değiştirebilecektir. Çünkü bireyler öncelikle iktisadi insan mantığı ile düşüneceklerdir. Kendilerine iktisadi açıdan zarar veren ya da yoksullaştırıcı fiillerde bulunan bir yapıyı asla kabul etmeyeceklerdir³².

Bu hususla ilgili olarak vatandaşların kendileri tarafından seçilmiş ve işbaşına gelmiş hükümet ve milletvekillerinin dönemlerinde, gelirlerinde meydana gelen azalışlar, vergi oranlarında ve vergi yüklerinde meydana gelen artışlar onların mevcut hükümet ve milletvekillerine olan güvenlerini sarsacaktır. Bunun bir sonucu olarak bir sonraki seçimlerde vatandaşlar, mevcut işleyişten memnuniyetsizliklerini yine seçim mekanizması ile gösterip yeni alternatifler arayacaklardır. Böylece iktidardaki partiler ya da milletvekilleri bir sonraki seçimlerde yerlerini başkalarına bırakacaklardır. İşte bu durum vatandaşların vergileme olgusuna karşı oylama mekanizması ile gösterdikleri suç unsuru taşımayan bir tepkidir. Bu tepkinin etkin şekilde kullanılması demokratik rejimin denetlenmesi anlamına gelecektir. Vergi ahlâkının belirleyicilerinden olan politik sisteme olan güven unsuru da bu durum ile doğrudan ilişki içerisinde. Benzer şekilde oluşan ya da oluşmakta olan tepkilerin iktidar tarafından fark edilmesi ve mevcut tepkilerin

³² James Alm, Gary H. McClelland and William D. Schulze, "Changing the Social Norm of Tax Compliance by Voting", *KYKLOS*, S. 52, 1999, ss. 141-171., ss.148-149.

azaltılmasına yönelik önlemlerin alınması Devlet idaresi ve siyasal iktidar açısından önem taşıyan bir unsur olacaktır.

1.1.7. Tahsilâtı Geciktirme

Vergileme süreci tarh, tebliğ, tahakkuk ve tahsil olmak üzere dört aşamadan meydana gelmektedir. Tahakkuk aşaması ile mükellef üzerinde vergi borcunun kesinleşmesiyle birlikte bu borcun kamu idaresi tarafından alınmasını ifade eden tahsil aşamasında bu borç ve alacak işlemi nihayete ermektedir. Mükellef açısından harcanabilir gelirini azaltan bu borcun ödenmesi bir yük oluştururken, kamu idaresi açısından ise gelir sağlayıcı bir unsur olarak bu alacağın tahsili önem arz etmektedir.

Vergileme ilkelerinden *vergilemede ekonomiklik ilkesi* de bu hususla ilgili olarak önem verilmesi gereken bir unsurdur. Buna göre, vergi olarak mükellefin cebinden çıkan tutar ile hazineye giren tutar arasındaki farkın en az olması gerekmektedir. Buna göre idarenin teknik ya da diğer başka nedenlerle bu iki tutar arasındaki farkı en aza indirmeye çalışmalıdır. Devlet bu durumun farkında olduğundan dolayı bazı düzenleyici ve denetleyici uygulamalar³³ ile vergi borcunun zamanında tahsilini sağlamaya çalışmaktadır.

Mükellefler vergiyi bir an önce ödemek ile ödememek arasında bir fayda maliyet analizi yaparlar ve ekonomik yapının durumuna göre kararlarını alırlar. Bilindiği üzere enflasyonist koşulların etkili olduğu bir ekonomide borçlular avantajlı iken alacaklılar dezavantajlı durumda olacaktır. Çünkü alacağın tahsilinde meydana gelecek olan gecikmeler borcun reel değerinde düşmelere neden olarak alacaklı tarafın zararlı duruma gelmesine neden olurken, borçlu ise bu durumdan pozitif yönde etkilenecek reel olarak daha az bir yükün altına girmiş olacaktır.

Koşulların bu şekilde gelişmesi nedeniyle mükellefler vergilemeye karşı yine bir pasif tepki olan vergi borcunu ödemeyi geciktirme yoluna başvurabilmektedirler. Bu tepki mükelleflerin vergiye karşı olmadıkları ancak vergileme aşamalarından tahsilât aşamasını

³³ Vergi tahsilâtının etkinliğini sağlamak açısından vergi idaresi, vergi ödeme dönemlerinin net bir şekilde belirlenmesi, buna uymayanlar ile ilgili olarak gecikme zammı, faizi, cezalar vb. kullanmak suretiyle burada ortaya çıkabilecek aksaklıkları gidermeye çalışmaktadır.

geciktirdikleri için bazı yaptırımlar ile karşı karşıya kaldıkları ancak vergilemeye karşı suç unsuru taşımayan tepkilerden sayılmaktadır.

Mükellefler tarafından vergi tahsilâtının geciktirilmesi ile ilgili alınan kararlarda mevcut dönemdeki kredi faiz oranları ile vergileme ile ilgili olan gecikme zammı oranları arasındaki orantısızlık belirleyici bir rol oynamaktadır. Piyasa koşullarına göre mükellefler alacakları kredinin faiz tutarını, vergiyi geç ödemekten dolayı karşı karşıya kalacakları gecikme zammı tutarından fazla bulduğunda, tahakkuk ettirdiği vergiyi ödememe yoluna başvurabilirler. Böylece yükümlü ödeyeceği vergiyi geç ödeyerek, ödenmeyen vergi tutarı kadar bir kısmı ucuz kredi olarak kullanmayı tercih edebilecektir³⁴. Zaten mükellef açısından bir yük oluşturduğu varsayılan vergi borcunun geç ödenmesi mükellefin kendisince de rasyonel bir davranış olarak kabul edilecek ve bu yola başvurma sayısı artabilecektir.

Böyle bir davranış kalıbının artması ve yaygınlaşması halinde de vergi idaresinin ve buna bağlı olarak Devlet'in elde etmeyi beklediği vergi gelirleri ve hedeflemiş bulunduğu vergilemenin ekonomiklik prensibi sekteye uğrayabilecektir. Bu ve buna benzer sorunların giderilmesi ve mükelleflerin ifade edilen davranışlara başvurmasını engellemek için Devlet'in tahsilâtın geciktirilmesi sorunu ile ilgili uyguladığı gecikme zammı vb. önlemleri piyasadaki mevcut oranlar ile uyumlaştırması gerekmektedir.

1.1.8. Göç

Bir ekonomi içerisinde üretim faktörlerinin hareketlilik göstermesi normal karşılanması gereken bir durumdur. Bu hareketliliği belirleyen birçok unsur bulunmaktadır. Mali açıdan en önemli belirleyici yine vergi yükü, vergi oranları ve vergisel avantajların varlığı olmaktadır. Diğer konu başlıklarında da belirtildiği üzere bireyler ekonomik hareketlerinde çoğunlukla iktisadi insan yaklaşımı çerçevesinde bir davranış sergileyeceklerdir. Bu durum işletmeler ve kurumlar açısından da geçerli olmaktadır. Buna göre bireylerin ve kurumların mevcut ülke ekonomisi içerisinde daha avantajlı vergi rejimine sahip olan bölgelere ya da bu şekilde bir yapıya sahip başka ülkelere faaliyet göstermek için gitmeleri normal karşılanmalıdır. Düzgün işleyen bir yapı içerisinde böyle bir hareketliliğin herhangi bir sorun yaratmaması beklenir. Hatta bu durum

³⁴ Nihat Edizdoğan ve diğerleri, a.g.e., s.190.

herhangi bir ülke içerisindeki az gelişmiş bölgelere yatırımların ve işgücünün yönlendirilmesi maksadıyla devlet tarafından bazı yatırım teşvikleri, vergisel teşviklerin verilmesi suretiyle desteklenebilmektedir. Böylece yatırımların ve yatırım yapacak müteşebbislerin bu bölgelerde toplanması sağlanabilir³⁵.

Ancak ülkeler arasında bu durum farklı boyutta seyreden bir hal alabilmektedir. Bunun en temel nedeni *zararlı vergi rekabeti* adı verilen olgudur. Bu unsuru ifade etmeden önce vergi rekabeti kavramını açıklamak yerinde olacaktır.

Vergi rekabeti; yerel ve ulusal düzeyde rekabet gücünü artırmak isteyen idari birimlerin vergilendirme yetkisine sahip olduğu alanlarda rakip idari birimlere nazaran mükelleflerin vergi yüklerinde azalışlar meydana getirmek ya da düşük bir seviyede tutmak suretiyle hareketliliği yüksek olan üretim faktörlerini özellikle de işgücü ve sermaye açısından kendi idari birimlerini cazip hale getirme gayretidir³⁶. Diğer bir ifade ile, vergilendirme yetkisine sahip bulunan, devletler, bazı ülkelerde eyaletler ve yerel yönetimler gibi idari birimlerin ortaya koydukları vergi politikalarının diğer idari birimler üzerlerinde ortaya çıkardığı etkiler olarak tanımlanabilir³⁷.

Vergi rekabeti kavramı ilk kez literatüre, Charles M. Tiebout tarafından 1956 yılında yayınlanan “Yerel Harcamaların Pür Teorisi³⁸” adlı çalışma ile kazandırılmıştır. Bu çalışmada yerel yönetimler arasındaki rekabetin toplumsal refah artışı ile doğru orantılı olduğunu savunmuştur. Bu rekabete bağlı olarak yerel mal ve hizmet tüketicileri ya da diğer bir ifade ile seçmenlerin, daha iyi tatminin sağlandığı, avantajların bulunduğu yerlere yöneleceği ile ilgili yedi varsayımda bulunmuştur³⁹. Yerel, ulusal ya da uluslararası alanda vergi rekabetinin etkin bir şekilde uygulanması dolayısıyla toplumsal refahı artırıcı etkilerin ortaya çıkması arzu edilen bir sonuçtur. Ancak her uygulamada olabileceği gibi vergi rekabeti olgusunun uygulamasında da bunun art niyetli kullanımı dolayısıyla negatif sonuçlar doğurabilecektir. Özellikle küreselleşme sürecinde bu negatif sonuçların ortaya çıkmasına vesile olan rekabet türüne de *zararlı vergi rekabeti* adı verilmektedir.

³⁵ İsmail Türk, **Kamu Maliyesi**, a.g.e., s. 238.

³⁶ Coşkun Can Aktan ve İstiklal Y. Vural, “Vergi Rekabeti”, **Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, S.22, Ocak-Haziran 2004, ss. 1-18, s.2.

³⁷ Coşkun Can Aktan, Dilek Dileyici ve İstiklal Y. Vural, **Kamu Maliyesinde Çağdaş Yaklaşımlar**, I.Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2004, s.69.

³⁸ Charles M. Tiebout, “A Pure Theory Of Local Expenditures”, **The Journal Of Political Economy**, S. 64, No:5, Ekim 1956, ss. 416- 424.

³⁹ Charles M. Tiebout, a.g.m., s.419.

Zararlı vergi rekabeti ise; finansal yatırım ve sermaye hareketleri üzerinde saptırıcı etkiler yaratmak suretiyle bunların yön değiştirmesine neden olarak, diğer ülkelerin vergi matrahlarının aşınmasına yol açan türdeki vergi rekabeti uygulamalarına denir⁴⁰. Bu tür uygulamaların yaygınlaşması suretiyle başka bir kavram olan vergi cennetleri ortaya çıkmıştır.

*Vergi cennetleri*⁴¹ ya da diğer bir ifade ile zararlı tercihli vergi rejimleri; mali açıdan bağımsız olan ülke ve devletlerin vergi ile alakalı ya da alakasız birçok teşvik ve avantajlar ile finansal ve diğer hizmet sektörlerini kendilerine çekmek için faaliyet gösterdikleri yerlerdir⁴². Diğer bir tanıma göre ise vergi cennetleri, uluslararası ticaret faaliyetlerini ülkelere çekebilmek için vergilerin en aza indirgenmesi veya işletme faaliyetleri üzerindeki sınırlandırmaların azaltılması gibi politikalar uygulayan ülke veya bölgelerdir⁴³. Bu ülke ve bölgelerin temel özellikleri, buralarda ya hiç ya da sadece usulen bir vergilemenin bulunması, etkin bir bilgi paylaşımı eksikliği, şeffaflığın var olmaması ve hakiki faaliyetlerin bulunmamasıdır⁴⁴.

Bu tür özellikleri bünyesinde barındıran vergi cennetleri, gelir dağılımında ve vergilemede adaletsizliğe yol açabilirler, diğer üretim faktörlerine nazaran emeğin daha ağır vergi yükleri altına girmelerine yol açarlar, finansal ve reel yatırım akımlarını kendilerine çekerler, vergi yapılarının dürüstlüğünü ve sağlamlığını temelden çürütürken, tüm mükellefleri uyumsuzluğa teşvik ederler, vergi idaresi ve mükelleflerin idari maliyetlerini ve uyum yüklerini artırmak suretiyle bozucu tesirler yaratabilmektedirler⁴⁵. Bütün bu olumsuz etkileri dolayısıyla bu olgulara karşı uluslararası kuruluşlar ve devletler engelleyici önlemler almaya çalışmışlardır.

Vergisel yükler altında mükelleflerin ve işletmelerin coğrafi olarak yer değiştirmesi normal ve yasal bir durum iken bu durumun yukarıda da ifade edilen olumsuz

⁴⁰ OECD, **Harmful Tax Competition, An Emerging Global Issue**, OECD, 1998, s.16. www.oecd.org/dataoecd/33/0/1904176.pdf, Erişim Tarihi:05.05.2009.

⁴¹ Türk vergi literatürüne vergi cenneti olarak girmesine karşılık bu terimin İngilizce(*Tax haven*) ifadesinin gerçek karşılığı vergi sığınağı ya da limandır. Ancak vergi cenneti terimi halen mevcut hali ile kullanılmaya devam edilmektedir.

⁴² OECD, a.g.e., s.21.

⁴³ İhsan Günaydın, “Vergi Cennetleri Global Yoksulluk Probleminin Bir Nedeni midir?-I”, **Vergi Sorunları**, S. 206, Kasım 2005, ss.118-136, s. 121.

⁴⁴ OECD, a.g.e., s.23.

⁴⁵ OECD, a.g.e., s. 16.

uygulamaların saptırması ile bozucu tesirler yaratacak şekilde ortaya çıkması devlet açısından zararlı olabilecektir.

2.2. VERGİYE KARŞI SUÇ UNSURU OLUŞTURAN TEPKİLER

Yukarıdaki başlıklarda ifade edilen vergiye karşı suç oluşturmeyen tepkiler genellikle vergiden kaçınma şeklinde tecelli ederken vergiye karşı suç unsuru oluşturan ya da taşıyan tepkiler ise aşağıda belirli başlıklar altında izah edilmişlerdir. Bunlar; Vergi Grevi (Vergi İsyanı ya da Verginin Reddi), Sivil İtaatsizlik ve Vergi Kaçırma başlıkları altında incelenecektir. Hepsinin ortak noktası olarak yasal olarak kendilerine düşmekte olan vergiyi ödememeye çalışmak gösterilebilir.

2.1.1. Vergi Grevi

Genel olarak ifade edilen vergiden kaçınma ve vergi kaçakçılığı fiilleri mükelleflerin vergiye karşı olarak gösterdikleri bireysel tepkileri ifade eder iken, mükelleflerin vergilere karşı olarak birlikte tepki göstermeleri ise kolektif bir tepki türünü ifade etmektedir. Kolektif tepki türleri ise, toplu gösteriler, ayaklanmalar, vergi denetim ve tahsilâtının engellenmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır⁴⁶. Vergi grevi, vergi ödememe şeklinde husule gelen kolektif(toplu) direnişi ifade etmektedir⁴⁷.

Grev olgusu, demokratik sistemler içerisinde yasal dayanağı olan bir kolektif eylem iken burada değinilen olgu, vergileme gibi yasaya dayalı ve zorunluluk arz eden bir oluşuma karşı gelmeyi ifade etmektedir. Bu bağlamda bu hususun vergi ödememeye çalışma arzusu ve buna bağlı olarak yasalara aykırılığı nedeniyle, verginin reddi ya da vergi isyanı olarak tanımlanması yerinde olacaktır. Bu tür vergi karşıtı kolektif hareketleri ifade ederken öncelikle Avrupa, Amerika ve Osmanlı'da ortaya çıkmış olan vergi karşıtı kolektif hareketleri sıralamak gerekmektedir.

⁴⁶ İnci User, **Vergilemenin Sosyal Psikolojik Sınırı**, (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1992, s.99.

⁴⁷ Metin Erdem ve diğerleri, a.g.e., s.154.

*Avrupa’da öne çıkan Vergi İsyamları*⁴⁸ şunlardır; 1381 İngiltere Wat Tyler İsyanı, 1624-1629 İngiltere Hampden Hareketi, 1953 Fransa Poujade Hareketi, 1990 İngiltere Baş Vergisi İsyanı.

*Amerika’da öne çıkan Vergi İsyamları*⁴⁹ şunlardır; 1765 Pul Vergisi İsyanı, 1773 Boston Çay Partisi İsyanı, 1786-1787 Shays İsyanı, 1794 Viski İsyanı, 1799 Fries İsyanı, 1929 Büyük Depresyon Yıllarında Vergiye Karşı Direniş.

Osmanlı Devleti’nde Vergi İsyamları; Osmanlı’da vergilemeye karşı çıkan isyanların genellikle temelinde iltizam sistemi ve bunun uygulayıcıları olan mültezimlerin ya da yeniçerilerin ve kapıkullarının ağır ve adaletsiz uygulamaları yatmaktadır⁵⁰. Bu isyanlar özellikle Devlet’in zayıfladığı dönemlerde ortaya çıkmışlardır⁵¹. Bu isyanlar sıralanacak olunur ise, 1519-1598 Celali İsyamları (1519 Yozgat-Tokat Şeyh Celali İsyanı, 1525 Yozgat Baba Zünnun İsyanı, 1528 Ankara-Kırşehir Kalender Çelebi İsyanı, 1598 Urfa Karayazıcı İsyanı), 1730 İstanbul Patrona Halil İsyanı, 1829-1830 Aydın Atçalı Kel Mehmet İsyanı, 1841 Niş Bölgesi(Rumeli Eyaleti) Niş İsyanı, 1850 Vidin Bölgesi(Rumeli Eyaleti) Vidin İsyanı, 1906 Kastamonu İsyanı, 1906 Sinop İsyanı, 1906-1907 Erzurum İsyamları’dır.

Avrupa, Amerika ve Osmanlı Devleti içerisinde ortaya çıkmış olan bu isyanlar genellikle Devlet idaresinin zayıfladığı dönemlerde ortaya çıkmışlardır. Bu hareketler bazen vergilerin kaldırılması, hafifletilmesi gibi belirli tavizler verilmesi ya da yöneticilerin değiştirilmesi gibi neticeler ile sona ererken, bazı durumlarda da sorumluların cezalandırılması ile sonuçlanmışlardır. Yasaya uygun olmayarak yürütülen her toplumsal eylem gibi verginin reddi ya da isyanı olayı da devlet otoritesinin zayıfladığı dönemlerde yukarıda ifade edilen şekilde ödünler verilmesi ile sonuçlanabilecektir. Bu tür eylemlerin devlet idaresinin güçlü olduğu dönemlerde mevcut eylemlere girişenler hakkında işlemler yapılarak cezalandırılmaları ile sonuçlanmaları çok şaşırtıcı bir durum olmayacaktır⁵².

⁴⁸ A.Kerim Gök, “Vergi Direncinin Gelişimi”, **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt 22, S.1, İstanbul, 2007, ss. 143-163., ss. 151-154

⁴⁹ Gök, a.g.m., ss. 154-157.

⁵⁰ Bkz. Coşkun Can Aktan, Dilek Dileyici ve Özgür Saraç, “Osmanlı Tarihinde Vergi İsyamları -I-”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, C.7, S.2, Isparta, 2002, ss.1-20., Coşkun Can Aktan, Dilek Dileyici ve Özgür Saraç, “Osmanlı Tarihinde Vergi İsyamları -II-”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, C.8, S.1, Isparta, 2003, ss.1-25

⁵¹ Coşkun Can Aktan ve diğerleri, “Osmanlı Tarihinde Vergi İsyamları -II-“, a.g.m., s. 14.

⁵² Aykut Herekman, a.g.e., s. 160.

Verginin reddi, isyanı ya da vergi grevi olarak adlandırılan bu tür kolektif hareketlerin maliye literatüründe yer almasında büyük payı bulunan ve en fazla akılda kalan hareket olan Poujade Hareketinin(1953-1956) önderliğini yapan kişi, 1953 yılında Fransa'nın Lot kasabasında kırtasiyecilik yapan ve aynı zamanda belediye meclisi üyesi olan Pierre Poujade'tır. Mevcut toplu direnişi başlatan ve yöneten Poujade öncelikle kendi kasabasında vergi karşıtı hareketi başlatmış sonrasında ise yine 1953 yılında "Küçük Esnaf ve Sanatkârları Birliği'ni" kurmuştur. Kısa bir süre içinde üye sayısını arttıran bu birlik, Fransa'da hızla yayılarak üye sayısını 400.000 kişiye çıkarmıştır. 1956 yılında Poujade yapılan genel seçimlerde, 2.500.000 oy alarak 53 milletvekili ile parlamentoya girmiştir⁵³. Poujade'ın meclise girmesi vergi grevi hareketinin siyasal bir zafer kazanmasına yol açmıştır. Bu çerçevede vergi karşıtı kolektif hareketler içerisinde en önemli ve etkili hareket olarak Poujade hareketi gösterilmektedir. Vergiye karşı gösterilen bu reaksiyonun *iktisadi, mali ve siyasi nedenleri bulunmaktadır*⁵⁴.

⁵³ Selahattin Tuncer, "Vergi Mükelleflerine Uyarılar", **Dünya Gazetesi**, 10.10.2003, Ekonomi sayfası'dan aktaran Hilmi Çoban, "Vergi Mükelleflerinin Vergi Karşısındaki Davranışları Üzerine Ampirik Bir İnceleme: Denizli Örneği", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004), s.87.

⁵⁴ **İktisadi Nedenler:** Bu hareketin doğmasındaki en önemli neden olarak, o dönemde küçük esnaf ve zanaatkarların içerisinde buldukları fakirlik durumu öngörülmektedir. Hareketin meydana geldiği Lot kasabasının o dönemde Fransa'nın en fakir bölgelerinden biri olması, enflasyonist koşullar altında büyük mağazaların açılması ile onlar gibi değişimlere ayak uyduramayan küçük esnafın iflas etmeye başlaması bu durumun iktisadi nedenlerini açıklayıcı unsurlardandır. Buna göre genel bir ifade ile Poujade hareketi kaybolma tehlikesi ile karşı karşıya kalan küçük esnafın son bir isyan sıçraması olduğu ifade edilmiştir. **Mali Nedenler:** Yukarıda ifade edilen iktisadi nedenlerin yanına bazı mali nedenlerde eklenmiştir. Doğası gereği iktisadi nedenlerden daha kolay hissedilen mali nedenler de kendi içerisinde üçe ayrılmaktadır. Bu nedenlerden *ilki*; perakende satış yapan esnafın dolaylı vergilerden mahalli vergi ile değişimlerden alınan vergileri fiyatlara eklemek suretiyle tahsil etmekte ve mevcut hâsılatı maliyeye ödemekle yükümlü tutulmuş olmalarıdır. Ancak, bu tür teknik bilgi gerektiren faaliyetleri gerçekleştirmek için gerekli olan teknik malumata ya da büyük işletmeler gibi kanuni boşlukları değerlendirip bu yükümlülüklerden kurtulmalarına yol açabilecek mali müşavirler tutma imkânına sahip olmamaları onlar açısından bu durumu güçleştiren bir unsur olmaktadır. Mali nedenlerden *ikincisi*, Fransa'da 1952 yılından itibaren uygulamaya konulan deflasyonist politika bu hareketin ortaya çıkmasında etkili olmuş diğer bir durumdur. Deflasyonist politika ile birlikte enflasyon olgusunun son bulması sanayici ve esnafın dolaylı vergilerin yükünü fiyat mekanizması ile tüketicilere yansıtılmaları sonucunu doğurmuş, bu dönemlerde esnaf ve zanaatkarların iş hacimleri ve kâr hadlerinde daralma ve vergilerin onlar üzerinde yarattığı baskının artışı bu harekete katılmaları yönünde onları destekleyici bir diğer unsur olmuştur. Mali nedenlerden *üçüncüsü* olarak ise, esnaf ve zanaatkarlar açısından böyle bir olumsuz yapı esnasında, onların bu zor durumunu güçleştirecek olan bazı mali tedbirlerin alınması (bazı vergi oranlarının yükseltilmesi, kontrollerin sıklaştırılması ve cezaların sertleştirilmesi gibi) bu hareketi hızlandıran bir diğer neden olarak karşımıza çıkmaktadır.

Birçok çalışma, vergi ahlâkı açısından, Anglo-Sakson, Nordik ya da Kuzey Avrupa ülkelerine nazaran genelde güneyde yer alan Latin ülkelerinde vergi ahlâkı seviyesinin daha düşük olduğunu ifade etmiştir. Bu bağlamda o dönem içerisinde Fransa'nın kuzeyi ile güneyi arasında da bu yönde bir fark yer almaktadır. Genellikle esnaf rekabet güçlerini koruyabilmek için vergi kaçakçılığı yapmayı açıkça meşru gördüklerini ifade etmişlerdir. Doğal olarak ortaya çıkan bir vergi grevi olgusuna katılım oranlarının yüksek olması beklenebilecek bir sonuç olacaktır.

Günümüzde de ekonomik, mali ve siyasi nedenler dolayısıyla devlet ile mükellefler arasında vergileme hususunda bazı ayrılıkların çıkması, vergilemenin adaleti ve etkinliği ile ilgili olarak mükelleflerin bireysel ve kolektif tepkiler göstermesi normal sayılmalıdır. Vergi ahlâkı ve vergi bilinci açısından durum değerlendirildiği zaman devletin bu ayrılıkları ve önyargıları iyi şekilde tespit edip gidermeye yönelik çalışmalar yürütmesi gerekmektedir. Aksi takdirde Poujade hareketi kadar olmasa da bazı sorunların ortaya çıkması normal olacaktır. Bu sorunların temelinde mükelleflerin vergiye karşı olan tavırlarında olumsuz yaklaşımların ortaya çıkabilmesi, vergi kaçırarlara ve vergi kaçırmaya karşı oluşabilecek ılımlı tavır gibi etmenlerin devletçe giderilmemesi yatacaktır. Bu bağlamda devletin vergi sisteminin adil ve verimli olduğunu mükelleflere hissettirebilmesi önemli bir nokta olmaktadır.

2.1.2. Sivil İtaatsizlik

Sivil itaatsizlik, devlet ya da kamu erkinin üçüncü kişiler tarafından da açıkça görülebilen ve anlaşılabilen derecede, haksız olarak duyumsanan bir edimine karşı, güç kullanmadan ve kamuya açık olarak gerçekleştirilen bir protesto eylemidir⁵⁵. Daha geniş bir kapsamda tanımlanacak olursa, sivil itaatsizlik, hukuk devleti fikrinin içerdiği üstün değerler uğruna kamuya açık ve yasaya aykırı olarak gerçekleştirilen, bu esnada da üçüncü diğer kişilerin daha üstün bir hakkını çiğnemeyen, barışçıl bir protesto davranışı⁵⁶ olarak nitelendirmektedir⁵⁷.

Siyasi Nedenler: Bu hareketin başarılı olmasında sadece iktisadi ve mali nedenleri etkili görmek tamamıyla doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Bilindiği üzere kamu harcamalarının ve dolayısıyla vergilerin artışı ile ilgili teorilerin çoğunun temelinden olağan üstü durumların ve savaşların vuku bulması yatmaktadır. Bu teoriler ile doğru orantılı olarak 1950’li yıllarda Kore ve Vietnam’da yer alan savaşlar da Fransa’nın askeri masraflarını arttırarak halk üzerindeki vergi yükünü ağırlaştıran diğer bir neden olmuştur. Yine o dönem içerisinde Fransa’da var olan orta sınıfın demokrasiye iyi şekilde adapte olamaması ve görüşlerinde kararsız kalmaları, ancak otoriter macerayı destekleme eğilimlerinin yüksek olması bu hareketin siyasi açıdan da başarılı olmasındaki etkenlerden biridir. Bkz: Kenan Bulutoğlu, “Vergiye Karşı Tipik Bir Reaksiyon Poujade Hareketi”, **Maliye Araştırma Merkezi Konferansları**, S.4, Sermet Matbaası, İstanbul, 1958, ss. 173-197.

⁵⁵ Mesude Altınel, “Sivil İtaatsizlik ve Mohandas K. Gandhi”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S.93, Ankara, Mart-Nisan 2011, ss. 443-457., s.445.

⁵⁶ Hayrettin Ökçesiz, **Sivil İtaatsizlik**, 2. Baskı, Afa Yayınları, İstanbul, 1996, s. 130.

⁵⁷ Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Aykut Çelebi, “Demokrasinin Derinleşmesi: Bir Önlem olarak Sivil İtaatsizlik”, **Cogito**, Yapı Kredi Yayınları, S.67, Yaz 2011, ss. 80-96., Leigh Kathryn Jenco, “Thoreau’nun Demokrasi Eleştirisi”, **Cogito**, Yapı Kredi Yayınları, S.67, Yaz 2011, ss. 97-126., John Rawls, “Sivil İtaatsizliğin Gerekçelenirilmesi”, **Cogito**, Yapı Kredi Yayınları, S.67, Yaz 2011, ss. 167-181., Henry David Thoreau, **Haksız Yönetime Karşı**, Çev: Vedat Günyol, Çan Yayınları, İstanbul, 1963., Hayrettin Ökçesiz, **Sivil İtaatsizlik**, Afa Yayınları, İstanbul, 1994-1996.

Sivil İtaatsizliğin temel öğeleri olarak aşağıdaki unsurlar sayılmaktadır⁵⁸.

- *Yasaya aykırılık*
- *Şiddetsizlik*
- *Kamuya Açıklık ve hesaplanabilirlik*
- *Çiğnenen Pozitif Hukuk Normundan Doğacak Yaptırıma Katlanma*
- *Ortak Adalet Anlayışına ya da Kamu Vicdanına yönelik bir çağrı içermesi*
- *Ciddi haksızlıkların varlığına karşı yapılmasıdır.*

Sivil İtaatsizliği amacı; sivil itaatsizlik eylemleri dolayısıyla öncelikle devlete ya da siyasal iktidara ulaşılmak istenmekte, ikinci olarak da kamuoyuna ulaşılmak istenmektedir. Bununla hedeflenen nihai amaç ise bu fiillerin meşruluğunu kabul ettirmeye çalışmaktır⁵⁹. Bu tür bir yapı ve amaca sahip olan sivil itaatsizlik eylemleri genelde, savaş, işgal, çalışma hayatı, ırk ayrımı, çevrenin korunması, vergi ve benzerleri gibi toplumu ilgilendiren bazı hususlar ile ilgili olarak yapılmıştır. Sivil itaatsizlik kavramı ele alındığında bu konu ile ilgili olarak ilk akla gelen isim Henry David Thoreau'dur. Bunun yanında Mahatma Gandhi ve Martin Luther King'de ön plana çıkan sivil itaatsizlik örnekleri göstermişlerdir.

Henry David Thoreau; İlk defa sivil itaatsizlik kavramının ortaya çıkmasına yol açan ve yine vergileme ile ilgili olarak yapılmış olan sivil itaatsizlik eyleminin öncüsüdür. 1848 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin Meksika'ya karşı yürüttüğü savaşın finansmanını sağlamak için⁶⁰ vatandaşlarından almakta olduğu kelle vergisini, bu savaşın amacının zenci köleliğini yeni bir bölgeye yaymak olduğunu düşünmesi dolayısıyla kendisi bu kelle vergisini ödememiş ve bir geceliğine hapse girmiştir⁶¹. Daha sonra sivil itaatsizlik ile ilgili çalışmaları⁶² yayınlamıştır. Bu çalışmalar, bu kavram açısından bir ilk olma özelliği taşımasının yanında buna benzer hareketleri gerçekleştirenler üzerinde etki yaratmaları açısından da önem arz etmektedirler.

⁵⁸ Bkz. Ökçesiz, a.g.e., ss. 114-130., Ahmet Taşkın, "Terörizm ve Sivil İtaatsizlik", **Polis Bilimleri Dergisi**, Cilt 6, S. 1-2, Ankara, 2004, ss. 119-140., s. 128.

⁵⁹ Kadir Candan ve Murat Bilgin, "Sivil İtaatsizlik", **Yasama Dergisi**, S. 19, Ankara, 2011, ss. 57-93, s.68 ve s.69.

⁶⁰ Henry David Thoreau, **Haksız Yönetime Karşı**, (Çev: Vedat Günyol) Çan Yayınları, İstanbul, 1963, s.40.

⁶¹ Hannah Arendt, **Crises of the Republic**, A Harverst Book Harcourt Brace Company, ABD, 1972, ss. 59., Altunel, a.g.m., s. 446.

⁶² Thoreau tarafından yazılmış olan sivil itaatsizlik kavramının ilk olarak gündeme gelmiş olduğu çalışmadır. Henry David Thoreau, **Haksız Yönetime Karşı**, (Çev: Vedat Günyol) Çan Yayınları, İstanbul, 1963., Resistance to Civil Government, 1949, http://www.transcendentalists.com/civil_disobedience.htm erişim tarihi: 20.11.2010

Mohandas K.(Mahatma) Gandhi; 1900'lü yıllarda İngiltere'nin sömürgesi halinde olan Hindistan'da, Hint halkının İngilizler ile işbirliği yapmaması yönünde çağrılarını ile sivil itaatsizlik eylemlerini başlatmıştır. Bu eylemler vergi ödememe, mahkemelere karşı grev, okul, sivil ve askeri düzenlemeleri reddetme ve milli bağımsızlık dileğini her fırsatta dile getirmekten oluşmaktadır⁶³. Bu şekilde fiiliyata gelmiş olan eylemler başarılı da olmuşlardır.

Martin Luther King; eylemlerinde Thoreau ve Gandhi'den etkilenmiş ve Amerika'da siyah halka karşı yapılmakta olan ırkçılık ve ayrımcılığa karşı mücadele etmiştir. Uzun süreli oturma eylemleri düzenlenmiş ve ceza olarak eylemciler para cezası yerine hapis cezasını tercih etmişlerdir. Hapisten çıktıktan sonra yine aynı eylemleri gerçekleştirerek tekrar hapse girmeleri ile yönetimi zor durumda bırakarak, ırk ayrımcılığının fiilen kaldırılmasına yol açmıştır⁶⁴.

Sivil itaatsizliğin meşruluğu; demokrasi, iktidarın adaletsiz olduğu durumları açığa vurma hakkını desteklemekle beraber, her ne kadar şiddet içermese de yasa dışı eylemleri savunmamaktadır. Ancak demokrasiler içerisinde yönetimin adil olmadığını düşünenler açısından itaatsizlik hakkını savunmak en azından haksızlığa uğrayanlar nezdinde haklı görülmektedir. Fakat bu çerçevede sivil itaatsizliğin meşruluğu sadece bir sosyal olgudan ibaret⁶⁵ ya da sadece farklı bir politik felsefi bir akımdır⁶⁶.

Türkiye'de sivil itaatsizliğin işleyememesinin ya da oluşumunun zayıf kalmasının bir nedeni de Osmanlı'dan beri gelen devlete ve yönetime olan itaat duygusudur. Bunun hilafete ve dine bağlılıkla da alakası bulunmaktadır. Bundan dolayı felsefi açıdan suç unsuru taşımadığı ifade edilen ancak hukuki açıdan suç unsuru barındıran bir kavram olan sivil itaatsizliğin vergileme hususu ile ilgili olarak görülmediği ifade edilebilir⁶⁷.

⁶³ Muhip Şeyda Işıktaç, "Sivil İtaatsizlik", s.6, www.isiktac.av.tr/files/Sivil_itaatsizlik.pdf, erişim tarihi: 18.12.2011.

⁶⁴ Daha fazla bilgi için bkz. Halil İbrahim Kaya, "Sivil İtaatsizlik", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 2008), ss.51-52.

⁶⁵ Şeniz Anbarlı, "Baskıya Karşı Direnme Biçimi Olarak Sivil İtaatsizlik ve Meşruluğu Sorunu", **Yönetim Bilimleri Dergisi**, Cilt 5, S.2, Çanakkale, 2007, ss. 71-99., s.98.

⁶⁶ Şeniz Anbarlı, "Bir Pasif Direnme Modeli Olarak Sivil İtaatsizlik", **Cumhuriyet Üniversitesi İ.İ.B.Fakültesi Dergisi**, Cilt 2, S.1, Sivas, 2001, ss. 319-328.,s. 328.

⁶⁷ Türkiye'de sivil itaatsizlik namına yapılmış en akılda kalıcı eylem olarak Bergama'da siyanür ile altın aranması karşısında yapılanlar gelmektedir. Daha Fazla bilgi için bkz. Şeniz Anbarlı, "Sivil Toplum Örgütlerinin Siyasi İktidara Etkileri(Bergama Örneği)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale, 1999).

2.1.3. Vergi Kaçakçılığı

Vergi kaçakçılığı, vergilerin tarihi kadar eski bir fenomendir⁶⁸. Vergi kaçakçılığı, mükelleflerin bilerek veya bilmeyerek vergi kanunlarına uygun olmayan davranışlar sergileyerek idarenin aldığı önlem ve tedbirlere karşı gelmek suretiyle hiç ya da ödemesi gerektiğinden daha az vergi ödemelerini ifade eden bir kavramdır⁶⁹.

Bu kavramda ön plana çıkan unsur, yasalara karşı itaatsiz davranma fiilidir ve vergi borcunu azaltmak için kanunların çiğnenmesi söz konusudur. Mükellef vergiye tabi olan emek ya da sermayeden elde ettiği geliri beyan etmektan kaçınmaktadır.

Kaçakçılık, ihmal eylemini yani belli gelirleri bildirmemeyi ya da yanlışlıkla kişisel harcamaları işletme harcaması olarak göstermeyi içerebilir. Vergiden kaçınma ise vergi hukuku yasal çerçevesi içinde gerçekleşir. Vergi yükümlülüğünü azaltmak için vergi kanunlarındaki boşluklardan yararlanır. Vergiden kaçınan mükellefler, tespit edilme endişesi taşımazlar ancak vergi kaçırıldığında bireyler bu faaliyetinin ortaya çıkarılmasından endişe duymaktadırlar⁷⁰.

Vergi kaçakçılığı, vergi sistemindeki eşitliği, etkinliği ve basitliği etkileyen bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireylerin kaçakçılık potansiyeli vergi yapısı içerisinde dikkate alınmalıdır çünkü zorlama mekanizmasının olmadığı bir yapı içerisinde birçok mükellef vergisini ödemek konusunda gönüllü şekilde davranmayacaktır. Hem tespit olasılığındaki hem de ceza miktarındaki artışlar vergi kaçakçılığını azaltıcı bir etki yaratmaktadır. Bireylerin optimal kaçakçılık kararında, beyan edilmeyen gelirlerden sağlanacak kazançlar (beyan edilmeyen miktar ne kadar çok olursa beklenen kazanç o kadar fazla olur) ile kaçakçılık kumarı ile ilgili belirsizlikten doğan faydasızlık (beyan edilmeyen miktar ne kadar çok olursa, alınan risk o derece fazladır) dengelenmelidir⁷¹.

⁶⁸ Mehmet Tosuner ve İhsan Cemil Demir, "Vergi Ahlakının Sosyal Ve Kültürel Belirleyenleri", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.14, S.1, 2009, ss.1-15, s.12.

⁶⁹ İsmail Türk, **Kamu Maliyesi**, Ankara, Turhan Kitabevi, 1992, s.212.

⁷⁰ Agnar Sandmo; "Three Decades of Tax Evasion: A Perspective on the Literature", Paper presented at the Skatteforum (**The Research Forum on Taxation**), Rosendal, Norway, 2003. s.4.

⁷¹ Luigi A., Franzoni, "Tax Compliance", **Encyclopedia Of Law And Economics**, Boudewijn Bouckaert and Gerrit De Geest(eds.), Edward Elgar, 2008;s.7., <http://ssrn.com/abstract=1271168>.

2.3. VERGİ AHLÂKI VE KAYITDIŞI EKONOMİ İLİŞKİSİ

Vergi ahlâkı ile kayıtdışı ekonominin⁷² boyutları arasında negatif ilişki vardır⁷³. Düşük vergi ahlakına sahip ülkeler, daha geniş kayıtdışı ekonomiye sahip olma eğilimi göstermektedirler⁷⁴. Bireylerin vergi ahlâkı ve toplumdaki sosyal normlar, kayıtdışı ekonominin boyutu üzerinde etkili olmakta ve bireylerin beyan edilmeyen faaliyetlere başvurma olasılığını azaltmaktadır. Devletlerin, vergi uyumunu sağlamak amacıyla kullandıkları cezalar gibi zorlayıcı önlemlerin dışında, toplumdaki değer ve tutumların, insan davranışları üzerinde etkili olduğu ve bireylerin vergi kaçırma ve vergi uyumu arasındaki tercihlerini etkilediği ifade edilebilir⁷⁵.

Schneider ve Enste'ye göre kayıtdışı ekonomi, devletten gizlenen, resmi GSMH içinde yer almayan ve GSMH'ya katkıda bulunmayan ekonomik faaliyetlerin tümüdür⁷⁶. Schneider tarafından yapılan diğer bir tanıma göre kayıt dışı ekonomi, piyasada üretilen yasal mal ve hizmetlerin vergi ve sosyal güvenlik primi gibi mali yükleri ödemekten ve emek piyasasına ilişkin düzenlemeler ile idari prosedürlere uymaktan kaçınmak amacıyla kasten kamu otoritelerinden gizlenmesidir⁷⁷.

Kayıtdışı ekonominin oluşmasında temel sorun, bireylerin idareye yanlış bilgi vermek sureti ile dürüst davranmamalarıdır. Bu durumda bireylerin doğru bilgi vererek daha dürüst davranmalarının sağlanması ve vergi uyum oranının artırılmasında vergi ahlakı

⁷² Kayıtdışı ekonomi (unrecorded economy) kavramı literatürde çoğu zaman birbiriyle eşanlamda kullanılan “vergi dışı ekonomi” veya “vergi dışı piyasa ekonomisi” (untaxed economy), “gizli ekonomi” (hidden economy), “gölge ekonomi” (shadow economy), “görünmez ekonomi” (invisible economy), “yeraltı ekonomisi” (underground economy), “yasadışı ekonomi”(illegal economy), “resmi olmayan ekonomi” (unofficial economy), informal ekonomi (informal economy), “ikinci ekonomi” (second economy), “gri/kara ekonomi” (grey/black economy) gibi çok sayıda kavram ile ifade edilmektedir. Daha fazla bilgi için bkz. Fatih Savaşan, “**Türkiye’de Kayıtdışı Ekonomi ve Kayıtdışılıkla Mücadelenin Serencamı**”, Seta Analiz, Sayı: 35, Mart, 2011, s.6.

⁷³ Benno Torgler ve Friedrich Schneider, “The Impact of Tax Morale and Institutional Quality on the Shadow Economy”, **Journal of Economic Psychology**, S. 30/3, 2009, ss. 228-245., s.230.

⁷⁴ James Alm, Jorge Martinez-Vazquez, Benno Torgler, “Russian attitudes towards paying taxes—Before, During, and After the Transition”, **International Journal of Social Economics**, S. 33, No. 12, 2006, ss. 832-857, s.852.

⁷⁵ Benno Torgler ve Friedrich Schneider, “Shadow Economy, Tax Morale, Governance and Institutional Quality: A Panel Analysis”, **QUT School of Economics and Finance Working/Discussion Paper**, No: 210, Şubat 2007, ss.10-11. <http://ftp.iza.org/dp2563.pdf>, Erişim Tarihi: 22.11.2011.

⁷⁶ Friedrich Schneider ve Dominic H. Enste, “Shadow Economies: Size, Causes and Consequences”, **Journal of Economic Literature**, S..38, Mart, 2000, ss.77-114, s.77.

⁷⁷ Friedrich Schneider, “Shadow Economies Around the World: What do we Really Know?”, **European Journal of Political Economy**, S. 21, No:3, 2005, ss. 598–642, s.600.

önemli rol oynamaktadır. Vergi ahlâkındaki azalma, bireylerin illegal davranışlarının maliyetini azaltmakta ve kayıtdışı faaliyette bulunma dürtüsünü artırmaktadır⁷⁸.

Friedrich Schneider, kayıtdışı ekonominin artmasının temel nedenleri olarak, aşağıda Tablo 23’de verilen faktörleri göstermektedir.

Tablo 23: Kayıtdışı Ekonominin Artmasına Yol Açan Temel Faktörler

	Kayıtdışı Ekonomiye Etkileyen Faktörlerin Kayıtdışı Ekonomi Üzerindeki Etkisi (%)	
	A	B
Vergi ve sosyal güvenlik katkıları yüklerinin artması	35-38	45-52
Devlet kurumlarının kalitesi	10-12	12-17
Transferler	5-7	7-9
Özel işgücü piyasası düzenlemeleri	7-9	7-9
Kamu kesimi hizmetleri	5-7	7-9
Vergi Ahlakı	22-25	-
Tüm faktörlerin Etkisi	84-98	78-96
(a) 12 çalışmanın ortalama değerleri		
(b) 22 çalışmanın ampirik bulgularının ortalama değerleri		

Kaynak: Friedrich Schneider, “The Shadow Economy and Work in the Shadow: What Do We (Not) Know?”, **IZA Discussion Paper** No. 6423, Mart 2012, s.15. <http://ssrn.com/abstract=2031951>, Erişim Tarihi: 22.11.2012.

Tabloda vergi ahlakının bağımsız değişken olarak hesaplamalara dâhil edildiği durumlarda kayıtdışı ekonomiye etkileyen faktörlerin kayıtdışı ekonomi üzerinde ki etkileri (A) sütununda, vergi ahlakının bağımsız değişken olarak hesaplamalara dâhil edilmediği durumlarda kayıtdışı ekonomiye etkileyen faktörlerin kayıtdışı ekonomi üzerindeki etkileri (B) sütununda gösterilmiştir.

Tablodan görüleceği üzere vergi ve sosyal güvenlik ödemelerinin yükünün artması, kayıtdışı ekonomiye yol açan en önemli faktördür. Bu faktör bağımsız değişken olarak vergi ahlakının hesaplamalara dâhil edildiği durumda %35-38, vergi ahlakının hesaplamalara dâhil edilmediği durumda ise % 45-52 arasında kayıtdışı faaliyette bulunmaya yol açmaktadır. Vergi ahlakının azalması bireylerin kayıtdışı sektörde çalışmasını teşvik etmekte ve % 22-25 oranında kayıtdışı ekonominin artmasında etkili olmaktadır. Kayıtdışı ekonominin artışında üçüncü en önemli faktör ise devletin düzenleyici faaliyetlerinin (çoğunlukla işgücü piyasasında) yoğunluğudur. İşgücü piyasası

⁷⁸ Benno Torgler, Tax Morale, Trust and Corruption: Empirical Evidence from Transition Countries, a.g.m., s.21.

düzenlemeleri ya da ticari engeller gibi devlet müdahalelerinin artması, bireylerin kayıtlı ekonomideki bireylerin özgürlüklerini ya da tercihlerini azaltmaktadır. Bu tür müdahaleler resmi ekonomideki işçilik maliyetlerini önemli derecede artırmakta ve kayıtdışı sektörde çalışmaya yol açmaktadır⁷⁹.

Kayıtdışı ekonominin artması devlet gelirlerini azaltmakta ve bu durum, kamusal malların ve mevcut idarenin kalitesini azaltmasına karşılık, birey ve kurumların vergi oranlarının artmasına yol açmaktadır. Gelir yetersizliğinden kaynaklanan kamusal mal ve hizmetlerin sunumundaki yetersizliklerin varlığı ve vergi oranlarının artması, sonuç olarak bireylerin kayıtdışı sektörde faaliyette bulunmasını teşvik etmektedir⁸⁰.

Genel olarak vergi ve sosyal güvenlik ödemelerinin yükünün artması, vergi ahlakının azalması ve iş gücü piyasalarında devletin düzenleyici faaliyetlerinin artışı, kayıtdışı ekonominin büyümesini ve devamlılığını sağlayan temel faktörler olarak gözükmemektedir⁸¹. Bunun yanı sıra, yüksek vergi yükü ve diğer zorlayıcı kamusal düzenlemelerin artışı gelişmiş ülkelerde kayıtdışı ekonominin artmasında daha büyük bir rol oynamakta iken, gelişmekte olan ülkelerde ise bu durum daha çok yasadışı olan suç ekonomisi faaliyetlerinden kaynaklanmaktadır⁸².

Friedrich Schneider'in, gelişmekte olan ekonomiler, geçiş ekonomileri ve OECD ülkelerinden oluşan 110 ülkede kayıt dışı ekonominin tahmini büyüklüğünü belirlediği çalışmada, 1999 ve 2000 yıllarında, gelişmekte olan ülkelerde kayıt dışı ekonominin ortalama büyüklüğünün GSYİH içerisinde ki oranı %37, geçiş ekonomilerinde %35 ve Avrupa'da bulunan OECD ülkelerinde %18 olarak belirlenmiştir⁸³.

⁷⁹ Friedrich Schneider, "The Shadow Economy and Work in the Shadow: What Do We (Not) Know?", **IZA Discussion Paper** No. 6423, Mart 2012, s.15. <http://ssrn.com/abstract=2031951>, Erişim Tarihi: 22.11.2012.

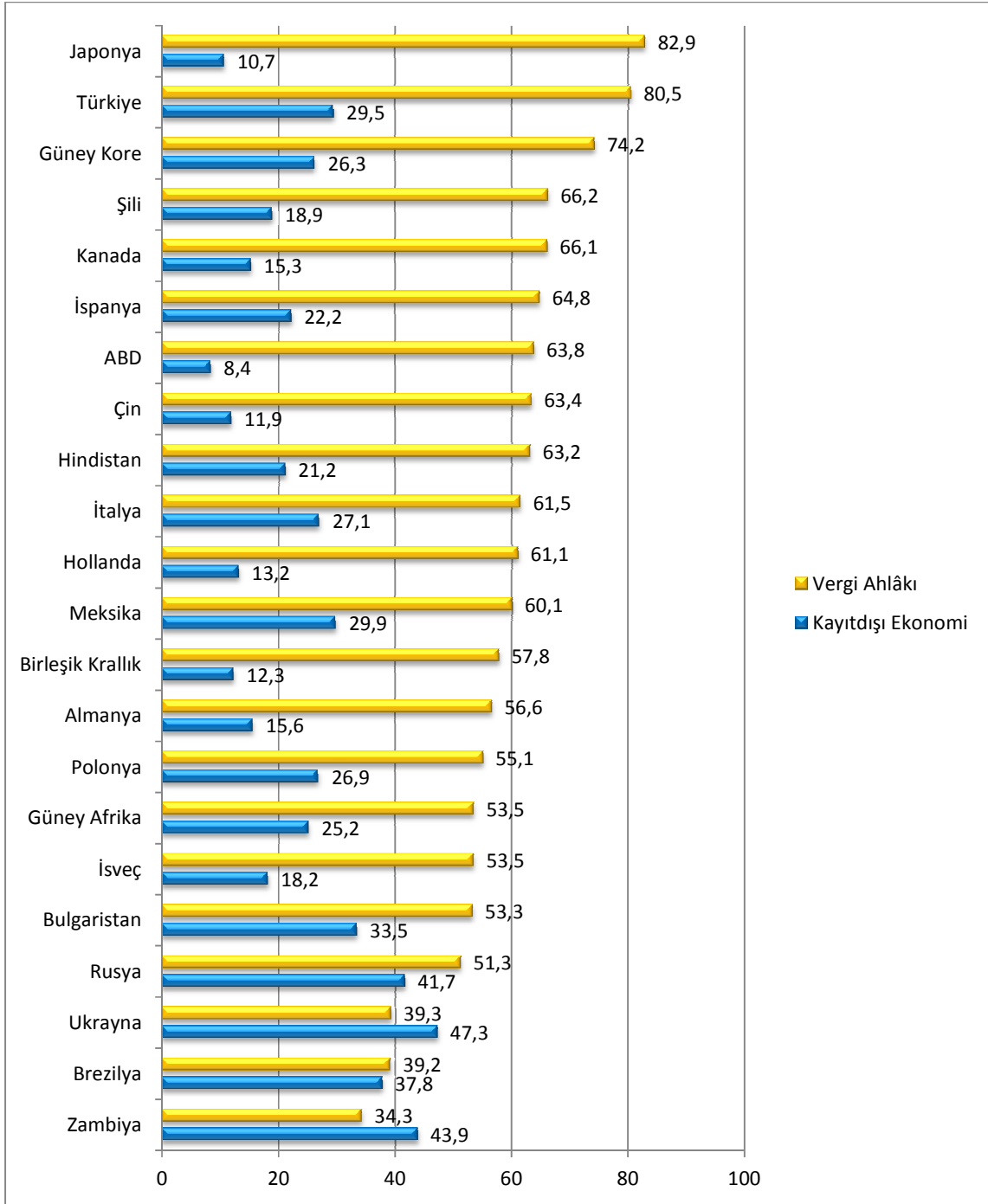
⁸⁰ Benno Torgler, Tax Morale, "Trust and Corruption: Empirical Evidence from Transition Countries", **CREMA Working Paper**, No. 2004 – 05, 2004, s.6; www.crema-research.ch/papers/2004-05.pdf, Erişim Tarihi: 22.11.2010.

⁸¹ Şafak Ertan Çomaklı, "AB İlerleme Raporları Çerçevesinde Türkiye'deki Vergi kayıp ve Kaçaklarının Önlenmesine Yönelik Uygulamalar", **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 22, S.1, Ocak 2008, ss. 51-82, s.52.

⁸² Şükrü Kızılot ve Şafak Ertan Çomaklı, "Vergi Kayıp ve Kaçakları ve Kayıtdışı Ekonomi İlişkisi ve Boyutlarının Mevzuat Açısından Değerlendirilmesi", **19. Türkiye Maliye Sempozyumu Bildiri Kitabı**, Antalya, 2004, ss.115-157., s.122.

⁸³ Friedrich Schneider, "The Value Added of Underground Activities: Size and Measurement of The Shadow Economies of 110 Countries All Over The World", **Centre for Tax System Integrity Workshop on Economic Integrity in The Tax System**, The Australian National University, Canberra, 17 Temmuz 2002, s.47. www.diw.de/sixcms/detail.php/40575, Erişim Tarihi: 28.11.2011.

Grafik 2: Vergi Ahlakı ve Kayıtdışı Ekonominin Boyutu Arasındaki İlişki

Kaynak: Vergi ahlakı değerleri Dünya Değerler Anketi internet sitesinden (<http://www.worldvaluessurvey.org>) tarafımızca derlenmiştir. Kayıtdışı ekonomi verileri için Bkz:Schneider, Friedrich, "The Shadow Economy and Work in the Shadow: What Do We (Not) Know?", **IZA Discussion Paper**, No. 6423, Mart 2012; ss.61-64, <http://ssrn.com/abstract=2031951>, Erişim Tarihi: 22.11.2012.

Grafik 2’de dünyada farklı bölgelerde yer alan ülkelerde vergi kaçakçılığı asla kabul edilemez cevabına göre belirlenen vergi ahlâkı değerleri ile GSYİH yüzdesi olarak kayıtdışı ekonominin boyutları verilmiştir.

Grafikte her bir ülke için verilen ilk değerler vergi ahlakını, ikinci değerler ise kayıtdışı ekonominin büyüklüğünü göstermektedir. Grafikte yer alan ülkeler, “*eğer fırsatınız olsa vergilemede hile yapar mısınız?*” sorusuna verilen cevaplardan “asla kabul edilemez” cevabının yüzdesine göre vergi ahlakı en yüksek olan ülkeden en düşük olan ülkeye doğru sıralanmıştır. Vergi ahlakının düşüklüğü ile kayıtdışı ekonominin büyüklüğü arasındaki ilişkiyi bu grafik yardımı ile yorumlamak mümkündür.

Buna göre, Zambiya, Brezilya, Ukrayna ve Rusya’da vergi ahlakı düşük düzeydedir ve bu ülkelerde kayıtdışı ekonominin nispeten yüksek düzeyde gerçekleştiği görülmektedir. Düşük vergi ahlâkına sahip ülkeler, daha yüksek bir kayıtdışı ekonomiye sahip olma eğilimi göstermektedir. Bunun yanında Japonya, Kanada Şili, Amerika ve Çin’de yüksek bir vergi ahlakı ve düşük düzeyde bir kayıtdışı ekonominin olduğu görülmektedir. Genel olarak vergi ahlâkı ile kayıtdışı ekonominin boyutları arasında negatif bir ilişkinin mevcut olduğu görülmektedir.

Türkiye ve Güney Kore’de yüksek vergi ahlakı bulunmasına karşılık nispeten yüksek bir kayıtdışı ekonomi görülmektedir. Schneider ve Buehn tarafından yapılan ve kayıtdışı ekonominin boyutlarını etkileyen nedensel değişkenlerin ortalama nispi etkilerinin ele alındığı çalışmada⁸⁴, 38 OECD ülkesi için elde edilen bulgular EK’ler kısmındaki Tablo 1’de yer almaktadır. Buna göre Türkiye’de 1999-2010 yılları arasında vergi ahlakının kayıtdışı ekonomi üzerine ortalama göreceli etkisi %0.7, dolaylı vergilerin %31,4, serbest çalışma %41,4, şahsi gelir vergisi %4,9 olarak bulunmuştur. Türkiye’de kayıtdışı ekonominin boyutu üzerinde, vergi ahlakı dışındaki faktörlerin (vergi oranları, sosyal güvenlik katkılarının yükü vb.) daha etkili olduğu görülmektedir.

⁸⁴ Friedrich Schneider ve Andreas Buehn, “Shadow Economies in Highly Developed OECD Countries: What Are the Driving Forces?”, **IZA Working Paper Series**, No:6891, Ekim 2012, ss. 1-34, s.25. ftp.iza.org/dp6891.pdf, Erişim Tarihi: 22.12.2012.

3. DÜNYADA VERGİ AHLÂKININ DURUMU

Vergi ahlakının etkileyen unsurlar, ülkeler arasında farklılık göstermektedir. Ülkelerin farklı vergi ahlakına sahip olmasında toplumların kültürel farklılıkları yanı sıra, ülkedeki demografik faktörler ile güven ve ulusal onur unsurları ön plana çıkmaktadır.

Tablo 24: Dünya’da Vergi Ahlakını Şekillendiren Unsurlar (2005-2008)

	Dünya Geneli	Asya	Amerika	Afrika	Avrupa	Geçiş Ekonomileri	Türkiye
GENEL ORTALAMA DEĞERLER	%61,3(2,3)	%64,0(2,1)	%66,0(2,2)	%65,6(2,2)	% 53,5(2,5)	%52,0(2,7)	%80,5(1,3)
CİNSİYET							
Erkek	%59,5(2,4)	%62,7(2,2)	%64,1(2,2)	%65,0(2,3)	% 50,9(2,7)	%49,1(2,9)	%80,4(1,3)
Kadın	%62,9(2,3)	%65,2(2,1)	%67,7(2,1)	%66,1(2,2)	% 57,3(2,4)	%54,6(2,6)	%80,5(1,4)
YAŞ							
15-29	%57,2(2,5)	%61,1(2,3)	%60,3(2,4)	%61,7(2,4)	% 44,6(2,9)	%39,5(3,4)	%79,2(1,4)
30-49	%61,0(2,4)	%63,6(2,2)	%66,1(2,1)	%67,1(2,2)	% 52,1(2,6)	%49,6(2,8)	%79,5(1,3)
50+	%65,5(2,2)	%67,8(2,0)	%71,4(1,9)	%72,4(2,0)	% 60,9(2,2)	%62,3(2,2)	%85,6(1,2)
EĞİTİM DÜZEYİ							
Düşük	%63,1(2,3)	%65,8(2,1)	%65,9(2,3)	%65,4(2,2)	% 60,6(2,4)	%58,5(2,4)	%83,4(1,2)
Orta	%60,2(2,4)	%63,2(2,2)	%65,4(2,1)	%64,1(2,3)	% 52,9(2,6)	%49,0(2,9)	%79,2(1,4)
Yüksek	%58,8(2,4)	%65,4(2,2)	%64,5(2,1)	%65,7(2,3)	% 50,8(2,6)	%47,8(3,0)	%70,4(1,6)
DİNİ ALIŞKANLIKLAR							
Haftada birden fazla	%67,4(2,1)	%71,7(2,0)	%66,6(2,2)	%66,7(2,1)	% 66,5(2,2)	%64,4(2,2)	%84,8(1,2)
Ayda bir defa	%59,0(2,3)	%54,5(2,3)	%66,2(2,1)	%59,5(2,6)	% 55,4(2,5)	%54,5(2,6)	%77,9(1,3)
Asla/Uygulamada Asla	%59,3(2,4)	%66,8(2,1)	%64,0(2,2)	%66,0(2,4)	% 54,1(2,5)	%51,4(2,8)	%74,6(1,4)
MEDENİ DURUM							
Evli	%63,0(2,3)	%64,8(2,1)	%67,3(2,1)	%69,7(2,1)	% 56,2(2,4)	%54,3(2,6)	%81,8(1,3)
Bekâr	%57,2(2,5)	%59,6(2,3)	%62,4(2,3)	%60,9(2,4)	% 47,0(2,8)	%40,9(3,3)	%77,4(1,4)
ADALET SİSTEMİNE GÜVEN							
Çok Fazla Güveniyorum	%67,5(2,2)	%71,5(2,0)	%70,8(2,1)	%58,9(2,6)	% 61,0(2,1)	%60,2(2,5)	%88,9(1,2)
Hiç Güvenmiyorum	%60,2(2,6)	%60,7(2,5)	%69,7(2,2)	%58,9(2,5)	% 50,7(3,0)	%50,3(3,1)	%81,6(1,4)
PARLAMENTOYA GÜVEN							
Çok Fazla Güveniyorum	%68,3(2,2)	%73,3(2,0)	%71,1(2,1)	%64,7(2,4)	% 67,2(2,1)	%61,7(2,4)	%87,1(1,2)
Hiç Güvenmiyorum	%60,4(2,6)	%64,0(2,3)	%66,9(2,3)	%64,0(2,4)	% 53,0(2,9)	%50,5(3,0)	%86,3(1,3)
HÜKÜMETE GÜVEN							
Çok Fazla Güveniyorum	%70,5(2,1)	%72,9(2,0)	%73,8(2,0)	%66,5(2,4)	% 65,2(2,1)	%57,5(2,3)	%90,0(1,2)
Hiç Güvenmiyorum	%58,3(2,7)	%60,8(2,5)	%63,8(2,4)	%65,1(2,3)	% 54,3(2,9)	%54,2(2,8)	%81,9(1,4)
ULUSAL ONUR							
Çok Gurur Duyuyorum	%65,6(2,2)	%65,5(2,1)	%69,5(2,0)	%68,5(2,1)	% 61,2(2,3)	%62,2(2,2)	%81,8(1,3)
Hiç Gurur Duymuyorum	%49,0(3,2)	%61,8(2,5)	%40,8(3,8)	%56,1(3,2)	% 43,3(3,3)	%37,6(3,9)	%39,9(2,6)

Not: Tabloda yüzde ile ifade edilen değerler “Vergi kaçakçılığı asla kabul edilemez” cevabının yüzdesini, parantez içerisinde yer alan değerler ise ortalama vergi ahlakı değerini göstermektedir. Son Dünya Değerler Anketinde Geçiş Ülkelerine ait çok az veri bulunmasından dolayı tabloda 1999-2002 yıllarına ait WVS verileri kullanılmıştır.

Kaynak: Tabloda yer alan veriler, Dünya Değerler Anketi internet sitesinden (<http://www.worldvaluessurvey.org>) tarafımızca derlenmiştir.

2005-2007 yılları arasında dünya genelinde 58 ülkede 76,465 kişi üzerine uygulanan Dünya Değerler Anketi verileri yukarıda Tablo 24’de verilmektedir. Ülkeler ve kıtalararası karşılaştırmalarda bu tablodan yararlanılacaktır.

Bu kısımda, Dünya Değerler Anketi verilerine ve vergi ahlakı üzerine yapılan diğer çalışmalara göre, dünya genelinde vergi ahlakını etkileyen unsurlar üzerinde durulacaktır.

3.1. ASYA'DA VERGİ AHLAKI

Bu kısımda ilk olarak 1981-2007 yılları arasında Asya ülkelerinde vergi ahlakının genel görünümü hakkında bilgi verilecektir. Daha sonra Asya kıtasında farklı bölgelerde bulunan ülkeler bazında vergi ahlakının genel yapısı ve vergi ahlakının etkileyen unsurlar ele alınacaktır.

3.1.1. Asya'da Vergi Ahlakının Genel Görünümü

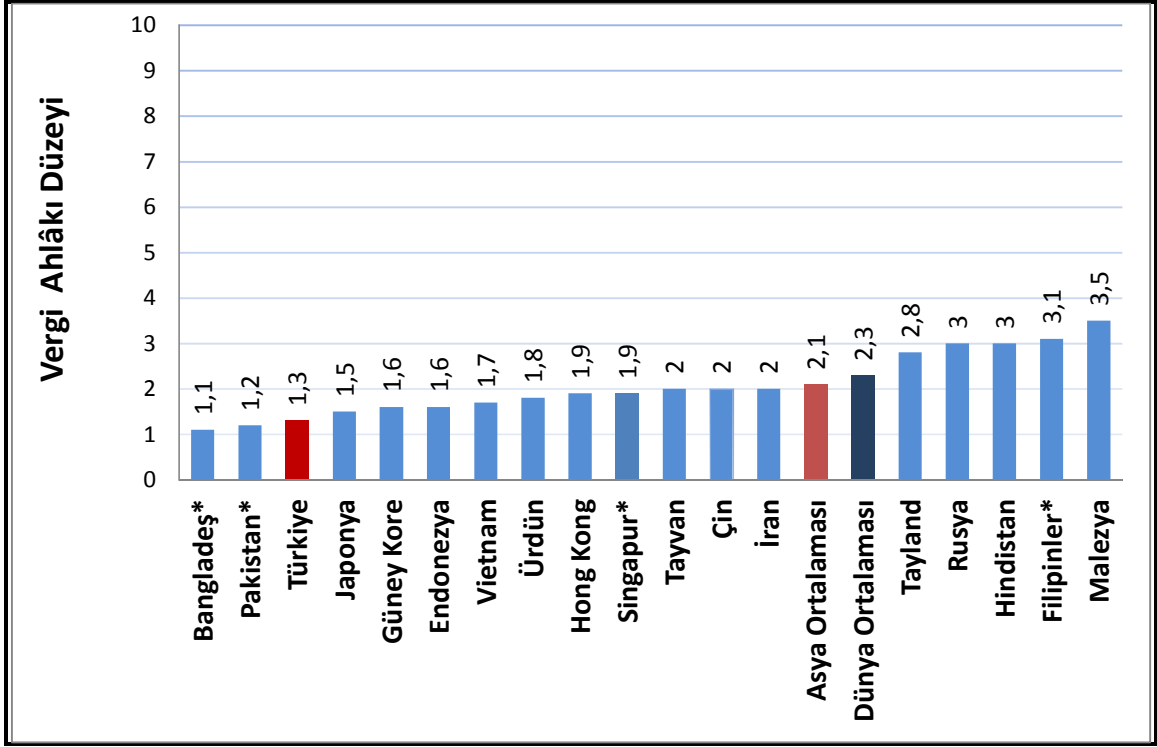
Asya ülkelerinin Grafik 3'de yer alan 2005-2007 Dünya Değerler Anketi verilerine göre bireylerin vergi kaçakçılığına güçlü şekilde karşı oldukları ve dünya ortalama vergi ahlakının üzerinde bir vergi ahlakına sahip olduğu görülmektedir. Asya ülkelerinde ortalama vergi ahlakı değerlerine göre yapılan sıralamada, vergi ahlakının en yüksek olduğu ilk üç ülke olarak Bangladeş, Pakistan ve Türkiye gelmektedir ve bu ülkelerin nüfusunun büyük çoğunluğu Müslüman olan ülkelerdir. Türkiye'de ortalama vergi ahlakı düzeyi 1,3 düzeyinde gerçekleşmiştir ve Asya ortalamasının çok üzerinde bir vergi ahlakı bulunmaktadır.

Asya ülkeleri arasında en düşük vergi ahlakı Malezya, Filipinler, Hindistan ve Rusya'da gerçekleşmiştir⁸⁵. Aşağıda Tablo 25'de görüleceği üzere, Malezya'da vergi kaçakçılığı asla kabul edilemez cevabı %26,9 ile en düşük seviyededir ve vergi ahlakı açısından da Asya ülkeleri arasında en düşük ülke olarak dikkati çekmektedir.

Hindistan'da ise vergi kaçakçılığı asla kabul edilemez cevabının %63,2 ile yüksek bir oranda gerçekleşmesine karşılık, ortalama vergi ahlakı ile değerlendirildiğinde Asya ülkeleri arasında üçüncü en düşük vergi ahlakına sahip ülke olduğu görülmektedir. Bu durum, Hindistan'da toplumun bir kısmının vergilemede hile yapmaya çok fazla karşı çıktığını ancak ülke genelinde ortalama vergi ahlakının düşük olduğunu göstermektedir.

⁸⁵ Filipinler, Singapur, Pakistan ve Bangladeş ülke verileri 2001-2002 yıllarına aittir. Bu ülkelere ait 2007 Dünya Değerler anketi verileri bulunmamaktadır.

Grafik 3: Asya Ülkelerinde Vergi Ahlakı (2005-2007)

Not: (*) işaretli olan Filipinler, Singapur, Pakistan ve Bangladeş ülke verileri 2001-2002 yıllarına aittir.

Kaynak: Tabloda yer alan veriler, Dünya Değerler Anketi internet sitesinden (<http://www.worldvaluessurvey.org>) tarafımızca derlenmiştir.

Asya'da her bir ülke bazında vergi ahlakının 1980-2007 yılları arası gelişimi ise Tablo 24'de verilmiştir. Dünya Değerler Anketi verilerine göre Türkiye'de vergi ahlakının ortalama skoru 1990 ve 2001 yıllarında 1,2 düzeyinden, 2007 yılında 1,3 düzeyine inmiştir ancak Türkiye'de vergi ahlakı yine de yüksek düzeydedir.

Çin ve Hindistan'da vergi ahlakının devamlı bir azalma gösterdiği görülmektedir. Çin'de 1990'da 1,5 olan vergi ahlakının ortalama skoru 2007'de 2,0 düzeyine, Hindistan'da ise 1990'da 1,5 olan vergi ahlakının ortalama skoru 2006'da 3,0 düzeyine inerek önemli bir düşüş göstermiştir. Japonya ve Güney Kore'de ise 1981-2007 yılları arasında vergi ahlak düzeyinin nispeten durağan değerlere sahip olduğu ve yüksek bir seviyede gerçekleştiği görülmektedir.

Rusya'da geçiş döneminin başında 2,9 düzeyinde olan vergi ahlakı, geçişin ilk yıllarında 3,2 düzeyine inmiştir. 1999 yılına gelindiğinde vergi ahlakı biraz artmış ve 3,1 düzeyinde gerçekleşmiştir. 2006 yılında ise 3,0 düzeyine yükseldiği görülmektedir ancak geçişin ilk başladığı duruma göre düşük bir vergi ahlakı görülmektedir. Bu durum, bir ülkede vergi ahlakının bir kez bozulduğunda, eski düzeyine gelmesinin uzun zaman aldığına işaret etmektedir.

Tablo 25: Asya Ülkelerinde Vergi Ahlakı (1981-2007)

Ülke	Yıl	Vergi Kaçakçılığı Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	Ortalama Vergi Ahlakı Değeri	Yıl	Vergi Kaçakçılığı Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	Ortalama Vergi Ahlakı Değeri	Yıl	Vergi Kaçakçılığı Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	Ortalama Vergi Ahlakı Değeri	Yıl	Vergi Kaçakçılığı Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	Ortalama Vergi Ahlakı Değeri	Yıl	Vergi Kaçakçılığı Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	Ortalama Vergi Ahlakı Değeri
Ürdün	1981	-	-	1990	-	-	1995	-	-	2001	83,8	1,6	2007	84,2	1,8
Japonya	1981	81,8	1,5	1990	81,9	1,5	1995	80,6	1,5	2000	83,5	1,5	2005	82,9	1,5
Türkiye	1981	-	-	1990	90,0	1,2	1995	-	-	2001	92,0	1,2	2007	80,5	1,3
Endonezya	1981	-	-	1990	-	-	1995	-	-	2001	79,5	1,5	2006	79,3	1,6
Vietnam	1981	-	-	1990	-	-	1995	-	-	2001	87,8	1,3	2006	76,9	1,7
Güney Kore	1982	76,4	1,6	1990	89,9	1,5	1996	71,6	1,8	2001	74,7	1,6	2005	74,2	1,6
İran	1981	-	-	1990	-	-	1995	-	-	2000	89,4	1,5	2007	65,1	2,0
Çin	1981	-	-	1990	81,3	1,5	1995	79,3	1,5	2001	77,1	1,6	2007	63,4	2,0
Hindistan	1981	-	-	1990	81,8	1,5	1995	77,0	1,6	2001	80,3	2,1	2006	63,2	3,0
Tayvan	1981	-	-	1990	-	-	1994	64,4	2,0	2001	-	-	2006	61,9	2,0
Hong Kong	1981	-	-	1990	-	-	1995	-	-	2001	-	-	2005	61,4	1,9
Rusya	1981	-	-	1990	53,0	2,9	1995	46,6	3,2	1999	45,6	3,1	2006	51,3	3,0
Tayland	1981	-	-	1990	-	-	1995	-	-	2001	-	-	2007	29,0	2,8
Malezya	1981	-	-	1990	-	-	1995	-	-	2001	-	-	2006	26,9	3,5
Bangladeş	1981	-	-	1990	-	-	1996	96,3	1,1	2002	98,5	1,1	2007	-	-
Pakistan	1981	-	-	1990	-	-	1995	-	-	2001	91,0	1,2	2007	-	-
Singapur	1981	-	-	1990	-	-	1995	-	-	2002	67,5	1,9	2007	-	-
Kırgızistan	1981	-	-	1990	-	-	1995	-	-	2003	58,0	2,7	2007	-	-
Filipinler	1981	-	-	1990	-	-	1996	38,2	3,0	2001	40,9	3,1	2007	-	-

Kaynak: Tabloda yer alan veriler, Dünya Değerler Anketi internet sitesinden (<http://www.worldvaluessurvey.org>) tarafımızca derlenmiştir.

Genel olarak Asya’da 2005-2007 yılları arasında elde edilen verilere göre vergi ahlakını şekillendiren unsurların sahip olduğu değerler aşağıda Tablo 26’de verilmiştir. Asya’da vergi ahlakının ortalama değeri 2,1 düzeyindedir. Tüm dünya genelinde vergi ahlakı değerlerinin yer aldığı Tablo 24 ile karşılaştırıldığında, Asya ülkelerinde daha yüksek bir vergi ahlakı seviyesinin olduğu görülmektedir.

Asya’da vergi ahlakı ortalama değerinin kadınlarda 2,1, erkeklerde ise 2,2 düzeyinde gerçekleştiği görülmektedir. Vergi kaçakçılığına erkeklere oranla kadınların daha fazla karşı çıktıkları ancak bu farkın çok fazla olmadığı görülmektedir. Asya ülkelerinde elde edilen sonuçların dünya genelindeki bulgularla uyduğu ve kadın ve erkeklerin vergi ahlakları arasında belirgin bir farkın ortaya çıkmadığı görülmektedir.

Asya ülkelerinde bireylerin yaşı arttıkça vergi ahlakının ortalama değeri düşmektedir yani insanlar yaşlandıkça vergi kaçırmaya karşı çıkma oranları yaş arttıkça artmakta ve vergi ahlak düzeyi yükselmektedir. Özellikle en genç yaş grubu ile en yaşlı yaş grubu arasında belirgin bir fark gözükmemektedir. En genç yaş grubunun “eğer fırsatınız olsa vergilemede hile yapar mısınız?” sorusuna verdiği cevaplardan asla kabul edilemez cevabının yüzdesi % 61,1 düzeyinde bulunmasına karşılık, en yaşlı grupta bu oran %67,8 düzeyine çıkmaktadır. Asya ülkelerinde vergi ahlakı ile bireylerin yaşı arasındaki ilişkinin, dünya genelinde ki bulgularla uyduğu görülmektedir.

Asya’da vergi kaçakçılığına olan karşıtlık eğitim seviyesi arttıkça biraz azalmaktadır ancak bu farkın çok fazla olmadığı görülmektedir. En düşük eğitimli grubun vergi ahlakının ortalama değeri 2,1, en yüksek eğitimli grubun ise 2,2 düzeyinde gerçekleşmiştir. Genel olarak Asya ülkelerinde vergi ahlakı ile eğitim düzeyi arasında güçlü bir ilişkinin olmadığı görülmektedir.

Asya’da dini hizmetlere daha çok katılım gösteren kişilerin, vergilemede daha az hile yaptıkları sonucuna varılmıştır. Haftada bir defadan fazla dini ibadete gidenlerin vergi kaçakçılığını asla kabul etmeme yüzdesi %71,7 düzeyinde olmasına karşılık, dini hizmetlere hiç katılım göstermeyen bireylerin vergi kaçakçılığını asla kabul etmeme yüzdesinin %66,8 düzeyine indiği görülmektedir.

Dünya Değerler Anketi verilerine göre evli ve bekâr bireylerin vergi ahlakı tutumları arasında belirgin farklılık göze çarpmaktadır ve Asya ülkelerinde bekâr bireylere oranla evli kişilerin vergi kaçakçılığına daha fazla karşı çıktıkları görülmektedir. Evli bireylerin ortalama vergi ahlakı değeri 2,1, bekâr bireylerin ise 2,3 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Tablo 26: Asya’da Vergi Ahlakını Şekillendiren Unsurlar (2005-2007)

	Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	Genel Ortalama Değer
VERGİ AHLAKI ORTALAMA DEĞERİ	%64,0	2,1
CİNSİYET		
Erkek	%62,7	2,2
Kadın	%65,2	2,1
YAŞ		
15-29	%61,1	2,3
30-49	%63,6	2,2
50+	%67,8	2,0
EĞİTİM DÜZEYİ		
Düşük	%65,8	2,1
Orta	%63,2	2,2
Yüksek	%65,4	2,2
DİNİ ALIŞKANLIKLAR		
Haftada birden fazla	%71,7	2,0
Ayda bir defa	%54,5	2,3
Asla/Uygulamada Asla	%66,8	2,1
MEDENİ DURUM		
Evli	%64,8	2,1
Bekâr	%59,6	2,3
ADALET SİSTEMİNE GÜVEN		
Çok Fazla Güveniyorum	%71,5	2,0
Hiç Güvenmiyorum	%60,7	2,5
PARLAMENTOYA GÜVEN		
Çok Fazla Güveniyorum	%73,3	2,0
Hiç Güvenmiyorum	%64,0	2,3
HÜKÜMETE GÜVEN		
Çok Fazla Güveniyorum	%72,9	2,0
Hiç Güvenmiyorum	%60,8	2,5
ULUSAL ONUR		
Çok Gurur Duyuyorum	%65,5	2,1
Hiç Gurur Duymuyorum	%61,8	2,5

Not: Tablodaki değerler, Dünya Değerler Anketinde yer alan ve Tablo 25’de bulunan Asya ülkelerinin tamamını kapsamaktadır.

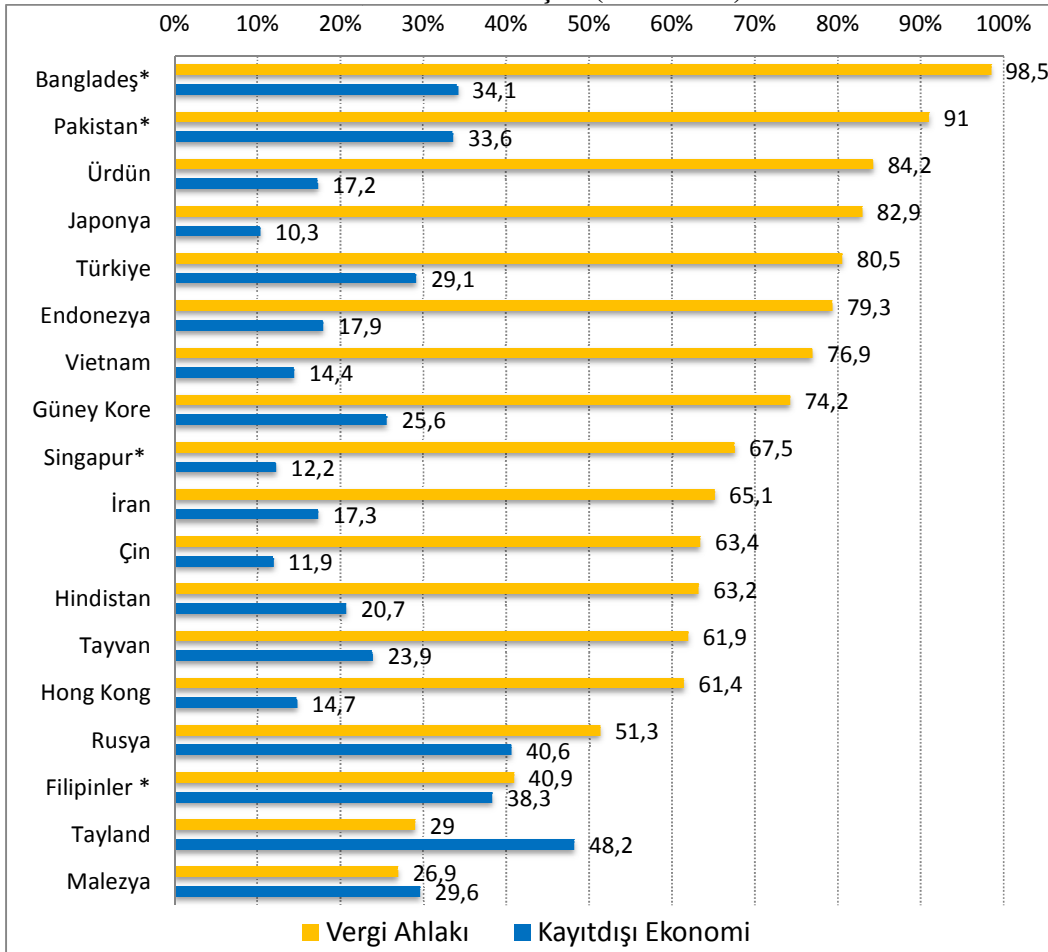
Kaynak:Tabloda yer alan veriler, Dünya Değerler Anketi internet sitesinden (<http://www.worldvaluessurvey.org>) tarafımızca derlenmiştir.

Asya ülkelerinde güven unsuru ve ulusal onur, vergi ahlakını arttırmanın ve sürdürmenin temel belirleyicileri olarak gözükmektedir. Asya’da parlamentoya, hükümete ve yasal sisteme güvenin artması vergi uyumunu önemli ölçüde arttırmaktadır ve bireyler vergilemede daha az hile yapmalarına yol açmaktadır⁸⁶. Parlamento, hükümete ve yasal sisteme oldukça fazla güven duyduğunu ifade eden bireylerin vergi ahlakının ortalama değeri 2,0 düzeyinde bulunmasına karşılık, hiç güven duymayan bireylerde 2,3 ile 2,5 düzeyine çıkmakta ve vergi ahlakı önemli bir azalma göstermektedir.

⁸⁶ Benno Torgler, “Tax Morale in Asian Countries”, **Crema Working Paper** No:2004-02, 2004, s.2; <http://www.crema-research.ch/papers/2004-02.pdf>, Erişim Tarihi: 21.11.2010.

Asya’da ulusal gurur duygusunun fazla olduğunu ifade eden bireylerin, hiç gurur duymadığını ifade eden bireylere göre vergilemede daha az hile yaptıkları sonucuna varılmıştır. Asya’da ulusal gurur düzeyi çok fazla olan bireylerin vergi ahlakının ortalama değeri 2,1 düzeyinde bulunmasına karşılık, hiç gurur duymadığını ifade eden bireylerde bu oran 2,5 düzeyine çıkmakta ve vergi ahlakı önemli ölçüde azalmaktadır. Asya ülkelerinde bulunan sonuçlar, ülkesi ile gurur duyan bir bireyin daha yüksek vergi ahlakına sahip olacağı yönündeki genel teori ile uyum göstermektedir.

Grafik 4: Asya Ülkelerinde Vergi Ahlakı ile Kayıtdışı Ekonominin Boyutu Arasındaki İlişki (2005-2007)

Not: (*) işareti olan Filipinler, Singapur, Pakistan ve Bangladeş ülke verileri 2001-2002 yıllarına aittir.

Kaynak: Vergi ahlâkı değerleri Dünya Değerler Anketi internet sitesinden (<http://www.worldvaluessurvey.org>) tarafımızca derlenmiştir. Kayıtdışı ekonomi verileri için Bkz: Friedrich Schneider, “The Shadow Economy and Work in the Shadow: What Do We (Not) Know?”, **IZA Discussion Paper**, No. 6423, March 2012; ss.61-64, <http://ssrn.com/abstract=2031951>

Bir ülkedeki vergi ahlak düzeyi, kayıtdışı ekonominin büyüklüğü üzerinde önemli bir etkiye sahiptir ve vergi ahlakı ile kayıtdışı ekonominin boyutları arasında negatif ilişki bulunmaktadır. Asya ülkelerinde vergi ahlakının kayıtdışı ekonominin büyüklüğü üzerine etkisi yukarıda Grafik 4'te verilmiştir.

Grafikte yer alan ülkeler “eğer fırsatınız olsa vergilemede hile yapar mısınız?” sorusuna verdiği cevaplardan asla kabul edilemez cevabının yüzdesine göre büyükten küçüğe doğru sıralanmıştır. 2005-2007 yılları arasında vergi ahlakı düzeyi ile resmi GSYİH'nin yüzdesi olarak kayıtdışı ekonominin büyüklüğü arasındaki negatif bir ilişki olduğu görülmektedir. Genel olarak düşük vergi ahlakına sahip ülkelerde kayıtdışı ekonominin boyutu artma eğilimi göstermektedir.

Asya ülkeleri arasında vergi ahlak düzeyi en düşük olan Malezya, Tayland, Filipinler ve Rusya'da resmi GSYİH'nin yüzdesi olarak kayıtdışı ekonominin çok yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Tayland, Asya ülkeleri arasında en düşük vergi ahlakına sahip ikinci ülkedir ve ayrıca kayıtdışı ekonominin en yüksek olduğu ülke olarak göze çarpmaktadır. Bunun yanında Japonya ve Çin'de yüksek bir vergi ahlakı ve düşük düzeyde bir kayıtdışı ekonominin olduğu görülmektedir.

Türkiye'de ve Güney Kore'de vergi ahlakı yüksek olmakla birlikte, kayıtdışı ekonomi düzeyinin de yüksek olduğu görülmektedir. Asya ülkeleri arasında en yüksek vergi ahlakına sahip ülkeler olan Bangladeş ve Pakistan'da nispeten çok yüksek bir kayıtdışı ekonomi görülmekte ve bu durum vergi ahlakı düzeyi ile kayıtdışı ekonominin büyüklüğü arasında negatif bir ilişki olduğu yönündeki genel teori ile çelişki oluşturmaktadır.

1960'lardan sonra Asya'da yaşanan hızlı bir büyüme süreci, 1997 yılı krizi ile çöküşe yol açmıştır. Bu krizden sonra birçok ülkede yapısal reformlar gerçekleştirilmiş ve bazı ülkeler genişletici maliye politikaları uygulamaya başlamıştır. Doğu Asya ülkeleri nispeten dengeli yapısal reformları birçok yıl başarı ile uygulamış ve bu reformlar iş dünyası ile yakın bir çizgide gerçekleştirilmiştir. Genel olarak Asya ülkelerinde modern bir vergi sistemi bulunmaktadır ancak vergi idaresinin yolsuzluğu genel bir fenomendir⁸⁷.

Karşılaştırma yapıldığında genel olarak Asya'da vergi ahlakı düzeyi diğer kıtalardan ve Geçiş Ülkelerinden ülkelerinden daha yüksek çıkmaktadır ve bu durum

⁸⁷ Benno Torgler, “Tax Morale in Asian Countries”, **Crema Working Paper** No:2004-02, 2004, s.3; <http://www.crema-research.ch/papers/2004-02.pdf>, Erişim Tarihi: 21.11.2010.

kültürel farklılıkların vergi ahlakı üzerindeki etkilerine işaret etmektedir. Bazı yazarlar sosyal normlara verilen değerin Asya’da daha yüksek olduğunu belirtmişlerdir. Helliwell⁸⁸, Asya’daki ve özellikle Güneydoğu Asya’daki kalkınma başarısının, modern dünyanın herhangi bir yerinde olduğundan daha sıkı ve sağlam sosyal kurumların olmasında yattığını ifade etmiştir. Bunun yanı sıra Asya’da demokrasi yanlısı tutumlardaki artışın vergi ahlakını arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Yüksek demokrasi seviyesi devlet faaliyetlerinin daha şeffaf olmasına, mükellef ile devlet arasındaki asimetrik bilginin azalmasına ve vergi ahlakının artmasına yol açmaktadır⁸⁹

3.1.2. Batı ve Güney Asya Ülkelerinde Vergi Ahlakı

Genel olarak Batı ve Güney Asya ülkelerinde vergi ahlakını şekillendiren unsurlara aşağıda Tablo 27’de yer verilmiştir. Batı ve Güney Asya ülkelerinde kadın ve erkeklerin vergi ahlakının ortalama değerleri birbirine yakın çıkmakla birlikte, sadece Türkiye’de erkeklerin vergi ahlak düzeyinin kadınlardan daha fazla olduğu görülmektedir. Dünya Değerler Anketi verilerine göre Pakistan dışında ki diğer ele alınan Batı ve Güney Asya ülkelerinde, evli ve bekâr bireylerin vergi ahlakı tutumları arasında belirgin farklılık göze çarpmaktadır ve evli kişilerin vergi kaçakçılığına daha fazla karşı çıktıkları görülmektedir.

Türkiye, İran ve Ürdün’de bireylerin yaşı arttıkça vergi ahlakı ortalama skorlarının önemli oranda arttığı görülmektedir. Buna karşılık Bangladeş ve Pakistan’da vergi ahlakı üzerinde bireylerin yaşının etkisi istatistiksel olarak çok fazla önem arz etmemektedir. Hindistan’da ise en yaşlı grubun vergi ahlakının, daha genç yaş gruplarına göre daha düşük olduğu görülmektedir. Hindistan’da en genç yaş grubunun “eğer fırsatınız olsa vergilemede hile yapar mısınız?” sorusuna verdiği cevaplardan asla kabul edilemez cevabının yüzdesi % 63,5 düzeyinde bulunmasına karşılık, en yaşlı grupta bu oranın %62,78 düzeyine indiği görülmektedir. Hindistan’da vergi ahlak düzeyinin düşük olmasında, Gelir Vergisi Teşkilatı’nda yolsuzluğun yaygınlığı ve vergi prosedürünün

⁸⁸ John. F. Helliwell, “Economic Growth and Social Capital in Asia”, **NBER Working Paper Series** No. 5470, Şubat 1996., s.13. <http://www.nber.org/papers/w5470>, Erişim Tarihi: 22.11.2010.

⁸⁹ Benno Torgler, “Tax Morale in Asian Countries”, **Crema Working Paper** No:2004-02, 2004, s.27; <http://www.crema-research.ch/papers/2004-02.pdf>. Erişim Tarihi: 22.10.2010.

mükelleflere yüksek uyum maliyetleri yüklemesi önemli rol oynamaktadır⁹⁰. Schneider vd., raporuna göre Hindistan’da kayıtdışı ekonomi çok hızlı bir şekilde yükselmiş ve 1961-1962 yıllarında GSYİH’nın %8,99’undan 1997-1998’de %23,19’a çıkmıştır ve aynı dönemde vergi ahlakı azalmıştır⁹¹.

Batı ve Güney Asya ülkelerinden sadece Türkiye’de vergi kaçakçılığına olan karşılık eğitim seviyesi arttıkça istatistiksel olarak önemli derecede azalmaktadır. Yani bireylerin eğitim seviyesi arttıkça vergi kaçakçılığına olan tepkisi azalmaktadır. En düşük eğitilmiş grubun vergi ahlakının ortalama değeri 1,2, en yüksek eğitilmiş grubun ise 1,6 düzeyinde gerçekleşmiştir. İran, Ürdün ve Hindistan’da ise bireylerin eğitim seviyesi arttıkça, ortalama vergi ahlakının arttığı görülmektedir. Bangladeş ve Pakistan’da eğitim düzeyinin vergi ahlakını çok fazla etkilemediği görülmektedir.

Dini hizmetlere katılımın vergi ahlakı üzerine etkisine bakıldığında, Türkiye, İran ve Ürdün’de dini hizmetlere daha çok katılım gösteren kişilerin, belirgin derecede vergilemede daha az hile yaptıkları sonucuna varılmıştır. Buna karşılık Hindistan ve Pakistan’da dini hizmetlere katılım ile vergi ahlakı arasında bir ilişkiye rastlanmamıştır. Torgler yaptığı çalışmada, Hindistan’da Müslümanların vergi ahlakının Hindu’lardan daha yüksek düzeyde olduğu, Hristiyanların vergi ahlakının ise Hindu’lardan daha düşük seviyede bulunduğu sonucuna varmıştır. Torgler’e göre Müslümanların vergi ahlakının Hindulardan daha fazla olması, bu kesimlerin ekonomik durumları ile de ilgilidir. Daha iyi ekonomik şartlara sahip olma vergi ahlakını azaltmaktadır⁹².

⁹⁰ Bkz. Arindam Das-Gupta ve Dilip Mookherjee, “Reforming Indian Income Tax Enforcement”, **IED Discussion Paper Series**, No. 52, Boston University, Boston, 1995. <http://ideas.repec.org/p/fth/bosecd/52.html>, Erişim Tarihi: 13.10.2009.

⁹¹ Friedrich Schneider, Kausik Chaudhuri ve Sumana Chatterjee, “The Size and Development of the Indian Shadow Economy and a Comparison with other 18 Countries: An Empirical Investigation”, **Johannes Kepler University Working Paper**, No. 0302, Linz, Nisan 2003, s.11. <http://www.economics.uni-linz.ac.at/papers/2003/wp0302.pdf>. Erişim Tarihi: 22.10.2010.

⁹² Benno Torgler, “Tax Morale in Asian Countries”, **Crema Working Paper** No:2004-02, 2004, ss18-20; <http://www.crema-research.ch/papers/2004-02.pdf>

Tablo 27: Batı ve Güney Asya Ülkelerinde Vergi Ahlâkını Şekillendiren Unsurlar

	Türkiye (2007)	İran (2007)	Ürdün (2007)	Hindistan (2006)	Pakistan (2001)	Bangladeş (2002)
VERGİ AHLAKI ORTALAMA DEĞERİ	1,3	2,0	1,8	3,0	1,2	1,1
CİNSİYET						
Erkek	%80,4(1,3)	%64,5(2,0)	%84,8(1,9)	%61,8(3,1)	%91,4(1,2)	%97,7(1,1)
Kadın	%80,5(1,4)	%65,5(2,0)	%83,7(1,8)	%65,1(2,9)	%90,6(1,2)	%99,4(1,0)
YAŞ						
15-29	%79,2(1,4)	%61,8(2,2)	%80,4(2,0)	%63,5(3,0)	%91,0(1,2)	%97,5(1,1)
30-49	%79,5(1,3)	%66,9(1,9)	%85,1(1,8)	%63,3(3,0)	%88,9(1,2)	%99,3(1,0)
50+	%85,6(1,2)	%72,1(1,7)	%88,9(1,6)	%62,7(3,1)	%97,1(1,1)	%97,9(1,0)
EĞİTİM DÜZEYİ						
Düşük	%83,4(1,2)	%65,8(2,0)	%84,4(1,8)	%61,1(3,1)	%91,0(1,2)	%99,1(1,0)
Orta	%79,2(1,4)	%62,4(2,2)	%84,1(2,0)	%62,0(3,2)	%92,4(1,1)	%98,3(1,1)
Yüksek	%70,4(1,6)	%65,4(1,9)	%84,2(1,7)	%68,4(2,9)	%88,2(1,2)	%96,9(1,1)
DİNİ ALIŞKANLIKLAR						
Haftada birden fazla	%84,8(1,2)	%68,7(1,9)	%84,7(1,8)	%62,4(3,1)	%91,1(1,2)	%99,3(1,0)
Ayda bir defa	%77,9(1,3)	%62,1(1,9)	%0,0 (0,0)	%61,7(3,0)	%93,1(1,2)	%95,8(1,1)
Asla/Uygulamada Asla	%74,6(1,4)	%62,0(2,2)	%76,7(2,4)	%66,2(3,1)	%0,0 (0,0)	%96,4(1,2)
MEDENİ DURUM						
Evli	%81,8(1,3)	%67,0(2,0)	%85,8(1,7)	%64,7(3,0)	%91,2(1,2)	%99,1(1,0)
Bekâr	%77,4(1,4)	%60,8(2,2)	%79,4(2,1)	%58,8(3,1)	%91,0(1,2)	%96,2(1,2)
ADALET SİSTEMİNE GÜVEN						
Çok Fazla Güveniyorum	%88,9(1,2)	%76,5(1,6)	%82,2(2,0)	%62,5(3,1)	-	%96,7(1,1)
Hiç Güvenmiyorum	%81,6(1,4)	%68,8(2,2)	%77,0(2,5)	%60,5(3,5)	-	%96,1(1,1)
PARLAMENTOYA GÜVEN						
Çok Fazla Güveniyorum	%87,1(1,2)	%79,1(1,7)	%83,0(2,0)	%62,9(3,0)	%89,9(1,2)	%98,7(1,1)
Hiç Güvenmiyorum	%86,3(1,3)	%68,9(2,1)	%80,4(1,9)	%55,0(3,4)	%87,6(1,2)	%86,2(1,4)
HÜKÜMETE GÜVEN						
Çok Fazla Güveniyorum	%90,0(1,2)	%73,8(1,8)	%82,4(1,9)	%62,0(3,0)	%91,4(1,2)	%98,4(1,1)
Hiç Güvenmiyorum	%81,9(1,4)	%67,1(2,3)	%72,8(2,6)	%60,8(3,3)	%93,8(1,1)	%88,0(1,4)
ULUSAL ONUR						
Çok Gurur Duyuyorum	%81,8(1,3)	%69,3(1,9)	%83,6(1,9)	%66,0(3,0)	%91,8(1,2)	%97,7(1,1)
Hiç Gurur Duymuyorum	%39,9(2,6)	%66,7(2,2)	%0,0 (0,0)	%44,4(4,2)	%71,4(1,6)	%88,9(1,1)

Not: Tabloda yüzde ile ifade edilen değerler “Vergi kaçakçılığı asla kabul edilemez” cevabının yüzdesini, parantez içerisinde yer alan değerler ise ortalama vergi ahlâkı değerini göstermektedir.

Kaynak:Tabloda yer alan veriler, Dünya Değerler Anketi internet sitesinden (<http://www.worldvaluessurvey.org>) tarafımızca derlenmiştir.

Batı ve Güney Asya Ülkelerinde güven unsuru ve ulusal onur, vergi ahlakını belirgin düzeyde etkilemektedir. Vergi ahlakı değerinin düşük olduğu Hindistan’da hükümete çok fazla güven duyan ve hiç güven duymayan bireylerin vergi ahlak düzeyleri arasında çok az fark gözlemlenmiştir. Hindistan’da güven unsuruna göre vergi ahlakı değerleri Asya ortalamasının altında seyretmektedir. Türkiye’de ise hükümete çok fazla güvendiğini ifade eden bireylerin vergi kaçakçılığını asla kabul etmeme yüzdesi, adalet

sistemine ve parlamentoya duyulan güvenden daha yüksek çıkmıştır. Bangladeş’de adalet sistemine hiç güven duymayanlar ile çok güven duyan bireylerin vergi ahlak düzeyleri birbirine çok yakın çıkmıştır. Bu durum, Bangladeş’te adalet sistemine duyulan güvenin vergi ahlakını belirlemede çok etkili olmadığını göstermektedir.

Batı ve Güney Asya Ülkeleri içerisinde ulusal gurur duygusunun vergi ahlakı üzerine etkisine bakıldığında, Türkiye’de çok fazla gurur duyduğunu ifade eden bireylerin, hiç gurur duymadığını ifade eden bireylere göre vergilemede daha az hile yaptıkları ve vergi ahlakının iki kat daha yüksek çıktığı sonucuna varılmıştır. Türkiye’de ulaşılan bu sonuç, ülkesi ile gurur duyan bir bireyin daha yüksek vergi ahlakına sahip olacağı yönündeki genel teori ile uyum göstermektedir. Bangladeş’de ise ulusal gurur duygusunun vergi ahlakı üzerine çok fazla etkisi olmadığı sonucuna varılmaktadır. Ulusal gurur düzeyi çok fazla olanlar ile hiç gurur duymayan bireylerin ortalama vergi ahlakı düzeyi aynı çıkmaktadır. Hindistan’da ise ülkesi ile gurur duyan bir bireyin daha yüksek vergi ahlakına sahip olmasına karşılık, ortalama vergi ahlakı düzeyi Asya ve Dünya ortalamasının çok altında çıkmaktadır.

McGee ve Ardakani tarafından Tahran Ekonomi Bilimleri Okulu’nda ki muhasebe master öğrencilerine yapılan anket çalışmasında, İran’da vergi kaçakçılığını etkileyen faktörler ölçülmüştür⁹³. Bu çalışmada 1944 yılında Katolik rahip Martin Crowe tarafından yazılmış olan doktora tezinde⁹⁴, 500 yıllık teorik ve psikolojik vergi kaçakçılığı etiği literatürünü inceleyerek İngilizce olarak literatüre soktuğu ve kullandığı 15 önermeye, McGee tarafından üç güncel önerme eklenmiştir. Bu önermelerin tümü aşağıda verilmektedir.

- Eğer vergi oranları çok yüksek ise, vergi kaçırmak etikdir.
- Vergi oranları çok yüksek olmasa bile vergi kaçırmak (devletin bireylerden bu kadar vergi almaya hakkı olmadığından dolayı) etikdir.
- Vergi sistemi adaletsiz ise vergi kaçırma etikdir.
- Eğer toplanan paraların büyük bir kısmı israf ediliyor ise vergi kaçırmak etikdir.
- Eğer toplanan paraların çoğunluğu akıllıca harcanıyorsa vergi kaçırmak etikdir.

⁹³ Robert W. McGee ve Mahdi Nazemi Ardakani, “The Ethics of Tax Evasion: A Case Study of Opinion in Iran”, **Florida International University Working Paper**, 4 Ocak 2009, <http://ssrn.com/abstract=1323059> Erişim Tarihi: 23.02.2012.

⁹⁴ Martin T. Crowe, **The Moral Obligation of Paying Just Taxes**, The Catholic University of America Press, No. 84, Washington, 1944.

- Eğer toplanan paraların büyük bir kısmı ahlaken beğenilmeyen projelere harcanıyorsa vergi kaçırmak etikdir.
- Eğer toplanan paraların büyük bir kısmı uygun projelere harcanıyorsa vergi kaçırmak etikdir.
- Eğer toplanan paraların büyük bir kısmı bana faydası olmayan projelere harcanıyorsa vergi kaçırmak etikdir.
- Eğer toplanan paraların büyük bir kısmı bana faydası olan projelere harcanıyorsa vergi kaçırmak etikdir.
- Eğer herkes vergi kaçırıyor ise vergi kaçırmak etikdir.
- Eğer toplanan paraların önemli bir kısmı rüşvetçi politikacılara ya da onların aile ve arkadaşlarının cebine giriyorsa vergi kaçırmak etikdir.
- Eğer yakalanma olasılığı düşükse vergi kaçırmak etikdir.
- Eğer gelirin bir kısmı adaletsiz olduğunu düşündüğümüz bir savaşı desteklemeye gidiyorsa vergi kaçırmak etikdir.
- Eğer ödemeye gücüm yetmiyorsa vergi kaçırmak etikdir.
- Eğer ben daha az ödediğim için diğerlerinin daha fazla ödemek zorunda kalacağı bir durumda vergi kaçırmak etikdir.
- Eğer 1940 yılında Nazi Almanyası'nda yaşayan bir Yahudi olsanız bile vergi kaçırmak etikdir.
- Eğer devlet din, ırk ve etnik kimliğinizden dolayı sizi karşı ayrımcılığa maruz bırakıyorsa vergi kaçırmak etikdir.
- Eğer devlet bireyleri politik görüşlerinden dolayı hapsediyorsa vergi kaçırmak etikdir.

Mevcut çalışmaya 93 erkek 38 kadın olmak üzere toplam 131 kişi katılmış ve 18 önermeye verilen cevaplar yedili likert ölçeği kullanılarak 1 ile 7 arasında puan verilerek değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. 1 skoru tamamen katılıyorum, 7 skoru ise tamamen katılmamayı ifade etmektedir.

Araştırmada ortalama skor 5.06 çıkmıştır. Hiçbir önermeye 7 puan verilmemiştir. Yani bu durum, vergi kaçakçılığının bazı durumlarda haklı gösterildiğini ifade etmektedir⁹⁵. Çalışmada kadınlar vergi kaçakçılığına erkeklerden daha fazla karşı çıkmışlardır. Kadınların ortalama skoru 5.04, erkeklerde ise 5.09 çıkmıştır. Beklentinin aksine kadın erkek skorları arasında önemli bir fark ortaya çıkmamıştır⁹⁶ ve bu bulgu, İran'da Dünya Değerler Anketi verilerinde elde edilen değerler ile uyum göstermektedir.

Aşağıdaki Tablo 28'de vergi kaçakçılığının haklı gösteren ve vergi kaçakçılığına en fazla karşı çıkılan dört ifadeye yer verilmiştir.

⁹⁵ McGee ve Ardakani, a.g.m., s.2.

⁹⁶ McGee ve Ardakani, a.g.m., s.9.

Tablo 28: İnan'da Vergi Kaçakçılığını Etkileyen Unsurlar

SIRALAMA	İFADE	SKOR
1	Vergi sistemi adaletsiz ise vergi kaçırma etiktir.	3.58
2	Eğer toplanan paraların önemli bir kısmı rüşvetçi politikacılara ya da onların aile ve arkadaşlarının cebine giriyorsa vergi kaçırma etiktir.	3.64
3	Eğer gelirin bir kısmı adaletsiz olduğunu düşündüğümüz bir savaşı desteklemeye gidiyorsa vergi kaçırma etiktir.	3.67
4	Eğer toplanan paraların büyük bir kısmı israf ediliyor ise vergi kaçırma etiktir.	4.15
15	Eğer toplanan paraların büyük bir kısmı bana faydası olmayan projelere harcanıyorsa vergi kaçırma etiktir.	5.93
16	Eğer toplanan paraların çoğunluğu akıllıca harcanıyorsa vergi kaçırma etiktir.	6.09
17	Eğer toplanan paraların büyük bir kısmı uygun projelere harcanıyorsa vergi kaçırma etiktir.	6.41
18	Eğer toplanan paraların büyük bir kısmı bana faydası olan projelere harcanıyorsa vergi kaçırma etiktir.	6.45

Kaynak: Robert W. McGee ve Mahdi Nazemi Ardakani, "The Ethics of Tax Evasion: A Case Study of Opinion in Iran", **Florida International University Working Paper**, 4 Ocak 2009, s.8; <http://ssrn.com/abstract=1323059> Erişim Tarihi: 23.02.2012.

Çalışmaya göre katılımcılar, vergi sisteminin adil olmadığı durumda vergi kaçırmayı daha çok etik bulmaktadırlar. Vergi kaçakçılığını haklı çıkaran ikinci güçlü argüman ise toplanan paraların önemli bir kısmı rüşvetçi politikacılara ya da onların aile ve arkadaşlarının cebine girmesi önermesi olmuştur. Üçüncü en güçlü önermeyi ise, haksız bir savaşın devlete tarafından desteklenmesi durumu oluşturmaktadır. Vergi kaçakçılığına karşı çıkılan en güçlü önermeler ise, toplanan paraların bireye faydalı projelere harcanması, toplanan paranın büyük kısmının doğru projelere harcanması ve toplanan paranın akıllıca harcanması durumunda ortaya çıkmıştır.

3.1.3. Doğu ve Güneydoğu Asya Ülkelerinde Vergi Ahlakı

Doğu ve Güneydoğu Asya ülkelerinde vergi ahlakını şekillendiren unsurların sahip olduğu değerler aşağıda Tablo 29'da verilmiştir. Cinsiyete göre Doğu ve Güneydoğu Asya ülkelerinden Güney Kore ve Çin'de kadın ve erkeklerin vergi ahlakının ortalama değerleri birbirine yakın çıkmakla birlikte, diğer ülkelerde kadınlar vergi kaçırmaya daha çok karşı durmaktadırlar. Dünya Değerler Anketi verilerine göre Endonezya ve Malezya dışında ki diğer ele alınan Doğu ve Güneydoğu Asya ülkelerinde, evli ve bekâr bireylerin vergi ahlakı tutumları arasında belirgin farklılık göze çarpmaktadır ve evli kişilerin vergi kaçakçılığına daha fazla karşı çıktıkları görülmektedir. Endonezya'da ise bekâr bireylerin vergi ahlak düzeyinin daha yüksek olduğu görülmektedir.

Doğu ve Güneydoğu Asya ülkelerinde vergi ahlakı ortalama skorları, bireylerin yaşı arttıkça düşmektedir yani insanlar yaşlandıkça vergi kaçırmaya karşı çıkma oranları artmaktadır. Eğitim düzeyinin vergi ahlakı ile ilişkisine bakıldığında ise, Japonya'da eğitim düzeyi ile vergi ahlakı arasında bir ilişki görülmemektedir. En düşük eğitilmiş grup ile en yüksek eğitilmiş grubun vergi ahlakının ortalama değeri 1,5 düzeyinde gerçekleşmiştir. Filipinler ve Endonezya'da ise eğitim düzeyi arttıkça vergi ahlakının arttığı görülmektedir. Çin, Güney Kore ve Malezya'da ise genel teoriye uygun olarak vergi kaçırmaya olan karşıtlık seviyesi, eğitim seviyesi arttıkça azalma göstermektedir.

Dini hizmetlere katılımın vergi ahlakı üzerine etkisine bakıldığında, Japonya, Endonezya ve Çin'de dini hizmetlere haftada birden fazla katılım gösteren kişilerin, hiç katılmayan bireylere göre vergilemede daha az hile yaptıkları sonucuna varılmıştır. Buna karşılık Güney Kore'de dini hizmetlere katılım ile vergi ahlakı arasında bir ilişkiye rastlanmamıştır. Filipinler'de ise haftada birden fazla dini hizmetlere katılım gösteren kişilerin, hiç katılmayan bireylere göre vergilemede daha fazla hile yaptıkları sonucuna varılmıştır. Asya genelinde dini hizmetlere katılımın vergi ahlakını çok fazla artırmadığı görülmektedir.

Vergi ahlakı, idareci, kanun koyucu ve yasal dalları içeren devlete karşı kamusal tutumdan etkilenmektedir. Japonya ve Endonezya'da yasal sisteme hiç güven duymayanların vergi ahlakı düzeyinin, çok fazla güven duyanlara oranla daha yüksek çıktığı, Güney Kore'de ise vergi ahlak düzeyinin adalet sistemine güven derecesi ile çok fazla değişmediği görülmektedir. Bu sonuçlar Asya ortalaması ile uyuşmamaktadır. Asya genelinde çok fazla güven duyanların ortalama vergi ahlakı düzeyi 2,0, hiç güvenmeyenlerin ise 2,5 düzeyinde çıktığı görülmektedir. Japonya, Çin ve Güney Kore'de parlamentoya hiç güvenmeyenlerin vergi kaçakçılığına olan karşıtlık düzeyi, çok fazla güvenenlere oranla daha yüksek çıkmaktadır. Bu sonuçların Asya genel ortalaması ile çelişki oluşturduğu görülmektedir. Benzer şekilde Japonya ve Güney Kore'de hükümete çok fazla güvendiğini ifade eden bireylerin vergi kaçakçılığını asla kabul etmeme yüzdesi, hiç güvenmeyen bireylerden daha düşük çıkmaktadır. Buna karşılık Çin'de adalet sistemine, hükümete ve parlamentoya duyulan güvenin artması, vergi ahlakının artmasına yol açmaktadır.

Tablo 29:Doğu ve Güneydoğu Asya Ülkelerinde Vergi Ahlakını Şekillendiren Unsurlar

	Japonya (2007)	Çin (2007)	Güney Kore (2006)	Endonezya (2006)	Malezya (2006)	Filipinler (2001)
VERGİ AHLAKI ORTALAMA DEĞERİ	1,5	2,0	1,6	1,6	3,5	3,1
CİNSİYET						
Erkek	%78,8(1,6)	%64,5(2,0)	%71,3(1,6)	%75,6(1,7)	%23,9(3,6)	%37,9(3,3)
Kadın	%86,1(1,3)	%62,4(1,9)	%77,0(1,6)	%83,4(1,4)	%29,9(3,4)	%43,9(2,9)
YAŞ						
15-29	%77,2(1,6)	%63,1(2,1)	%66,9(1,9)	%77,2(1,6)	%26,4(3,6)	%36,9(3,2)
30-49	%80,6(1,5)	%60,2(2,0)	%77,5(1,6)	%77,9(1,6)	%27,4(3,5)	%43,8(3,1)
50+	%86,5(1,4)	%67,6(1,8)	%74,1(1,6)	%85,6(1,4)	%27,5(3,5)	%40,8(3,1)
EĞİTİM DÜZEYİ						
Düşük	%85,9(1,5)	%64,2(1,9)	%80,7(1,4)	%80,8(1,9)	%30,3(3,4)	%28,8(3,3)
Orta	%76,5(1,5)	%64,0(2,1)	%76,3(1,8)	%77,7(1,6)	%31,6(3,2)	%39,5(3,2)
Yüksek	%79,0(1,5)	%60,8(2,1)	%70,5(1,7)	%78,8(1,6)	%24,5(3,7)	%45,1(3,0)
DİNİ ALIŞKANLIKLAR						
Haftada birden fazla	%73,7(1,6)	%61,9(1,7)	%71,5(1,6)	%79,8(1,6)	-	%40,4(3,1)
Ayda bir defa	%81,2(1,6)	%68,8(1,3)	%68,3(2,0)	%77,0(1,6)	-	%39,4(3,4)
Asla/Uygulamada Asla	%75,7(1,9)	%63,3(2,1)	%70,8(1,7)	%65,4(2,7)	-	%62,1(2,6)
MEDENİ DURUM						
Evli	%84,1(1,4)	%62,9(1,9)	%76,0(1,6)	%76,4(1,8)	%27,4(3,5)	%42,9(3,1)
Bekâr	%76,8(1,6)	%61,3(2,2)	%69,4(1,8)	%76,1(1,6)	%26,4(3,5)	%32,1(3,5)
ADALET SİSTEMİNE GÜVEN						
Çok Fazla Güveniyorum	%85,9(1,5)	%73,4(1,7)	%73,4(1,7)	%80,7(1,8)	%28,4(3,5)	-
Hiç Güvenmiyorum	%80,8(1,3)	%48,0(3,0)	%84,4(1,6)	%77,1(1,7)	%6,2(4,9)	-
PARLAMENTOYA GÜVEN						
Çok Fazla Güveniyorum	%81,8(2,2)	%67,5(1,8)	%65,9(2,0)	%71,8(2,4)	%34,2(3,4)	%51,3(2,8)
Hiç Güvenmiyorum	%76,2(1,7)	%50,0(2,6)	%83,8(1,6)	%72,1(1,8)	%20,0(4,0)	%36,2(3,8)
HÜKÜMETE GÜVEN						
Çok Fazla Güveniyorum	%87,5(1,8)	%67,3(1,9)	%69,8(1,6)	%83,9(1,7)	%31,4(3,3)	%44,7(3,2)
Hiç Güvenmiyorum	%77,0(1,6)	%47,4(3,1)	%84,6(1,5)	%68,9(1,8)	%12,5(4,6)	%38,1(3,7)
ULUSAL ONUR						
Çok Gurur Duyuyorum	%87,0(1,4)	%66,8(1,9)	%70,3(1,9)	%84,8(1,5)	%29,8(3,4)	%41,4(3,0)
Hiç Gurur Duymuyorum	%74,4(1,9)	%68,8(2,2)	%84,5(1,3)	%57,1(2,4)	%33,3(2,8)	%32,1(4,0)

Not: Tabloda yüzde ile ifade edilen değerler “Vergi kaçakçılığı asla kabul edilemez” cevabının yüzdesini, parantez içerisinde yer alan değerler ise ortalama vergi ahlakı değerini göstermektedir.

Kaynak:Tabloda yer alan veriler, Dünya Değerler Anketi internet sitesinden (<http://www.worldvaluessurvey.org>) tarafımızca derlenmiştir.

Doğu ve Güneydoğu Asya ülkelerinde ulusal gurur duygusunun vergi ahlakı üzerine etkisine bakıldığında, Güney Kore ve Malezya dışında ki ülkelerde çok fazla gurur duyduğunu ifade eden bireylerin, hiç gurur duymadığını ifade eden bireylere göre vergilemede daha az hile yaptıkları yani vergi kaçırmaya karşı çıkma oranları arttığı görülmektedir. Filipinler’de ise ülkesi ile gurur duyan bir bireyin daha yüksek vergi ahlakına sahip olmasına karşılık, ortalama vergi ahlakı düzeyi Asya ve Dünya ortalamasının çok altında çıkmaktadır.

Güney Kore ve Japonya yakın bir coğrafi bölgede bulunmakta ve benzer bir tarihsel geçmişe sahip olmalarına karşılık Güney Kore’de vergi ahlakı Japonya’dan düşüktür. Japonya’da güvene dayanan ve yüksek vergi ahlakının ortaya çıkmasına yol açan mükellef ile vergi yönetimi arasında yoğun bir etkileşim bulunmaktadır. Okada⁹⁷,’nın belirttiği üzere Japonya’da vergi idaresi, televizyon, radyo, gazete yayınları ve broşürler dağıtmak suretiyle vergi bilgilerini halka duyurmuş ve her kasım ayında öğrenciler için yuvarlak masa tartışmaları ve yarışma denemeleri yaparak “Know-your-tax” faaliyetleri organize etmiştir. Bu uygulamalar vergi yönetimlerinin mükelleflere nasıl davranması gerektiğini göstermesi açısından önemli bir örnektir. Mükelleflere hata yaptığında onlara nerede hata yaptıklarını anlamaları için bilgi verilmekte ve örneklerle açıklama yapılmaktadır. Bu uygulamalar Japonya’da vergi idaresi ile mükelleflerin kaynaştığını göstermektedir ve bu durum Japonya’da vergi ahlakını arttırmıştır. Ayrıca Japonya’da vergi yöneticilerinin maaşları diğer devlet görevlilerine göre biraz daha fazladır ve bu durum memurların rüşvet istemesini engellemektedir⁹⁸.

Bunun yanında Japonya’da daha düşük düzeyde bir kayıtdışı ekonominin olduğu görülmektedir. Yukarıda Tablo 29’da görüleceği üzere Asya ülkeleri arasında kayıtdışı ekonominin en düşük olduğu ülke %10,3 ile Japonya olmasına karşılık, Güney Kore’de bu oran %25,6 düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu durum vergi kaçakçılığı düzeyinin Kore’de daha fazla olmasını doğrulamaktadır.

Her iki ülkedeki ceza yapıları bir birinden farklıdır ancak şahsi gelir vergisi ve sermaye kazanç vergisi açısından düşük beyanda bulunma ve hiç beyanda bulunmama davranışına göre karşılaştırma yapıldığında, genel olarak Güney Kore’de kasıtsız vergi kaçırma Japonlara göre ağır cezalandırılıyor ancak Japonya’da kasıtlı vergi kaçakçılığı Güney Kore’den daha ağır cezalandırılmaktadır. Ceza yapısı ve suç izleme sistemi birlikte değerlendirildiğinde Japonları kasıtlı ve art niyetli bireysel mükelleflere karşı daha yüksek düzeyde ceza oranına sahip olduğu görülmektedir⁹⁹.

⁹⁷ Y. Okada, “The Japanese Way”, Paper Presented at the Conference **New Challenges in Tax Compliance: Japan’s Experience and its Significance for Latin America**, June 11-12 2002., s.2.’den aktaran Benno Torgler, “Tax Morale in Asian Countries”, **Journal Of Asian Economics**, S.15, 2004, ss.237-266. s.253,

⁹⁸ Benno Torgler, “Tax Morale in Asian Countries”, **Crema Working Paper** No:2004-02, 2004, s.22; <http://www.crema-research.ch/papers/2004-02.pdf>. Erişim Tarihi: 21.11.2010.

⁹⁹ Jin Kwon Hyun, “Tax Compliances in Korea and Japan: Why Are They Different”, **Seminar Held by Policy Research Institute**, Ministry of Finance, Japan, 2005, s.6;. www.mof.go.jp/pri/.../kou16-c02.pdf Erişim tarihi: 21.11.2011.

Vergi bilgilerinin yayınlanması, vergi uyumunun önemli bir belirleyicisidir. Güney Kore’de denetim sonrası vergi kaçakçılığıyla ilgili yasal bilgi yayınlanmamakta ve ayrıca her mükellefin vergi beyan bilgileri kamuoyundan saklanmaktadır. Japonya’da ise birey ve kurumların denetim sonrası vergi kaçakçılığı bilgileri kamuoyuna verilmektedir. Ayrıca yasal zeminde bazı zengin birey ve kurumların özel bilgileri kamuoyuna duyurulmaktadır. Japonya’nın Güney Kore’ye göre kamuoyunu vergi açısından bilgilendirmede daha aktif bir politika izlediği görülmektedir¹⁰⁰.

McGee ve Yuhua tarafından Çin Beijing’te bulunan Uluslararası İşletme ve Ekonomi Üniversitesi öğrencilerine yapılan anket çalışmasında¹⁰¹, Çin’de vergi kaçakçılığının etkileyen faktörler ölçülmüştür. Bu çalışmada Martin Crowe’nin 1944 yılında yazdığı doktora tezinde kullandığı 15 önermeye yer verilmiştir. Toplam 138 kişiye yapılan ankette katılımcıların 77 tanesi üniversite öğrencisi, 61’i ise master öğrencisidir ve 18 önermeye verilen cevaplar 1 ile 7 arasında derecelendirmeye tabi tutulmuştur. 1 skoru tamamen katılıyorum, 7 skoru ise tamamen katılmamayı ifade etmektedir.

Aşağıdaki tablo 30’da Vergi kaçakçılığının haklı gösteren ve vergi kaçakçılığına en fazla karşı çıkılan dört ifadeye yer verilmiştir.

Tablo 30: Çin’de Vergi Kaçakçılığın Etkileyen Unsurlar

SIRALAMA	İFADE	SKOR
1	Eğer toplanan paraların büyük bir kısmı israf ediliyor ise vergi kaçırmak etikdir.	3,04
2	Eğer toplanan paraların önemli bir kısmı rüşvetçi politikacılara ya da onların aile ve arkadaşlarının cebine giriyorsa vergi kaçırmak etikdir.	3,23
3	Vergi sistemi adaletsiz ise vergi kaçırma etikdir	3,24
4	Eğer ödemeye gücüm yetmiyorsa vergi kaçırmak etikdir	3,53
15	Eğer toplanan paraların büyük bir kısmı bana faydası olan projelere harcanıyorsa vergi kaçırmak etikdir	5,01
16	Eğer yakalanma olasılığı düşüğe vergi kaçırmak etikdir	5,01
17	Eğer toplanan paraların çoğunluğu akıllıca harcanıyorsa vergi kaçırmak etikdir	5,08
18	Eğer toplanan paraların büyük bir kısmı uygun projelere harcanıyorsa vergi kaçırmak etikdir	5,12

Kaynak: Robert W. McGee ve An Yuhua, “An Empirical Study of Tax Evasion Ethics in China”, **Barry University Andreas School of Business Working Paper Series**, Eylül 2007, ss.5-6; <http://ssrn.com/abstract=1017413> Erişim Tarihi: 25.07.2011.

¹⁰⁰ Jin Kwon Hyun, “Tax Compliances in Korea and Japan: Why Are They Different”, **Seminar Held by Policy Research Institute**, Ministry of Finance, Japan, 2005, s.9;. www.mof.go.jp/pri/.../kou16-c02.pdf Erişim tarihi: 21.11.2011.

¹⁰¹ Robert W. McGee ve An Yuhua, “An Empirical Study of Tax Evasion Ethics in China”, **Barry University Andreas School of Business Working Paper Series**, Eylül 2007, <http://ssrn.com/abstract=1017413>, Erişim Tarihi: 25.07.2011.

Tabloya bakıldığında verilen cevapların ortalama skorları 3.04 ile 5.12 arasında değişmektedir. Bazı durumlarda vergi kaçakçılığının yaygın şekilde desteklendiği görülmektedir. Çin’de vergi kaçakçılığını haklı gösteren en güçlü argümanlar toplanan paraların büyük kısmının boşa harcanması (3.04), toplanan paranın büyük kısmının yolsuzluk yapan politikacılar ile onların aile ve arkadaşlarının ceplerine gitmesi durumu(3.23), vergi sisteminin adaletsiz olması (3.24) durumunda ortaya çıkmaktadır. Genel olarak eğer devlet yolsuzluk yapıyor, parayı gereksiz ve verimsiz projelere harcıyor ve vergi sistemi adaletsiz gözüküyor ise vergi kaçırmak haklı görülmektedir. Toplanan paraların büyük bir kısmının faydalı projelere harcanması (5.12) ve toplanan paranın akıllıca harcanması (5.08) durumlarında ise vergi kaçakçılığı olasılığı azalmaktadır. Eğer devlet ekonomide vergi kaçakçılığının boyutunu azaltmak istiyorsa vergi kaçakçılığını destekleyen ahlaki nedenleri azaltmalıdır. Yolsuzluk olmamalı, bireylere daha fazla kamusal hizmet sunmalı, vergi oranlarının düşük tutmalı ve adil olarak algılanacak bir vergi sistemi oluşturmalıdır¹⁰².

Dünya Değerler Anketi ile McGee’nin yaptığı anket çalışması karşılaştırıldığında, McGee’nin yaptığı anket çalışmalarında katılımcılar vergi kaçakçılığına daha az karşıdırlar. Bunun bir nedeni metodoloji farklılığıdır. Dünya Değerler Anketi’nde sorular mükelleflere yüz yüze sorulduğu için vergi kaçırmaya daha çok karşı çıkan cevaplar verilmektedir. McGee ise isimsiz anket yapmaktadır. İki çalışma arasındaki diğer bir farklılık ise McGee’nin yaptığı anketler daha çok genç ve eğitimli bireylerin görüşlerine dayanmaktadır. Dünya Değerler Anketi ise farklı cinsiyet yaş grubu ve farklı eğitim seviyesine sahip olan geniş demografik nüfusa dayanmaktadır. Ayrıca kullanılan ölçek de farklılık göstermektedir. Dünya Değerler Anketinde ölçek 1-10 arasında değişmektedir. McGee’nin anketinde ise ölçek 1-7 arasında değişmektedir¹⁰³.

¹⁰² Robert W. McGee ve An Yuhua, “An Empirical Study of Tax Evasion Ethics in China”, **Barry University Andreas School of Business Working Paper Series**, Eylül 2007, <http://ssrn.com/abstract=1017413>, Erişim Tarihi: 25.07.2011.

¹⁰³ Robert W. McGee, “Ethics and Tax Evasion in Asia”, **AIB Southeast Asia Regional Conference (Global Vision and Local Competence)**, 7-9 Aralık Bangkok, Thailand (September 2006), ss.10-11; <http://ssrn.com/abstract=934644>

3.1.4. Rusya’da Vergi Ahlakı

Rusya’da mükelleflerin vergiye karşı olan tutumları, Rusya Federasyonu yıkılarak yeni Rusya Cumhuriyeti’nin kurulması sonrası 10 yıllık geçiş döneminde önemli değişiklikler göstermiştir. Aşağıdaki Tablo 31’de 1990-2006 yılları arası Rusya’da vergi ahlakının ortalama değerleri ile vergi ahlakını etkileyen unsurlar birlikte verilmiştir.

Vergi ahlakı Rusya’da, 1991-1995 yılları arası geçişin ilk 4 yılında, önemli bir azalma göstermiş ve vergi ahlâkının ortalama değeri 2,9’dan 3,2’ye gerilemiştir. Ekonomik sarsıntı ilk yıllarda içsel motivasyonu azaltmıştır. Sonraki 4 yıl boyunca bu azalmadan daha düşük miktarda vergi ahlakında iyileşme yaşanmış ve 1999 yılında 3,2’den 3,1’e ve son olarak 2006 yılında 3,0 düzeyine yükselmiştir. Piyasa ekonomisine geçilmesinden sonra devlete olan güven artmış ve vergi ahlâkı pozitif etkilenmiştir. Bu sonuçlar, geçişin ilk yıllarında vergi ahlakı bir kez bozulduğunda, ülkede vergi ahlakının düzelmesinin çok daha yavaş olduğunu göstermektedir¹⁰⁴.

Rusya’da 1990-2006 yılları arasında erkeklere oranla kadınların ve bekâr bireylere oranla evli kişilerin vergi kaçakçılığına daha fazla karşı çıktıkları görülmektedir. Özellikle evli ve bekâr bireylerin vergi kaçakçılığı karşısındaki tutumları arasında önemli fark görülmektedir. 2006 yılında evli bireylerin ortalama vergi ahlakı değeri 3,0, bekâr bireylerin ise 3,5 düzeyinde gerçekleşmiştir. Rusya’da bireylerin yaşı arttıkça vergi ahlâk düzeyi önemli ölçüde artmaktadır. En genç yaş gurubunda “eğer fırsatınız olsa vergilemede hile yapar mısınız?” sorusuna verdiği cevaplardan asla kabul edilemez cevabının yüzdesi 1990 yılında % 35,3 düzeyinde bulunmasına karşılık, 1995 ve 1999’da %28 düzeyine kadar düşmüş ve son olarak 2006 yılında %41,9 düzeyine çıkmıştır. Ancak her dönemde en yaşlı grubun vergi ahlak düzeyi, diğer iki guruba göre nispeten daha yüksek düzeyde gerçekleşmiştir.

Asya ülkelerinin genel ortalamasının aksine, Rusya’da vergi ahlâkı ile eğitim düzeyi arasında güçlü bir negatif ilişkinin olduğu görülmektedir. Rusya’da eğitim düzeyi arttıkça, bireylerin vergi kaçakçılığına olan karşıtlığı önemli düzeyde azalmaktadır. 1995 ve 1999 yıllarında en düşük eğitilmiş grup ile en yüksek eğitilmiş grubun ortalama vergi ahlakı değerleri arasında 1,4 puanlık bir fark oluşmuş, 2006 yılında ise iki grup arasında ki

¹⁰⁴ James Alm, Martinez-Vazquez, Jorge, Torgler, Benno, “Russian attitudes towards paying taxes; Before, during, and after the transition” **International Journal of Social Economics**, S. 33/ 12, 2006, ss. 832-857, s.832.

fark 1,0 puana düşmüştür ancak en yüksek eğitilmiş grubun vergi ahlak seviyesinin önemli ölçüde düşük seyrettiği görülmektedir.

Tablo 31: Rusya’da Vergi Ahlakını Şekillendiren Unsurlar

	1990	1995	1999	2006
VERGİ AHLAKI ORTALAMA DEĞERİ	2,9	3,2	3,1	3,0
CİNSİYET				
Erkek	%48,0 (3,1)	% 45,2 (3,4)	%41,5 (3,4)	%49,2 (3,1)
Kadın	% 56,9 (2,7)	%47,7 (3,2)	%49,1 (2,8)	%52,9 (2,9)
YAŞ				
15-29	%35,3 (4,1)	%28,0 (4,4)	%28,7 (4,2)	%41,9 (3,6)
30-49	%50,1 (2,9)	%42,1 (3,4)	%42,9 (3,2)	%49,0 (3,1)
50+	%67,7 (2,2)	%60,9 (2,5)	%59,6 (2,2)	%60,8 (2,5)
EĞİTİM DÜZEYİ				
Düşük	-	%61,6 (2,3)	%60,0 (2,2)	%59,8 (2,3)
Orta	-	%44,2 (3,4)	%45,0 (3,1)	%52,1 (3,0)
Yüksek	-	%40,8 (3,7)	%39,8 (3,6)	%46,4 (3,3)
DİNİ ALIŞKANLIKLAR				
Haftada birden fazla	%85,7 (2,1)	%75,0 (2,2)	%60,1 (2,0)	%85,6 (1,9)
Ayda bir defa	%61,8 (2,4)	%45,8 (3,2)	%54,1 (2,6)	%54,4 (2,8)
Asla/Uygulamada Asla	%53,6 (2,8)	%48,7 (3,2)	%47,7 (3,0)	%52,6 (3,1)
MEDENİ DURUM				
Evli	%54,2 (2,7)	%46,6 (3,2)	%46,7 (3,0)	%51,1 (3,0)
Bekâr	%33,2 (4,2)	%35,9 (4,1)	%34,5 (3,8)	%43,6 (3,5)
ADALET SİSTEMİNE GÜVEN				
Çok Fazla Güveniyorum	%65,7 (2,3)	%65,8 (2,5)	%62,0 (2,5)	%64,2 (2,7)
Hiç Güvenmiyorum	%47,3 (3,5)	%42,4 (3,6)	%41,0 (3,5)	%50,8 (3,2)
PARLAMENTOYA GÜVEN				
Çok Fazla Güveniyorum	%64,8 (2,3)	%75,0 (2,2)	%65,6 (2,5)	%71,9 (2,6)
Hiç Güvenmiyorum	%45,3 (3,5)	%42,9 (3,5)	%43,1 (3,4)	%47,4 (3,2)
HÜKÜMETE GÜVEN				
Çok Fazla Güveniyorum	-	%66,7 (2,5)	-	%71,6 (2,4)
Hiç Güvenmiyorum	-	%45,5 (3,5)	-	%44,9 (3,6)
ULUSAL ONUR				
Çok Gurur Duyuyorum	%65,7 (2,3)	%58,9 (2,8)	%53,8 (2,7)	%56,2 (2,8)
Hiç Gurur Duymuyorum	%37,7 (4,1)	%45,2 (3,6)	%40,9 (3,5)	%43,9 (3,9)

Not: Tabloda yüzde ile ifade edilen değerler “Vergi kaçakçılığı asla kabul edilemez” cevabının yüzdesini, parantez içerisinde yer alan değerler ise ortalama vergi ahlakı değerini göstermektedir.

Kaynak: Tabloda yer alan veriler, Dünya Değerler Anketi internet sitesinden (<http://www.worldvaluessurvey.org>) tarafımızca derlenmiştir.

Rusya’da dini hizmetlere katılım sıklığı ile vergi ahlakı arasında güçlü bir pozitif ilişkinin olduğu görülmektedir. Haftada bir defadan fazla dini ibadete gidenlerin vergi kaçakçılığını asla kabul etmeme yüzdesi geçiş döneminde düşmesine karşılık, 2006 yılına gelindiğinde %85,6 düzeyinde gerçekleşmiştir. Dini hizmetlere hiç katılım göstermeyen

bireylerde vergi kaçakçılığını asla kabul etmeme yüzdesi %52,6 düzeyine inmektedir. Bu veriler, Rusya’da bireylerin vergi uyumu üzerinde dini katılım sıklığının önemli bir etkiye sahip olduğunu işaret etmektedir.

Genel teoriye uygun olarak Rusya’da parlamentoya, hükümete ve yasal sisteme güven artıkça, bireylerin vergi ahlakının arttığı görülmektedir. 1990-2006 yılları arasında hükümete güven duyan bireylerin vergi kaçakçılığına olan karşıtlıkları artış göstermekle birlikte, yasal sisteme ve parlamentoya güven duyan bireylerin vergi kaçakçılığına olan karşıtlıkları devamlı bir azalma eğilimine girmiştir. Levin ve Satarov sosyalizmin çöküşü sonrasında oluşan yasal zayıflığın doldurulması geciken bir yasal boşluk ortamı yarattığını ifade etmişlerdir¹⁰⁵. Kanun ve düzen eski Sovyet devleti ve sonraki Rusya’da güçlü şekilde ihlâl edilmiştir¹⁰⁶. Hukuk kurallarının yokluğu vergi ahlâkının iyileşmesini engellemiştir. Bununla birlikte aynı dönemde yasal sisteme ve parlamentoya hiç güven duymayan bireylerin vergi ahlakının ise arttığı görülmektedir. Rusya’da hükümete güven unsuru, yasal sisteme ve parlamentoya güven unsuruna oranla vergi uyumunu daha fazla arttırmaktadır.

Rusya’da ulusal gurur duygusunun fazla olduğunu ifade eden bireylerde, hiç gurur duymadığını ifade eden bireylere göre vergi ahlak düzeyi daha fazla çıkmaktadır. Buna karşılık, 1990-2006 yılları arasında ulusal gurur düzeyi çok fazla olan bireylerin vergi kaçakçılığına olan karşıtlıkları devamlı bir azalma eğilimine girmiş ve 1990 yılında 2,3 düzeyinde olan ortalama vergi ahlakının, 2006 yılında 2,8 düzeyine düştüğü görülmüştür. Aynı zamanda Asya genelinde ulusal gurur düzeyi çok fazla olan bireylerin ortalama vergi ahlâk düzeyi 2,1 düzeyinde gerçekleşmesine karşılık, Rusya’da bu oranın 2,8 düzeyine indiği görülmektedir.

Diğer taraftan, Rusya’da bireylerin vergi ahlâkının gelişimi, ekonomik ve politik süreçle yakından ilişkilidir. Bu nedenle Rusya’da geçişin ilk yıllarından itibaren yaşanan gelişmelerin açıklanmasında fayda bulunmaktadır.

Aralık 1991’de Rusya Federasyonu yıkılarak yeni Rusya Cumhuriyeti ortaya çıkmış ve devlet yapısında büyük değişiklik meydana gelmiştir. 1991 Haziranda seçilen

¹⁰⁵ Mark Levin ve Georgy Satarov, “Corruption and Institutions in Russia”, **European Journal of Political Economy**, S.16, 2000, ss 113-132, s.115.

¹⁰⁶ James Alm, Jorge Martinez-Vazquez ve Benno Torgler, “Russian Attitudes Towards Paying Taxes; Before, During, and After the Transition” **International Journal of Social Economics**, S. 33/ 12, 2006, ss. 832-857, s.838.

Boris Yeltsin Aralık 1999'a kadar durmuş ve daha sonra Vladimir Putin seçilmiştir. 1990'lı yıllarda geçişe yönelik temel kanunlar yasalaşmıştır¹⁰⁷. Ayrıca bu yıllarda devlet mallarında büyük özelleştirmelere gidilmiş ve Rusya'da oligarşi yükselmiştir. 1998'de yaşanan mali kriz ve borç krizi sonrası Putin göreve gelmiş ve ekonomide bir toparlanma yaşanmıştır. Bu temel sorunlar vatandaşların vergi ödeme tutumlarını etkilemiştir¹⁰⁸.

1991 yılı sonu ve 1992'nin ilk aylarında kamu hizmetlerinin düzey ve kalitesi çok azalmıştır. Ayrıca sosyalist sistemde ödenen vergiler ile kamusal mal sunumu arasındaki ilişki gizli idi ve bu durum vergi ödeme istekliliğini azaltıyordu. Geçişin ilk yıllarında vergi kaçakçılığı ve kaçınma yüksek düzeye çıkmıştır. Kurumsal yapılardaki hızlı çöküş ülkede bir boşluk yaratmış ve ardından ülkede yoksulluk artmış ve gelir adaletsizliği ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda Rusya ekonomisinde geçişin ilk yıllarında yolsuzluk artarak bütünün bir parçası haline almış ve bu durum vatandaşların yönetime daha az güvenmelerine yol açmıştır. Levin ve Satarov'un belirttiği üzere¹⁰⁹ Rusya'da yolsuzluk derecesi, bilim-sağlık-kültür ve sanatla ilgili toplam harcamaları aşmıştır. Bazı endüstriyel dallarda suçlu gruplar, gelirlerinin %50'den fazlasını rüşvetçi memurlara harcamışlardır. Yolsuzluk özelleştirme sürecinde daha fazla artış göstermiştir¹¹⁰. Rusya gibi geçiş ekonomilerinde rüşvet ve yolsuzluğun artması, vergi ahlâkının daha düşük olmasına yol açmıştır¹¹¹.

Mükellefler de merkezi sistemden piyasa ekonomisine geçişte ekonomi ve vergi politikalarına olumsuz tepki vermişlerdir. Vatandaşların planlı sosyalist ekonomide direkt vergi ödemek ile ilgili bir bilgileri yoktu ve modern vergi sisteminin önemli bir ayağı olan beyanname doldurma, planlı sosyalizmin hemen sonrasında bulunmamaktaydı. Vatandaşlar geçişin ilk zamanlarında farklı vergi gelirleri için beyanname doldurulmasını gerektiren direkt vergi ödeme prosedürü ile yüzleştilediler. Yeni sisteme uyum sağlamak bu

¹⁰⁷ 1991'de Vergi Sisteminin Temel İlkeleri Kanunu, 1994'te Yeni Anayasa, 1995'te Rusya Federasyonu Yerel Yönetim Kanunları, 1997-1998 yıllarında Vergi Kanunları ve Bütçe Kanunlarında önemli yeni reformlar kabul edilmiştir.

¹⁰⁸ Alm, Martinez-Vazquez ve Torgler, "Russian Attitudes Towards Paying Taxes; Before, During, and After the Transition" a.g.m., s. 833.

¹⁰⁹ Levin ve Satarov, "Corruption and Institutions in Russia", a.g.m., s. 115.

¹¹⁰ Alm, Martinez-Vazquez ve Torgler, "Russian Attitudes Towards Paying Taxes; Before, During, and After the Transition" a.g.m., s.838.

¹¹¹ Benno Torgler, "Tax Morale, Trust and Corruption: Empirical Evidence from Transition Countries", **Crema Working Paper** No. 2004 – 05, 2004, s.2; www.crema-research.ch/papers/2004-05.pdf, Erişim Tarihi: 10.11.2010.

yüzden zor olmuştur¹¹². 1994'te işgücü piyasasındaki vatandaşların %6'sından azı gelir beyanında bulunmuş, 1996'da mükelleflerin sadece %16'sı vergisini tam ve zamanında ödemiş ve %34'ü ise vergisini tamamını ödememiştir¹¹³.

Diğer taraftan gelişmemiş vergi yönetimleri çalışmalarını modern gelir vergisi sistemine göre uyarlayamamıştır. Esas sorun ise vergi yönetiminin piyasa merkezli vergilerle ilgili tecrübesinin eksik olmasından kaynaklanmıştır¹¹⁴. Yeni vergi yönetimi, piyasa ekonomisinde geniş sayıdaki mükelleflere vergi uygulamaya hazır değildi. Ayrıca vergi yönetiminin mükelleflere karşı baskıcı ve düşman politikalar izlediği görülmüştür. 1990'larda Rusya'da vergi uygulama stratejisi baskı metoduna dayanıyordu. Vergi yönetimi gücünü arttırmış ve 50.000 çalışanı ile bürokrasisini büyümüştür. Federal vergi yönetiminin uyguladığı güç ve ceza kullanımı, uygulama zarar verici etkiler de ortaya çıkarmış ve gönüllü vergi uyumunu arttırmada caydırıcı politikaların tek çözüm olmadığını anlaması zaman almıştır¹¹⁵.

Rusya Federasyonunda güçlü özerklik ve ayrılıkçı eğilimlerin olduğu bölgeler ve bu bölgeler arasında güçlü etnik-ekonomik-mali farklılıklar bulunmaktadır¹¹⁶. Önemli etnik farklılıklar ve gelir eşitsizliği, farklı mükellef tepkilerine yol açmaktadır. Moskova ile bölgeler arasındaki ilişki, bölgelere arasında oldukça farklılık göstermektedir. Genel olarak Moskova ile politik nedenlerle farklı görüşlere sahip ve ayrılıkçı duygular besleyen bölgelerin, merkezi hükümet tarafından sömürüldüklerine inandıkları için daha düşük vergi ahlakına sahip oldukları görülmüştür.

¹¹² Alm, Martinez-Vazquez ve Torgler, "Russian Attitudes Towards Paying Taxes; Before, During, and After the Transition" a.g.m., s.838.

¹¹³ Alm, Martinez-Vazquez ve Torgler, "Russian Attitudes Towards Paying Taxes; Before, During, and After the Transition" a.g.m., s.834.

¹¹⁴ Benno Torgler, "Tax Morale, Trust and Corruption: Empirical Evidence from Transition Countries", **Crema Working Paper** No. 2004 – 05, 2004, s.3; www.crema-research.ch/papers/2004-05.pdf, Erişim Tarihi: 10.11.2010.

¹¹⁵ Alm, Martinez-Vazquez ve Torgler, "Russian Attitudes Towards Paying Taxes; Before, During, and After the Transition" a.g.m., s.850.

¹¹⁶ Bölgesel farklılıkların mükelleflerin vergi ödeme tutumunu etkilemede önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. 1995'te Northwest, Volgo-Vyatsk, West-Siberian, and Far East bölgelerinde yaşayanlar merkez alanda yaşayanlara göre daha yüksek vergi ahlakına sahiptirler. Buna karşılık söz konusu bölgeler 1990 yılında merkez alanda yaşayanlara göre oldukça düşük vergi ahlakına sahiptirler. Sadece Moskova'dan gelen özel transferlere bağlı olan Kuzey Bölgesi (North Area) 1999 yılında vergi ahlakında bir ilerleme göstermektedir. 1999'da Komünist Parti sempatanlarının aşırı olduğu Central-Black Earth bölgesi merkez alana göre vergi ahlakında bir azalma eğilimi göstermektedir. Batı Sibiryaya bölgesi ise merkez alana göre daha yüksek ve tutarlı bir vergi ahlakına sahiptir. Bkz: James Alm, Martinez-Vazquez, Jorge, Torgler, Benno, "Russian attitudes towards paying taxes; Before, during, and after the transition" **International Journal of Social Economics**, S. 33/ 12, 2006, ss. 832-857, s.848.

Bölgeler arasında vatandaşların vergi ödeme tutumları önemli farklılıklar göstermiştir. Daha yüksek kişi başı toplam üretime sahip bölgeler (örneğin petrol ve gaz kaynaklarına sahip Batı Sibiryaya) ya da daha yüksek kişi başı gelire sahip bölgeler (örneğin Northwest), daha düşük gelire sahip bölgelere göre (örneğin Central-Black Earth, North Caucasus ve Volgo-Vyatsk) daha yüksek vergi ahlakına sahip olduğu görülmüştür¹¹⁷

1990 ve 2006 yılları arasında vergi ahlakında meydana gelen artışı açıklayan birçok faktör bulunmaktadır. Bu iyileşme vergi ve bütçe kanun tasarıları ile ilgili reformlardan ve Rusya Federasyonundaki hükümetler arası mali ilişkiler reformundan olumlu etkilenmiştir. Vergi ahlakındaki zaman içinde meydana gelen değişim ekonominin performansı ile de ilişkilidir. Eğer mükellefler zayıf devlet politik kararları ile zayıf ekonomik performansa sahip bir ortamda iseler bu durum vergiye gönüllü uyumu negatif etkilemektedir. Aksine mükellefler ekonomik performansın iyileşmesinin devlet performansını iyileştireceğine inanıyorlarsa, vergi verme gönüllülüğü artmaktadır¹¹⁸.

3.2. AMERİKA'DA VERGİ AHLAKI

Bu kısımda ilk olarak 1981-2007 yılları arasında Amerika kıtasında yer alan ülkelerin bütün olarak vergi ahlakının genel görünümü ve 2000-2006 yılları verileri ile Amerika'da Vergi Ahlakını Şekillendiren Unsurlar hakkında bilgi verilecektir. Daha sonra Amerika Birleşik Devletleri ve Latin Amerika ülkelerinde vergi ahlakının genel yapısı ve vergi ahlakının etkileyen unsurlar ele alınacaktır.

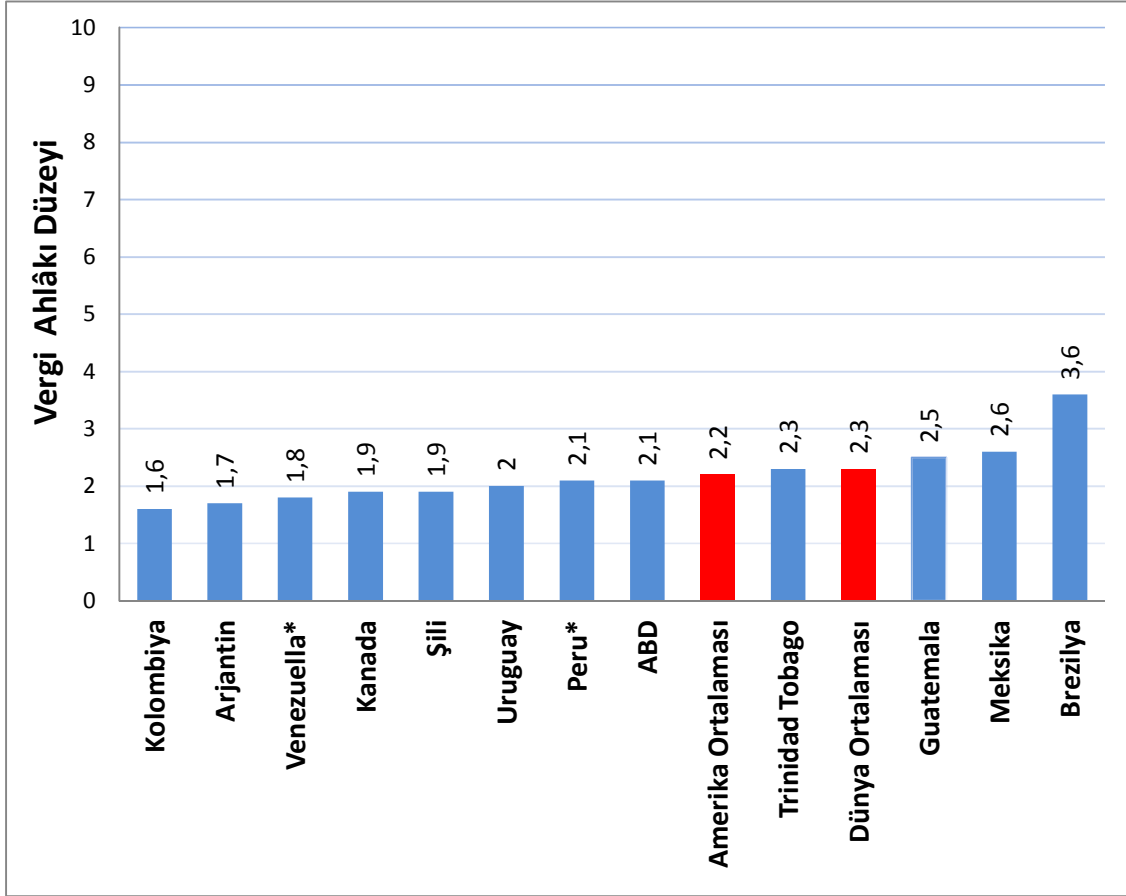
¹¹⁷ Alm, Martinez-Vazquez ve Torgler, "Russian Attitudes Towards Paying Taxes; Before, During, and After the Transition" a.g.m., s.849.

¹¹⁸ Stiglitz, 1989'dan başlayarak 10 yıl boyunca Çin'in GSYİH'nin iki kat arttığını ancak Rusya'nın ise GSYİH'nin yaklaşık yarıya indiğine vurgu yapmaktadır. Bkz. Joseph E. Stiglitz, "Whither Reform? Ten Years of the Transition", **Annual World Bank Conference on Development Economics**, Washington DC, 1999., <http://siteresources.worldbank.org/DEC/Resources/84797-1251813753820/6415739-1251814010799/stiglitz.pdf>, Erişim Tarihi: 21.10.2010., Blanchard ve Shleifer ise farklı bir yorum yapmıştır. Komünist partinin ekonomi üzerinde güçlü merkezi kontrolünün olduğu Çin, zayıf federal hükümete sahip ve bölgelerin zararlı davranışlarını kontrol etme yeteneği olmayan Rusya'ya göre daha iyi bir performans sergilemektedir. Bu açıklamalar ekonomi politikalarının ve politik olayların vergi ahlakı üzerine etkili olduğunu göstermekte ancak bireysel düzeyde vergi ahlakının belirleyicilerini tanımlamada yardımcı olmamaktadır. Bkz. Olivier Blanchard ve Andrei Shleifer, "Federalism With and Without Political Centralization: China versus Russia", **NBER Working Paper**, No. 7616, 2000. <http://www.nber.org/papers/w7616.pdf>, Erişim Tarihi: 21.10.2010.

3.2.1. Amerika’da Vergi Ahlâkının Genel Görünümü

Amerika kıtasında bulunan ülkelerde aşağıda Grafik 5’te yer alan 2005-2006 Dünya Değerler Anketi verilerine göre dünya ortalama vergi ahlakının üzerinde bir vergi ahlakının bulunduğu görülmektedir. Amerika kıtasında bulunan ülkelerde ortalama vergi ahlaki değerlerine göre yapılan sıralamada, vergi ahlakının en yüksek olduğu üç ülke sırasıyla Kolombiya, Arjantin ve Venezuela, vergi ahlakının en düşük olduğu üç ülke ise sırasıyla Brezilya, Meksika ve Guatemala’dır.

Grafik 5: Amerika’da Vergi Ahlâkı (2005-2006)

Not: (*) işaretli olan Peru ve Venezuela ülke verileri 2000-2001 yıllarına aittir

Kaynak: Tabloda yer alan veriler, Dünya Değerler Anketi internet sitesinden (<http://www.worldvaluessurvey.org>) tarafımızca derlenmiştir.

Aşağıda Tablo 32’de Amerika’da her bir ülke bazında vergi ahlakının 1982-2006 yılları arası gelişimine yer verilmiştir. Tablodan görüleceği üzere, Brezilya’da da vergi kaçakçılığını asla kabul edilemez cevabı %39,2 ile en düşük seviyededir ve aynı zamanda ortalama vergi ahlakı da Amerika kıtasında ki ülkeler arasında en düşük ülke olarak dikkati çekmektedir.

Uruguay’da ise vergi kaçakçılığı asla kabul edilemez cevabının oranı %68,6 ile en yüksek dördüncü ülke olmasına karşılık, ortalama vergi ahlakı ile değerlendirildiğinde Amerika ülkeleri arasında altıncı en yüksek vergi ahlakına sahip ülke olduğu görülmektedir. Benzer şekilde Arjantin’de vergi kaçakçılığı asla kabul edilemez cevabının oranı %85 ile Amerika kıtasındaki en yüksek ülke olmasına karşılık, ortalama vergi ahlakı ile değerlendirildiğinde Amerika ülkeleri arasında Kolombiya’nın ardından ikinci en yüksek vergi ahlakına sahip ülke olduğu görülmektedir. Bu durum, Uruguay ve Arjantin’de toplumun bir kısmının vergi ahlakının yüksek olmasına karşılık, ülke genelinde ortalama vergi ahlakının daha düşük olduğunu göstermektedir.

Amerika’da her bir ülke bazında Dünya Değerler Anketi verilerine göre vergi ahlakının 1980-2007 yılları arası gelişimine bakıldığında, ABD’de 1982-1999 yılları arasında vergi ahlakının arttığı, 1999 yılında ise önemli oranda azalma gösterdiği ve 2006 yılında tekrar 1982 düzeyine geldiği görülmektedir. Brezilya ve Uruguay’da vergi ahlakının devamlı bir azalma gösterdiği görülmektedir. Meksika’da ise 1990’da 3,8 olan vergi ahlakının ortalama skoru 2005’de 2,6 düzeyine yükselmiştir ancak Amerika kıtasında en düşük vergi ahlakının olduğu ülke olarak dikkati çekmektedir.

Arjantin dışında Güney Amerika ve Meksika’da, Merkez Amerika ve Karayip Bölgesine göre daha düşük bir vergi ahlakı ortaya çıkmıştır. Özellikle Meksika ve Brezilya en düşük vergi ahlakına sahip ülkedir¹¹⁹.

¹¹⁹ Benno Torgler, “Tax morale in Latin America”, **Public Choice**, S.122, 2005, ss.133-157, s.153.

Tablo 32: Amerika’da Vergi Ahlâkı (1982-2006)

Ülkeler	Yıl	Vergi Kaçakçılığı Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	Ortalama Vergi Ahlâkı Değeri	Yıl	Vergi Kaçakçılığı Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	Ortalama Vergi Ahlâkı Değeri	Yıl	Vergi Kaçakçılığı Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	Ortalama Vergi Ahlâkı Değeri	Yıl	Vergi Kaçakçılığı Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	Ortalama Vergi Ahlâkı Değeri	Yıl	Vergi Kaçakçılığı Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	Ortalama Vergi Ahlâkı Değeri
ABD	1982	67,4	2,1	1990	68,3	1,9	1995	73,6	1,7	1999	62,1	2,3	2006	63,8	2,1
Kanada	1982	66,2	2,2	1990	59,2	2,4	1996	-	-	2000	67,2	2,1	2006	66,1	1,9
Arjantin	1984	64,4	2,3	1991	80,5	1,6	1995	72,1	2,0	1999	77,2	1,9	2006	85,0	1,7
Brezilya	1981	-	-	1991	60,8	2,8	1997	46,8	3,6	2001	-	-	2006	39,2	3,6
Kolombiya	1981	-	-	1990	-	-	1997	80,4	1,6	1998	64,0	2,3	2005	79,8	1,6
Meksika	1981	-	-	1990	37,3	3,8	1996	50,5	3,1	2000	69,2	2,3	2005	60,1	2,6
Uruguay	1981	-	-	1990	-	-	1996	80,3	1,7	2000	-	-	2006	68,6	2,0
Şili	1981	-	-	1990	75,7	1,9	1996	64,2	2,2	2000	69,8	2,2	2005	66,2	1,9
Guatemala	1981	-	-	1990	-	-	1996	-	-	2001	-	-	2005	54,3	2,5
Trinidad Tobago	1981	-	-	1990	-	-	1996	-	-	2001	-	-	2006	65,4	2,3
Peru	1981	-	-	1990	-	-	1996	62,7	2,1	2001	64,2	2,1	2006	-	-
Venezuela	1981	-	-	1990	-	-	1996	70,6	2,0	2000	70,1	1,8	2006	-	-

Kaynak: Tabloda yer alan veriler, Dünya Değerler Anketi internet sitesinden (<http://www.worldvaluessurvey.org>) tarafımızca derlenmiştir.

Genel olarak Amerika kıtasında 2005-2006 yılları arasında elde edilen verilere göre vergi ahlakını şekillendiren unsurların sahip olduğu değerler aşağıda Tablo 33'de verilmiştir. Amerika kıtasında vergi ahlakının ortalama değerinin, dünya ortalamasının üzerinde olduğu ve 2,2 düzeyinde gerçekleştiği görülmektedir. Amerika kıtası, Asya ülkelerinden sonra, Afrika kıtası ile birlikte dünyada en yüksek vergi ahlakının olduğu bölgedir.

Amerika kıtasında cinsiyete göre vergi ahlâkının durumu incelendiğinde, kadınların vergi ahlakının ortalama değeri 2,1, erkeklerin ise 2,2 düzeyinde gerçekleştiği ve kadınların vergi kaçakçılığına erkeklere oranla daha fazla karşı çıktıkları görülmektedir. Aynı zamanda evli ve bekâr bireylerin vergi ahlakı tutumlarının genel eğilime bakıldığında, bekâr bireylerin evli kişilere göre vergi kaçakçılığına daha az direnç gösterdikleri görülmektedir.

Amerika kıtasında bireylerin yaşı arttıkça vergi ahlâk düzeyinin önemli ölçüde arttığı ve vergi ahlakı ile bireylerin yaşı arasındaki ilişkinin, dünya genelinde ki bulgularla uyduğu görülmektedir. En genç yaş grubu ile (15-29) en yaşlı (50+) yaş grubu karşılaştırıldığında, en yaşlı (50+) yaş grubunun dünya ortalamasının 0,3 puan üzerinde vergi kaçakçılığına karşı olduğu görülmektedir ve bu sonuç, Amerika kıtasında vergi ahlakı üzerinde bireylerinin yaşının önemli etkisi bulunduğunu göstermektedir.

Genel olarak Amerika kıtasında vergi kaçakçılığına olan karşıtlık, eğitim seviyesi arttıkça artış göstermekte ve vergi ahlakının arttığı görülmektedir. En düşük eğitimli grubun vergi ahlakının ortalama değeri 2,3, en yüksek eğitimli grubun ise 2,1 olarak gerçekleşmiştir. Amerika kıtasında eğitim seviyesi ve vergi ahlakı arasındaki ilişkinin, dünya genelinde ki bulgularla uyuşmadığı görülmektedir.

Dini alışkanlıkların vergi kaçakçılığına karşı bireylerin tutumları üzerine herhangi bir etkisinin olup olmadığına bakıldığında, haftada bir defadan fazla dini ibadete gidenler ile daha az sıklıkla gidenlerin vergi ahlâkı düzeyi arasında bir fark ortaya çıkmadığı görülmektedir.

Amerika kıtasında güven unsuru ve ulusal onurun vergi ahlakı üzerine etkilerine bakıldığında, hükümete duyulan güven ve ulusal gurur duygusunun vergi ahlâkının temel belirleyicileri olduğu görülmektedir. Ulusal gurur duygusunun çok fazla olduğunu ifade eden bireyler ile hiç gurur duymadığını ifade eden bireylerin ortalama vergi ahlakı

değerleri arasında 1,8 puanlık önemli bir fark ortaya çıkmıştır. Ulusal gurur bireyin, ülke kimliğini artırıcı bir tesir yaratmaktadır. Bu durum işbirlikçi davranmanın ve böylece vergi ödemenin önemli bir nedeni olarak ortaya çıkmaktadır. Hükümete ve parlamentoya duyulan güvenin artmasının vergi ahlakını artırdığı ancak yasal sisteme duyulan güven ile vergi ahlakı arasında güçlü bir ilişkinin oluşmadığı görülmektedir.

Tablo 33: Amerika’da Vergi Ahlakını Şekillendiren Unsurlar (2005-2006)

	Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	Genel Ortalama Değer	DünyaGeneli Genel Ortalama Değer
VERGİ AHLAKI ORTALAMA DEĞERİ	% 66,0	2,2	2,3
CİNSİYET			
Erkek	% 64,1	2,2	2,4
Kadın	% 67,7	2,1	2,3
YAŞ			
15-29	% 60,3	2,4	2,5
30-49	% 66,1	2,1	2,4
50+	% 71,4	1,9	2,2
EĞİTİM DÜZEYİ			
Düşük	% 65,9	2,3	2,3
Orta	% 65,4	2,1	2,4
Yüksek	% 64,5	2,1	2,4
DİNİ ALIŞKANLIKLAR			
Haftada birden fazla	% 66,6	2,2	2,1
Ayda bir defa	% 66,2	2,1	2,3
Asla/Uygulamada Asla	% 64,0	2,2	2,4
MEDENİ DURUM			
Evli	% 67,3	2,1	2,3
Bekâr	% 62,4	2,3	2,5
ADALET SİSTEMİNE GÜVEN			
Çok Fazla Güveniyorum	% 70,8	2,1	2,2
Hiç Güvenmiyorum	% 69,7	2,2	2,6
PARLAMENTOYA GÜVEN			
Çok Fazla Güveniyorum	% 71,1	2,1	2,2
Hiç Güvenmiyorum	% 66,9	2,3	2,6
HÜKÜMETE GÜVEN			
Çok Fazla Güveniyorum	% 73,8	2,0	2,1
Hiç Güvenmiyorum	% 63,8	2,4	2,7
ULUSAL ONUR			
Çok Gurur Duyuyorum	% 69,5	2,0	2,2
Hiç Gurur Duymuyorum	% 40,8	3,8	3,2

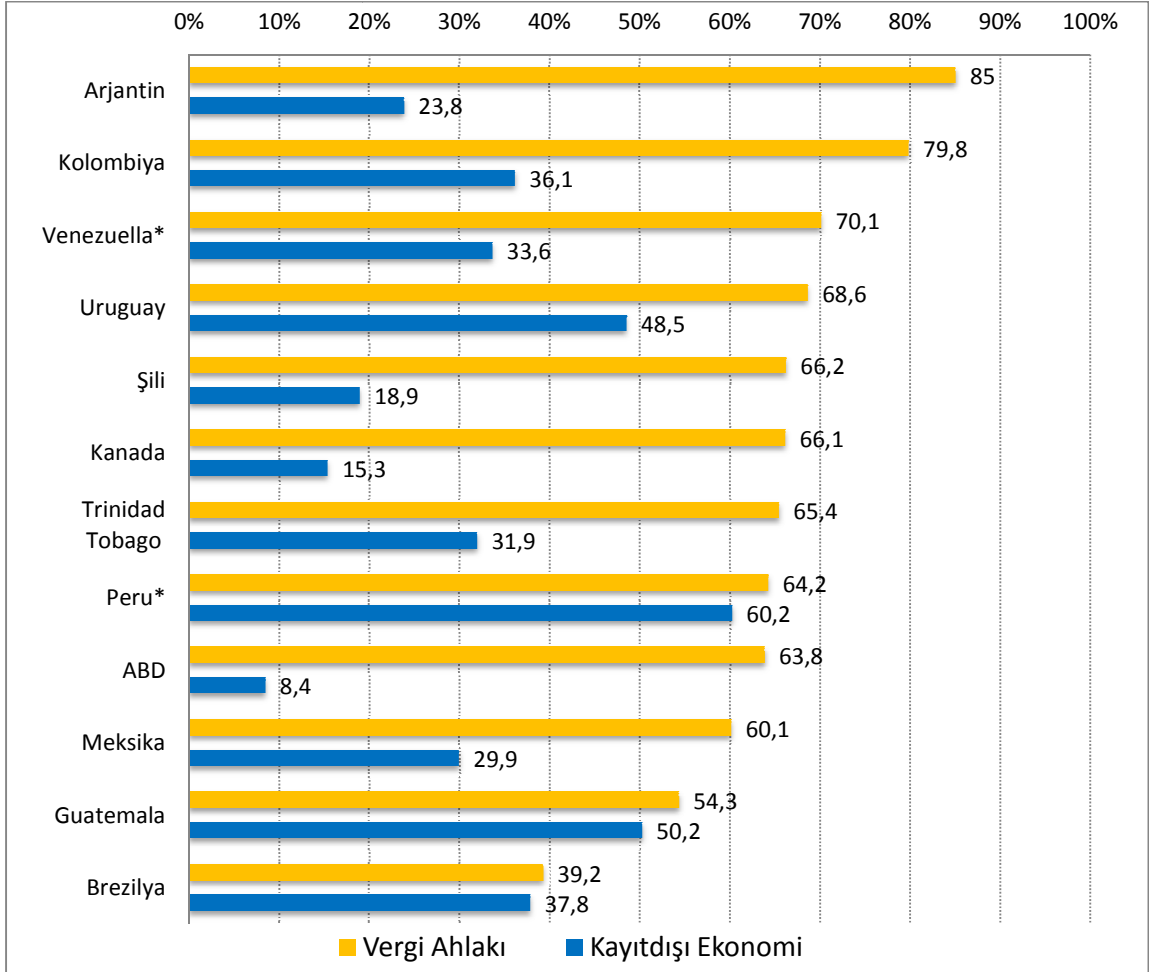
Not: Tablodaki değerler, Dünya Değerler Anketinde yer alan Asya ülkelerinin tamamını kapsamaktadır.

Kaynak: Tabloda yer alan veriler, Dünya Değerler Anketi internet sitesinden (<http://www.worldvaluessurvey.org>) tarafımızca derlenmiştir.

Amerika ülkelerinde genel olarak vergi ahlakı ile kayıtdışı ekonominin büyüklüğü ilişkisi aşağıda Grafik 6’da verilmiştir 2005-2006 yılları arasında vergi ahlakı düzeyi ile resmi GSYİH’nin yüzdesi olarak kayıtdışı ekonominin büyüklüğü arasındaki negatif korelasyon olduğu görülmektedir. Grafikte yer alan ülkeler, eğer fırsatınız olsa

vergilemede hile yapar mısınız?” sorusuna verilen cevaplardan asla kabul edilemez cevabının yüzdesine göre vergi ahlakı en yüksek olan ülkeden en düşük olan ülkeye doğru sıralanmıştır.

Grafik 6: Amerika’da Vergi Ahlakı ile Kayıtdışı Ekonominin Boyutu Arasındaki İlişki (2005-2006)

Not: (*) işareti olan Peru ve Venezuela ülke verileri 2000-2001 yıllarına aittir.

Kaynak: Vergi ahlakı değerleri Dünya Değerler Anketi internet sitesinden (<http://www.worldvaluessurvey.org>) tarafımızca derlenmiştir. Kayıtdışı ekonomi verileri için Bkz: Friedrich Schneider, “The Shadow Economy and Work in the Shadow: What Do We (Not) Know?”, **IZA Discussion Paper**, No. 6423, Mart 2012; ss.61-64, <http://ssrn.com/abstract=2031951>, Erişim Tarihi: 11.10.2012.

Genel olarak düşük vergi ahlakına sahip ülkelerde kayıtdışı ekonominin boyutu artma eğilimi göstermektedir. Özellikle Brezilya ve Guatemala’da düşük vergi ahlakı ve

çok yüksek kayıtdışı ekonominin olduğu görülmektedir. Buradaki asıl sorun devletin yeterli düzeyde mülkiyet haklarını garanti edememesidir. Diğer taraftan müdahalecilik ve bürokrasinin kombinasyonu gözlemlenmiştir¹²⁰. Ancak ABD’de nispeten düşük bir vergi ahlakı olmasına karşılık, mevcut ülkeler arasında en düşük kayıtdışı ekonomiye de sahip olduğu görülmektedir. Bu sonuç, ABD’de vergi ahlakının kayıtdışı ekonomiyi etkileyen ve önceki bölümlerde değinilen faktörler arasında düşük bir paya sahip olduğunu göstermektedir.

3.2.2. Amerika Birleşik Devletleri ve Latin Amerika Ülkelerinde Vergi Ahlâkı

Aşağıda yer alan Tablo 34’de 2005-2006 yılları arası Amerika Birleşik Devletleri ve Latin Amerika ülkelerinde mükelleflerin vergiye karşı olan tutumlarını etkileyen unsurlar ile vergi ahlâkının ortalama değerleri birlikte verilmiştir.

ABD, Arjantin ve Şili’de erkeklerin ortalama skorları daha yüksek çıkmakta yani erkekler kadınlara göre vergi kaçakçılığına daha az karşı durduğu görülmektedir. Brezilya ve Meksika’da ise erkeklerin vergi ahlâkı düzeyi daha fazla çıkmıştır. Medenî duruma göre vergi ahlakının değişimine bakıldığında ise Meksika dışındaki ülkelerde evli kişilerin bekâr kişilere göre vergi kaçakçılığına daha fazla karşı oldukları ortaya çıkmaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri ve Latin Amerika ülkelerinde genel olarak ortalama skorlar yaş arttıkça azalmakta yani insanlar yaşlandıkça vergi kaçakçılığına olan karşıtlıkları artmaktadır. ABD, Şili ve Brezilya’da yaş arttıkça üç yaş grubunda da oluşan ortalama değerlerin azalması fazla olmaktadır. Meksika’da ise yaş ile vergi ahlâkı arasında çok fazla bir ilişki çıkmamıştır.

Dünya genel ortalamasının aksine, ABD, Uruguay, Brezilya ve Meksika’da eğitim düzeyi arttıkça, bireylerin vergi kaçakçılığına olan karşıtlığı artış göstermektedir. Bu ülkelerde eğitim düzeyi, vergi kaçakçılığı tutumu üzerinde önemli bir etkiye sahip değildir. Şili ve Kolombiya’da ise eğitim düzeyi arttıkça, insanlar daha çok vergi kaçırmaktadırlar.

Dini hizmetlere katılıma göre bireylerin vergi ahlak tutumları değişiklik göstermektedir ve dünya genelinde dini hizmetlere daha çok katılım gösteren kişilerin, şans bulduklarında vergilemede daha az hile yaptıkları sonucuna varılmıştır. Arjantin ve

¹²⁰ Benno Torgler, “Tax morale in Latin America”, **Public Choice**, S.122 , 2005, ss.133-157., s.136.

Meksika dışındaki ülkelerde bireylerin vergi uyumu üzerinde dini katılım sıklığının önemli bir etkiye sahip olduğu ve dini hizmetlere katılım sıklığı ile vergi ahlakı arasında güçlü bir pozitif ilişkinin olduğu görülmektedir. Arjantin ve Meksika’da ise dini hizmetlere ayda bir kez katıldığı ifade eden bireylerin, haftada bir defadan fazla dini ibadete gidenlere göre vergi kaçakçılığına daha fazla karşı oldukları görülmektedir.

Amerika Birleşik Devletleri ve Latin Amerika ülkelerinin tamamında ulusal gurur duygusunun fazla olduğunu ifade eden bireylerde, hiç gurur duymadığını ifade eden bireylere göre vergi ahlâk düzeyi daha fazla çıkmaktadır¹²¹. Özellikle vergi ahlâk düzeyi nispeten yüksek olan Kolombiya ve Arjantin’de ulusal gurur, vergi ahlakını önemli ölçüde artırmaktadır.

ABD ve Uruguay’da bireylerin yasal sisteme güvenin artmasının vergi ahlakını önemli derecede artırdığı görülmektedir. Buna karşılık Brezilya, Meksika ve Şili’de yasal sisteme hiç güvenmediğini ifade eden bireylerin vergi ahlâkı, çok fazla güvenen bireylerden daha fazla çıkmıştır. Bu ülkelerde yasal sisteme güven ile vergi ahlakı arasında pozitif bir ilişki ortaya çıkmamıştır. ABD, Brezilya ve Arjantin’de parlamentoya güven ile vergi ahlakı arasında negatif ilişki görülmektedir ve bu faktörün vergi ahlakını artırmada bir etkisi olmadığı görülmektedir. Uruguay’da ise dünya genel ortalamasına paralel olarak, bireylerin parlamentoya duyduğu güvenin artması, vergi ahlakını artırmaktadır. Hükümete duyulan güven ile vergi ahlakı ilişkisine bakıldığında, Şili ve ABD’de hükümete çok fazla güven duyanların vergi ahlakı, hiç güven duymayanlardan daha düşük seviyede çıkmıştır. Uruguay ve Arjantin’de ise hükümete duyulan güven, vergi ahlakını artırmada önemli bir faktör olarak öne çıkmaktadır.

Şili ve Arjantin’de son yıllarda demokrasiyi kuvvetlendirici uygulamalar artmıştır. Demokrasi, vatandaşlara görüşlerini ifade etme olanağı vermektedir. Yönetimde daha aktif rol alan bireyler, politikacıları daha çok kontrol etme ve izleme şansı bulmakta ve sonuçta simetrik olmayan bilgi akışı azalmaktadır. Bu ise vatandaşların vergi ahlakını artırmaktadır. İleri demokrasi tutumlarının artması da vergi ahlakını artırmaktadır¹²².

¹²¹ Amerikalıların içinde ise İspanyol asıllı olan Amerikalılar, İspanyol asıllı olmayan diğer beyaz Amerikalılara göre vergi kaçakçılığına daha fazla karşıdırlar. İspanyol asıllı olan Amerikalılar genel nüfusa göre daha tutucudurlar ve ülkenin kültürel değerlerini benimsemişlerdir. Bkz: Robert W McGee ve Silvia López Paláu, “Tax Evasion and Ethics: A Comparative Study of the USA and Four Latin American Countries” **Barry University Andreas School of Business Working Paper**, Mart 2007, s.21. <http://ssrn.com/abstract=971032>, Erişim Tarihi: 05.05.2012.

¹²² Benno Torgler, “Tax morale in Latin America”, **Public Choice**, S.122, 2005, ss.133-157., s.143.

**Tablo 34: Amerika Birleşik Devletleri ve Latin Amerika Ülkelerinde Vergi Ahlâkı
Şekillendiren Unsurlar**

	Brezilya (2006)	Arjantin (2006)	Meksika (2005)	Kolombiya (2005)	Uruguay (2006)	Şili (2005)	ABD (2006)	Dünya Geneli Ortalama Vergi Ahlâkı
VERGİ AHLÂKI ORTALAMA DEĞERİ	3,6	1,7	2,6	1,6	2,0	1,9	2,1	2,3
CİNSİYET								
Erkek	%42,3(3,4)	%82,8(1,8)	%60,6(2,6)	%77,7(1,6)	%69,2(2,0)	%61,2(2,0)	%58,6(2,3)	2,4
Kadın	%36,4(3,8)	%86,9(1,6)	%59,6(2,7)	%81,9(1,5)	%68,2(2,0)	%70,8(1,8)	%68,8(1,9)	2,3
YAŞ								
15-29	%32,3(4,1)	%78,4(1,9)	%57,4(2,7)	%76,2(1,7)	%61,7(2,1)	%56,5(2,1)	%23,0(2,5)	2,5
30-49	%42,5(3,4)	%87,2(1,6)	%61,5(2,6)	%80,4(1,5)	%68,3(2,1)	%63,2(2,1)	%62,0(2,1)	2,4
50+	%41,8(3,3)	%88,5(1,6)	%61,4(2,6)	%85,4(1,4)	%72,7(1,8)	%73,6(1,6)	%70,8(1,8)	2,2
EĞİTİM DÜZEYİ								
Düşük	%35,5(3,8)	%86,2(1,7)	%56,6(2,9)	%82,6(1,5)	%67,4(2,1)	%72,3(1,7)	%62,0(2,3)	2,3
Orta	%36,6(3,5)	%87,5(1,6)	%59,8(2,5)	%79,6(1,6)	%71,3(2,0)	%60,7(2,1)	%65,8(2,0)	2,4
Yüksek	%39,6(3,7)	%82,2(1,8)	%64,0(2,3)	%76,9(1,7)	%75,3(1,8)	%65,1(1,9)	%56,8(1,9)	2,4
DİNİ ALİŞKANLIKLAR								
Haftada birden fazla	%42,9(3,4)	%89,5(1,6)	%57,6(2,7)	%84,3(1,4)	%83,7(1,5)	%70,0(1,8)	%76,8(1,8)	2,1
Ayda bir defa	%37,2(3,4)	%91,7(1,5)	%62,2(2,4)	%77,5(1,6)	%70,4(1,8)	%67,7(1,8)	%60,2(2,1)	2,3
Asla/Uygulamada Asla	%33,7(4,4)	%78,1(2,0)	%56,4(2,8)	%77,1(1,7)	%73,2(1,8)	%60,3(2,1)	%59,0(2,3)	2,4
MEDENİ DURUM								
Evlü	%42,9(3,3)	%89,4(1,5)	%60,8(2,6)	%84,9(1,4)	%69,7(1,9)	%66,3(1,8)	%66,9(1,9)	2,3
Bekâr	%33,5(4,0)	%77,7(1,9)	%59,2(2,6)	%77,0(1,6)	%67,4(2,0)	%63,3(1,9)	%53,4(2,4)	2,5
ADALET SİSTEMİNE GÜVEN								
Çok Fazla Güveniyorum	%43,8(3,8)	%92,9(1,5)	%67,6(2,7)	%80,4(1,6)	%82,2(1,5)	%65,7(2,2)	%69,4(2,3)	2,2
Hiç Güvenmiyorum	%40,8(3,7)	%84,9(1,7)	%62,4(2,6)	%80,6(1,7)	%62,7(2,1)	%75,1(1,6)	%49,3(2,7)	2,6
PARLAMENTO YA GÜVEN								
Çok Fazla Güveniyorum	%36,5(4,1)	%85,6(2,3)	%71,9(2,5)	%80,8(1,5)	%83,1(1,6)	%84,0(1,6)	%28,2(4,1)	2,2
Hiç Güvenmiyorum	%40,3(3,7)	%86,4(1,6)	%63,3(2,5)	%81,1(1,6)	%69,0(2,0)	%73,1(1,7)	%63,0(2,3)	2,6
HÜKÜMETE GÜVEN								
Çok Fazla Güveniyorum	%48,2(3,4)	%90,3(1,2)	%69,8(2,3)	%84,5(1,4)	%80,1(1,7)	%74,6(1,8)	%59,3(2,7)	2,1
Hiç Güvenmiyorum	%38,9(3,8)	%82,9(1,8)	%59,9(2,6)	%78,3(1,7)	%61,5(2,3)	%74,5(1,7)	%57,9(2,4)	2,7
ULUSAL ONUR								
Çok Gurur Duyuyorum	%41,8(3,6)	%85,7(1,6)	%62,1(2,5)	%80,4(1,5)	%72,8(1,8)	%67,6(1,8)	%69,4(2,0)	2,2
Hiç Gurur Duyuyorum	%29,7(4,4)	%59,7(4,0)	%38,5(4,1)	%50,0(2,7)	%50,0(2,7)	%75,4(2,5)	%24,9(3,1)	3,2

Not: Tabloda yüzde ile ifade edilen değerler “Vergi kaçakçılığı asla kabul edilemez” cevabının yüzdesini, parantez içerisinde yer alan değerler ise ortalama vergi ahlâkı değerini göstermektedir.

Kaynak: Tabloda yer alan veriler, Dünya Değerler Anketi internet sitesinden (<http://www.worldvaluessurvey.org>) tarafımızca derlenmiştir.

McGee ve López Paláu tarafından Kolombiya, Ekvator, Porto Riko, Dominik Cumhuriyeti ve ABD’de vergi ahlaki ölçülmeye yönelik yapılan anket çalışmasında¹²³, katılımcılara sorulan 18 önerme, 1 ile 7 arasında derecelendirmeye tabi tutulmuştur. 1 skoru tamamen katılıyorum, 7 skoru ise tamamen katılmamayı ifade etmektedir.

Aşağıda yer alan Tablo 35’de, sözkonusu ülkelerde vergi kaçakçılığını etkileyen faktörlere yer verilmiştir. Tablodan görüleceği üzere vergi kaçakçılığını destekleyen en önemli argüman “toplanan paranın büyük kısmının israf edilmesi” önermesidir. Vergi kaçakçılığını destekleyen ikinci önemli argüman “toplanan paranın büyük bir kısmının yolsuzluk yapan politikacılar ya da onların aile ve arkadaşlarına gitmesi” önermesidir. Sözkonusu ülkelerde vergi kaçakçılığını destekleyen diğer en önemli argümanlar ise “vergi sisteminin adaletsiz olduğu” algısı ve “ödeme gücünün olmaması” durumları olarak ortaya çıkmıştır. Vergi kaçakçılığını destekleyen en zayıf argümanlar ise “yakalanma olasılığının düşük olması” ve “vergilerin mükellef yararına projelere harcanması” önermelerinde ortaya çıkmıştır.

Yüksek düzeydeki vergi kaçakçılığı, kaynakların yanlış dağıtımına, devletin çalışma kabiliyetinin azalmasına ve böylece kamu hizmetlerinin yetersiz sunumuna yol açmaktadır. 1990’larda Latin Amerika’da yaşanan krizler, reformların yapılmasını motive etmiştir ve Latin Amerika’daki gelişmekte olan ülkeler, vergi politikalarında temel reformlar yapmaya çalışmış ve vergi yönetimlerinin etkinliğini arttırmaya çalışmışlardır¹²⁴.

¹²³ McGee ve López Paláu, a.g.m., s.21. <http://ssrn.com/abstract=971032>, Erişim Tarihi: 05.05.2012.

¹²⁴ Benno Torgler, “Tax morale in Latin America”, a.g.m., s.133.

Tablo 35: Kolombiya, Ekvator, Porto Riko, Dominik Cumhuriyeti ve ABD’de Vergi Kaçakçılığını Etkileyen Faktörler

	Kolombiya	Ekvator	Porto Riko	Dominik Cumhuriyeti	ABD	Ortalama
Eğer vergi oranları çok yüksek ise, vergi kaçırarak etiktir.	6.04	5.75	5.64	3.68	5.92	5.41
Vergi oranları çok yüksek olmasa bile devletin bireylerden bu kadar vergi almaya hakkı olmadığından dolayı vergi kaçırarak etiktir.	6.48	6.39	6.46	4.74	6.06	6.03
Vergi sistemi adaletsiz ise vergi kaçırarak etiktir.	5.71	4.96	4.84	3.75	5.33	4.92
Eğer toplanan paraların büyük bir kısmı israf ediliyor ise vergi kaçırarak etiktir.	5.47	4.57	4.62	3.63	5.38	4.73
Eğer toplanan paraların çoğunluğu akıllıca harcanıyorsa vergi kaçırarak etiktir.	6.36	6.30	6.46	4.61	6.19	5.98
Eğer toplanan paraların büyük bir kısmı ahlaken beğenilmeyen projelere harcanıyorsa vergi kaçırarak etiktir.	6.00	5.56	5.66	4.90	5.85	5.59
Eğer toplanan paraların büyük kısmı uygun projelere harcanıyorsa vergi kaçırarak etiktir.	6.31	6.08	6.19	4.79	6.13	5.90
Eğer toplanan paraların büyük bir kısmı bana faydası olmayan projelere harcanıyorsa vergi kaçırarak etiktir.	6.39	5.99	6.04	4.97	6.14	5.91
Eğer toplanan paraların büyük bir kısmı bana faydası olan projelere harcanıyorsa vergi kaçırarak etiktir.	6.43	6.14	6.38	4.62	6.08	5.93
Eğer herkes vergi kaçırıyor ise vergi kaçırarak etiktir.	6.61	6.31	6.19	4.54	6.15	5.96
Eğer toplanan paraların önemli bir kısmı rüşvetçi politikacılara ya da onların aile ve arkadaşlarının cebine giriyor ise vergi kaçırarak etiktir.	5.32	4.41	4.29	4.28	5.43	4.75
Eğer yakalanma olasılığı düşükse vergi kaçırarak etiktir.	6.60	6.37	6.16	4.96	6.15	6.05
Eğer gelirin bir kısmı adaletsiz olduğunu düşündüğümüz bir savaşı desteklemeye gidiyorsa vergi kaçırarak etiktir.	5.99	5.11	5.19	4.76	5.92	5.39
Eğer ödemeye gücüm yetmiyorsa vergi kaçırarak etiktir.	5.74	5.35	5.20	3.69	5.59	5.11
Eğer ben daha az ödediğim için diğerleri daha fazla ödemek zorunda kalacak olsa bile vergi kaçırarak etiktir.	6.43	6.11	6.17	5.21	6.14	6.01
Eğer 1940 yılında Nazi Almanya’sında yaşayan bir Yahudi olsanız, vergi kaçırarak etik olabilir.	5.51	5.24	4.90	4.90	5.21	5.15
Eğer devlet din, ırk ve etnik kimliğinizden dolayı sizi karşı ayrımcılığa maruz bırakıyor ise vergi kaçırarak etiktir.	5.38	5.77	5.66	4.92	5.20	5.39
Eğer devlet bireyleri politik görüşlerinden dolayı hapsediyor ise vergi kaçırarak etiktir.	5.76	5.72	5.09 5	5.26	5.12	5.39
Ülkelerin Ortalama Değerleri	6.03	5.67	5.62	4.57	5.78	5.53

Kaynak Robert W McGee ve Silvia López Paláu, “Tax Evasion and Ethics: A Comparative Study of the USA and Four Latin American Countries”
Barry University Andreas School of Business Working Paper, Mart 2007, s.5. <http://ssrn.com/abstract=971032>, Erişim Tarihi: 05.05.2012.

Latin Amerika’da vergi yapısı ile ilgili yapılan reformlar sonucunda, eşitliği sağlamak amacıyla bazı ülkeler zenginlerin daha fazla vergi ödemesini sağlayacak şekilde vergi sistemlerini değiştirmiştir. Bu reformlar vergiden kaçınma ve kaçakçılık güdüsünü arttırmıştır¹²⁵. Bu sonuç, yasalara uyum maliyetinin bir bireyin geliri ile ters orantılı olduğunu ima etmektedir¹²⁶.

Vergi kaçakçılığına yol açan bireylerin algılarına bakıldığında yolsuzluk algısı, vergi sisteminin adaletsizliği ve vergi yükünün fazlalığının vergi ahlakını negatif yönde etkilediği görülmektedir. Bir ülkede yolsuzluk yaygınlaşmış ise vergi verme zorunluluğu bir sosyal kural olarak kabul edilememekte ve vatandaşların vergi ahlakı azalmaktadır¹²⁷. Diğer taraftan mükellef vergi sisteminin adil olmadığına inanıyorsa, vergi uyumu daha düşük olmaktadır. Eğer ödenen vergi ile devletin hizmet sunma performansı dengeli ise mükellefler kanunlara uymaya daha çok rıza göstermektedirler¹²⁸.

3.3. AFRİKA’DA VERGİ AHLAKI

Afrika kıtası ülkelerinde vergi ahlakının ele alındığı bu başlık altında, ilk olarak 1981-2008 yılları arasında vergi ahlakının ülkeler bazında gelişimi ve vergi ahlakı ile kayıtdışı ekonomi ilişkisi incelenecektir. Daha sonra Afrika ülkelerinde vergi ahlakını etkileyen unsurlar ele alınacaktır.

¹²⁵ Latin Amerika’da yaşanan ekonomik krizler öncesi ülkelerin gelir vergisi performansı çok kötü bir durumda idi. Geniş tarım sektörü, yüksek derecede kayıtdışı ekonomi ve küçük firmaların çokluğu gibi faktörler, gelişmekte olan ülkelerin şahsi gelir vergisi gibi modern vergilere güvenmesini zorlaştırmıştır. Eşit olmayan gelir dağılımı ile politik ve finansal güç, modern vergi reformlarını engellemiştir. Bu nedenle bu özellikteki ülkelerde radikal reformlar yapılmasının zor olması sürpriz olarak görülmemelidir. Bkz: Benno Torgler, “Tax morale in Latin America”, **Public Choice**, S.122 , 2005, ss.133-157., s.135.

¹²⁶ Mariana Gerstenblüth, Natalia Melgar, Juan Pablo Pagano ve Máximo Rossi, “Threats in Latin American and Caribbean countries: How do Inequality and the Asymmetries of Rules Affect Tax Morale?”, **Department of Economics-DECON Working Papers**, No 14-08, Ağustos 2008, s.4. <http://decon.edu.uy/publica/2008/1408.pdf>, Erişim Tarihi: 21.11.2010.

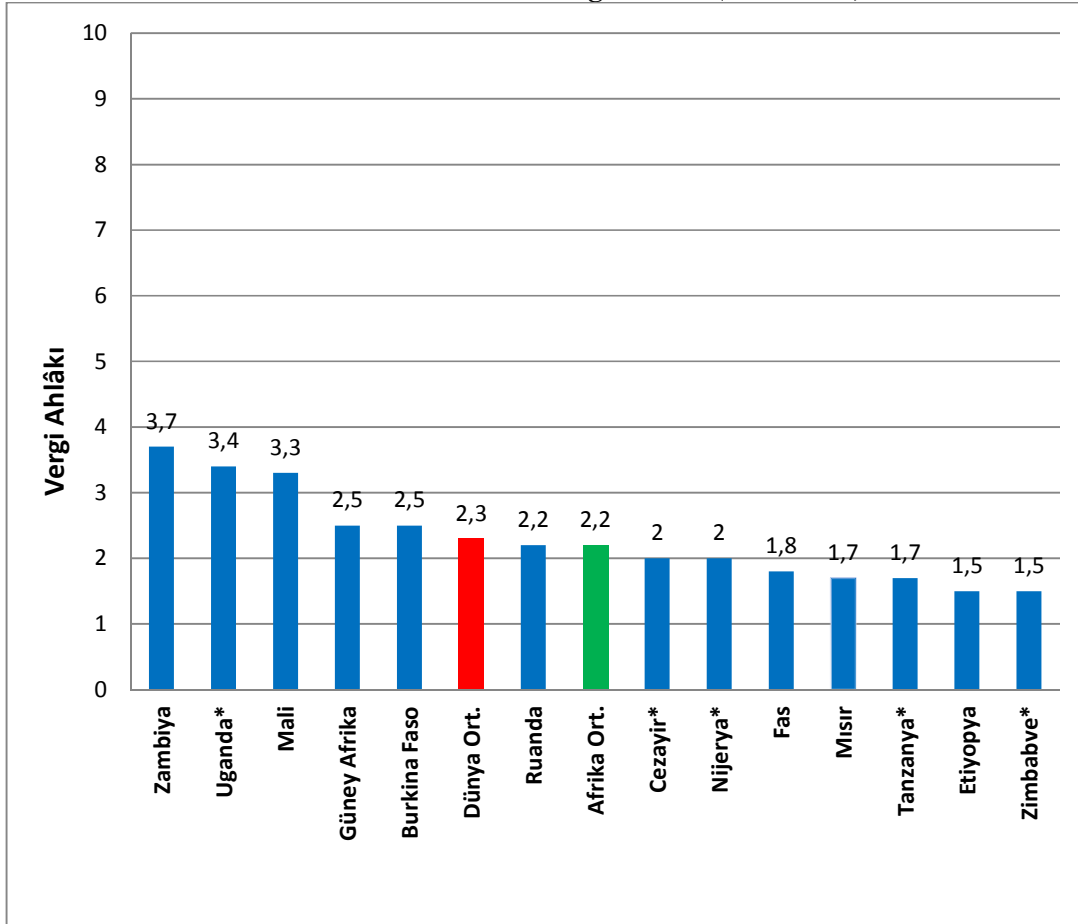
¹²⁷ Gerstenblüth, Melgar, Pagano ve Rossi, a.g.m., s.6.

¹²⁸ Torgler, “Tax morale in Latin America”, a.g.m., s.153.

3.3.1. Afrika'da Vergi Ahlakının Genel Görünümü

Son dünya değerler anketi verilerine göre Afrika'da ortalama vergi ahlâkı değerleri aşağıda Grafik 7'de verilmiştir. Afrika ülkelerinden Zimbabve, Etiyopya ve Tanzanya ve Mısır'da vergi ahlakının yüksek düzeyde olduğu ve sırasıyla Zambiya, Uganda ve Mali'de vergi ahlakının en düşük düzeyde gerçekleştiği görülmektedir. Genel olarak 2005-2008 yılları arasında tüm dünya genelinde elde edilen dünya ortalama vergi ahlâkı değerinin üzerinde bir vergi ahlakının gerçekleştiği görülmektedir.

Grafik 7: Afrika'da Vergi Ahlakı (2007-2008)

Not: (*) işaretli olan Cezayir, Nijerya, Zimbabve, Uganda ve Tanzanya ülke verileri 2000-2002 yıllarına aittir

Kaynak: Tabloda yer alan veriler, Dünya Değerler Anketi internet sitesinden (<http://www.worldvaluessurvey.org>) tarafımızca derlenmiştir.

Aşağıda Tablo 36'da Dünya Değerler Anketinde yer alan Afrika ülkelerinde vergi ahlakının 1981-2008 yılları arası gelişimine yer verilmiştir. 1981'de gerçekleştirilen ilk Dünya Değerler Anketinde Afrika ülkerinin hiçbiri yer almamıştır. 1990 ve 1996 yıllarında gerçekleştirilen Dünya Değerler Anketlerinde ise sadece Güney Afrika ve Nijerya'nın yer aldığı görülmektedir.

Güney Afrika'da ortalama vergi ahlakının 1990-2007 yılları arasında, 2001 yılında azalma göstermekle birlikte, genel olarak arttığı görülmektedir. Nijerya'da ise 2000 yılında vergi kaçakçılığını asla kabul etmeme yüzdesinin çok düşük olmasına karşılık, ortalama vergi ahlakının Afrika ülkeleri ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir. Benzer şekilde Etiyopya'da ortalama vergi ahlakı değeri 1,5 düzeyindedir ve Afrika kıtasında ki en yüksek ikinci vergi ahlakına sahip ülkedir. Buna karşılık vergi kaçakçılığını asla kabul etmeme yüzdesine göre sıralandığında, %74,5 ile vergi ahlakı en yüksek altıncı ülke olarak sıralanmaktadır. Bu durum, Nijerya ve Etiyopya'da ortalama vergi ahlakının yüksek olmasına karşılık, ülke genelinde vergi kaçakçılığın yüksek derecede karşı konulmadığını ve bazı durumlarda vergi kaçakçılığının haklı görüldüğünü göstermektedir.

Uganda ise ortalama vergi ahlakına göre Afrika ülkeleri arasında en düşük ikinci ülke olmasına karşılık, vergi kaçakçılığı asla kabul edilemez cevabının oranına göre değerlendirildiğinde ise %58,2 ile Afrika ülkeleri arasında altıncı en düşük vergi ahlakına sahip ülke olduğu görülmektedir. Bu durum, Uganda'da toplumun bir kesiminin vergi kaçakçılığın yüksek derecede karşı olmasına karşılık, ülke genelinde vergi kaçakçılığının haklı görüldüğünü ve ortalama vergi ahlakının düşük gerçekleştiğini göstermektedir.

Ruanda'da da ortalama vergi ahlakı değerinin dünya ortalamasının üzerinde gerçekleştiği görülmektedir ancak vergi kaçakçılığı asla kabul edilemez cevabının oranına göre değerlendirildiğinde ise %48,1 ile Afrika ülkeleri arasında ikinci en düşük vergi ahlakına sahip ülke olduğu gözlemlenmektedir.

Tablo 36: Afrika'da Vergi Ahlakı (1981-2008)

Ülke	Yıl	Vergi Kaçakçılığı Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	Ortalama Vergi Ahlakı Değeri	Yıl	Vergi Kaçakçılığı Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	Ortalama Vergi Ahlakı Değeri	Yıl	Vergi Kaçakçılığı Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	Ortalama Vergi Ahlakı Değeri	Yıl	Vergi Kaçakçılığı Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	Ortalama Vergi Ahlakı Değeri	Yıl	Vergi Kaçakçılığı Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	Ortalama Vergi Ahlakı Değeri
Güney Afrika	1981	-	-	1990	62,5	2,7	1996	65,4	2,2	2001	55,3	2,7	2007	53,5	2,5
Mısır	1981	-	-	1990	-	-	1996	-	-	2000	79,7	1,6	2008	77,2	1,7
Fas	1981	-	-	1990	-	-	1996	-	-	2001	95,8	1,2	2007	78,8	1,8
Burkina Faso	1981	-	-	1990	-	-	1996	-	-	2001	-	-	2007	55,2	2,5
Etiyopya	1981	-	-	1990	-	-	1996	-	-	2001	-	-	2007	74,5	1,5
Mali	1981	-	-	1990	-	-	1996	-	-	2001	-	-	2007	54,6	3,3
Ruanda	1981	-	-	1990	-	-	1996	-	-	2001	-	-	2007	48,1	2,2
Zambiya	1981	-	-	1990	-	-	1996	-	-	2001	-	-	2007	34,3	3,7
Cezayir	1981	-	-	1990	-	-	1996	-	-	2002	76,3	2,0	2006	-	-
Nijerya	1981	-	-	1990	62,5	2,2	1995	68,1	1,9	2000	58,2	2,0	2006	-	-
Zimbabve	1981	-	-	1990	-	-	1996	-	-	2001	83,5	1,5	2006	-	-
Uganda	1981	-	-	1990	-	-	1996	-	-	2001	58,2	3,4	2006	-	-
Tanzanya	1981	-	-	1990	-	-	1996	-	-	2001	85,4	1,7	2006	-	-

Kaynak: Tabloda yer alan veriler, Dünya Değerler Anketi internet sitesinden (<http://www.worldvaluessurvey.org>) tarafımızca derlenmiştir.

Afrika kıtası ile tüm dünya geneli 2007-2008 yılları arası ortalama vergi ahlâkı değerleri karşılaştırmasına bakıldığında, Asya ve Amerika kıtalarından sonra en yüksek vergi ahlakının olduğu bölge olarak Afrika kıtası gelmektedir. Aşağıda Tablo 37’de görüleceği üzere Afrika’da genel ortalama vergi ahlâkı düzeyi 2,2 ile dünya ortalaması olan 2,3 vergi ahlakı düzeyinin üzerinde çıkmaktadır.

Afrika kıtasında cinsiyete göre vergi ahlâkının durumu incelendiğinde, dünya genelindeki bulgulara paralel olarak, kadınların vergi ahlâkı erkeklerden yüksek çıkmaktadır. Medeni duruma göre vergi ahlâkı verilerine göre ise, evli bireylerin vergi ahlâkı, bekârlardan önemli derecede yüksek çıktığı görülmektedir.

Bireylerin yaşı ile vergi ahlâkı ilişkisi incelendiğinde, en yaşlı (50+) yaş grubunun vergi ahlakı düzeyi, daha genç bireylerden çok yüksek çıktığı görülmektedir. Bireylerin yaşı ile vergi ahlakı arasındaki ilişkinin, dünya genelinde ki bulgularla uyduğu görülmektedir.

Afrika kıtasında eğitim seviyesi ve vergi ahlakı arasındaki ilişkinin, Amerika kıtası verilerinin aksine, dünya genelinde ki bulgularla uyduğu görülmektedir. Afrika kıtasında en düşük eğitimli grubun vergi ahlak düzeyi ile en yüksek eğitimli grubun vergi ahlakı arasında 0,1 puanlık bir fark ortaya çıkmaktadır ve vergi ahlakının yüksek eğitimli grupta daha düşük olduğu görülmektedir.

Afrika kıtasında dini alışkanlıkların vergi ahlakı üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Haftada bir defadan fazla dini ibadete gidenlerin, ayda bir kez ve hiç ibadete gitmeyenlere göre vergi kaçakçılığına daha fazla karşı çıktıkları görülmektedir.

Afrika kıtasında güven unsurunun, dünya genel verilerinin aksine, bireylerin vergi ahlakı üzerinde bir etkisinin olmadığı görülmektedir. Hükümete ve yasal sisteme hiç güvenmediğini ifade eden bireylerin vergi ahlakı, çok fazla güvenen bireylerden daha yüksek çıkmaktadır. Parlamentoya çok fazla güven duyanlar ile hiç güven duymayanların vergi ahlakı ise eşit çıkmaktadır. Bu tür sonuçların ortaya çıkmasında Afrika kıtasında yer alan birçok ülkede demokratikleşme olgusunun tam olarak yerleşmemesi de rol oynamaktadır.

Afrika kıtasında ulusal gurur duygusunun, güven unsurunun aksine, vergi ahlakının temel belirleyicilerden biri olduğu görülmektedir. Ulusal gurur duygusunun çok fazla olduğunu ifade eden bireyler ile hiç gurur duymadığını ifade eden bireylerin ortalama vergi ahlakı değerleri arasında 1,1 puanlık önemli bir fark ortaya çıkmakta ve dünya ortalamasının üzerinde bir etkiye sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 37: Afrika’da Vergi Ahlâkını Şekillendiren Unsurlar (2007-2008)

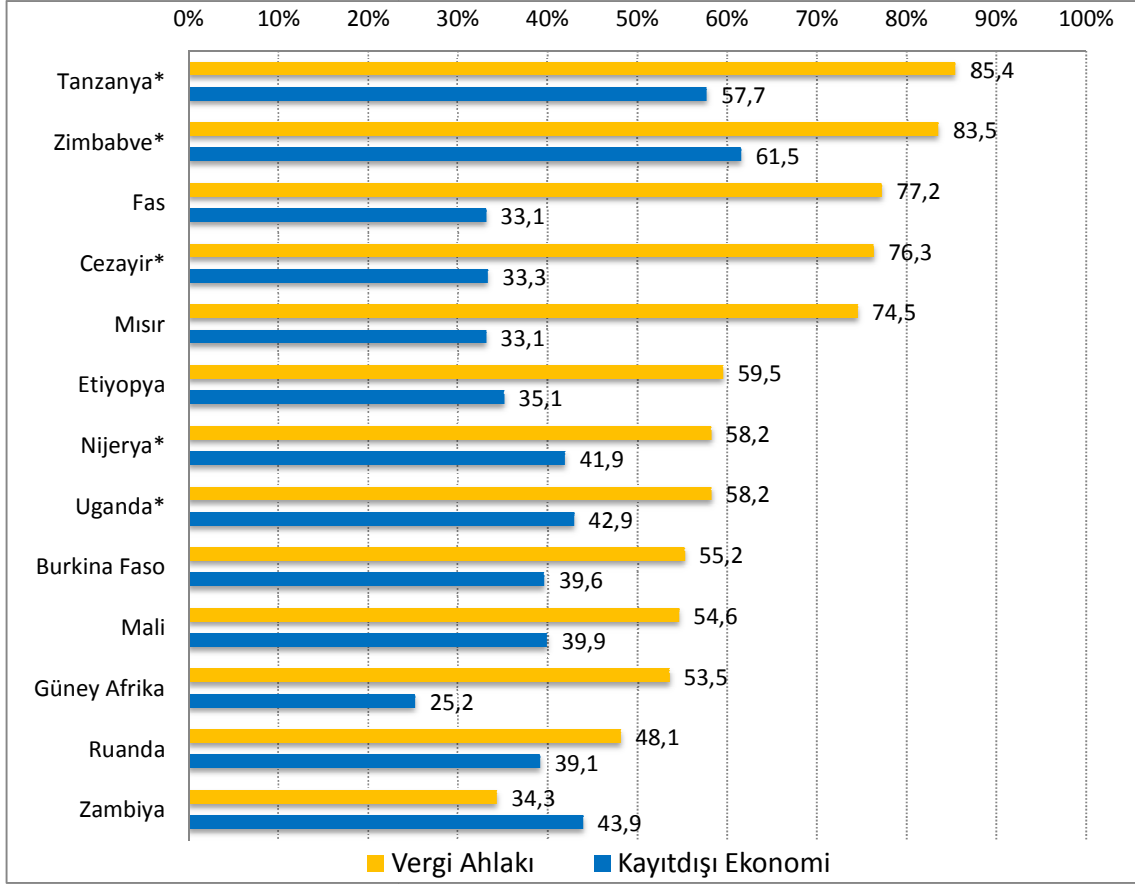
	Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	Genel Ortalama Değer	Dünya Geneli Genel Ortalama Değer
VERGİ AHLAKI ORTALAMA DEĞERİ	% 65,6	2,2	2,3
CİNSİYET			
Erkek	% 65,0	2,3	2,4
Kadın	% 66,1	2,2	2,3
YAŞ			
15-29	% 61,7	2,4	2,5
30-49	% 67,1	2,2	2,4
50+	% 72,4	2,0	2,2
EĞİTİM DÜZEYİ			
Düşük	% 65,4	2,2	2,3
Orta	% 64,1	2,3	2,4
Yüksek	% 65,7	2,3	2,4
DİNİ ALIŞKANLIKLAR			
Haftada birden fazla	% 66,7	2,1	2,1
Ayda bir defa	% 59,5	2,6	2,3
Asla/Uygulamada Asla	% 66,0	2,4	2,4
MEDENİ DURUM			
Evli	% 69,7	2,1	2,3
Bekâr	% 60,9	2,4	2,5
ADALET SİSTEMİNE GÜVEN			
Çok Fazla Güveniyorum	% 58,9	2,6	2,2
Hiç Güvenmiyorum	% 58,9	2,5	2,6
PARLAMENTOYA GÜVEN			
Çok Fazla Güveniyorum	% 64,7	2,4	2,2
Hiç Güvenmiyorum	% 64,0	2,4	2,6
HÜKÜMETE GÜVEN			
Çok Fazla Güveniyorum	% 66,5	2,4	2,1
Hiç Güvenmiyorum	% 65,1	2,3	2,7
ULUSAL ONUR			
Çok Gurur Duyuyorum	% 68,5	2,1	2,2
Hiç Gurur Duymuyorum	% 56,1	3,2	3,2

Not: Tablodaki değerler, Dünya Değerler Anketinde yer alan Afrika ülkelerinin tamamını kapsamaktadır.

Kaynak: Tabloda yer alan veriler, Dünya Değerler Anketi internet sitesinden (<http://www.worldvaluessurvey.org>) tarafımızca derlenmiştir.

Afrika kıtasında vergi ahlakının kayıtdışı ekonominin büyüklüğü üzerine etkisi, aşağıda Grafik 8’de verilmiştir. Grafikte yer alan ülkeler, “eğer fırsatınız olsa vergilemede hile yapar mısınız?” sorusuna verilen cevaplardan asla kabul edilemez cevabının yüzdesine göre vergi ahlakı en yüksek olan ülkeden en düşük olan ülkeye doğru sıralanmıştır.

Grafik 8: Afrika’da Vergi Ahlakı ile Kayıtdışı Ekonominin Boyutu Arasındaki İlişki (2007-2008)

Not: (*) işareti olan Tanzanya, Zimbabve, Cezayir, Uganda ve Nijerya ülke verileri 2000-2002 yıllarına aittir.

Kaynak: Vergi ahlâkı değerleri Dünya Değerler Anketi internet sitesinden (<http://www.worldvaluessurvey.org>) tarafımızca derlenmiştir. Kayıtdışı ekonomi verileri için Bkz:Schneider,, Friedrich, “The Shadow Economy and Work in the Shadow: What Do We (Not) Know?”, **IZA Discussion Paper**, No. 6423, March 2012; ss.61-64,<http://ssrn.com/abstract=2031951>

Afrika kıtası ülkeleri arasında “eğer fırsatınız olsa vergilemede hile yapar mısınız?” sorusuna verilen cevapların yüzdesine göre yapılan sıralamada en düşük vergi ahlakına sahip ülkeler olan Zambiya ve Ruanda’da, kayıtdışı ekonominin boyutunun çok yüksek çıktığı görülmektedir. Özellikle bu iki ülkede vergi ahlakının, kayıtdışı ekonominin temel belirleyicileri arasında yer aldığı görülmektedir. Buna karşılık, Afrika kıtası ülkeleri arasında en yüksek vergi ahlâkına sahip Tanzanya ve Zimbabve’de kayıtdışı ekonominin boyutunun da en yüksek düzeyde çıktığı görülmektedir. Özellikle bu iki ülkede kayıtdışı ekonominin büyüklüğü üzerinde vergi ahlakının çok fazla etkili olmadığı görülmektedir. Easterly ve Levine, Afrika’da etnik farklılıkların fazlalığının, düşük okullaşmaya, gelişmemiş bir mali sisteme ve yetersiz altyapıya yol açtığını ifade etmektedirler. Bu durum Afrika genelinde

kayıtdışı ekonominin yüksek olmasında önemli rol oynamaktadır¹²⁹. Genel olarak Afrika ülkelerinde kayıtdışı ekonomi üzerinde vergi ahlakının çok fazla etkili olmadığını görmektedir.

3.3.2. Afrika Ülkelerinde Vergi Ahlakı

Aşağıdaki Tablo 38’de seçilmiş bazı Afrika ülkelerinde vergi ahlakını şekillendiren unsurlar ile vergi ahlakının ortalama değerlerine yer verilmiştir.

Bireylerin cinsiyetine göre vergi ahlakı değerlerine bakıldığında, sadece Mısır’da erkeklerin kadınlara göre vergi kaçakçılığına daha fazla karşı durduğu görülmektedir. Medeni duruma göre vergi ahlakının değişimine bakıldığında, yine Mısır’da evli ve bekâr bireylerin vergi ahlak düzeyinin aynı çıktığı görülmektedir. Mısır’da bireylerin medeni durumu, vergi ahlakını etkileyen bir faktör olarak gözükmemektedir. Diğer ülkelerde ise evli bireylerin vergi ahlakı daha yüksek çıkmaktadır.

Zambiya ve Nijerya’da bireylerin yaşı arttıkça vergi ahlakının önemli ölçüde arttığı görülmektedir. Buna karşılık Ruanda’da orta yaş gurubunun vergi ahlakı, en genç ve en yaşlı guruba göre daha yüksek çıkmaktadır ve bireylerin yaşı ile vergi ahlakı arasında bir ilişkinin oluşmadığı görülmektedir.

Eğitim düzeyinin vergi ahlakına etkisine bakıldığında, ele alınan ülkelerden sadece Zambiya’da tüm eğitim düzeylerinde vergi ahlakı seviyesi aynı çıkmış, Nijerya ve Ruanda’da ise orta eğitilmiş gurubun vergi ahlakı daha yüksek çıkmıştır. Diğer ülkelerde ise dünya genel eğiliminin aksine en yüksek eğitilmiş grubun vergi ahlakının daha yüksek çıktığı ve eğitim düzeyi arttıkça, insanların vergi kaçırmaya daha çok karşı oldukları görülmektedir.

Nijerya’da bireylerin dini hizmetlere katılım sıklığı ile vergi ahlakı arasında negatif bir ilişkinin olduğu, Ruanda’da ise dini hizmetlere katılımın vergi ahlakı üzerinde çok fazla etkili olmadığı görülmektedir. Buna karşılık Zambiya ve Güney Afrika’da haftada bir defadan fazla dini ibadete gidenlerin, daha az sıklıkla gidenlere göre vergi kaçakçılığına daha fazla karşı oldukları ve dini hizmetlere katılım sıklığının vergi ahlakının önemli bir belirleyicisi olduğu görülmektedir.

Fas ve Ruanda’da adalet sistemine, parlamentoya ve hükümete duyulan güven ile vergi ahlakı arasında pozitif bir ilişkinin olduğu görülmektedir ancak her iki ülkede de, dünya

¹²⁹ William Easterly ve Ross Levine, “Africa’s Growth Tragedy: Policies and Ethnic Divisions,” **Quarterly Journal of Economics**. S. 111, No:4, 1997, ss. 1203-1250, s.1205.

genel bulgularının aksine, ulusal gurur duygusunun hiç olmadığını ifade eden bireylerde vergi ahlaki düzeyi daha yüksek olduğu görülmektedir. Güney Afrika’da ise adalet sistemine, parlamentoya ve hükümete duyulan güven ile vergi ahlaki arasında negatif bir ilişki bulunması yanısıra, ulusal gurur duygusunun hiç olmadığını ifade eden bireylerde vergi ahlaki düzeyinin de daha yüksek olduğu görülmektedir. Genel olarak ele alınan Afrika ülkelerinde güven unsuru ile vergi ahlaki arasında negatif ilişki bulunmaktadır.

Tablo 38: Afrika Ülkelerinde Vergi Ahlakını Şekillendiren Unsurlar

	Mısır (2008)	Fas (2007)	Güney Afrika (2007)	Ruanda (2007)	Zambiya (2007)	Nijerya (2000)	Dünya Geneli Ortalama Vergi Ahlakı
VERGİ AHLAKI ORTALAMA DEĞERİ	1,7	1,8	2,5	2,2	3,7	2,0	2,3
CİNSİYET							
Erkek	%78,3(1,7)	%76,5(1,9)	%51,5(2,6)	%47,9(2,3)	%33,4(3,8)	%57,4(2,1)	2,4
Kadın	%76,1(1,8)	%81,1(1,7)	%55,5(2,4)	%48,3(2,2)	%35,3(3,6)	%59,1(1,9)	2,3
YAŞ							
15-29	%73,0(1,8)	%76,9(1,9)	%50,8(2,6)	%46,4(2,3)	%30,7(3,8)	%58,6(2,1)	2,5
30-49	%77,1(1,8)	%80,1(1,7)	%53,8(2,5)	%51,1(2,1)	%38,0(3,6)	%56,1(2,0)	2,4
50+	%80,8(1,6)	%80,0(1,7)	%57,8(2,4)	%44,6(2,4)	%48,8(2,9)	%66,7(1,7)	2,2
EĞİTİM DÜZEYİ							
Düşük	%76,7(1,8)	%74,7(2,0)	%44,3(2,9)	%47,2(2,3)	%32,9(3,6)	%55,8(2,2)	2,3
Orta	%73,5(1,8)	%78,4(1,7)	%57,9(2,3)	%53,8(2,1)	%36,2(3,6)	%59,4(1,9)	2,4
Yüksek	%82,2(1,6)	%82,8(1,6)	%53,8(2,6)	%55,7(2,0)	%38,3(3,6)	%59,8(2,0)	2,4
DİNİ ALIŞKANLIKLAR							
Haftada birden fazla	%80,3(1,6)	-	%60,3(2,1)	%48,4(2,2)	%41,8(3,1)	%60,1(2,0)	2,1
Ayda bir defa	%76,3(1,8)	-	%55,9(2,4)	%50,0(2,5)	%19,8(4,3)	%55,7(2,2)	2,3
Asla/Uygulamada Asla	%70,1(1,9)	-	%52,4(2,7)	%33,3(2,3)	%17,4(4,7)	%83,3(1,4)	2,4
MEDENİ DURUM							
Evli	%77,3(1,7)	%81,0(1,7)	%59,2(2,3)	%48,1(2,2)	%34,2(3,7)	%59,3(1,9)	2,3
Bekâr	%74,3(1,7)	%76,1(1,9)	%51,5(2,6)	%47,5(2,4)	%32,6(3,8)	%57,9(2,1)	2,5
ADALET SİSTEMİNE GÜVEN							
Çok Fazla Güveniyorum	-	%90,3(1,3)	%48,5(2,9)	%53,3(1,9)	%34,5(4,0)	-	2,2
Hiç Güvenmiyorum	-	%71,4(1,8)	%58,2(2,2)	%37,9(2,9)	%29,9(4,1)	-	2,6
PARLAMENTOYA GÜVEN							
Çok Fazla Güveniyorum	-	%88,1(1,4)	%46,4(3,0)	%52,1(2,0)	%38,6(4,0)	%55,3(2,3)	2,2
Hiç Güvenmiyorum	-	%72,4(1,9)	%59,9(2,2)	%46,9(2,8)	%24,6(4,3)	%65,6(2,0)	2,6
HÜKÜMETE GÜVEN							
Çok Fazla Güveniyorum	-	%87,7(1,5)	%51,3(2,7)	-	%32,9(4,0)	%55,9(2,2)	2,1
Hiç Güvenmiyorum	-	%69,4(1,9)	%56,1(2,4)	-	%29,6(3,9)	%65,3(2,1)	2,7
ULUSAL ONUR							
Çok Gurur Duyuyorum	%80,7(1,6)	%80,9(1,7)	%55,0(2,5)	%50,5(2,2)	%40,8(3,3)	%61,0(1,9)	2,2
Hiç Gurur Duymuyorum	%75,4(2,1)	%80,0(1,6)	%86,5(1,4)	%100(1,0)	%12,2(5,4)	%69,7(2,6)	3,2

Not: Tabloda yüzde olarak verilen değerler vergi kaçakçılığı asla kabul edilemez cevabının değerlerini, parantez içerisinde yer alan değerler ise ortalama vergi ahlaki değerlerini göstermektedir.

Kaynak: Tabloda yer alan veriler, Dünya Değerler Anketi internet sitesinden (<http://www.worldvaluessurvey.org>) tarafımızca derlenmiştir.

Afrika ülkelerinden Kenya’da mükelleflerin vergi uyum davranışlarını etkileyen faktörler, Kirinyaga Bölgesi Kerugoya Şehrinde bulunan KOBİ’lerde ticari kazanç elde eden 260 girişimci mükellefe yapılan anketle ölçülmeye çalışılmıştır¹³⁰. Yapılan çalışmada mükellef tutumu ile vergi uyumu arasında güçlü bir ilişkiye rastlanmış, mükellef tutumlarının vergi uyumunu arttırdığı bulgusuna ulaşılmıştır¹³¹. Yapılan çalışmada mükelleflerin %66’sı vergi sistemini adaletsiz bulduğunu ve %77’si vergi cezalarını hiç ödemediğini ve %84’ü ise 2005 yılında vergi idaresi tarafından denetlenmediklerini ifade etmişlerdir¹³².

Afrika kıtasında Botswana ve Güney Afrika ülkelerinde vergi ahlakını etkileyen faktörlerin incelendiği 2007 tarihli diğer bir çalışmada ise Botswana’daki bireylerin devletin adaletli ve etkin olduğu algısının çok yüksek olduğu ve ayrıca vergi uyumunun Güney Afrika’dakilere göre daha fazla olduğu sonucuna varılmıştır¹³³. Botswana ve Güney Afrika komşu ülkeler olmasına karşılık çok farklı bir sosyal tarihe sahiptirler. İki ülkenin vergi sistemleri birbirine benzemekte ve her iki ülkede de İngilizce yaygın dildir. Bu nedenle devlet algısının vergi ahlakı üzerine etkisini incelemeye fırsat vermektedirler.

Botswana tarihi geçmişi ile diğer Afrika ülkelerinden farklılık arz etmektedir. İngiliz kolonisi olmasına ve 1996 yılında bağımsızlık kazanmasına karşılık, elmas zengini ülke, Afrika’nın en eski çok partili demokrasisine sahip ülkelerinden biridir. Bağımsızlık sonrası seçimlerde diğer Afrika ülkelerinden farklı olarak hiçbir suç ve yolsuzluk yaşanmamıştır ve Botswana Hükümeti istikrarları ile övünmekte, kendilerini Afrika’nın Elması olarak ifade etmektedirler. Devlet sizin için çalışıyor ve vergi ödemek bu sosyal anlaşmanın bir parçasıdır mesajını vermektedirler¹³⁴. Güney Afrika’da ise ırkçılık ve sosyal çatışmalar fazla olmasına karşılık, bunlar Botswana’da görülmemektedir. Acemoğlu, Johnson ve Robinson’un yaptığı çalışmada¹³⁵; Botswana’da Tswana Kabilesi tarafından sömürü öncesi dönemde geliştirilen kurumların işbirliği ve katılımı arttırdığı, politik liderleri kısıtladığı belirtilmektedir. Güney

¹³⁰ Kenya düşük gelirli bir ülkedir ve vergi uyumu düşüktür. Vergi gelirlerini ve vergi uyumunu arttırmak için Kenya Gelir İdaresi 1995 yılında kurulmuş ve kendi içinde bölgelere ve bölümlere ayrılmıştır.

¹³¹ Lumumba Omweri Marti, Migwi S. Wanjohi ve Obara Magutu, “Taxpayers’ Attitudes and Tax Compliance Behaviour in Kenya (How the Taxpayers’ Attitudes Influence Compliance Behavior among SMEs Business Income Earners in Kerugoya Town, Kirinyaga District)”, **African Journal of Business & Management**, S. 1, Nisan 2010, ss. 112-120, s.112.

¹³² Marti, Wanjohi ve Magutu, a.g.m., ss.116-118.

¹³³ Ronald G. Cummings, Jorge Martinez-Vazquez, Michael McKee, Benno Torgler, “Effects of Tax Morale on Tax Compliance: Experimental and Survey Evidence”, **NCER Working Paper Series**, Working Paper No:12, Şubat 2007, s.5., <http://www.ncer.edu.au/papers/documents/WpNo12Feb07.pdf>, erişim tarihi: 18.11.2010.

¹³⁴ Cummings, Martinez-Vazquez, McKee ve Torgler, “Effects of Tax Morale on Tax Compliance: Experimental and Survey Evidence”, a.g.e., s.9.

¹³⁵ Daron Acemoglu, Simon Johnson ve James A. Robinson, “An African Success Story: Botswana”, **MIT Department of Economics Working Paper**, No. 01-37, Temmuz 2001, s.29. SSRN: <http://ssrn.com/abstract=290791>, Erişim Tarihi: 21.11.2010.

Afrika’da seçimler, tartışmalı ve şiddet olaylarına tanık olmaktadır. Güney Afrika suç oranlarında Dünya’nın en yüksek ülkelerinden biridir ve sosyal düzen kırılan bir yapıya sahiptir¹³⁶.

Güney Afrika Gelir İdaresi, 1997’de modern vergi toplama ve idari izleme sistemini kurmuş ve bilgi bütünlüğünü sağlamıştır. Botswana’da ise vergi yönetim sistemi gelişme göstermekte ancak daha kısıtlı kaynaklara sahip bulunmaktadır. İki ülkede de vergiler ile kamu hizmetlerinin sunumu ilişkilendirilmiştir. Örneğin Güney Afrika Vergi Yasası’nda “vergiler bir ceza değil kamu hizmetlerine ödenen bir fiyattır” ifadesi yer almaktadır. İki ülkede şahsi gelir vergisinde uygulanan zorlayıcılık arasında fark bulunmakta ancak denetim süreci ve değerlendirme birbirine benzemektedir. Vergi kaçakçılığı Güney Afrika’da ciddi bir suç olarak ele alınmakta ve vergi yönetimi sert cezalar vermektedir. Botswana’da ise vergi yönetiminin tutumu daha ılımlıdır. 1999’da genel bir vergi affı yapılmıştır. Botswana’da en yüksek marjinal vergi oranı %25, Güney Afrika’da ise bu oran %45’dir¹³⁷. Botswana’da vergi kaçakçılığından şüphelenilen durumlarda azami vergi borcu artı faizden oluşan para cezası verilmektedir. Çok büyük dolandırıcılık ve kaçakçılık durumunda ise bir yılı geçmeyen hapis cezaları verilmektedir. Güney Afrika’da ise azami vergi borcunun iki katı artı faiz kadar para cezası uygulanmaktadır. Hapis cezası ise maksimum 2 yıla kadar verilmektedir¹³⁸.

Şeffaflık Uluslararası Yolsuzluk Beklentileri Endeksine göre Botswana’da yolsuzluk kontrolü Güney Afrika’dan daha fazla çıkmıştır. Ayrıca Botswana’da politik istikrar seviyesi daha yüksek ve suç oranı daha düşük düzeydedir. Bütün olarak bakıldığında Botswana’da kurumsal kalite düzeyinin daha yüksek olduğu ve bunun sonucunda vatandaşın ekonomik ve sosyal etkileşimini idare eden devlete ve kurumlara daha fazla saygı duyduğu görülmektedir.

¹³⁶ 1997 yılı İnterpol verilerine göre 110 ülke arasında Güney Afrika, kişi başı cinayet ve tecavüzde ilk sırada, hırsızlık oranlarında ikinci sırada ve cinsel suçlarda dördüncü sırada bulunmaktadır.Bkz. Cummings, Martinez-Vazquez, McKee ve Torgler, a.g.e., s.10.

¹³⁷ Cummings, Martinez-Vazquez, McKee ve Torgler, a.g.e., ss.8-9.

¹³⁸ Cummings, Martinez-Vazquez, McKee ve Torgler, a.g.e., s.25.

3.4. AVRUPA'DA VERGİ AHLÂKI

Avrupa ülkelerinde vergi ahlakının ele alındığı bu başlık altında, ilk olarak 2005-2008 yılları arası ülke verileri ile genel olarak Avrupa ülkelerindeki vergi ahlakının karşılaştırılması yapılacaktır. Ardından 1981- 2008 yılları arası her bir Avrupa ülkesinde vergi ahlakının farklı yıllardaki gelişimi ve vergi ahlakı ile kayıtdışı ekonomi arasındaki ilişki ele alınacaktır. Son olarak, seçilmiş bazı Avrupa ülkelerinde vergi ahlakını şekillendiren unsurlar analiz edilecektir.

3.4.1. Avrupa'da Vergi Ahlakının Genel Görünümü

Avrupa ülkelerinde son dünya değerler anketi verilerine ortalama vergi ahlakı değerleri aşağıda Grafik 9'da verilmiştir.

Avrupa ülkeleri ile tüm dünyada son dünya değerler anketi verilerine göre ortalama vergi ahlakı değerleri karşılaştırmasına bakıldığında, Avrupa ülkelerinde genel olarak ortalama vergi ahlakının, dünya geneli vergi ahlakı düzeyinin altında olduğu ve Asya, Afrika ve Amerika kıtasına göre daha düşük bir vergi ahlakının bulunduğu görülmektedir. Aşağıda yer alan grafikte de görüleceği üzere Avrupa'da genel ortalama vergi ahlakı düzeyinin 2,5 olduğu ve dünya ortalama vergi ahlakı düzeyinin altında çıktığı görülmektedir.

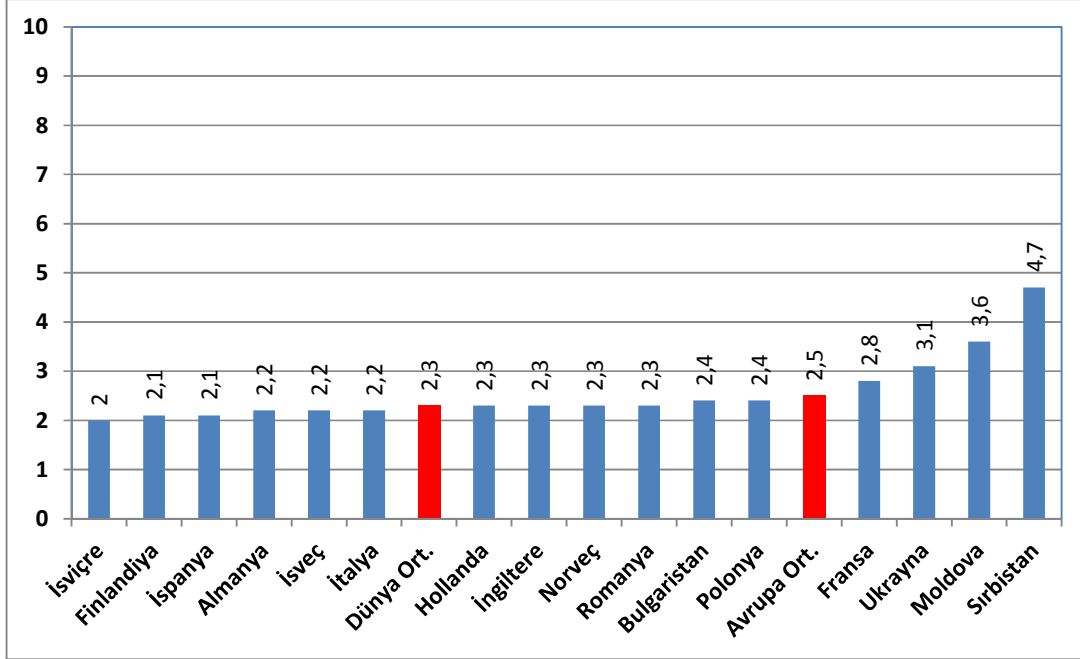
Avrupa ülkeleri arasında Sırbistan, Moldova, Ukrayna ve Fransa'da ortalama vergi ahlakı düzeyi en düşük düzeyde çıkmaktadır ve Avrupa genel vergi ahlakının altında bir vergi ahlakına sahip oldukları görülmektedir. Kirchgässner, Avrupa'da Fransa ve İtalya gibi Romanik ülkelerin¹³⁹ diğer ülkelerin çoğundan daha yüksek vergi ahlaksızlığına sahip olduğunu ve bu durumun Güney Avrupa ülkelerinin çoğunluğunda yetkilerin dağıtılmış olmasına karşılık, Kuzey Avrupa Ülkelerinde devlet ve dini yetkilerin çoğunlukla bir kişinin elinde olmasına ve devlete karşı suç işlemenin dine karşı işlenmiş bir suç ve sonuçta günah olarak kabul edilmesine bağlamaktadır¹⁴⁰. En düşük vergi ahlakına sahip ilk üç ülkenin geçiş ülkeleri olması dikkat çekmektedir¹⁴¹.

¹³⁹ İtalya, Fransa, Portekiz ve İspanya'yı Romanik Ülkeler olarak ve Avusturya, Danimarka, Finlandiya, İngiltere, İrlanda, Hollanda, Norveç, İsveç ve Almanya'yı Kuzeyli Ülkeler olarak tanımlanmaktadır. İsviçre ve Belçika her iki bölgede de yer aldıkları için bu ayrımın dışında tutulmaktadır.

¹⁴⁰ Bkz. Gebhard Kirchgässner, "Schattenwirtschaft und Moral: Anmerkungen aus ökonomischer Perspektive." ss. 425-445 içinde Siegfried Lamnek and Jens Luedtke, eds., *Der Sozialstaat zwischen "Markt" und "Hedonismus"?* Opladen: Westdeutscher Verlag., 1999'dan aktaran James Alm ve Benno Torgler, "Culture Differences and Tax Morale in the United States and in Europe", *Journal of Economic Psychology*, S. 27, 2006, ss. 224-246, s.225 ve s. 238.

¹⁴¹ Geçiş ülkelerinde vergi ahlakı ayrı bir başlık altında incelendiğinden dolayı, Avrupa ülkelerinde vergi ahlakının analizinin yapıldığı bu kısımda, geçiş ekonomilerinin analizine yer verilmeyecektir.

Grafik 9: Avrupa’da Vergi Ahlakı (2005-2008)

Kaynak:Tabloda yer alan veriler, Dünya Değerler Anketi internet sitesinden (<http://www.worldvaluessurvey.org>) tarafımızca derlenmiştir.

Avrupa ülkeleri arasında en yüksek vergi ahlakının İsviçre’de ortaya çıktığı görülmektedir. İsviçre’de çok güçlü doğrudan demokrasi geleneği mevcuttur ve doğrudan demokrasi vergi ahlakı üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir. Doğrudan demokrasi, vergilerin vatandaş tercihlerine göre harcanmasına yardımcı olmakta ve böylece vergi ödeme motivasyonunu arttırmaktadır. İsviçre’de Almanca konuşulan bölgelerde daha çok doğrudan demokrasi geleneği bulunmakta iken, Latin Bölgelerinde daha düşük seviyededir. Almanca konuşanlara göre Fransızca konuşanlar daha düşük, İtalyanca konuşanlar ise daha yüksek vergi ahlakına sahiptir¹⁴². Politik katılım hakkı 26 kanton arasında farklılık göstermektedir. Doğrudan demokratik katılımın olduğu kantonlarda seçmenlerin vergi kanunlarını dolaylı ya da dolaysız şekilde etkileme imkânları bulunmaktadır¹⁴³.

Daha yüksek doğrudan demokratik katılım, vergi ahlakının daha fazla ortaya çıkmasına yol açmaktadır. İsviçre’de önemli kararlar, genellikle doğrudan demokratik katılımlarla alınmakta olmasına karşılık, gelenek ve kültür homojen değildir. Ayrıca 4 farklı dilin konuşulduğu farklı bir kültür mozaiğine sahiptir. Kültürel farklılıklar bireysel vergi

¹⁴² Benno Torgler ve Friedrich Schneider, “What Shapes Attitudes Toward Paying Taxes? Evidence from Multicultural European Countries.”, *Social Science Quarterly*; Jun 2007; 88, 2; Academic Research Library, ss. 443-470, s.456.

¹⁴³ Torgler ve Schneider, “What Shapes Attitudes Toward Paying Taxes? , a.g.e., s.447.

ahlakını belirlemede önemli role sahiptir. Kadınların erkeklerden, evlilerin bekârlardan, yaşlıların gençlerden daha yüksek vergi ahlakına sahip oldukları görülmektedir¹⁴⁴.

İsviçre Kantonları sadece doğrudan demokratik haklar ve dil açısından değil, vergi sistemi ve mükellef davranışları açısından da farklılık göstermektedir. İsviçre’de mükelleflerin mali konularda oy hakkının bulunması ve böylece politik karar sürecinde doğrudan yer alması, vatandaşlık görevi duygusunu ve böylece vergi ahlakına arttırmaktadır¹⁴⁵. Örneğin, Pommerehne vd.¹⁴⁶, İsviçre’deki doğrudan politik kontrolün daha yüksek olduğu kantonlarda vergi kaçakçılığının daha az olduğu sonucuna varmışlardır. İsviçre’de doğrudan katılım hakkı olan kantonların vergi yönetimlerinin, daha az katılım hakkı olan kantonlara göre mükelleflerine daha saygılı davranmakta ve beyan edilmeyen gelirler olduğunda ise bu yönetimlerce daha ağır cezalar verilmektedir¹⁴⁷.

Dünya Değerler Anketinde yer alan Avrupa ülkelerinin tamamında vergi ahlakının 1981-2008 yılları arası gelişimi aşağıda Tablo 39’da verilmiştir. Tüm Dünya Değerler Anketi verilerine göre Fransa, İngiltere, Hollanda, Norveç ve Finlandiya’da vergi ahlakının yıllar boyunca devamlı bir artış eğiliminde olduğu görülmektedir. İspanya’da ise 1999 yılında vergi ahlakının azalma gösterdiği görülmekte ancak 1981 seviyesine göre 2007 yılında daha yüksek vergi ahlakı düzeyine ulaşıldığı görülmektedir. Almanya’da ortalama vergi ahlakı 1997 yılında azalmış ancak sonraki yıllarda artış göstermiş ve 2006 yılında 1981 yılı vergi ahlak düzeyinin üzerine çıkmıştır.

Romanya ‘da ortalama vergi ahlakına göre Avrupa ülkeleri arasında orta sıralarda yer almasına karşılık, vergi kaçakçılığı asla kabul edilemez cevabının oranına göre değerlendirildiğinde ise % 65,6 ile Avrupa ülkeleri arasında vergi ahlakının en yüksek olduğu ülkedir. Bu durum, Romanya’da toplumun bir kesiminin vergi kaçakçılığına yüksek derecede karşı olmasına karşılık, ülke genelinde vergi kaçakçılığının haklı görüldüğünü ve ortalama vergi ahlakının düşük gerçekleştiğini göstermektedir.

Bir bütün olarak Avrupa ülkelerine bakıldığında, 1981 yılı verileri ile son dünya değerler anketi verileri arasında, İtalya ve İsveç dışındaki ülkelerde vergi ahlakında artış yaşandığı görülmektedir.

¹⁴⁴ Torgler ve Schneider, “**What Shapes Attitudes Toward Paying Taxes?**”, a.g.e., s.456.

¹⁴⁵ James Alm ve Benno Torgler, “Culture differences and tax morale in the United States and in Europe”, **Journal of Economic Psychology**, S. 27, 2006, ss. 224–246, s.241.

¹⁴⁶ Bkz. Werner W. Pommerehne ve Hannelore Weck-Hannemann, “Tax rates, tax administration and income tax evasion in Switzerland”, **Public Choice**, S. 88, 1996, ss.161–170.

¹⁴⁷ Alm ve Torgler, “Culture differences and tax morale in the United States and in Europe”, a.g.m., s.241.

Tablo 39: Avrupa'da Vergi Ahlâkı (1981-2008)

Ülke	Yıl	Vergi Kaçakçılığı Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	Ortalama Vergi Ahlâkı Değeri	Yıl	Vergi Kaçakçılığı Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	Ortalama Vergi Ahlâkı Değeri	Yıl	Vergi Kaçakçılığı Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	Ortalama Vergi Ahlâkı Değeri	Yıl	Vergi Kaçakçılığı Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	Ortalama Vergi Ahlâkı Değeri	Yıl	Vergi Kaçakçılığı Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	Ortalama Vergi Ahlâkı Değeri
Fransa	1981	48,6	3,2	1990	46,5	3,1	1996	-	-	1999	48,4	3,1	2006	47,9	2,8
İngiltere	1981	56,8	2,7	1990	53,9	2,5	1996	-	-	1999	55,7	2,4	2006	57,8	2,3
İtalya	1981	74,6	1,9	1990	56,2	2,5	1996	-	-	1999	56,6	2,4	2005	61,5	2,2
Hollanda	1981	41,8	3,1	1990	44,5	3,0	1996	-	-	1999	46,4	2,7	2006	61,1	2,3
İspanya	1981	49,9	2,8	1990	57,7	2,5	1995	69,5	1,9	2000	60,7	2,2	2007	64,8	2,1
Norveç	1982	41,1	3,3	1990	43,1	3,1	1996	47,5	2,7	2001	-	-	2008	49,7	2,3
İsveç	1982	69,7	1,8	1990	56,4	2,5	1996	49,3	2,6	1999	50,7	2,4	2006	53,5	2,2
Finlandiya	1981	-	-	1990	40,3	3,2	1996	54,9	2,6	2000	52,9	2,5	2005	56,2	2,1
Polonya	1981	-	-	1989	49,3	2,8	1997	55,2	2,5	1999	59,8	2,2	2005	55,1	2,4
İsviçre	1981	-	-	1989	63,8	2,3	1996	53,7	2,6	2000	-	-	2007	61,8	2,0
Bulgaristan	1981	-	-	1990	57,4	2,6	1997	65,3	2,1	1999	66,8	2,0	2006	53,3	2,4
Romanya	1981	-	-	1993	67,7	2,0	1998	64,2	2,3	1999	57,1	2,8	2005	65,6	2,3
Almanya	1981	52,3	2,5	1990	50,9	2,5	1997	46,9	3,0	1999	57,8	2,4	2006	56,6	2,2
Belçika	1981	44,7	3,3	1990	33,9	4,1	1995	-	-	1999	37,8	3,7	2006	-	-
Danimarka	1981	67,8	2,4	1990	57,3	2,4	1995	-	-	1999	65,6	2,0	2006	-	-
İrlanda	1981	44,9	3,3	1990	48,8	2,7	1995	-	-	1999	57,8	2,3	2006	-	-
Portekiz	1981	-	-	1990	39,9	3,8	1995	-	-	1999	54,8	2,4	2006	-	-
Macaristan	1981	-	-	1991	56,3	3,1	1998	60,4	2,4	1999	65,5	2,1	2006	-	-
Lüksemburg	1981	-	-	1990	-	-	1996	-	-	1999	40,8	3,4	2006	-	-
Hırvatistan	1981	-	-	1990	-	-	1996	32,3	3,7	1999	61,1	2,5	2006	-	-
Arnavutluk	1981	-	-	1990	-	-	1998	43,8	2,3	2002	58,5	1,9	2006	-	-
Makedonya	1981	-	-	1990	-	-	1998	61,4	2,4	2001	68,0	2,3	2006	-	-
Litvanya	1981	-	-	1990	57,0	2,3	1997	45,6	3,1	1999	39,1	3,8	2006	-	-
Letonya	1981	-	-	1990	64,4	2,5	1996	31,3	3,6	1999	59,8	2,4	2006	-	-
Slovakya	1981	-	-	1991	58,9	2,1	1998	35,4	3,3	1999	59,4	2,2	2006	-	-
Ukrayna	1981	-	-	1990	-	-	1996	41,4	3,5	1999	40,6	3,4	2006	39,3	3,1
Moldova	1981	-	-	1990	-	-	1996	39,0	3,8	2002	25,8	4,2	2006	34,9	3,6
Estonya	1981	-	-	1990	64,6	2,1	1996	42,4	3,4	1999	39,9	3,2	2006	-	-
Belarus	1981	-	-	1990	44,4	3,3	1996	40,7	3,4	2000	26,3	4,2	2006	-	-
İzlanda	1984	55,9	2,5	1990	56,0	2,6	1996	-	-	1999	57,9	2,2	2006	-	-
Yunanistan	1981	-	-	1990	-	-	1996	-	-	1999	37,1	3,2	2006	-	-
Kıbrıs	1981	-	-	1990	-	-	1996	-	-	1999	-	-	2006	58,8	2,2
Sırbistan Karadağ	1981	-	-	1990	-	-	1996	56,0	2,6	2001	63,9	2,1	2006	32,1	4,7
Avusturya	1981	-	-	1990	61,0	2,0	1996	-	-	1999	58,2	2,2	2006	-	-
Bosna Hersek	1981	-	-	1990	-	-	1998	56,4	2,1	2001	76,9	1,8	2006	-	-

Kaynak: Tabloda yer alan veriler, Dünya Değerler Anketi internet sitesinden (<http://www.worldvaluessurvey.org>) tarafımızca derlenmiştir.

Avrupa 'da son dünya değerler anketi verilerine göre vergi ahlakını şekillendiren unsurlar aşağıda Tablo 40'da verilmektedir.

Avrupa kıtasında cinsiyete göre vergi ahlakının durumu incelendiğinde, dünya genelindeki bulgulara paralel olarak, kadınların vergi ahlakı erkeklerden yüksek çıkmaktadır. Tablo 24'de verilen tüm kıtalarda elde edilen veriler ile karşılaştırıldığında ise, Avrupa'da kadın ve erkeklerin ortalama vergi ahlakı arasında ki farkın daha yüksek olduğu ve Avrupa ülkelerinde kadınların erkeklere göre daha çok vergi kaçakçılığına karşı koydukları görülmektedir.

Medeni duruma göre vergi ahlakı verilerine göre ise, evli bireylerin vergi ahlakının, bekârlardan önemli derecede yüksek çıktığı ve tüm dünya geneli verileri ile karşılaştırıldığında, Avrupa ülkelerinde evli ve bekâr bireylerin vergi ahlakı arasındaki farkın Geçiş ülkelerinden sonra en yüksek düzeyde olduğu görülmektedir.

Bireylerin yaşı ile vergi ahlakı ilişkisi incelendiğinde, dünya genelinde ki bulgularla paralel olarak, en yaşlı (50+) yaş grubunun vergi ahlakı düzeyi, daha genç bireylerden yüksek çıktığı görülmektedir. Avrupa'da en yaşlı (50+) yaş grubunun vergi ahlakı düzeyinin dünya geneli ortalama vergi ahlakı ile aynı olduğu ancak en düşük (15-29) yaş grubunun vergi ahlakının, dünya genelinin çok altında olduğu görülmektedir. Bu durum, Avrupa ülkelerinde 15-29 yaş grubunda vergi ahlakının artırıcı politikalara önem verilmesi gerektiğini göstermektedir.

Avrupa kıtasında eğitim seviyesi ve vergi ahlakı arasındaki ilişkinin, Amerika kıtası verilerinin aksine, dünya genelindeki bulgularla uyduğu görülmektedir. Avrupa kıtasında en düşük eğitimli grubun vergi ahlak düzeyi ile orta ve en yüksek eğitimli grubun vergi ahlakı arasında 0,2 puanlık bir fark ortaya çıkmaktadır ve vergi ahlakının yüksek eğitimli grupta daha düşük olduğu görülmektedir.

Avrupa ülkelerinde dini alışkanlıklar ile vergi ahlakı arasındaki ilişki incelendiğinde, haftada bir defadan fazla dini ibadete gidenlerin, ayda bir kez ve hiç ibadete gitmeyenlere göre vergi kaçakçılığına daha fazla karşı çıktıkları görülmektedir. Ancak ayda bir kez ve hiç ibadete gitmeyenlerin ortalama vergi ahlak düzeyi arasında bir fark ortaya çıkmamaktadır.

Avrupa kıtasında güven ve ulusal gurur unsurlarının, bireylerin vergi ahlakı üzerinde önemli derecede etkili olduğu ve vergi ahlakının temel belirleyicilerden oldukları görülmektedir.

Tablo 40: Avrupa’da Vergi Ahlâkını Şekillendiren Unsurlar (2005-2008)

	Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	Genel Ortalama Değer	Dünya Geneli Genel Ortalama Değer
VERGİ AHLAKI ORTALAMA DEĞERİ	% 53,5	2,5	2,3
CİNSİYET			
Erkek	% 50,9	2,7	2,4
Kadın	% 57,3	2,4	2,3
YAŞ			
15-29	% 44,6	2,9	2,5
30-49	% 52,1	2,6	2,4
50+	% 60,9	2,2	2,2
EĞİTİM DÜZEYİ			
Düşük	% 60,6	2,4	2,3
Orta	% 52,9	2,6	2,4
Yüksek	% 50,8	2,6	2,4
DİNİ ALIŞKANLIKLAR			
Haftada birden fazla	% 66,5	2,2	2,1
Ayda bir defa	% 55,4	2,5	2,3
Asla/Uygulamada Asla	% 54,1	2,5	2,4
MEDENİ DURUM			
Evli	% 56,2	2,4	2,3
Bekâr	% 47,0	2,8	2,5
ADALET SİSTEMİNE GÜVEN			
Çok Fazla Güveniyorum	% 61,0	2,1	2,2
Hiç Güvenmiyorum	% 50,7	3,0	2,6
PARLAMENTOYA GÜVEN			
Çok Fazla Güveniyorum	% 67,2	2,1	2,2
Hiç Güvenmiyorum	% 53,0	2,9	2,6
HÜKÜMETE GÜVEN			
Çok Fazla Güveniyorum	% 65,2	2,1	2,1
Hiç Güvenmiyorum	% 54,3	2,9	2,7
ULUSAL ONUR			
Çok Gurur Duyuyorum	% 61,2	2,3	2,2
Hiç Gurur Duymuyorum	% 43,3	3,3	3,2

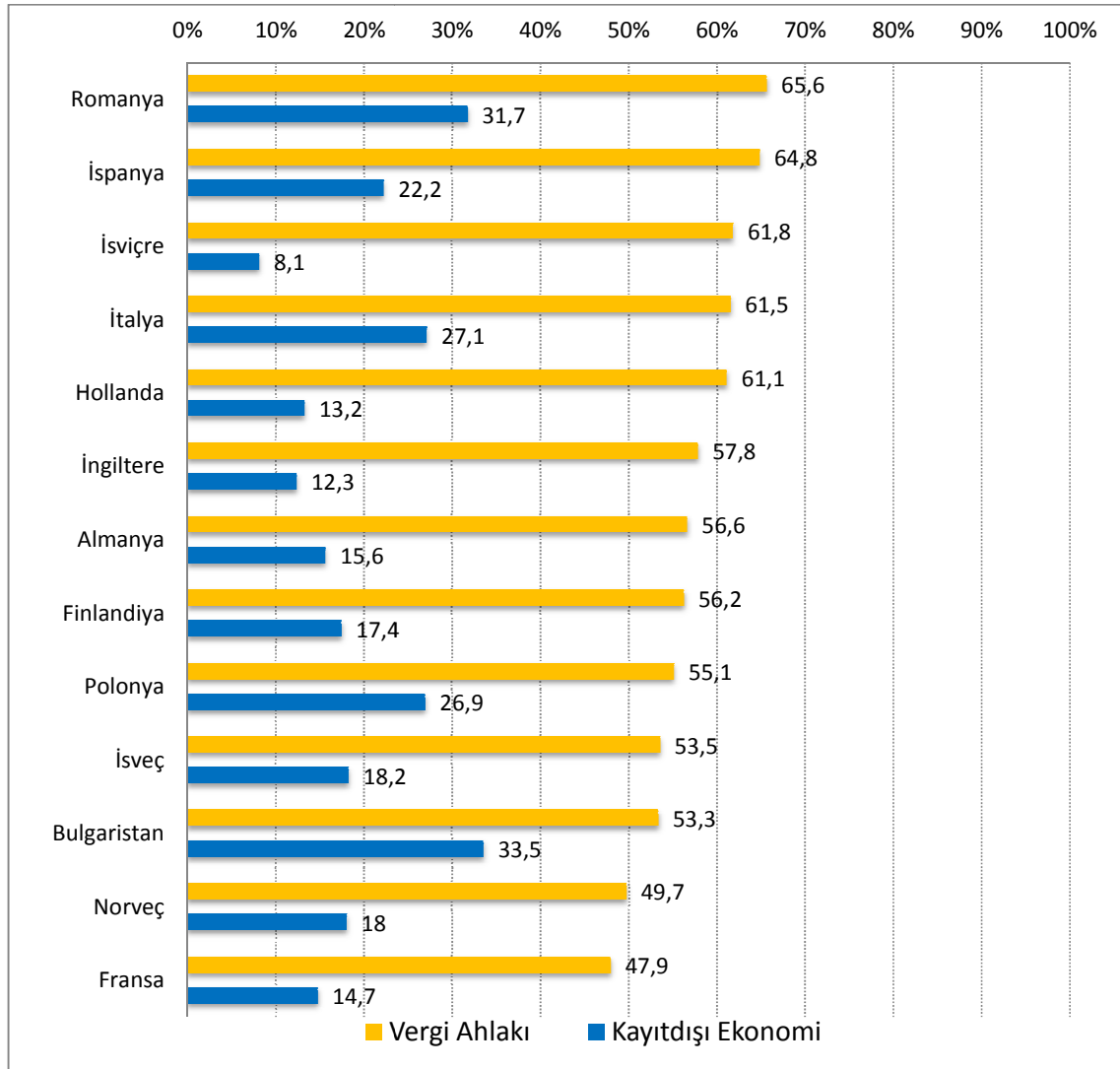
Not: Tablodaki değerler, 2005-2008 yılları arası Dünya Değerler Anketinde yer alan (Slovenya hariç) Avrupa ülkelerinin tamamını kapsamaktadır.

Kaynak: Tabloda yer alan veriler, Dünya Değerler Anketi internet sitesinden (<http://www.worldvaluessurvey.org>) tarafımızca derlenmiştir.

Avrupa ülkelerinde ortalama vergi ahlakı, dünya genelinden düşük çıkmasına karşılık, yasal sisteme ve parlamentoya çok fazla güven duyanların vergi ahlak düzeyi, dünya genel ortalamasının üzerinde çıkmaktadır. Benzer şekilde ulusal gurur duygusunun çok fazla olduğunu ifade eden bireyler ile hiç gurur duymadığını ifade eden bireylerin ortalama vergi ahlâkı değerleri arasında 1 puanlık önemli bir fark ortaya çıkmakta ve ulusal gurur duygusunun vergi ahlakını önemli derecede artırdığı görülmektedir.

Avrupa ülkelerinde son Dünya Değerler Anketi verilerine göre elde edilen vergi ahlakı değerleri ile kayıtdışı ekonominin büyüklüğü arasındaki ilişki, aşağıda Grafik 10'da verilmiştir. Grafikte yer alan ülkeler, “eğer fırsatınız olsa vergilemede hile yapar mısınız?” sorusuna verilen cevaplardan asla kabul edilemez cevabının yüzdesine göre, vergi ahlakı en yüksek olan ülkeden en düşük olan ülkeye doğru sıralanmıştır.

Grafik 10: Avrupa’da Vergi Ahlakı ile Kayıtdışı Ekonominin Boyutu Arasındaki İlişki (2005-2008)

Kaynak: Vergi ahlakı değerleri Dünya Değerler Anketi internet sitesinden (<http://www.worldvaluessurvey.org>) tarafımızca derlenmiştir. Kayıtdışı ekonomi verileri için Bkz:Schneider,, Friedrich, “The Shadow Economy and Work in the Shadow: What Do We (Not) Know?”, **IZA Discussion Paper**, No. 6423, March 2012; ss.61-64,<http://ssrn.com/abstract=2031951>

Avrupa ülkeleri arasında en düşük vergi ahlakına sahip ülkelerden Fransa, Norveç ve İsveç'te, kayıtdışı ekonominin boyutunun da düşük çıktığı görülmektedir. Yüksek vergi ahlakına sahip Romanya, İspanya ve İtalya'da, kayıtdışı ekonominin boyutları da yüksek çıkmaktadır. Bu ülkelerde kayıtdışı ekonominin büyüklüğü üzerinde vergi ahlakının çok fazla etkili olmadığı görülmektedir. Buna karşılık Bulgaristan ve Polonya'da vergi ahlakının düşük ve kayıtdışı ekonominin yüksek olduğu görülmektedir. Bu iki ülke için vergi ahlakının, kayıtdışı ekonominin boyutu üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Genel olarak Avrupa ülkelerinde kayıtdışı ekonominin büyüklüğü ile vergi ahlak düzeyi arasında güçlü negatif bir ilişkiye rastlanmamıştır.

3.4.2. Avrupa Ülkelerinde Vergi Ahlakı

Avrupa'da bulunan seçilmiş bazı ülkelerde vergi ahlakını şekillendiren unsurlara aşağıda Tablo 41'de yer verilmiştir.

Bireylerin cinsiyetine göre vergi ahlakı değerlerine bakıldığında, sadece İspanya'da erkeklerin kadınlara göre vergi kaçakçılığına daha fazla karşı durduğu, Almanya'da ise erkek ve kadınların vergi kaçakçılığına karşılık düzeylerinin aynı olduğu görülmektedir. Almanya'da bireylerin cinsiyeti, vergi ahlakını etkileyen bir faktör olarak gözükmemektedir. Medeni duruma göre vergi ahlakının değişimine bakıldığında, seçilmiş ülkelerin tamamında evli bireylerin vergi ahlakının, bekâr bireylerden daha yüksek olduğu görülmektedir.

Hollanda'da bireylerin yaşı arttıkça vergi ahlakının düştüğü görülmektedir. Diğer Avrupa ülkelerinde ise dünya genel bulguları ile paralel sonuçlar elde edilmekte ve bireylerin yaşı arttıkça vergi ahlakının da arttığı görülmektedir.

Eğitim düzeyinin vergi ahlakına etkisine bakıldığında, İngiltere, Norveç ve Almanya'da yüksek eğitilmiş bireylerin, düşük eğitilmiş bireylere göre vergi ahlak düzeylerinin, dünya genel eğiliminin aksine, daha yüksek olduğu, İtalya'da ise düşük ve yüksek eğitilmiş bireylerin vergi ahlakının aynı çıktığı görülmektedir. Fransa, İspanya, Hollanda, İsviçre'de ise düşük eğitilmiş gruplarda vergi ahlakının yüksek eğitilmiş bireylere göre önemli ölçüde yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 41: Avrupa Ülkelerinde Vergi Ahlakını Şekillendiren Unsurlar

	İngiltere (2006)	Fransa (2006)	İtalya (2005)	İspanya (2007)	Almanya (2006)	Hollanda (2006)	İsveç (2006)	İsviçre (2007)	Norveç (2008)	Belçika (1999)	Danimarka (1999)
Vergi Ahlakı Ortalama Değeri	2,3	2,8	2,2	2,1	2,2	2,3	2,2	2,0	2,3	3,7	2,0
CİNSİYET											
Erkek	%52,8(2,5)	%39,2(3,2)	%59,0(2,3)	%64,3(2,0)	%57,1(2,2)	%56,4(2,5)	%45,0(2,6)	%52,2(2,3)	%43,0(2,6)	%32,8(4,0)	%57,4(2,2)
Kadın	%62,3(2,0)	%55,9(2,5)	%63,9(2,1)	%65,3(2,1)	%56,2(2,2)	%65,5(2,1)	%62,1(1,9)	%69,9(1,7)	%56,4(2,0)	%42,6(3,4)	%73,5(1,8)
YAŞ											
15-29	%47,1(2,5)	%38,2(3,2)	%48,7(2,4)	%55,5(2,4)	%48,3(2,5)	%57,6(2,1)	%47,1(2,4)	%45,5(2,7)	%41,7(2,4)	%27,9(4,2)	%64,1(2,1)
30-49	%55,1(2,4)	%48,4(3,0)	%59,9(2,4)	%66,6(2,1)	%52,2(2,3)	%59,1(2,4)	%48,5(2,5)	%56,6(2,1)	%50,5(2,3)	%33,6(3,8)	%60,5(2,1)
50+	%66,3(2,0)	%51,7(2,6)	%68,6(1,9)	%68,6(1,9)	%63,9(1,9)	%65,1(2,3)	%59,6(2,0)	%67,8(1,9)	%52,6(2,2)	%46,4(3,2)	%71,6(1,8)
EĞİTİM DÜZEYİ											
Düşük	%52,7(2,6)	%60,7(2,3)	%65,6(2,0)	%79,1(1,6)	%52,8(2,4)	%71,3(2,0)	%60,5(2,3)	%77,2(1,6)	%48,5(2,7)	%45,4(3,4)	%68,6(2,0)
Orta	%61,3(2,1)	%40,9(3,2)	%58,5(2,2)	%61,3(2,2)	%53,2(2,3)	%54,7(2,5)	%60,3(2,1)	%63,4(2,1)	%47,1(2,4)	%37,6(3,8)	%58,6(2,3)
Yüksek	%56,8(2,3)	%43,8(2,9)	%63,8(2,0)	%66,2(2,1)	%55,7(2,3)	%55,7(2,4)	%47,5(2,4)	%56,2(2,0)	%50,8(2,1)	%31,8(3,6)	%63,0(1,9)
DİNİ ALIŞKANLIKLAR											
Haftada birden fazla	%78,3(1,8)	%79,1(1,4)	%70,3(2,0)	%65,0(2,1)	%57,4(1,7)	%71,2(1,5)	%51,4(1,5)	%92,2(1,1)	%87,5(1,1)	%58,5(2,4)	%85,7(1,1)
Ayda bir defa	%52,1(2,2)	%63,3(2,0)	%60,0(2,1)	%67,2(1,9)	%56,5(2,1)	%61,5(2,4)	%66,4(1,8)	%63,2(1,8)	%61,9(1,8)	%38,6(3,4)	%80,2(1,5)
Asla/Uygulamada Asla	%57,5(2,3)	%47,9(2,9)	%56,1(2,5)	%65,1(2,2)	%60,4(2,2)	%58,8(2,3)	%49,7(2,4)	%54,6(2,3)	%44,3(2,6)	%37,2(3,9)	%61,2(2,3)
MEDENİ DURUM											
Evli	%61,5(2,1)	%50,6(2,7)	%64,7(2,1)	%66,0(2,0)	%59,9(2,1)	%62,5(2,2)	%52,8(2,2)	%65,1(1,9)	%52,2(2,2)	%38,6(3,5)	%66,9(1,9)
Bekâr	%49,4(2,6)	%36,0(3,3)	%51,8(2,4)	%59,3(2,2)	%49,3(2,5)	%55,9(2,4)	%50,3(2,4)	%48,0(2,4)	%41,3(2,5)	%30,0(4,2)	%61,7(2,2)
ADALET SİSTEMİNE GÜVEN											
Çok Fazla Güveniyorum	%71,5(1,8)	%63,0(2,3)	%72,1(2,2)	%69,2(2,0)	%49,8(2,4)	%87,4(1,5)	%52,9(2,2)	%66,4(1,8)	%53,8(2,0)	%50,8(3,2)	%69,2(2,0)
Hiç Güvenmiyorum	%55,2(2,6)	%46,7(3,3)	%52,1(2,9)	%63,7(2,3)	%54,0(2,6)	%60,4(2,5)	%50,6(3,3)	%53,4(2,3)	%21,1(4,8)	%40,9(3,9)	%60,9(2,7)
PARLAMENTOYA GÜVEN											
Çok Fazla Güveniyorum	%86,6(1,3)	%75,3(1,7)	%70,6(1,9)	%66,6(2,2)	%55,3(1,8)	%73,7(1,8)	%63,0(1,8)	%59,2(2,4)	%62,3(1,7)	%65,7(2,5)	%82,4(1,5)
Hiç Güvenmiyorum	%59,8(2,5)	%48,7(3,3)	%62,2(2,4)	%68,0(2,2)	%56,8(2,4)	%63,0(2,3)	%53,5(2,8)	%59,2(2,5)	%43,2(2,7)	%37,5(4,2)	%65,2(2,2)
HÜKÜMETE GÜVEN											
Çok Fazla Güveniyorum	%81,7(1,7)	%82,1(1,7)	%66,7(2,2)	%61,6(2,3)	%38,6(2,6)	%69,5(1,3)	%53,1(1,9)	%69,4(1,9)	%54,3(1,8)	-	-
Hiç Güvenmiyorum	%63,3(2,4)	%45,9(3,3)	%64,0(2,4)	%73,6(1,9)	%58,7(2,4)	%58,9(2,5)	%46,5(3,0)	%51,6(2,9)	%48,2(2,6)	-	-
ULUSAL ONUR											
Çok Gurur Duyuyorum	%64,0(2,1)	%53,3(2,5)	%66,7(2,0)	%68,8(1,8)	%66,9(1,9)	%73,1(2,1)	%60,6(2,0)	%65,0(2,0)	%48,4(2,4)	%47,5(3,3)	%68,4(2,1)
Hiç Gurur Duymuyorum	%45,4(3,4)	%44,5(3,6)	%68,8(2,2)	%57,8(2,7)	%38,3(3,1)	%60,4(2,7)	%26,1(3,6)	%75,6(1,7)	%50,0(2,8)	%26,3(4,8)	%57,6(3,3)

Not: Tabloda yüzde olarak verilen değerler vergi kaçakçılığı asla kabul edilemez cevabının değerlerini, parantez içerisinde yer alan değerler ise ortalama vergi ahlakı değerlerini göstermektedir.

Kaynak: Tabloda yer alan veriler, Dünya Değerler Anketi internet sitesinden (<http://www.worldvaluessurvey.org>) tarafımızca derlenmiştir.

Dini hizmetlere katılım sıklığı ile vergi ahlakı ilişkisine bakıldığında, ele alınan ülkelerden sadece İspanya’da bireylerin dini hizmetlere katılımının, vergi ahlakı üzerinde çok fazla etkili olmadığı görülmektedir. İspanya’da ayda bir kez dini hizmetlere katılım gösteren bireylerin ortalama vergi ahlakı, haftada birden fazla dini hizmetlere katılım gösterenlerden ve hiç katılım göstermeyenlerden daha yüksek çıkmıştır. Ele alınan diğer ülkelerde ise haftada bir defadan fazla dini ibadete gidenlerin, daha az sıklıkla gidenlere göre vergi kaçakçılığına daha fazla karşı oldukları ve dini hizmetlere katılım sıklığının vergi ahlakının önemli bir belirleyicisi olduğu görülmektedir.

Avrupa’da Almanya dışında ele alınan ülkelerde adalet sistemine çok fazla güven duyanlarda vergi ahlakı düzeyinin, hiç güven duymayanlara oranla çok daha yüksek olduğu ve adalet sistemine duyulan güven duygusunun artmasının, vergi ahlakını önemli derecede artırdığı görülmektedir. Almanya’da ise yasal sisteme güven duygusunun vergi ahlakı üzerinde çok fazla etkili olmadığı görülmektedir.

Hükümete duyulan güven ile vergi ahlakı ilişkisine bakıldığında ise, İtalya’da hükümete çok fazla güvenen bireyler ile hiç güvenmeyen bireylerin ortalama vergi ahlakı değerleri birbirine yakın çıkmaktadır. Bu durum, İtalya’da hükümete duyulan güvenin, vergi ahlakının bir belirleyicisi olmadığını göstermektedir. İspanya ve Almanya’da ise dünya genel bulgularının aksine, hükümete hiç güvenmediğini ifade eden bireylerde vergi ahlakı düzeyinin daha yüksek olduğu görülmektedir¹⁴⁸.

İspanya’da Bask, Katalonya, Galiçya, and Navarre olarak farklı kültürel kimlikler bulunmaktadır. Bask ve Navarre Bölgeleri özerk bölgelerdir ve kendi vergilerini düzenleme ve toplama hakları vardır. Toplanan gelirin belli bir kısmı merkezi idareye aktarılır. Katalonya’da ise kimlik duygusu güçlü olmasına karşılık özerklik duygusu daha zayıftır. Tarihi bir bölge olan Galiçya’da bireylerin kendi dilleri bulunmaktadır ve Katalonya ile benzer bir özerklik statüsüne sahiptir. Buna karşılık özerklik hareketleri bu bölgede Katalonya’dan daha zayıftır¹⁴⁹. Torgler ve Schneider tarafından yapılan çalışmada, Navarre ve Bask bölgelerinde daha düşük vergi ahlakı bulunmuştur. Vergi ahlakındaki bu

¹⁴⁸ Alm ve Torgler’e göre, Almanya hükümeti vergi uyumunu artırmada mükelleflere daha az kontrol ve daha çok saygı duyacak şekilde davranmak yerine, zorlayıcı vergi uygulama tekniği kullanmaktadır. Almanya’nın uyguladığı zorlayıcı strateji vergi ahlakını olumsuz etkilemektedir. Politik süreçte vatandaşların yer alması, devlet ve birey arasında daha yakın ilişki kurulmasına yardımcı olacaktır. Bkz: James Alm ve Benno Torgler, “Culture differences and tax morale in the United States and in Europe”, **Journal of Economic Psychology**, S. 27, 2006, ss. 224–246, s.225 ve s.228.

¹⁴⁹ Torgler ve Schneider, “What Shapes Attitudes Toward Paying Taxes?”, a.g.e., s. 461.

azalış Bask bölgesinde daha fazladır. Bask'lılar, diğer bölgelere göre kendi kimliklerini daha güçlü hissetmektedirler ve Basklıların %23'ü kendilerini sadece Bask'lı olarak hissettiklerini ifade etmişlerdir. Katalonya'da ise ayrılıkçı düşünce Bask Bölgesinden daha zayıftır. İspanya'nın diğer bölgelerine göre vergi ahlakının, Bask bölgesinde daha düşük olduğu görülmektedir. Bunun nedeni ademi merkezizetçilik sürecindeki kurumsal değişimler ve bölge özerkliğinin 1990'larda artış göstermesidir¹⁵⁰.

Avrupa'da parlamentoya duyulan güven duygusunun vergi ahlakı üzerine etkisine bakıldığında, İsviçre ve İspanya dışında ki ülkelerde, parlamentoya duyulan güvenin artması, vergi ahlakını önemli derecede pozitif etkilemektedir. İspanya'da parlamentoya hiç güven duymayan bireyler ile çok güven duyan bireylerin ortalama vergi ahlakı değerlerinin aynı olduğu, İsviçre'de ise birbirine çok yakın olduğu görülmektedir. Bu iki ülkede parlamentoya duyulan güven duygusunun, vergi ahlakı üzerinde bir etkisinin olmadığı görülmektedir¹⁵¹.

Genel olarak ele alınan Avrupa ülkelerinde güven unsuru ile vergi ahlakı arasında pozitif ilişki bulunmaktadır ve ulusal gurur duygusunun artması, ülkelerin genelinde vergi ahlakını önemli derecede artırdığı görülmektedir. Sadece 26 Kantonun bulunduğu İsviçre'de ulusal gurur duygusunun hiç olmadığını belirten bireylerde bulunan vergi ahlakı düzeyinin daha yüksek bir seviyede gerçekleştiği gözlemlenmiştir. Belçika'da ise ulusal gurur duygusunun çok fazla olduğunu ifade eden bireylerdeki vergi ahlakı düzeyinin, hiç gurur duymadığını ifade eden bireylerden yüksek olmasına karşılık, genel olarak ulusal gurur duygusu ve vergi ahlakı düzeyinin Avrupa ülkeleri arasında en düşük seviyede gerçekleştiği gözlemlenmektedir¹⁵².

¹⁵⁰ Torgler ve Schneider, "What Shapes Attitudes Toward Paying Taxes?", a.g.e., s.464.

¹⁵¹ Inglehart, Güney Avrupa'da güven seviyesinin düşük olduğunu ifade etmektedir ve bunun nedeni olarak Güney Avrupa geleneksel kültüründe kişiler arası güvenin düşük düzeyde olmasını göstermektedir. Bkz: Ronald Inglehart, "The Renaissance of Political Culture" **American Political Science Review**, S. 82, 1988, ss. 1203-1230., s.1204.

¹⁵² 1830'da bağımsızlığını kazanan Belçika'da 19. Yüzyılın sonunda Flamanca hareketin önem kazanması ile birlikte cemiyet ve bölge kavramları ulusal anayasada yer almıştır. Kurulan Belçika Federal yapısında ilk olarak 1960'ların sonunda dillere göre bölgelere ayrılmıştır. Belçika'nın güneyinde Fransızca, kuzeyinde Flamanca ve Brüksel de ise her iki dil birden konuşulmaktadır. Flamanca konuşan nüfusun, Fransızca konuşan yerlilere göre daha düşük vergi ahlakına sahip olduğu görülmüştür. Fransızca konuşan bölgelerde, ulusal gurur ve ileri demokrasi tutumlarının vergi ahlakı üzerindeki etkisi Flamanca konuşanlara göre daha fazla çıkmaktadır. Bkz. Torgler ve Schneider, "What Shapes Attitudes Toward Paying Taxes?", a.g.m., ss.457-461.

3.5. GEÇİŞ EKONOMİLERİNDE VERGİ AHLÂKI

Geçiş ekonomilerinde vergi ahlâkının ele alındığı bu başlık altında, ilk olarak 1999-2002 yılları arası verileri ile geçiş ekonomilerindeki vergi ahlâkının karşılaştırılması yapılacaktır¹⁵³. Ardından 1989-2008 yılları arası Geçiş Ekonomilerinde vergi ahlâkının gelişimi ve vergi ahlâkı ile kayıtdışı ekonomi arasındaki ilişki ele alınacaktır.

Geçiş Ekonomilerinde 1999-2002 yılları arası ortalama vergi ahlak değerleri aşağıda Grafik 11’de verilmiştir. Geçiş Ülkelerinde bireylerin vergi kaçakçılığına güçlü şekilde karşı olmadıkları ve önemli bir kısmının dünya ortalama vergi ahlâkının altında bir vergi ahlâkına sahip olduğu görülmektedir.

Geçiş Ekonomilerinde ortalama vergi ahlâkı değerlerine göre yapılan sıralamada, ampirik bulgulara göre vergi ahlâkının en yüksek olduğu ilk dört ülke olarak Arnavutluk, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan gelmektedir. Geçiş Ekonomileri arasında en düşük vergi ahlâkının, eski Sovyet Cumhuriyeti ülkesi olan Belarus, Moldova ve Litvanya’da gerçekleştiği görülmektedir. Bu ülkelerde ortalama vergi ahlâkı değeri, dünya vergi ahlâkı değerinin altında gerçekleşmiştir. Bu durum Sovyet kuralları altında yaşamının devlete güveni ve devleti mali olarak destekleme zorunluluğu duygusunu azalttığı ve bu düşüncelerin Sovyet sonrası döneme taşındığı çıkarımı ile açıklanabilir¹⁵⁴.

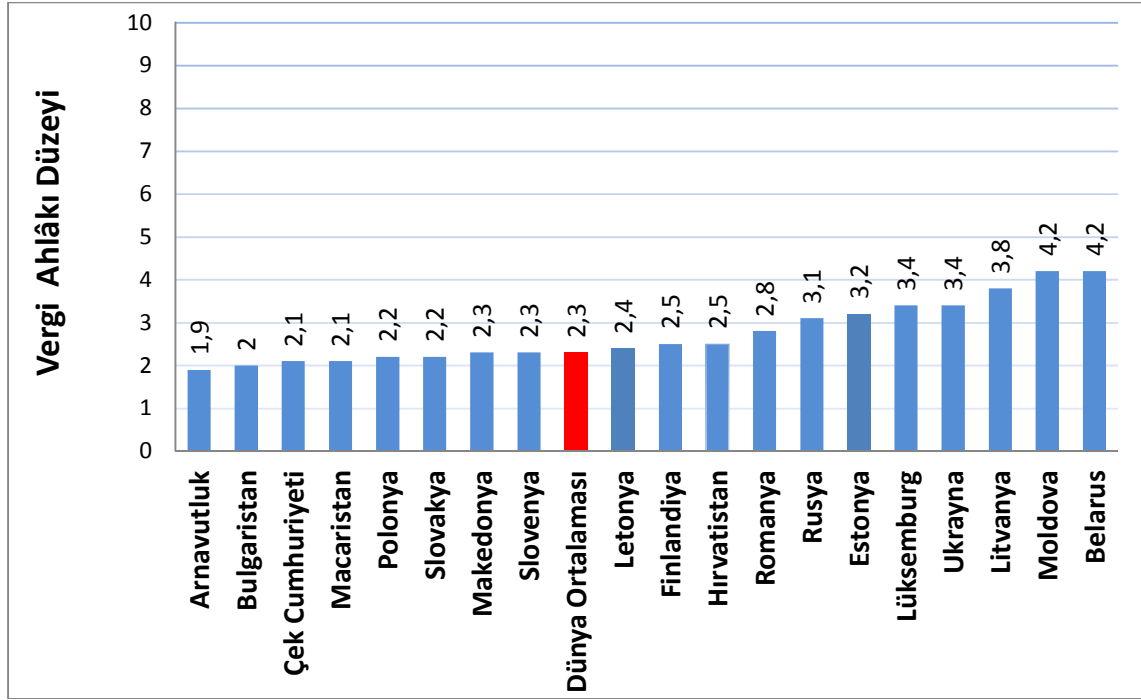
Merkez ve Doğu Avrupa (MDA) Ülkelerinde yaşayanların, Eski Sovyetler Birliği (ESB) Ülkelerine göre daha yüksek düzeyde vergi ahlâkına sahip oldukları görülmektedir. MDA ülkelerinin ESB ülkelerine göre vergi sistemlerini, vergi yönetimini ve devlet yapısını düzenlemede daha başarılı olduğunu, geçiş sürecinde vergi ahlâkının çöküşünü daha iyi kontrol ettiklerini göstermektedir¹⁵⁵.

¹⁵³ Son Dünya Değerler Anketinde Geçiş Ülkelerine ait çok az veri bulunmasından dolayı, geçiş ekonomilerine ilişkin değerlendirmelerde 1999-2002 yıllarına ait WVS verileri kullanılmıştır.

¹⁵⁴ Robert W. McGee, “Cheating on Taxes: A Comparative Study of Tax Evasion Ethics of 15 Transition Economies and 2 Developed Economies”, **The IABPAD Conference Proceeding**, Dallas, Texas, April 24-27, 2008, ss.84-98, s.86. <http://ssrn.com/abstract=1131325>. Erişim Tarihi: 13.10.2011.

¹⁵⁵ Benno Torgler, “Tax Morale, Trust and Corruption: Empirical Evidence from Transition Countries”, **Crema Working Paper**, No. 2004 – 05, 2004, s.14, www.crema-research.ch/papers/2004-05.pdf., Erişim Tarihi:21.11.2011.

Grafik 11: Geçiş Ekonomilerinde Vergi Ahlakı (1999-2002)

Kaynak:Tabloda yer alan veriler, Dünya Değerler Anketi internet sitesinden (<http://www.worldvaluessurvey.org>) tarafımızca derlenmiştir.

Geçiş Ülkelerinde her bir ülke bazında vergi ahlakının 1989-2008 yılları arası gelişimine Tablo 42’de yer verilmiştir. Dünya Değerler Anketi verilerine göre genel olarak MDA ülkelerinde vergi ahlakının ESB ülkelerinden daha yüksek düzeyde olduğu ve bu farkın geçiş sürecinde daha fazla arttığı görülmektedir. 1990-1997 yılları arasında vergi ahlakı düzeyinin ESB ülkelerinin tamamında çok zayıfladığı görülmektedir. Bu sonuç geçiş ekonomilerinde hayat standartlarının azalması ile paralellik göstermektedir. 1990-1993 periyodunda vergi kaçakçılığına en az karşı duran ülke olarak Belarus gözükmemektedir.

Polonya ve Bulgaristan’da vergi ahlakı 1989-1999 yılları arasında devamlı olarak artış göstermiş ancak AB’ye girdikten sonra ortalama vergi ahlakı düşüş göstermiştir¹⁵⁶. Bu sonuç, AB’nin bu zaman içerisinde Bulgaristan ve Polonya’da bireylerin vergi ahlakını

¹⁵⁶ Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Litvanya, Letonya, Polonya, Slovakya ve Slovenya Mayıs 2004’te; Bulgaristan ve Romanya ise 2007’de AB’ye katılmıştır.

etkilemede sınırlı yeteneği olduğunu göstermektedir. AB'ye giriş, reformları teşvik etmiştir ancak sürdürülebilir bir vergi ahlakı ve politik kalkınma gözlemlenememiştir¹⁵⁷.

Bulgaristan'ın başlangıçtaki geçiş koşulları MDA ülkelerinden çok ESB ülkelerine daha çok benzemektedir. Bulgaristan'da tıpkı Arnavutluk, Ermenistan, Moldova ve Gürcistan'da olduğu gibi geçişin ilk yıllarında geleneksel vergi tabanının çökmesi ile birlikte devlet gelirleri yüksek derecede azalma göstermiştir. Ancak 1994 sonunda ekonomiyi liberal hale getirmek için çok fazla çaba sarfedilmiş ve üretim artmaya başlamıştır. Karmaşık vergi yapısı düzeltilmiş, iyi bir gelir tahsis sistemi kurulmuş ve yerel yönetimlerin kendi gelirlerine sahip olmasına imkân sağlanmıştır. Bu ademi merkezîyetçilik sürecinde yerel idareciler ve vergi yönetimleri ile mükelleflerin yakınlığı, güvenin artmasına ve sonuçta vergi ahlakının artmasına yol açmıştır. Son yıllarda ise gelir yönetiminde geniş çaplı reformlar yapılmış ve vergi dairelerini tüketiciler ve vatandaş istekleri ile ilgilenen diğer yetkililer ile birbirine bağlayan entegre bilgi sistemini geliştirmişlerdir. Bu durum vergi uyum maliyetlerini azaltmıştır¹⁵⁸.

Polonya'da 1990'lı yıllarda vergi ahlakı sürekli artış göstermiştir. Polonya'nın Berlin Duvarı yıkıldıktan sonraki stratejisi, diğer ülkelere göre gereksiz sürekli ve sistematik bir değişim göstermiştir. 1989-1997 yılları arasında GSYİH'da ortalama yıllık büyüme oranı 1,6 ile geçiş ekonomileri arasında en hızlısıdır ve bu nedenle 1990'larda vergi ahlakının artması sürpriz değildir¹⁵⁹. Ayrıca Polonya, Macaristan'dan sonra gelir vergisinde reform yapan ilk geçiş ülkesidir. Ancak AB katılım sonrası vergi ahlakının düştüğü görülmektedir.

Romanya, 1999 yılında MDA ülkeleri arasında Lüksemburg'la birlikte en düşük vergi ahlakının görüldüğü ülkedir. Uslander, Romanya'da politikacıların yolsuzluğu kontrol etme ve vatandaşına refah getirmede başarısız olduğunu ve bu durumun vatandaşların politikacılara ve yönetime olan güvenini azalttığını ve ülkede vergi ahlakının bu nedenle düştüğünü ifade etmiştir¹⁶⁰.

¹⁵⁷ Benno Torgler, "Tax morale, Eastern Europe and European Enlargement", **Communist and Post-Communist Studies** S. 45, 2012, ss. 11–25, s.11

¹⁵⁸ Benno Torgler, "Tax morale, Eastern Europe and European Enlargement", a.g.m., ss.16-17.

¹⁵⁹ Benno Torgler, "Tax morale, Eastern Europe and European Enlargement", a.g.m., s.16.

¹⁶⁰ Eric Uslander, a.g.m., s.36.

Tablo 42: Geçiş Ekonomilerinde Vergi Ahlâkı (1989-2008)

Ülke	Yıl	Vergi Kaçakçılığı Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	Ortalama Vergi Ahlâkı Değeri	Yıl	Vergi Kaçakçılığı Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	Ortalama Vergi Ahlâkı Değeri	Yıl	Vergi Kaçakçılığı Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	Ortalama Vergi Ahlâkı Değeri	Yıl	Vergi Kaçakçılığı Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	Ortalama Vergi Ahlâkı Değeri	Yıl	Vergi Kaçakçılığı Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	Ortalama Vergi Ahlâkı Değeri
Merkez ve Doğu Avrupa Geçiş Ekonomileri															
Polonya	1981	-	-	1989	49,3	2,8	1997	55,2	2,5	1999	59,8	2,2	2005	55,1	2,4
Bulgaristan	1981	-	-	1990	57,4	2,6	1997	65,3	2,1	1999	66,8	2,0	2006	53,3	2,4
Romanya	1981	-	-	1993	67,7	2,0	1998	64,2	2,3	1999	57,1	2,8	2005	65,6	2,3
Çek Cumhuriyeti	1981	-	-	1991	68,8	1,8	1998	41,2	3,0	1999	59,1	2,1	2006	-	-
Macaristan	1981	-	-	1991	56,3	3,1	1998	60,4	2,4	1999	65,5	2,1	2006	-	-
Finlandiya	1981	-	-	1990	40,3	3,2	1996	54,9	2,6	2000	52,9	2,5	2005	56,2	2,1
Lüksemburg	1981	-	-	1990	-	-	1996	-	-	1999	40,8	3,4	2006	-	-
Hırvatistan	1981	-	-	1990	-	-	1996	32,3	3,7	1999	61,1	2,5	2006	-	-
Slovenya	1981	-	-	1992	68,5	2,0	1995	53,9	2,8	1999	60,0	2,3	2005	0,0	9,1
Arnavutluk	1981	-	-	1990	-	-	1998	43,8	2,3	2002	58,5	1,9	2006	-	-
Makedonya	1981	-	-	1990	-	-	1998	61,4	2,4	2001	68,0	2,3	2006	-	-
Eski Sovyetler Birliği Geçiş Ekonomileri															
Ermenistan	1981	-	-	1990	-	-	1997	41,1	3,7	1999	-	-	2006	-	-
Rusya	1981	-	-	1990	53,0	2,9	1995	46,6	3,2	1999	45,6	3,1	2006	51,3	3,0
Litvanya	1981	-	-	1990	57,0	2,3	1997	45,6	3,1	1999	39,1	3,8	2006	-	-
Letonya	1981	-	-	1990	64,4	2,5	1996	31,3	3,6	1999	59,8	2,4	2006	-	-
Slovakya	1981	-	-	1991	58,9	2,1	1998	35,4	3,3	1999	59,4	2,2	2006	-	-
Ukrayna	1981	-	-	1990	-	-	1996	41,4	3,5	1999	40,6	3,4	2006	39,3	3,1
Moldova	1981	-	-	1990	-	-	1996	39,0	3,8	2002	25,8	4,2	2006	34,9	3,6
Estonya	1981	-	-	1990	64,6	2,1	1996	42,4	3,4	1999	39,9	3,2	2006	-	-
Gürcistan	1981	-	-	1990	-	-	1996	52,6	2,7	1999	-	-	2008	74,5	1,7
Belarus	1981	-	-	1990	44,4	3,3	1996	40,7	3,4	2000	26,3	4,2	2006	-	-
Azerbaycan	1981	-	-	1990	-	-	1997	47,8	3,6	1999	-	-	2006	-	-

Kaynak: Tabloda yer alan veriler, Dünya Değerler Anketi internet sitesinden (<http://www.worldvaluessurvey.org>) tarafımızca derlenmiştir.

Genel olarak geçiş ülkelerinde 1999-2002 yılları arasında elde edilen verilere göre vergi ahlakını şekillendiren unsurların sahip olduğu değerler aşağıda Tablo 43’de verilmiştir.

Geçiş lkelerinde cinsiyete göre bireylerin vergi ahlakı durumu incelendiğinde, kadınların vergi kaçakçılığına erkeklere oranla daha fazla karşı çıktıkları görülmektedir. Erkek ve kadınların ortalama vergi ahlakı değerleri arasında dünyada en yüksek farklılık, Avrupa kıtasında ve geçiş ülkelerinde ortaya çıkmaktadır.

Bireylerin medeni durumlarına göre vergi ahlakına bakıldığında, bekâr bireylere oranla evli kişilerin vergi ahlakının çok yüksek olduğu görülmektedir. Aynı zamanda evli ve bekar bireylerin vergi ahlakı arasında tüm dünyada en yüksek farklılık geçiş ülkelerinde ortaya çıkmıştır. Evli bireylerin ortalama vergi ahlakı değeri 2,6, bekâr bireylerin ise 3,3 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Geçiş lkelerinde bireylerin yaşı arttığa ortalama skorlar belirgin bir şekilde düşmekte ve vergi ahlakı artmaktadır. 50+ yaş grubunda bulunan bireylerin, diğer yaş gruplarından daha fazla vergi ahlakına sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Dünya genelinde yaş gruplarına göre bir karşılaştırılma yapıldığında, en yaşlı grubun (50+) vergi ahlakı ile en genç yaş grubun vergi ahlakı arasındaki farkın geçiş ülkelerinde en yüksek düzeye çıktığı ve 1,2 puanlık fark oluştuğu görülmektedir.

Geçiş lkelerinde, bireylerin eğitim düzeyi arttığa vergi kaçakçılığına daha fazla karşı çıktıkları sonucuna ulaşılmaktadır. En düşük eğitimli grubun ortalama skoru 2,4, en yüksek grubun ise 3,0 çıkmaktadır. Bireylerin eğitim düzeyi arttığa, hukuk kurallarına ve devlete saygısı daha az düzeyde olmaktadır. Geçiş ekonomilerinde devlete saygının düşük olmasının nedeni hukuk kurallarının yokluğundan kaynaklanmaktadır¹⁶¹.

Dini alışkanlıklar ile vergi ahlakı arasındaki ilişkiye bakıldığında, geçiş ülkelerinde dini hizmetlere daha çok katılım gösteren kişilerin, vergilemede daha az hile yaptıkları sonucuna varılmıştır. Haftada bir defadan fazla dini ibadete gidenlerin vergi kaçakçılığını asla kabul etmeme yüzdesi %64,4 düzeyinde olmasına karşılık, dini hizmetlere hiç katılım göstermeyen bireylerin vergi kaçakçılığını asla kabul etmeme yüzdesinin %51,4 düzeyine indiği görülmektedir. Dünya geneli ile karşılaştırıldığında, geçiş lelerinde dini alışkanlıkların vergi ahlakını daha fazla etkilediği görülmektedir.

¹⁶¹ Robert W McGee, “Cheating on Taxes: A Comparative Study of Tax Evasion Ethics of 15 Transition Economies and 2 Developed Economies”, a.g.m., s. 92.

Tablo 43: Geçiş Ekonomilerinde Vergi Ahlakını Şekillendiren Unsurlar (1999-2002)

	Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	Genel Ortalama Değer	Dünya Geneli
VERGİ AHLAKI ORTALAMA DEĞERİ	%52,0	2,7	%61,3(2,3)
CİNSİYET			
Erkek	%49,1	2,9	%59,5(2,4)
Kadın	%54,6	2,6	%62,9(2,3)
YAŞ			
15-29	% 39,5	3,4	%57,2(2,5)
30-49	% 49,6	2,8	%61,0(2,4)
50+	% 62,3	2,2	%65,5(2,2)
EĞİTİM DÜZEYİ			
Düşük	% 58,5	2,4	%63,1(2,3)
Orta	% 49,0	2,9	%60,2(2,4)
Yüksek	% 47,8	3,0	%58,8(2,4)
DİNİ ALIŞKANLIKLAR			
Haftada birden fazla	% 64,4	2,2	%67,4(2,1)
Ayda bir defa	% 54,5	2,6	%59,0(2,3)
Asla/Uygulamada Asla	% 51,4	2,8	%59,3(2,4)
MEDENİ DURUM			
Evli	% 54,3	2,6	%63,0(2,3)
Bekâr	% 40,9	3,3	%57,2(2,5)
ADALET SİSTEMİNE GÜVEN			
Çok Fazla Güveniyorum	% 60,2	2,5	%67,5(2,2)
Hiç Güvenmiyorum	% 50,3	3,1	%60,2(2,6)
PARLAMENTOYA GÜVEN			
Çok Fazla Güveniyorum	% 61,7	2,4	%68,3(2,2)
Hiç Güvenmiyorum	% 50,5	3,0	%60,4(2,6)
HÜKÜMETE GÜVEN			
Çok Fazla Güveniyorum	% 57,5	2,3	%70,5(2,1)
Hiç Güvenmiyorum	% 54,2	2,8	%58,3(2,7)
ULUSAL ONUR			
Çok Gurur Duyuyorum	% 62,2	2,2	%65,6(2,2)
Hiç Gurur Duymuyorum	% 37,6	3,9	%49,0(3,2)

Kaynak: Tabloda yer alan veriler, Dünya Değerler Anketi internet sitesinden (<http://www.worldvaluessurvey.org>) tarafımızca derlenmiştir.

Genel olarak geçiş ülkelerinde devlete ve yasal sisteme güvenin ve ulusal onurun artması, vergi ahlakını önemli ölçüde olumlu etkilemekte ve vergi ahlakını şekillendirmede temel faktörler olarak görülmektedir. Bu nedenle geçiş süreci, yeni güvenilir kurumların inşası için bir fırsat vermektedir. Frey'in vurguladığı üzere¹⁶² geçiş ekonomilerinde serbestleştirme(deregulation) ve özelleştirme sürecinde karşılıklı güven ve dürüstlük önem

¹⁶² Bruno S., Frey, "Direct Democracy for Transition Economies", **Collegium Budapest Paper**, Institute for Advanced Study, 23 Ekim 2002., s.5. www.colbud.hu/.../Bruno%20S.%20Frey.doc, Erişim Tarihi: 21.10.2010.

arz etmektedir. Kamuya güvenin olmaması devlet gelirlerini azaltmakta ve böylece devletin reform yapma gücünü zayıflatmaktadır¹⁶³. Vatandaşların devlete, yasal sisteme ve adalete olan güveni ne kadar fazla ise, vergi ödeme için oluşan içsel motivasyon o kadar fazla olmaktadır ve vergiler, devletin olumlu faaliyetlerinin bir fiyatı olarak görülmektedir. Ödenen vergi ile devlet performansı arasında bir denge bulunuyor ise bireyler yasalara uymaya daha fazla meyilli olmaktadır.

Geçiş sürecinde devletler lider rol oynamaktadır ve kurumsal değişiklikler, belirsizliğin önemli bir kaynağı olmuşlardır. Kurumlar, bir etkileşim yapısı kurmak suretiyle politik süreçte daha çok kesinlik sağlamak ve belirsizliği azaltmaktadır. Kasper ve Streit¹⁶⁴,in belirttiği üzere güçlü kurumsal kontroller ve sorumluluk, derin köklere sahip kurum fırsatçılığının kontrolü için gereklidir. Ensley ve Munger'e göre¹⁶⁵, kurallar resmileşmemiş ise oyuncular verimli faaliyetlere daha az, kuralları tartışmaya daha çok vakit ayırırlar. Bu yüzden yönetim ve kurumsal koşullar, geçiş süreçte vergi ahlakını artırmada zorlayıcı bir güç olarak gözükmektedir. Geçiş sürecinin başarısı, vergi ahlakını sürdürmeye yardımcı olan vergi sisteminin, vergi yönetiminin ya da özellikle kamu hizmet dağılımını iyileştiren devlet kurumlarının dizayn edilmesine bağlı olduğu görülmektedir¹⁶⁶.

Geçiş ekonomilerinde bürokrasi ve müdahaleciliğin bir kombinasyonu bulunmaktadır ve yasal sistemin zayıflığı temel bir sorundur. Levin ve Satarov¹⁶⁷ geçiş sürecinde sosyalizmin çöküşü sonrasında oluşan yasal zayıflığın, doldurulması geciken bir yasal boşluk ortamı yarattığını ifade etmişlerdir. Ayrıca mülkiyet hakları yeterince korunmamakta ve yatırım yapmayı azaltıcı derecede yüksek düzeyde belirsizlik bulunmaktadır. Yasa kurallarının yokluğu ve yolsuzluk, devlet yönetimine vatandaşların güvenini azaltmaktadır. İyi işleyen bir demokrasiye sahip devletler, diktatörlükten daha çok güvene sahip olurlar. Kamuya güvenin olmaması devlet gelirlerini azaltır ve sonuçta

¹⁶³ Benno Torgler, Tax Morale, Trust and Corruption: Empirical Evidence from Transition Countries, a.g.m., s.7.

¹⁶⁴ Wolfgang Kasper ve Manfred. E. Streit, **Institutional Economics Social Order and Public Policy**, Cheltenham, Edward Elgar, UK. 1999, s.432.

¹⁶⁵ Michael Ensley ve Michael C. Munger, "Ideological Competition and Institutions: Why "Cultural" Explanations Of Development Patterns Are Not Nonsense" İçinde: Mudambi, R., Navarra, P., Sobrio, G. (Eds.), **Rules and Reason. Perspectives on Constitutional Political Economy**. Cambridge University Press, Cambridge, 2001, ss. 107-121, s.116.

¹⁶⁶ Benno Torgler, Tax Morale, Trust and Corruption: Empirical Evidence from Transition Countries, a.g.m., s.18.

¹⁶⁷ Levin ve Satarov, a.g.m., s.115.

devletin fonksiyonlarını yerine getirme gücünü azaltmaktadır¹⁶⁸. Bu nedenle yasal sisteme ve devlete olan güven, geçiş ekonomilerinde vergi ahlakını önemli ölçüde olumlu etkilemektedir.

Geçiş ülkelerinde ulusal gurur duygusunun fazla olduğunu ifade eden bireylerin, hiç gurur duymadığını ifade eden bireylere göre vergilemede daha az hile yaptıkları ve vergi ahlakının önemli ölçüde arttığı sonucuna varılmıştır. Dünya genelinde ulusal gurur duygusunun çok fazla olduğunu ifade eden bireyler ile hiç gurur duymayan bireylerin vergi ahlakı arasında ki ortalama vergi ahlakı farkı, Amerika kıtası ülkelerinden sonra geçiş ülkelerinde en yüksek düzeyde çıkmaktadır. Bu sonuç, geçiş ülkelerinde ulusal gurur duygusunun, vergi ahlakının temel belirleyicileri arasında yer aldığını göstermektedir.

Genel olarak bir ülkedeki vergi ahlak düzeyi ile kayıtdışı ekonominin boyutları arasında negatif ilişki bulunmaktadır. Geçiş ekonomilerinde vergi ahlakı ile kayıtdışı ekonominin büyüklüğü arasında ki ilişki aşağıda Grafik 12’de verilmiştir. Grafikte ülkeler, “eğer fırsatınız olsa vergilemede hile yapar mısınız?” sorusuna verdiği cevaplardan asla kabul edilemez cevabının yüzdesine göre büyükten küçüğe doğru sıralanmıştır.

1999-2002 yılları arasında geçiş ekonomilerinde yüksek düzeyde kayıtdışı ekonominin bulunduğu ve düşük vergi ahlakına sahip ülkelerde kayıtdışı ekonominin boyutunun çok yüksek çıktığı görülmektedir¹⁶⁹. Zayıf yönetim uygulamaları yolsuzluğu kolaylaştırmakta ve vergiden kaçınmayı teşvik etmektedir¹⁷⁰. Geçiş ülkelerinde yüksek düzeydeki vergi kaçakçılığı ve kayıtdışı ekonominin büyüklüğü, devletin sosyal hizmetleri yeterli sunumunu ve makro ekonomik denge gibi temel politikaları uygulama yeteneğini çoğunlukla tehlikeye sokmakta, önemli reformları uygulama kabiliyetini azaltmaktadır¹⁷¹.

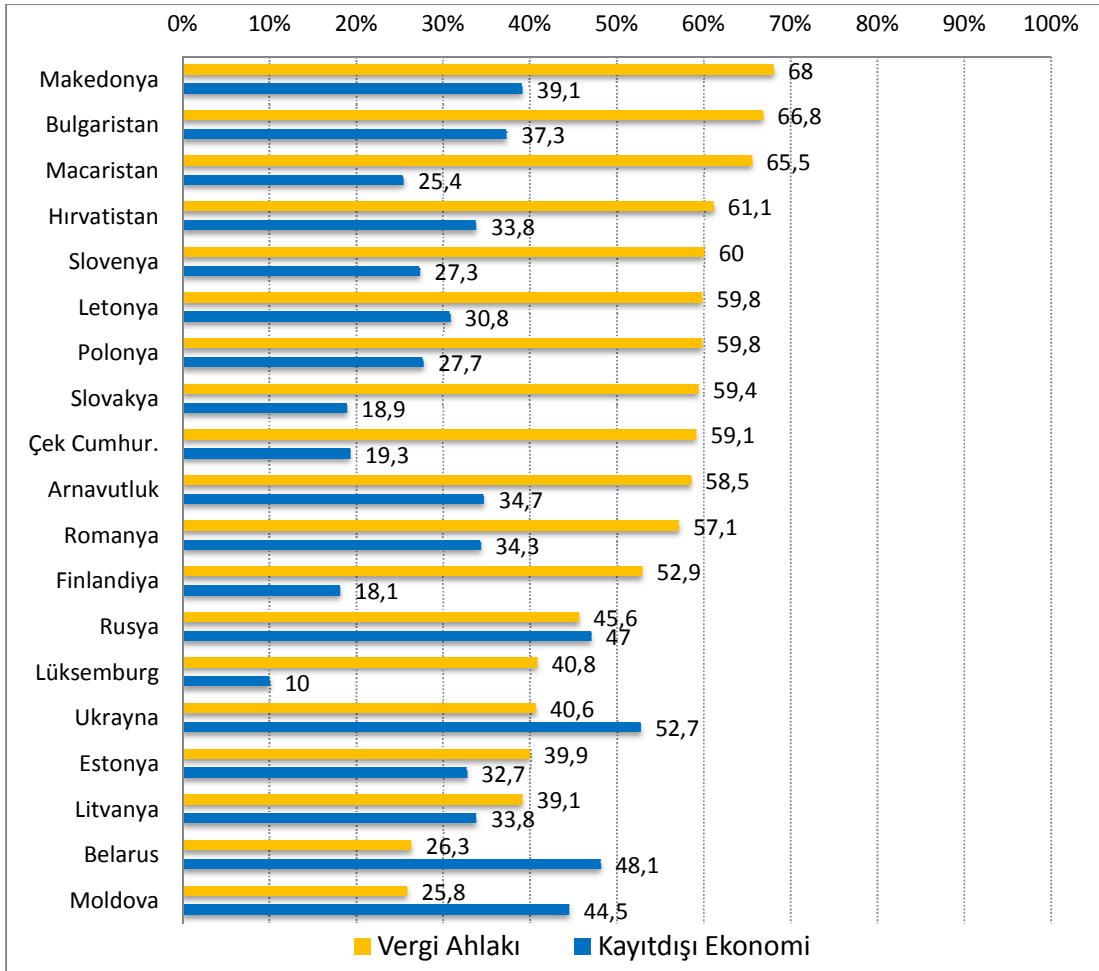
¹⁶⁸ Benno Torgler, *Tax Morale, Trust and Corruption: Empirical Evidence from Transition Countries*, a.g.m., s.19.

¹⁶⁹ Geçiş ekonomilerinde vergi kaçakçılığının yaygın olduğu birçok çalışmada vurgulanmıştır. Bkz: Alm, J. & Martinez-Vazquez, J., ‘Societal Institutions and Tax Evasion in Developing and Transitional Countries’, conference in honour of Richard Bird, **Public Finance in Developing and Transition Countries**, Atlanta, 4-6 April 2001.; Jorge Martinez-Vazquez ve R.M. McNab, ‘The Tax Reform Experiment in Transition Countries’, **National Tax Journal**, S. 53, 2000, ss. 273-298.

¹⁷⁰ Benno Torgler, “Tax morale, Eastern Europe and European Enlargement”, a.g.m., s.23.

¹⁷¹ Alm ve Martinez-Vazquez, a.g.m., s.2.

Grafik 12: Geçiş Ekonomilerinde Vergi Ahlakı ile Kayıtdışı Ekonominin Boyutu Arasındaki İlişki (1999-2002)

Kaynak: Vergi ahlakı değerleri Dünya Değerler Anketi internet sitesinden (<http://www.worldvaluessurvey.org>) tarafımızca derlenmiştir. Kayıtdışı ekonomi verileri için Bkz: Friedrich Schneider, “The Shadow Economy and Work in the Shadow: What Do We (Not) Know?”, **IZA Discussion Paper**, No. 6423, March 2012; ss.61-64, <http://ssrn.com/abstract=2031951>

Geçiş ekonomilerinde reform süreci, ağır bir ekonomik yüke yol açmıştır. Birçok ülkede belirsizlik ve yüksek geçiş maliyetlerine dayanan ve özellikle gelir eşitsizliği, yoksulluk oranları ve kötü kurumsal koşullardan ortaya çıkan geniş sosyal maliyetlere yol açan kurumsal yapının hızlı çöküşü, ekonomide önemli bir boşluk yaratmıştır. 1999 yılında 25 geçiş ülkesinin 23’ünde GSYİH çok azalmıştır¹⁷².

¹⁷² Benno Torgler, “Tax morale, Eastern Europe and European Enlargement”, a.g.m., s 13.

1999-2002 yılları arasında Geçiş ülkelerinden Ukrayna, Belarus, Rusya ve Moldova'da kayıtdışı ekonominin en yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Genel olarak Merkez ve Doğu Avrupa Ülkeleri'nde, Eski Sovyetler Birliği Ülkeleri'ne göre daha düşük bir kayıtdışı ekonomi bulunmaktadır. Merkez ve Doğu Avrupa Ülkeleri'nde geçiş sürecinin erken ve daha hızlı ortaya çıkmış olması ve bunun sonucunda Eski Sovyetler Birliği Ülkeleri'ne göre reformların daha hızlı yapılması, Merkez ve Doğu Avrupa Ülkeleri'nde kayıtdışı ekonominin daha düşük çıkmasında önemli bir etken olmuştur¹⁷³.

¹⁷³ Benno Torgler, "Tax morale, Eastern Europe and European Enlargement", a.g.m., s 14.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VERGİ AHLÂKI'NI BELİRLEYEN FAKTÖRLER VE MÜKELLEFLERİN VERGİ AHLÂKI: BURSA İLİ ÖRNEĞİ

1. ARAŞTIRMANIN AMACI, KAPSAMI VE YÖNTEMİ

Araştırmanın amacını Bursa ilinde yaşayan bireylerin vergi ahlâkı düzeyleri ve bunu etkileyen faktörlerin analizi oluşturmaktadır. Araştırmada bilgi toplama yöntemi olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın anakütlesini Bursa'da çalışan bireyler oluşturmaktadır. Anakütlerdeki birimler Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından yapılan tanımlar çerçevesinde 16 yaş üstü olarak belirlenmiştir. Ana kütlenin tamamına ulaşamadığı için rassal örnekleme yaklaşımıyla seçilen birimlere yüz yüze ve internet üzerinden anket uygulanmıştır. Sonuç olarak araştırmada Bursa ilini temsil eden 626¹ kişiye anket uygulanmıştır.

Anket formu, Microsoft Word 2007 kullanılarak oluşturulmuş ve bunun yanında aynı anket formu birebir olarak google spreadsheets kullanılarak internet ortamında da hazırlanmıştır². Bu anket formlarından Microsoft Word 2007'de hazırlananların çıktısı alınarak 1000 adet çoğaltılmış ve yüz yüze olarak bireylere uygulanmıştır³. Bu uygulamanın sonucunda 503 kişiye anket uygulanmış ve bu anketlerin 451 tanesi geçerli olarak kabul edilebilmiştir. İnternet ortamında hazırlanan anket formu ise çeşitli sosyal

¹ 31.12.2012 tarihli Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemine (ADNKS) göre Bursa İlının Nüfusu 2.688.171 kişidir. %5 anlamlılık düzeyi için Bursa İlının temsilinde 384 kişiye anket yapılmasının yeterli olduğu hesaplanmıştır. Bkz. Yahşi Yazıcıoğlu ve Samiye Erdoğan, **Spss Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri**, Detay Yayıncılık., Ankara, 2004, s. 50.

² Anket formu için bkz. Ek 2.

³ Anketin, katılımcıların yanında bulunarak ya da katılımcının yanıtlarını işaretlemek suretiyle uygulanması yerine içerisinde vergi ve vergi ahlâkı ile ilgili sorulardan oluşan anket formu, öncelikle katılımcılara dağıtılmış ve daha sonra anket doldurulduktan sonra kişilerden toplanmıştır. Bu sayede elde edilen sonuçların daha sağlıklı olduğu kanısına varılabilmektedir.

ağlar ve elektronik posta kullanılmak suretiyle bireylere ulaştırılmış ve bunun sonucunda 175 adet geçerli anket formu temin edilmiştir.

Ankette kullanılan sorular, ulusal ve uluslararası literatürün incelenmesiyle ve çalışmanın teorik kısmında yer alan değişkenlerden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Anket iki kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda mükelleflerin cinsiyet, medeni durum, yaş grubu, eğitim düzeyi, mesleki durum ve elde ettikleri aylık gelir miktarını tespitine yönelik çoktan seçmeli iki, dört, beş ve dokuz şıklı kapalı uçlu sorular sorulmuştur. İkinci kısımda ise vergi ahlâkı ve vergi ahlâkının belirleyicilerinin tespitine yönelik olarak beş şıklı kapalı uçlu önermeler verilmiş (“kesinlikle katılmıyorum, katılmıyorum, kararsızım, katılıyorum, kesinlikle katılıyorum”) ve bu önermeler değerlendirilirken 5 aralıklı Likert ölçeği ile veriler toplanmıştır.

Araştırmada kullanılan ankette yer alan soruların ve anket bütünlüğünün sağlıklı olup olmadığına dair olarak toplanan ilk 156 anket formu⁴ üzerinde bir pilot araştırma yapılmıştır. Bu pilot araştırmada ankette vergi ahlâkı ve vergi ahlâkının belirleyicilerinin tespitine yönelik olarak sorulmuş 33 soru analiz edilmiştir. Yapılan güvenilirlik analizi sonucunda 0,88’lik bir güvenilirlik düzeyi ortaya çıkmış ve bu yüksek güvenilirlik düzeyine bağlı olarak anketin uygulanmasına devam edilmiştir.

Pilot Araştırma Güvenilirlik İstatistikleri

Gözlem Sayısı	Cronbach's Alpha	Madde Sayısı
N = 156	,875	33

Yapılan analizler %95 güven aralığında ve %5 anlamlılık düzeyi seçilerek yapılmıştır. Araştırma verilerinin değerlendirilmesinde SPSS 17.0 (Statistical Package for Social Sciences) programı kullanılmıştır.

⁴ Pilot araştırmada örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde esas alınacak temel unsur güven uyandıracak bir büyüklükte olmasına dayanmaktadır. Bkz. Enver Özkalp, **Davranış Bilimlerine Giriş**, 3. Baskı, Anadolu Üniversitesi Web-Ofset, Eskişehir, 2004, s.17.

2. GÜVENİLİRLİK ANALİZİ:

Bu kısımda anket sorularının bütüncüllüğü ve güvenilirlik düzeyleri analiz edilmiştir. Vergi ahlâkı ve vergi ahlâkının belirleyicilerine yönelik olarak oluşturulan anket formunun tutarlılığını ortaya koyabilmek için 5'li likert ölçeğin kullanıldığı 33 önerme üzerinde yapılan bu güvenilirlik analizi sonucunda Cronbach alfa katsayısı 0,86 olarak tespit edilmiştir. Bu sonuca bağlı olarak ölçeğin çok yüksek derecede güvenilirliğe sahip olduğu ifade edilebilir⁵. Bu anket formunun ve anket sorularının, akıcı, anlaşılabilir ve tutarlı olduğunu göstermektedir.

Tüm Anket Verileri Güvenilirlik İstatistikleri

Gözlem Sayısı	Cronbach's Alpha	Madde Sayısı
N = 626	,856	33

Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısının yanında anket formunda sorulan her bir sorunun Cronbach Alfa değerine katkısını ortaya koymak için tablo 44 oluşturulmuştur. Tablo 44 incelendiğinde tablodaki tüm değerlerin birbirine oldukça yakın olduğu görülmektedir. Tablo 44'de anket formunda bulunan her bir sorunun ayrı ayrı silinmesi sonucunda Cronbach Alfa değerinin nasıl değişeceği hesaplanmıştır⁶.

Hesaplanan bu değerlerin birbirlerine çok yakın olması anket formunun bütünlüğünü bozacak herhangi bir sorunun anket formuna dâhil edilmediğini göstermektedir. Bu sonuç aynı zamanda anket formunun bütüncül bir yapı sergilediğine işaret etmektedir.

⁵ Kazım Özdamar, **Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi-1**, Genişletilmiş 5. Baskı, Kaan Kitabevi, Eskişehir, 2004, s. 633.

⁶ Daha fazla bilgi için bkz. Kazım Özdamar, a.g.e., s.633.

Tablo 44: Her Bir Sorunun Cronbach Alfa Katsayısına Olan Katkısı

	Madde Silinirse Ölçek Ortalaması	Madde Silinirse Ölçek Varyansı	Madde Silinirse Cronbach's Alpha Değeri
S1	96,08	233,431	,855
S2	98,02	225,639	,849
S3	98,49	230,698	,852
S4	98,31	224,987	,847
S5	97,59	221,819	,847
S6	97,90	246,256	,865
S7	97,65	226,782	,850
S8	95,85	233,591	,854
S9	97,60	221,923	,847
S10	97,70	221,853	,846
S11	97,66	220,099	,845
S12	97,74	226,293	,849
S13	96,29	234,487	,857
S14	97,73	222,542	,846
S15	97,57	223,787	,847
S16	97,86	231,381	,854
S17	98,06	228,302	,851
S18	96,53	234,803	,855
S19	96,18	229,827	,853
S20	97,04	234,357	,856
S21	95,81	234,364	,853
S22	96,10	235,791	,856
S23	96,55	226,623	,851
S24	96,24	228,823	,851
S25	97,13	225,340	,850
S26	97,60	228,180	,851
S27	96,06	231,837	,853
S28	96,45	237,291	,857
S29	97,78	233,697	,856
S30	96,91	242,812	,861
S31	97,40	236,510	,856
S32	95,92	232,337	,853
S33	97,57	230,933	,853

3. FREKANSLAR VE BETİMSSEL İSTATİSTİKLER

Bu kısımda ankette yer alan her bir soru için frekans ve yüzde değerleri hesaplanmış ve ilgili sorular için yorumlar yapılmıştır. Anket formunda öncelikle demografik sorulara yer verildiğinden burada da öncelikle bu sorular analiz edilecek, daha sonra da vergi ahlakı ve vergi ahlakını belirleyen unsurlara ilişkin soruların analizlerine yer

verilecektir. Bu sorular demografik değişkenler ve vergi ahlâkı belirleyenleri olmak üzere iki alt başlık altında toplanacaktır.

3.1. DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER

Demografik değişkenler başlığı altında katılımcıların cinsiyeti, medenî durumu, eğitim düzeyi, mesleki durumu ve elde ettiği aylık gelirleri ile ilgili sorular sorulmuştur.

• Cinsiyet

Çalışmada 626 kişiye anket uygulanmıştır. Bu kişilerin 165'i(%26,4)kadın iken 461'i(%73,6) ise erkeklerden oluşmaktadır. Bu durum anketi en çok erkeklerin cevapladığını ifade etmektedir.

Tablo 45:Cinsiyet

	Frekans	Yüzde(%)	Toplam Yüzde (%)
Kadın	165	26,4	26,4
Erkek	461	73,6	100,0
Toplam	626	100,0	

Türkiye Cumhuriyeti geneli için kadınların iş gücüne katılma oranları 2004 yılında %23,3 iken 2011 yılında ise bu oran 28,8'e yükselmiştir⁷. Şubat 2012'de ilân edilen rakamlara göre ise kadınların işgücüne katılım oranı %27,4 şeklinde gerçekleşmiştir⁸. Ağustos ayında bu oran %30,1'e çıkmıştır⁹. Bursa ili için ise bu oran 2010 yılı için %27,5 olarak gerçekleşmiştir¹⁰.

Anketin gerçekleştirildiği döneme göre, katılımcıların cinsiyet yapısı Türkiye geneli ve Bursa ilini iyi bir şekilde temsil etmektedir.

⁷ Daha fazla bilgi için bkz. TÜİK, **İstatistiklerle Kadın**, Türkiye İstatistik Kurumu Yayını, No: 3660, Ankara, 2011, ss.16-18.

⁸ Bkz. Türkiye İstatistik Kurumu internet sitesi,

<http://www.tuik.gov.tr/Gosterge.do?id=3570&sayfa=goris&metod=IlgiliGosterge>, Erişim Tarihi: 30.11.2012.

⁹ Bkz. TUIK Haber Bülteni, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=10936>, Erişim Tarihi: 30.11.2012.

¹⁰ Bkz. Türkiye İstatistik Kurumu internet sitesi, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=25, Erişim Tarihi: 30.11.2012.

• Medenî Durum

Çalışmada medeni durum evli ve bekâr olmak üzere iki kategoride ele alınmıştır. Ankete cevap verenlerin medeni durumları ile ilgili veriler incelendiğinde ankete cevap verenlerden 304 kişi(%48,6) evli iken 322 kişi(%51,4) ise bekârdır. Bu sonuca göre evli ve bekârların oranı birbirlerine çok yakın olduğundan anket sonuçlarının her iki kategori için de karşılaştırılması mümkün olacaktır.

Tablo 46: Medenî Durum

	Frekans	Yüzde(%)	Toplam Yüzde(%)
Evli	304	48,6	48,6
Bekâr	322	51,4	100,0
Toplam	626	100,0	

• Yaş Durumu

Çalışmada bireylerin yaş grupları 4'lü bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Bunlar 16-29, 30-49, 50-64 ve 64 yaş ve üstü olarak ifade edilmiştir. Çalışmada elde edilen verilere göre ankete cevap verenlerin yaş aralıkları şu şekilde sıralanmaktadır.

Tablo 47: Yaş Durumu

	Frekans	Yüzde(%)	Toplam Yüzde(%)
16-29	358	57,2	57,2
30-49	237	37,9	95,0
50-64	31	4,9	100,0
Toplam	626	100,0	

16-29 yaş aralığında 358 kişi(%57,2), 30-49 yaş aralığında 237 kişi(%37,9), 50-64 yaş aralığında 31¹¹ kişi(%4,9) ankete katılım göstermişlerdir. Bu durumda en yoğun olarak aktif çalışan nüfusu temsil eden yaş grupları olan 16-29 ile 30-49 yaş gruplarının ankete cevap verme oranı %95'tir. Bu sonuç da konu ile ilgili olarak hedef kitleye ulaşılabilirdiğini göstermektedir.

¹¹ Ankete katılanlar arasında 64 yaş ve üstü katılımcıların sayısı 2'dir. Bu grubun frekansı 10'dan küçük olduğundan dolayı bu iki katılımcı bir üst gruba eklenerek hesaplamalar yapılmıştır.

• Eğitim Düzeyi

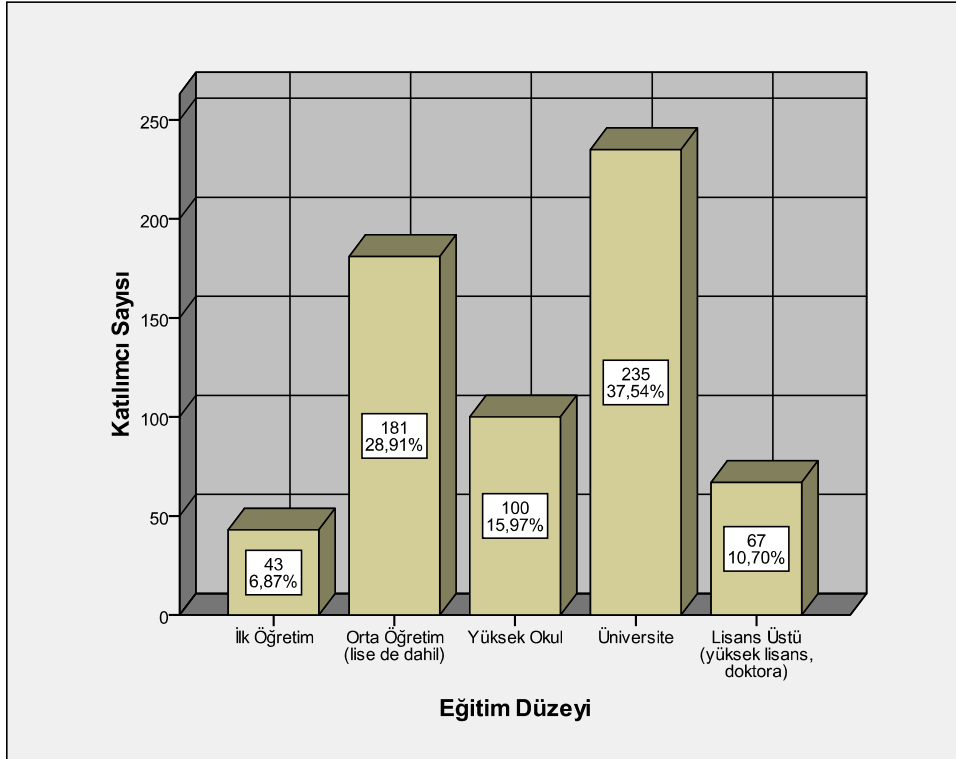
Çalışmada Eğitim düzeyi beş kategoriye ayrılmıştır. Bunlar sırasıyla İlk Öğretim, Orta Öğretim(Lise de dâhil), Yüksek Okul, Üniversite ve Lisans Üstü(Yüksek Lisans ve Doktora) şeklinde ifade edilebilir.

Tablo 48: Eğitim Düzeyi

	Frekans	Yüzde(%)	Toplam Yüzde(%)
İlk Öğretim	43	6,9	6,9
Orta Öğretim (lise de dahil)	181	28,9	35,8
Yüksek Okul	100	16,0	51,8
Üniversite	235	37,5	89,3
Lisans Üstü (yüksek lisans, doktora)	67	10,7	100,0
Toplam	626	100,0	

Ankete katılanların yaş frekansları incelendiğinde, en yoğun olarak Üniversite eğitimi almış olanların 235 kişi(%37,5), sonrasında 181 kişi(%28,9) ile Orta Öğretim Eğitimi almış bireylerden oluşmaktadır.

Grafik 13: Eğitim Düzeyi

Yüksek Okul mezunu 100 kişi(%16), 67 kişi(%10,7) ile Lisans Üstü Eğitim almış bireyler ve 43 kişi(%6,9) ile en az katılımın İlk Öğretim eğitimi almış bireyler tarafından gösterildiği gözlemlenmektedir. Bu durum Grafik 13’de açıkça ortaya konmaktadır.

• Mesleki Durum

Anket formunda bireylerin mesleki durumları; Çalışmıyor, Emekli, Öğrenci, Evde Çalışıyor, Serbest Meslek Sahibi, Ev Hanımı, Ücretli, Memur ve Part-time(kısa zamanlı) çalışıyor şeklinde dokuz kategoride toplanarak sınıflandırılmıştır.

Tablo 49: Mesleki Durum

	Frekans	Yüzde(%)	Toplam Yüzde(%)
Çalışmıyor	30	4,8	4,8
Emekli	16	2,6	7,3
Öğrenci	117	18,7	26,0
Serbest meslek sahibi	54	8,6	34,8
Ev hanımı	12	1,9	36,7
Ücretli	311	49,7	86,4
Memur	79	12,6	98,8
Toplam	626	100,0	

Not: Ankette yer alan “Evde Çalışıyor” ve “Kısa Zamanlı Çalışıyor” cevaplarının frekansları 10’dan küçük olduğundan dolayı hesaplamadan çıkarılmıştır. Böylece katılımcı sayısı genel toplamında %1,2’lik bir azalma olmuştur.

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere ankete katılanların katılım yüzdeleri ve frekansları şu şekildedir; 311’i (%49,7) ücretli çalışanlar, 117’si(%18,7) öğrenciler, 79’u(%12,6) memur olarak çalışanlar, 54’ü (%8,6) serbest meslek sahibi olarak çalışanlar, 30’u (%4,8) çalışmayan bireyler, 16’sı(%2,6) emekliler, 12’si(%1,9) ev hanımlarından oluşmaktadır. Bu dağılımdan da anlaşılacağı üzere ankete katılım gösterenlerin büyük bir kısmı, ücretli, memur ve diğer meslek gruplarında aktif olarak çalışan bireylerdir. Bu durum vergi ahlaki ve vergi ahlakını belirleyen unsurların ortaya konmasında aktif olarak çalışanların görüşlerini sağlıklı olarak yansıtması açısından önem arz etmektedir.

• Elde Edilen Aylık Gelir Miktarı

Ankette katılan bireylerin aylık gelir düzeylerinin tespiti için gelir kategorileri dört başlıkta ele alınmıştır. Bu kategoriler sırasıyla aylık “1000 lira’ya kadar gelir elde edenler”, “1000-2500 lira arasında gelir elde edenler”, “2500-4000 lira arasında gelir elde edenler” ve “4000 lira üstü gelir elde edenler” şeklindedir.

Tablo 50: Aylık Gelir Miktarı

	Frekans	Yüzde(%)	Toplam Yüzde(%)
gelir<1000	268	42,8	42,8
1000<gelir<2500	309	49,4	92,2
2500<gelir<4000	30	4,8	97,0
4000<gelir	19	3,0	100,0
Toplam	626	100,0	

Ankete katılanlar arasında 1000 liraya kadar gelir elde edenler 268 kişi(%42,8), 1000 ile 2500 lira arası gelir elde edenler ise 309 kişi(%49,4)’dir. Ankete katılanların %92,2’si gelir dağılımı açısından ilk iki kategoriye yoğunlaştığı görülmektedir. Bu durum ankete katılan bireylerin yoksulluk sınırının altında bir gelire sahip olduğunu ortaya koymaktadır¹². Buna göre ankete katılanlar gelir durumu açısından düşük ve orta gelir grubunu temsil etmektedir.

3.2. VERGİ AHLÂKININ BELİRLEYİCİLERİ

Bu başlık altında bireylerin vergi ahlâkı düzeylerini belirleyen unsurların ankette soruldukları şekilleri ile frekans analizleri ve verilen cevaplar hakkında yorumlar yapılmıştır.

Önerme 1: Bir mükellef için vergi ödemek, ahlâklı olmanın bir göstergesidir.

Bu önerme ile mükelleflerin vergi ödeme ve ahlâklı olma arasındaki ilişkiye bakış açıları tespit edilmeye çalışılmaktadır. Bu bakış açısı vergi ahlâkının düzeyinin tespit edilmesinde de önemli bir rol oynamaktadır.

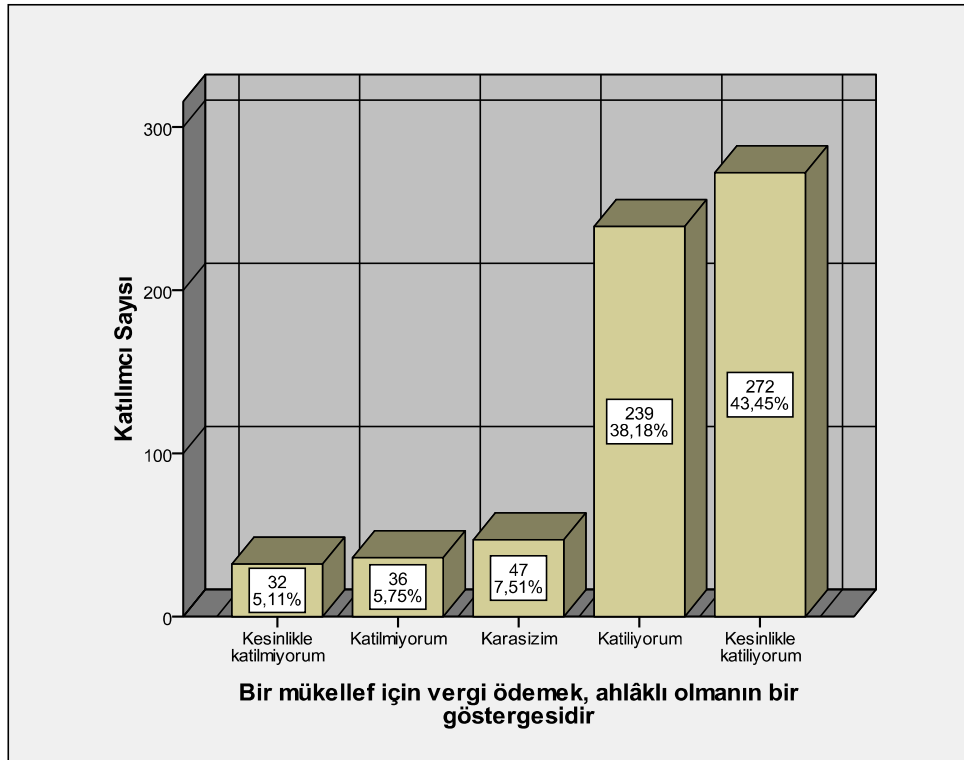
¹² Kasım 2012 için dört kişilik bir aile için açlık ve yoksulluk sınırı şu şekilde ilan edilmiştir. Buna göre açlık sınırı 958 lira iken, yoksulluk sınırı ise 3120 lira olarak ilan edilmiştir.

Tablo 51: Bir mükellef için vergi ödemek, ahlâklı olmanın bir göstergesidir

Önerme 1	Frekans	Yüzde(%)	Toplam Yüzde(%)
Kesinlikle Katılmıyorum	32	5,1	5,1
Katılmıyorum	36	5,8	10,9
Kararsızım	47	7,5	18,4
Katılıyorum	239	38,2	56,5
Kesinlikle Katılıyorum	272	43,5	100,0
Toplam	626	100,0	

Anketi cevaplayan mükellef açısından vergi ödemenin ahlâklı olmanın bir göstergesi olduğu önermesine “kesinlikle katılıyorum” diyenler %43,5, “katılıyorum” diyenler %38,2, “Kararsızım” diyenler %7,5, “Katılmıyorum” diyenler %5,8 ve “kesinlikle katılmıyorum” diyenlerin oranı %5,1’dir. Bu sonuçlar Grafik 14’de de açıkça görülmektedir.

Grafik 14: Bir mükellef için vergi ödemek, ahlâklı olmanın bir göstergesidir

Bu sonuçlara göre cevap verenlerin neredeyse yarısı vergi ödemenin ahlâklı olmanın bir göstergesi olduğu konusunda çok katı bir tutum göstererek “Kesinlikle Katılmıyorum” seçeneğini işaretlemişlerdir. Yaklaşık %38’i ise aynı görüşte olmakla beraber çok katı bir tutum sergilememişlerdir.

Önerme 2: Türkiye Cumhuriyeti koşullarında mükellefler üzerindeki vergi yükü kabul edilebilir seviyededir.

İlgili önermede Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde mükelleflerin üzerlerindeki vergi yükleri ile ilgili görüşlerine ulaşılmaya çalışılmıştır.

Tablo 52: Türkiye Cumhuriyeti Koşullarında Mükellefler Üzerindeki Vergi Yükü Kabul Edilebilir Seviyededir

Önerme 2	Frekans	Yüzde(%)	Toplam Yüzde(%)
Kesinlikle Katılmıyorum	225	35,9	35,9
Katılmıyorum	191	30,5	66,5
Kararsızım	125	20,0	86,4
Katılıyorum	65	10,4	96,8
Kesinlikle Katılıyorum	20	3,2	100,0
Toplam	626	100,0	

Anketi cevaplayan mükellefler Türkiye’deki vergi yükünün kabul edilebilir bir seviyede olmadığını düşünmektedir. Nitekim ankete katılan bireylerin yaklaşık %36’sı “Kesinlikle Katılmıyorum” cevabı vermişken yaklaşık %30’u “Katılmıyorum” demişlerdir. Türkiye’deki vergi yükünün kabul edilebilir bir seviyede olduğunu düşünenler sadece örneklemin %13,6’sını oluşturmaktadır. Vergi yükü seviyesinin kabul edilebilir olmaması vergi ahlâkı düzeyi açısından olumsuz olarak görülse de, ankete katılanların büyük bir oranı halen vergi ödemenin ahlâklı olmanın bir göstergesi olduğunu düşünmektedir.

Önerme 3:Türkiye Cumhuriyeti’nde herkes vergisini tam olarak ödemektedir.

Önermede Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde vergilemedeki eşitlik hususunda mükelleflerin düşünceleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Tablo 53: Türkiye Cumhuriyeti’nde herkes vergisini tam olarak ödemektedir

Önerme 3	Frekans	Yüzde(%)	Toplam Yüzde(%)
Kesinlikle Katılmıyorum	371	59,3	59,3
Katılmıyorum	157	25,1	84,3
Kararsızım	51	8,1	92,5
Katılıyorum	22	3,5	96,0
Kesinlikle Katılıyorum	25	4,0	100,0
Toplam	626	100,0	

Sorulan bu soruda yaygın bir görüş olarak Türkiye’deki bütün mükelleflerin vergisini tam olarak ödemediğini %59,3 ile “Kesinlikle Katılmıyorum” şıkkını işaretleyerek göstermişlerdir. Bu sonuç mükelleflerin bu konudaki görüşlerinin ne kadar kesin olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bunun yanında “Katılmıyorum” şıkkını işaretleyenler %25,1’dir. Bu iki kategori bir arada ele alındığında ankete katılan bireylerin %84,3’ü Türkiye Cumhuriyeti’nde her mükellefin vergisini tam olarak ödemediği şeklindeki olumsuz düşüncelerini dile getirmişlerdir. Bu durum vergi idaresi açısından bir zafiyet göstergesidir.

Önerme 4: Vergi sistemi adil değilse, vergi kaçırmak ahlâksızlık değildir.

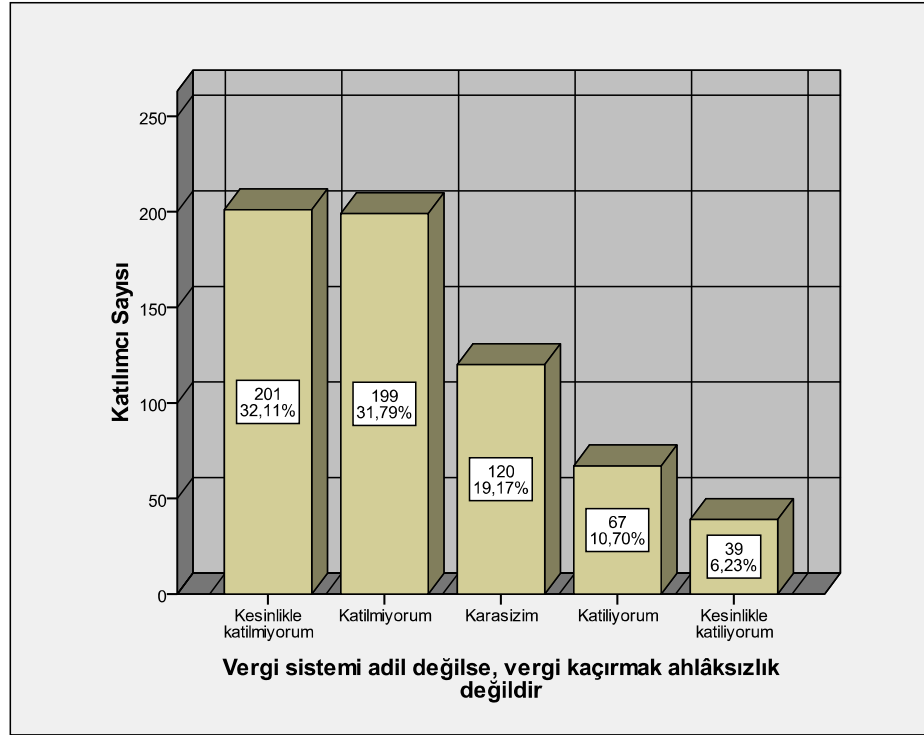
Önermede katılımcıların ülkedeki vergi sisteminde adaletsiz bir yapının baş gösterdiği bir durumda vergi kaçırmanın ahlâksızlık sayılıp sayılmayacağı konusundaki görüşleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Tablo 54: Vergi sistemi adil değilse, vergi kaçırmak ahlâksızlık değildir

Önerme 4	Frekans	Yüzde(%)	Toplam Yüzde(%)
Kesinlikle Katılmıyorum	201	32,1	32,1
Katılmıyorum	199	31,8	63,9
Kararsızım	120	19,2	83,1
Katılıyorum	67	10,7	93,8
Kesinlikle Katılıyorum	39	6,2	100,0
Toplam	626	100,0	100,0

Ankete katılanların sadece %6,2'si “vergi sistemi adil değilse, vergi kaçırmak ahlâksız değildir” önermesine “Kesinlikle Katılıyorum” diyerek vergi sisteminin adil olmadığı bir ekonomide vergi kaçırmayı uygun gördüklerini ifade ederken, %10,7'si “Katılıyorum” cevabı vererek daha az da olsa bu görüşe katıldığını ifade etmiş, %19,2'si “Kararsızım” yanıtı vermiştir.

Grafik 15: Vergi sistemi adil değilse, vergi kaçırmak ahlâksızlık değildir

Bu önermenin aksine görüş bildirenlerin oranları ise şu şekilde seyretmiştir. %31,8'lik bir kısım “katılmıyorum” yanıtını vermiş ve % 32,1'lik kısım ise “Kesinlikle Katılmıyorum” demek suretiyle, ülkedeki vergi sistemi adil olmasa bile vergi kaçırmamanın bir ahlâksızlık olduğu görüşünü benimsemişlerdir. Bu katılım oranı vergi ahlâkı açısından olumlu bir yapıya işaret etmektedir.

Önerme 5: Türkiye Cumhuriyeti demokratik bir sistem ile yönetilmektedir.

İlgili önerme ile katılımcıların Türkiye Cumhuriyeti'ndeki yönetim sisteminin demokratikliği hakkındaki görüşleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Teoride daha fazla demokratik yönetim şekli, vergi ahlâkını artırıcı bir etkiye sebep olmaktadır.

Tablo 55: Türkiye Cumhuriyeti demokratik bir sistem ile yönetilmektedir

Önerme 5	Frekans	Yüzde(%)	Toplam Yüzde(%)
Kesinlikle Katılmıyorum	167	26,7	26,7
Katılmıyorum	133	21,2	47,9
Kararsızım	157	25,1	73,0
Katılıyorum	138	22,0	95,0
Kesinlikle Katılıyorum	31	5,0	100,0
Toplam	626	100,0	

Uygulanan anket sonucunda mükelleflerin “Türkiye Cumhuriyeti demokratik bir sistem ile yönetilmektedir” sorusuna yaklaşık olarak dengeli bir cevap verdikleri görülmektedir. Sadece “Kesinlikle Katılıyorum” diyenlerin oranı %5 iken, diğer kategoriler %20 civarında değerler almaktadır. Bu sonuç mükellefler açısından Türkiye’de demokrasinin tam anlamıyla uygulanmadığı görüşünü yansıtmaktadır.

Önerme 6: Türkiye Cumhuriyeti’nde vergi sistemi adildir.

İlgili önermede katılımcıların Türkiye’de yer alan vergi sisteminin adilliği konusundaki düşünceleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Tablo 56: Türkiye Cumhuriyeti’nde vergi sistemi adildir

Önerme 6	Frekans	Yüzde(%)	Toplam Yüzde(%)
Kesinlikle Katılmıyorum	300	47,9	47,9
Katılmıyorum	178	28,4	76,4
Kararsızım	95	15,2	91,5
Katılıyorum	40	6,4	97,9
Kesinlikle Katılıyorum	13	2,1	100,0
Toplam	626	100,0	

Türkiye Cumhuriyeti’ndeki vergi sisteminin adil olmadığı görüşüne sahip olanlar %76,4 oranındadır. Türkiye’deki vergi sisteminin adil olduğunu düşünenler sadece cevap verenlerin %8,5’ine karşılık gelmektedir. Bu durum vatandaşların iyileştirici düzenlemelere güvenmedikleri ve dolayısıyla vergi sisteminin daima çarpık kalacağı görüşünü tasvir etmektedir. Sonuçta bu bulgular vergi idaresi ve devlet yönetimi açısından olumsuz bir durumu yansıtmaktadır.

Önerme 7: Türkiye Cumhuriyeti’nde yer alan demokratik sistem içerisinde alınan kararlara aktif bir şekilde katılabildiğimi düşünüyorum.

Önermede katılımcıların Türkiye Cumhuriyeti’ndeki demokratik sisteme istedikleri ölçüde katılım gösterip göstermedikleri hakkındaki görüşleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Tablo 57: Türkiye Cumhuriyeti’nde yer alan demokratik sistem içerisinde alınan kararlara aktif bir şekilde katılabildiğimi düşünüyorum

Önerme 7	Frekans	Yüzde(%)	Toplam Yüzde(%)
Kesinlikle Katılmıyorum	143	22,8	22,8
Katılmıyorum	191	30,5	53,4
Kararsızım	149	23,8	77,2
Katılıyorum	109	17,4	94,6
Kesinlikle Katılıyorum	34	5,4	100,0
Toplam	626	100,0	

Ankete katılanların %5,4’ü önermeye “Kesinlikle Katılıyorum”, % 17,4’ü “Katılıyorum” yanıtı vererek demokratik sistem içerisinde alınan kararlara katılabildiğini düşünmektedir. Katılımcıların %23,8’i ise “Kararsızım” şıkkını işaretlemek suretiyle bu katılım düzeyi ile ilgili kararsız olduklarını belirtmişlerdir. Ankete katılanların %22,8’i bu önermeye “Kesinlikle Katılmıyorum” ve %30,5’i ise “Katılmıyorum” demek suretiyle mevcut demokratik yapı içerisinde alınan kararlara katılamadıklarını belirtmişlerdir. Teoride daha yüksek bir demokratik katılım seviyesinin daha yüksek bir vergi ahlâkı düzeyine yol açacağı öngörülmektedir ve buna bağlı olarak diğer yanıtlara nazaran son iki oranın yüksekliği demokratikleşme seviyesi ile ters orantılı bir seyir izlemekte ve sonuç olarak vergi ahlâkı açısından negatif bir duruma işaret etmektedir.

Önerme 8: Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmaktan gurur duyuyorum.

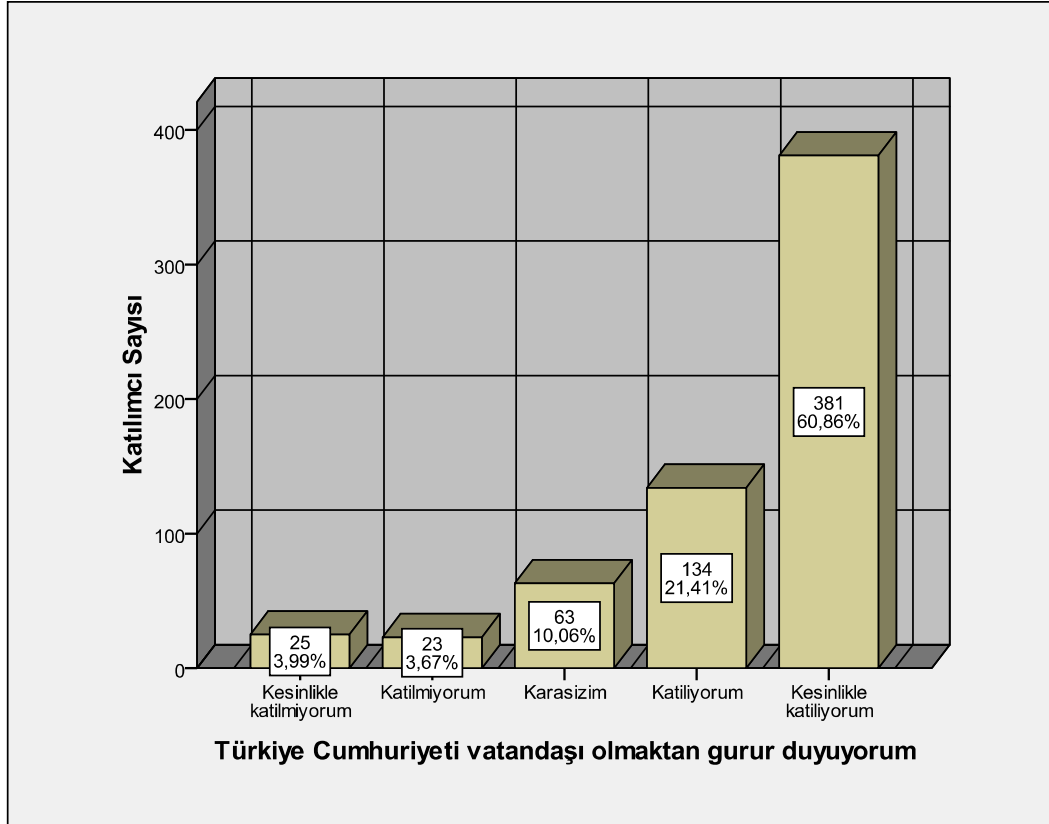
Mevcut önerme katılımcıların Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmaktan duydukları gurur ya da diğer bir ifade ile ulusal onur düzeyleri hakkında bilgi toplamaya yöneliktir.

Tablo 58: Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmaktan gurur duyuyorum

Önerme 8	Frekans	Yüzde(%)	Toplam Yüzde(%)
Kesinlikle Katılmıyorum	25	4,0	4,0
Katılmıyorum	23	3,7	7,7
Kararsızım	63	10,1	17,7
Katılıyorum	134	21,4	39,1
Kesinlikle Katılıyorum	381	60,9	100,0
Toplam	626	100,0	

Teoride ülkesi ile gurur duyan bir bireyin daha yüksek vergi ahlakına sahip olacağı yönünde bir kanı mevcuttur. Bu önerme literatürde yer alan birçok çalışmada da kullanılmakta olan bir belirleyici olmaktadır.

Grafik 16: Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmaktan gurur duyuyorum

Ankete katılanlar açısından duruma bakıldığında katılımcıların %60,9'u "Kesinlikle Katılıyorum" ve %21,4'ü "Katılıyorum" yanıtını vererek Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmaktan gurur duyduğunu ifade etmişlerdir. Bunun aksi olarak "Kararsızım", "Kesinlikle Katılmıyorum" ve "Katılmıyorum" diyenlerin oranları ilk iki yanıtın toplamına nazaran çok düşük seviyede kalmaktadır. Bu durum vergi ahlâkı düzeyi açısından olumlu bir görünüm sergilemektedir.

Önerme 9: Türkiye Cumhuriyeti'nde hükümet politikalarına güven duyuyorum.

İlgili önerme katılımcıların hükümete olan güven düzeylerini tespit etmeye yönelik olarak belirlenmiştir.

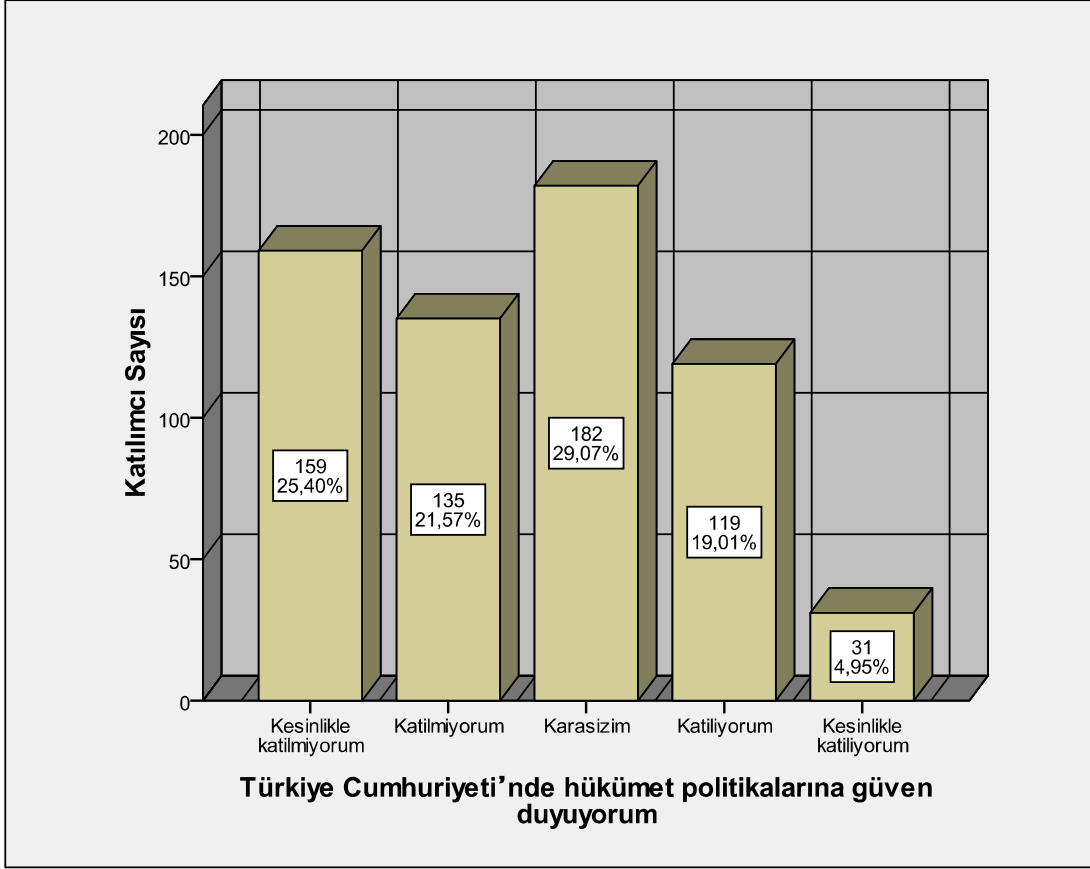
Tablo 59:Türkiye Cumhuriyeti'nde hükümet politikalarına güven duyuyorum

Önerme 9	Frekans	Yüzde(%)	Toplam Yüzde(%)
Kesinlikle Katılmıyorum	159	25,4	25,4
Katılmıyorum	135	21,6	47,0
Kararsızım	182	29,1	76,0
Katılıyorum	119	19,0	95,0
Kesinlikle Katılıyorum	31	5,0	100,0
Toplam	626	100,0	

Bireylerin hükümete ve hükümetin uygulamakta olduğu politikalara karşı güven duymalarının ülkedeki vergi ahlâkı düzeyini olumlu yönde etkilediği söylenebilmektedir. Bu açıdan bakıldığında hükümete güven duyan mükelleflerin vergi ödeme konusunda daha uyumlu bir tavır sergileyecekleri tahmin edilebilecektir. Bunun aksi durumda ise mükelleflerin vergi ödeme konusunda daha az ılımlı olacakları varsayılabilir. Bu değişken literatürde vergi ahlâkını belirleyen unsurlar arasında önemli yere sahiptir. Bu açıdan ayrıntılı şekilde incelenmesi önem arz eden bir durum olacaktır.

Bursa İli açısından ankete katılan bireylerin Türkiye Cumhuriyeti'nde uygulanmakta olan hükümet politikalarına duydukları güven ile ilgili istatistikler aşağıdaki grafikte ayrıntılı şekilde gözlemlenebilecektir.

Grafik 17: Türkiye Cumhuriyeti'nde hükümet politikalarına güven duyuyorum

Ankete katılanların katılım yüzdelerine bakıldığında hükümete ve hükümet politikalarına güven duyan bireylerin oranı % 5'ile "Kesinlikle Katılıyorum" yanıtı verenler ile "Katılıyorum" cevabını veren %19'luk kısımdan oluşmaktadır. %29'luk bir kısım hükümet ve politikaları hakkında "Kararsızım" yanıtını vermiştir. Güven duymayan bireyler ise "Kesinlikle Katılmıyorum" yanıtı veren %25,4 ve "Katılmıyorum" diyen%22'lik bir kesimden oluşmaktadır. Bu oranlara göre hükümete ve hükümet politikalarına olan güven düzeyi oldukça düşük çıkmaktadır. Bu durum vergi ahlâkı açısından negatif bir durum teşkil etmektedir.

Önerme 10: Türkiye Cumhuriyeti'ndeki hukuk sistemine ve mahkemelere güven duyuyorum.

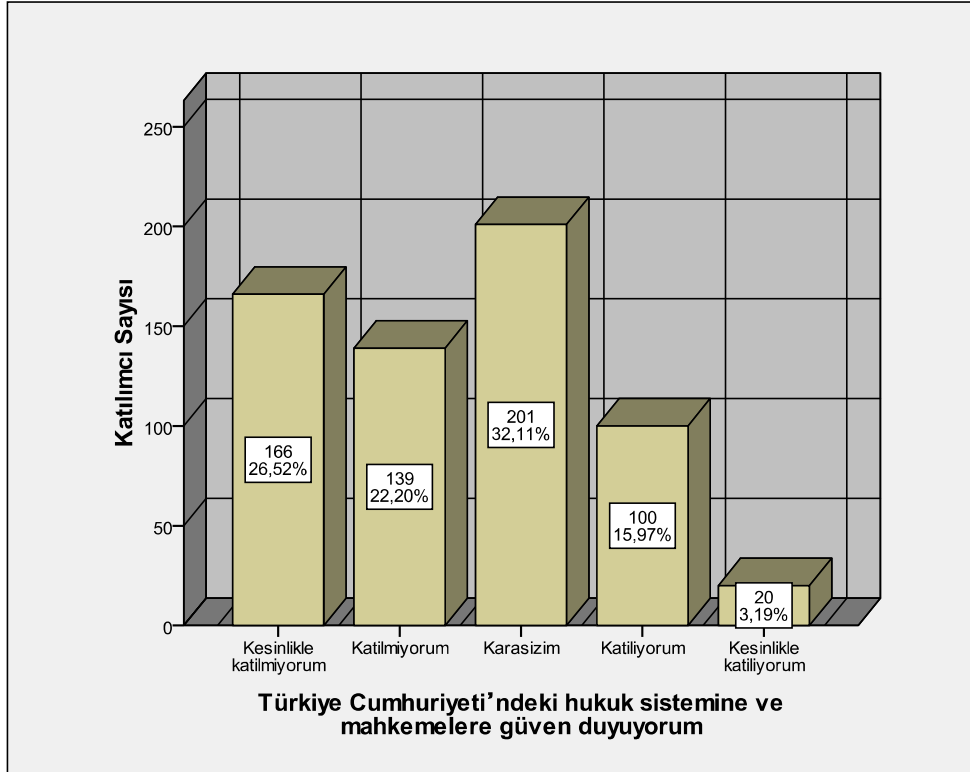
Mevcut önerme katılımcıların Türkiye'deki hukuk ve adalet sistemine olan güvenlerini tespit etmek amacıyla sorulmuştur.

Tablo 60: Türkiye Cumhuriyeti'ndeki hukuk sistemine ve mahkemelere güven duyuyorum

Önerme 10	Frekans	Yüzde(%)	Toplam Yüzde(%)
Kesinlikle Katılmıyorum	166	26,5	26,5
Katılmıyorum	139	22,2	48,7
Kararsızım	201	32,1	80,8
Katılıyorum	100	16,0	96,8
Kesinlikle Katılıyorum	20	3,2	100,0
Toplam	626	100,0	

Teoride vatandaşların hukuk ve adalet sistemine karşı güven duymalarının vergi ahlaki düzeyini olumlu etkileyeceği öngörülmektedir. Çünkü hukuk ve adalet sisteminin etkin şekilde işlemesi toplumsal açıdan arzu edilen bir durumdur. Bunların etkin şekilde işlemesi toplumsal açıdan düzenin sağlanmasına önemli katkılar sağlayacaktır.

Grafik 18: Türkiye Cumhuriyeti'ndeki hukuk sistemine ve mahkemelere güven duyuyorum

Ankete katılanların hukuk ve adalet sistemine olan güven dereceleri şu şekilde sıralanmaktadır. Katılımcıların % 26,5'i “Kesinlikle Katılıyorum” diyerek hukuk ve adalet sistemine kesinlikle güvenmediklerini ifade etmişler, %22,2’lik bir kısım “Katılmıyorum” diyerek güven duymadıklarını belirtmişlerdir. %32,1’lik bir kesim ise “Kararsızım” yanıtı vermek suretiyle güvenip güvenmeme konusunda kararsız kaldıklarını ifade etmişlerdir. %15,9’luk bir kısım “Katılıyorum” yanıtını vererek güven duyduğunu belirtirken % 3,9’luk bir kısım ise “Kesinlikle Katılıyorum” yanıtını vererek hukuk ve adalet sistemine olan güvenlerinin çok yüksek olduğunu belirtmişlerdir. Bu oran oldukça düşük bir oran olup vergi ahlâkı açısından olumsuz bir durum ortaya koymaktadır.

Önerme 11: Türkiye Cumhuriyeti’nde parlamentoya (TBMM) güven duyuyorum

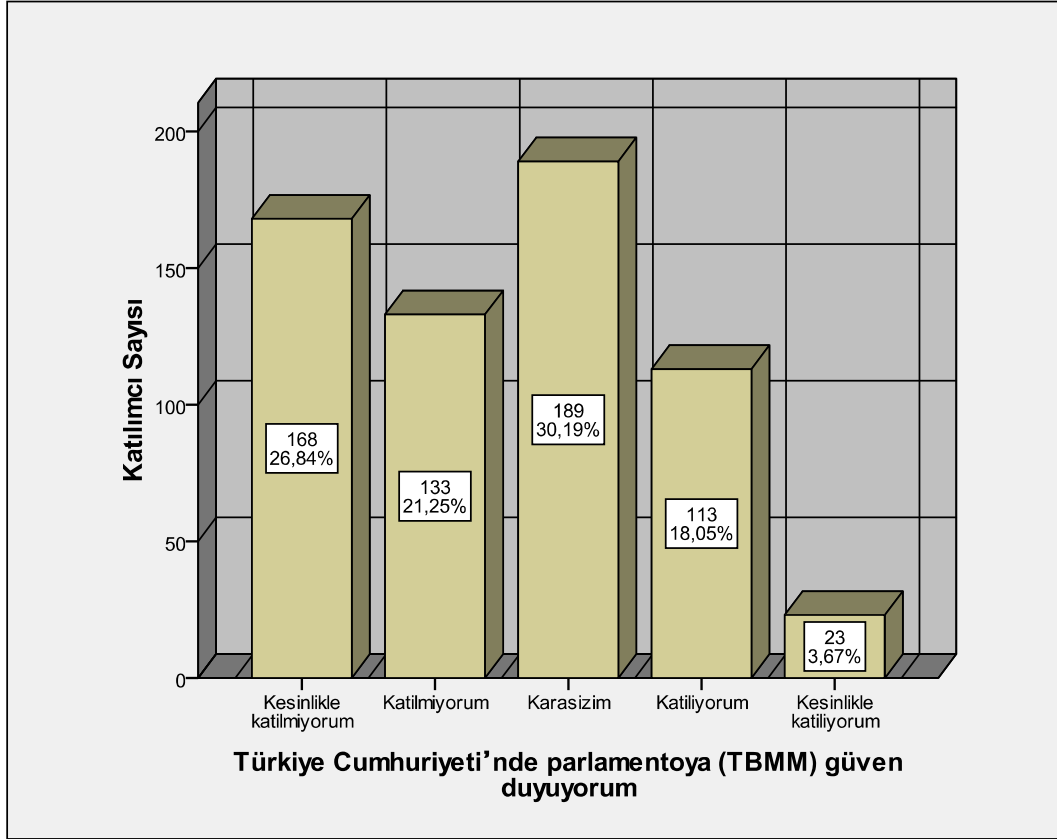
Mevcut önerme katılımcıların Türkiye’deki parlamentoya olan güvenlerini tespit etmek amacıyla sorulmuştur.

Tablo 61: Türkiye Cumhuriyeti’nde parlamentoya (TBMM) güven duyuyorum

Önerme 11	Frekans	Yüzde(%)	Toplam Yüzde(%)
Kesinlikle Katılmıyorum	168	26,8	26,8
Katılmıyorum	133	21,2	48,1
Kararsızım	189	30,2	78,3
Katılıyorum	113	18,1	96,3
Kesinlikle Katılıyorum	23	3,7	100,0
Toplam	626	100,0	

Ülke vatandaşlarının parlamentoya karşı güven duymalarının ülkedeki vergi ahlâkı düzeyini olumlu yönde etkilediği ifade edilmektedir. Yasa yapıcı olan parlamentoya olan güven vergi ahlâkının belirleyicileri arasında önem arz eden bir unsur olmaktadır.

Grafik 19: Türkiye Cumhuriyeti'nde parlamentoya (TBMM) güven duyuyorum

Ankete katılanların parlamentoya olan güven dereceleri şu şekilde sıralanmaktadır. Katılımcıların % 26,8'i "Kesinlikle Katılmıyorum" yanıtını vererek hiç güven duymadığını % 21,3'ü "Katılmıyorum" demek suretiyle güven duymadığını belirtmektedir. % 30,2'lik bir kısım ise parlamentoya güven duymak ile duymamak arasında kararsız kaldıklarını belirtmişlerdir. %18,1'i "Katılıyorum" yanıtını vererek parlamentoya güven duyduklarını ifade etmiş, %3,7'lik bir kısım ise "Kesinlikle Katılıyorum" yanıtı vererek çok fazla güven duyduklarını belirtmişlerdir. Bu oran oldukça düşük bir oran olup vergi ahlâkı açısından olumsuz bir durum ortaya koymaktadır.

Önerme 12: Türkiye Cumhuriyeti’nde devlet memurlarına ve yaptıkları işlemlere güven duyuyorum.

Mevcut önerme katılımcıların Türkiye’deki bürokrasiye ve memurlara olan bakış açılarının tespiti amacıyla sorulmuştur.

Bireylerin bürokrasiye, devlet memurlarına ve bu bünyede yapılan işlemlere güven duymalarının yolsuzluk düzeyini azaltacağı ve buna bağlı olarak vergi ahlâkı seviyesinde bir sağlayacağı öngörülmektedir.

Tablo 62: Türkiye Cumhuriyeti’nde devlet memurlarına ve yaptıkları işlemlere güven duyuyorum

Önerme 12	Frekans	Yüzde(%)	Toplam Yüzde(%)
Kesinlikle Katılmıyorum	150	24,0	24,0
Katılmıyorum	176	28,1	52,1
Kararsızım	195	31,2	83,2
Katılıyorum	95	15,2	98,4
Kesinlikle Katılıyorum	10	1,6	100,0
Toplam	626	100,0	

Ankete cevap veren katılımcılar açısından bu durum analiz edilecek olunur ise ankete katılanların %24’ü “Kesinlikle Katılmıyorum” yanıtını vererek devlet memurlarına ve yaptıkları işlemlere hiç güven duymadıklarını, %28,1’lik kısım ise “Katılmıyorum” yanıtı vererek güven duymadıklarını belirtmişlerdir. %31,2’lük kısım “Kararsızım” yanıtı vermek suretiyle bu işlemlere ve memurlara güven duymak konusunda kararsız olduklarını belirtmişlerdir. % 15,2’lik bir kısım “Katılıyorum” yanıtı vererek güven duyduklarını, %1,6’lık kısım ise “Kesinlikle Katılıyorum” yanıtı vererek çok fazla güven duyduklarını belirtmişlerdir. Bu güven düzeyi oldukça düşük bir oranda olup vergi ahlâkı açısından negatif bir duruma işaret etmektedir.

Önerme 13: Vergi ödememek ahlâksızlık olarak kabul edilmelidir.

Bu önerme, önerme 1 ile doğru orantılı olarak mükelleflerin vergi ödeme ile ahlâklı olma arasındaki ilişkiye bakış açıları ve vergi ödemeyen bireylerin ahlaksız bir davranış sergileyip sergilemedikleri hakkındaki görüşleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

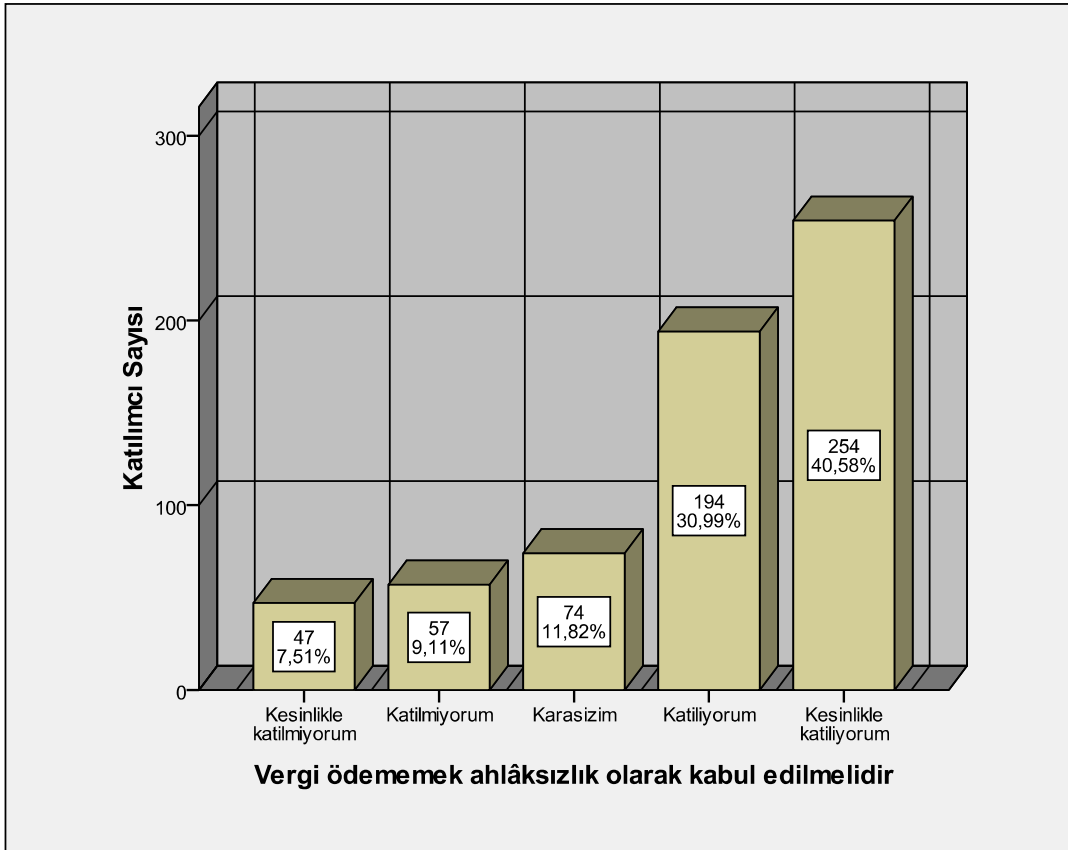
Bu değişken vergi ahlâkını tespit açısından en önemli belirleyicilerden biridir. Çalışmada vergi ahlâkı ile diğer faktörlerin arasındaki ilişkilerin tespit edileceği kısımlarda önemli bir faktör olarak kullanılacaktır.

Tablo 63: Vergi ödememek ahlâksızlık olarak kabul edilmelidir

Önerme 13	Frekans	Yüzde(%)	Toplam Yüzde(%)
Kesinlikle Katılmıyorum	47	7,5	7,5
Katılmıyorum	57	9,1	16,6
Kararsızım	74	11,8	28,4
Katılıyorum	194	31,0	59,4
Kesinlikle Katılıyorum	254	40,6	100,0
Toplam	626	100,0	

Kişinin vergi ödemesi gerekir iken vergi ödememesi durumu hem genel ahlâkla hem de doğal olarak vergi ahlâkı düzeyi ile ters orantılı bir durumu ifade etmektedir.

Grafik 20: Vergi ödememek ahlâksızlık olarak kabul edilmelidir

Ankete katılanların % 40,6'sı “Kesinlikle Katılıyorum” ve %31'si “Katılıyorum” yanıtını vererek vergi ödememenin ahlâksızlık olarak kabul edilmesine katılım gösterir iken, %11,8'lik kısım ise “Kararsızım” yanıtını vererek bu önerme hakkında net olmayan bir görüşe sahip olduklarını belirtmişlerdir. %7,5'lik bir kısım “Kesinlikle Katılmıyorum” yanıtını vermiş ve % 9,1'lik bir kısım ise “Katılmıyorum” yanıtını vererek ilgili önermeye katılım göstermemektedir. Genel toplamda ilgili önermeye katılanların sayısının katılmayanların sayısından fazla çıkması durumu vergi ahlâkı açısından arzu edilen bir sonuçtur.

Önerme 14: Devletin toplamış olduğu vergi gelirlerini etkin şekilde kullandığını düşünüyorum.

Bu önerme, katılımcıların devletin vergi gelirlerini etkin bir şekilde kullanıp kullanmadığı yönündeki izlenimlerini tespit etmeye yönelik olarak sorulmuştur.

Tablo 64: Devletin toplamış olduğu vergi gelirlerini etkin şekilde kullandığını düşünüyorum

Önerme 14	Frekans	Yüzde(%)	Toplam Yüzde(%)
Kesinlikle Katılmıyorum	144	23,0	23,0
Katılmıyorum	202	32,3	55,3
Kararsızım	163	26,0	81,3
Katılıyorum	98	15,7	97,0
Kesinlikle Katılıyorum	19	3,0	100,0
Toplam	626	100,0	

Vatandaşlar, devletin vergi gelirlerini etkin şekilde kullanması gerektiğini düşünmektedirler. Bunun olmadığını düşündükleri noktada vergi ahlâkı olumsuz yönde etkilenecektir. Ankete katılanların %23'ü “Kesinlikle Katılmıyorum” yanıtını verirken, %32,3'lük bir kısım ise “Katılmıyorum” yanıtını vermek suretiyle devletin toplamış olduğu vergi gelirlerini etkin bir şekilde kullanmadığını düşündüklerini belirtmişlerdir. %26'lık bir kısım ise bu hususta “Kararsızım” yanıtını vermek suretiyle net bir görüşe sahip olmadıklarını ifade etmişlerdir. %15,7'lik bir kısım “Katılıyorum” yanıtını vermiş, %3'lük bir kısım ise “Kesinlikle Katılıyorum” yanıtını vermek suretiyle devletin vergi gelirlerini etkin şekilde kullandığını düşünmektedirler. Ankete katılanların tümü üzerinden genel bir değerlendirme yapıldığında ise devletin vergi gelirlerini etkin şekilde kullandığını

düşünmeyenlere göre düşünen bireylerin sayısı oldukça düşük kalmaktadır. Bu oranın oldukça düşük bir seviyede kalması devlet idaresi ve vergi ahlâkı açısından arzu edilmeyen bir sonuçtur.

Önerme 15: Ödediğim vergilerin bana kamu hizmeti olarak geri döndüğünü düşünüyorum.

Bu önerme’de katılımcıların, önerme 14 ile bağlantılı olarak devletin, kendilerinden topladığı vergi gelirlerini etkin bir şekilde kamu harcamalarında kullanıp kullanmadıkları yönündeki görüşlerini tespiti yöneliktir.

Tablo 65: Ödediğim vergilerin bana kamu hizmeti olarak geri döndüğünü düşünüyorum

Önerme 15	Frekans	Yüzde(%)	Toplam Yüzde(%)
Kesinlikle Katılmıyorum	120	19,2	19,2
Katılmıyorum	180	28,8	47,9
Kararsızım	181	28,9	76,8
Katılıyorum	124	19,8	96,6
Kesinlikle Katılıyorum	21	3,4	100,0
Toplam	626	100,0	

Bireylerin devlete ödedikleri vergilerin kendilerine hizmet olarak geri döndüğünü düşündükleri noktada vergi ahlâkı düzeyi artacaktır. Ankete katılanların % 19,2’si “Kesinlikle Katılmıyorum” yanıtını vermiş, %28,8’i ise “Katılmıyorum” yanıtı vererek ödedikleri vergilerin kendilerine layıkıyla dönmediği yönünde bir görüş belirtirken, %28,9’luk bir kısım ise bu hususla ilgili olarak “Kararsızım” yanıtını vererek net bir görüş bildirmemiştir. Ankete katılanların % 19,8’i bu önermeye “Katılıyorum” cevabı vermiş, %3,4’ü ise “Kesinlikle Katılıyorum” yanıtı vererek ödedikleri vergilerin kendilerine kamu hizmeti olarak geri döndüğüne tamamıyla katılmaktadır. Bu önermeye genel olarak katılmayanlara göre katılanların sayısı düşük kalmaktadır ve bu durum vergi ahlâkı açısından olumsuz bir duruma işaret etmektedir.

Önerme 16: Türkiye’de vergi suçlarına karşı verilen cezaları yeterli buluyorum.

Katılımcıların vergi sisteminin vergi kaçıranlara karşı uyguladığı yaptırım düzeyi hakkındaki izlenimlerini tespit etmeye yöneliktir. Vergi cezalarının varlığı, vergi ahlâkını etkileyen faktörler arasında tek başına değerlendirilmemesine karşın belirli ölçülerde tesire sahip bulunmaktadır.

Tablo 66: Türkiye’de vergi suçlarına karşı verilen cezaları yeterli buluyorum

Önerme 16	Frekans	Yüzde(%)	Toplam Yüzde(%)
Kesinlikle Katılmıyorum	202	32,3	32,3
Katılmıyorum	177	28,3	60,5
Kararsızım	130	20,8	81,3
Katılıyorum	84	13,4	94,7
Kesinlikle Katılıyorum	33	5,3	100,0
Toplam	626	100,0	

Vergi cezalarının yüksekliği her zaman tam olarak vergi ahlâkı düzeyini artırıcı etki yapmamasına karşılık, belirli koşullar altında vergi kaçırmanın maliyetlerini arttırmak suretiyle vergi ahlâkını olumlu yönde etkileyebilmektedir. Ankete katılanların %13,4’ü “Katılıyorum” yanıtı vermiş, %5,3’ü ise “Kesinlikle Katılıyorum” yanıtı vererek vergi suçlarına karşı verilen cezaları çok yeterli bulmuşlardır. Ankete katılanların %20,8’i ise bu hususla ilgili olarak kararsız olduklarını belirtmiştir. Katılımcıların %28,3’ü “Katılmıyorum” yanıtını verirken, %32,3’ü ise “Kesinlikle Katılmıyorum” diyerek bu cezaları yeterli olmadığını ifade etmişlerdir. Bu görünüm, vergi cezalarının vergi kaçakçılığı üzerinde yaratacağı caydırma etkileri açısından arzu edilmeyen bir durumu yansıtmaktadır.

Önerme 17: Türkiye’de vergi kaçırınlar üzerinde yapılan denetimleri etkili buluyorum.

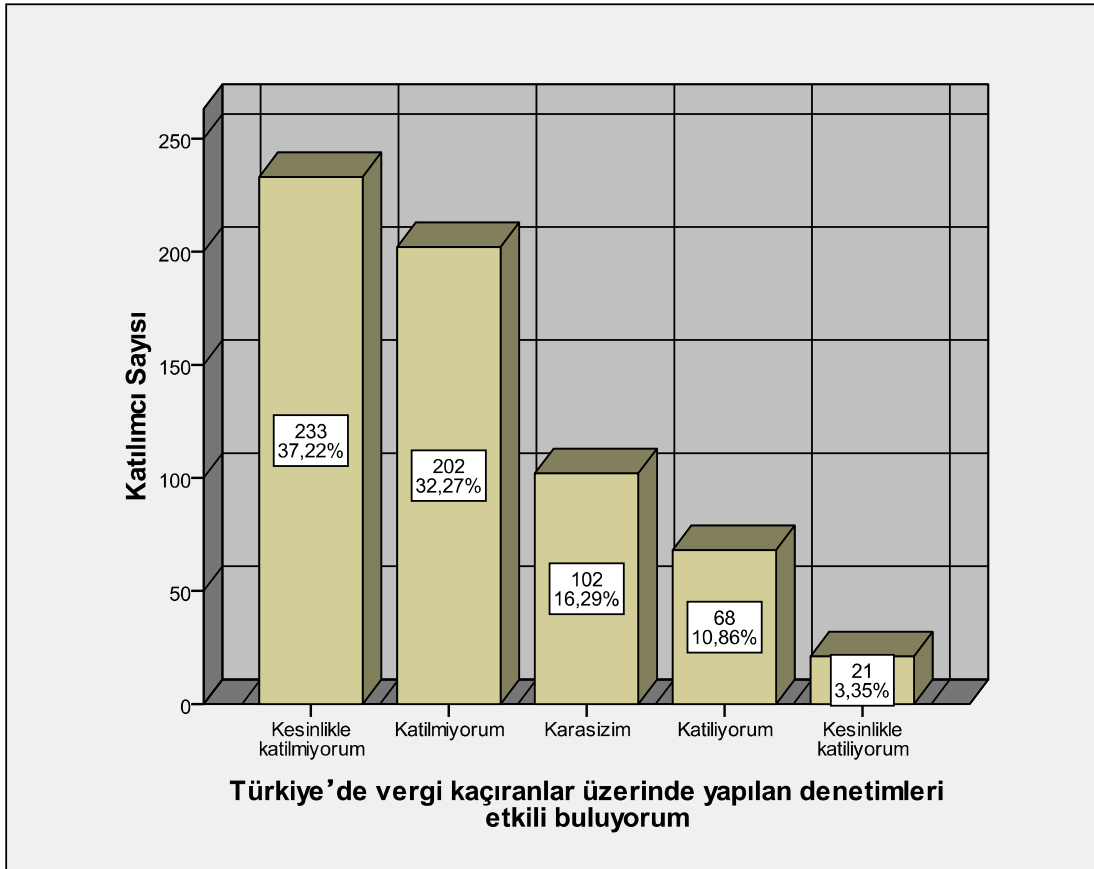
Mevcut önerme, mükelleflerin vergi sistemindeki denetim mekanizmasının etkinliği hakkındaki görüşlerini tespit etmeye yönelik olarak sorulmuştur.

Tablo 67: Türkiye’de vergi kaçırınlar üzerinde yapılan denetimleri etkili buluyorum

Önerme 17	Frekans	Yüzde(%)	Toplam Yüzde(%)
Kesinlikle Katılmıyorum	233	37,2	37,2
Katılmıyorum	202	32,3	69,5
Kararsızım	102	16,3	85,8
Katılıyorum	68	10,9	96,6
Kesinlikle Katılıyorum	21	3,4	100,0
Toplam	626	100,0	

Mükellefler üzerinde yapılan denetimlerin sıklığı ve etkinliği de, vergi cezalarının etkin şekilde kullanılması gibi vergi kaçırmanın maliyetini ve riskini artırıcı tesirler yapmak suretiyle vergi ahlâkı düzeyi üzerinde olumlu etkilere sahiptirler.

Grafik 21: Türkiye’de vergi kaçırınlar üzerinde yapılan denetimleri etkili buluyorum

Ankete katılanların %37,2'si “Kesinlikle Katılmıyorum” yanıtı vererek vergi suçlarına karşı yapılan denetimleri hiç yeterli bulmaz iken, %32,3'lük bir kısmı ise “Katılmıyorum” demek suretiyle denetimlerin genellikle yetersiz olduğunu düşünmektedirler. %16,3'lük bir kısım denetimlerin etkinliği hususunda kararsız kalmışlardır. “Katılıyorum” yanıtını veren %10,9'luk bir kısım denetimlerin genellikle etkili olduğunu düşündüklerini, “Kesinlikle Katılıyorum” şeklinde cevap veren %3,6'lık bir kısmı ise bu denetimlerin oldukça yeterli olduğunu düşünmektedir. Bu oranlamanın geneline bakıldığında denetimleri yeterli bulanlara nazaran yetersiz bulanların oranının yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum vergi ahlâkı açısından olumsuz bir durumu işaret etmektedir.

Önerme 18: Vergi beyanında bulunurken denetleneceğimi göz önünde bulundururum.

Mevcut önerme, önerme 17 ile doğru orantılı olarak vergi sisteminde yer alan denetim mekanizmasının etkinliği ve yaygınlığı hakkındaki görüşlerinin tespitine yöneliktir.

Tablo 68: Vergi beyanında bulunurken denetleneceğimi göz önünde bulundururum

Önerme 18	Frekans	Yüzde(%)	Toplam Yüzde(%)
Kesinlikle Katılmıyorum	32	5,1	5,1
Katılmıyorum	70	11,2	16,3
Kararsızım	106	16,9	33,2
Katılıyorum	305	48,7	81,9
Kesinlikle Katılıyorum	113	18,1	100,0
Toplam	626	100,0	

Mükelleflerin kendilerinin denetlenme olasılıklarının yüksek olduğu durumda vergi ahlâklarında bir yükselme eğilimi olduğu görülmektedir. Ankete katılanlardan “Kesinlikle Katılmıyorum” yanıtı veren %5,1'lik kısım vergi beyanlarını yaparken denetleneceklerini hiçbir şekilde düşünmeden bu fiili gerçekleştirdiklerini belirtirken, “Katılmıyorum” diyen %11,2'lik bir kısım ise genellikle denetleneceklerini göz önünde bulundurmadıklarını ifade etmişlerdir. “Kararsızım” yanıtını veren %16,9'luk bir kısım ise bu hususta kararsız

olduklarını belirtmiştir. “Katılıyorum” yanıtını veren %48,7’lik bir kısım beyanda bulunurken genel olarak denetleneceklerini düşündüklerini, “Kesinlikle katılıyorum” yanıtı veren %18,1’lik kısım ise vergi beyanlarını kesinlikle denetleneceklerini düşünerek yaptıklarını ifade etmişlerdir. Bu durum vergi ahlâkı açısından olumlu bir durumu yansıtmaktadır.

Önerme 19: Dini kurallar ve dine bağlı yaşamak benim için önemlidir.

İlgili önerme katılımcıların, dini kurallara uyma ve dine bağlılık düzeylerinin tespitine yönelik olarak sorulmuştur. Literatürdeki birçok çalışmada dine bağlılık düzeyi de güven ve ulusal onur değişkenleri gibi yoğun şekilde kullanılmıştır. Bu açıdan önem arz eden bir etken olmaktadır.

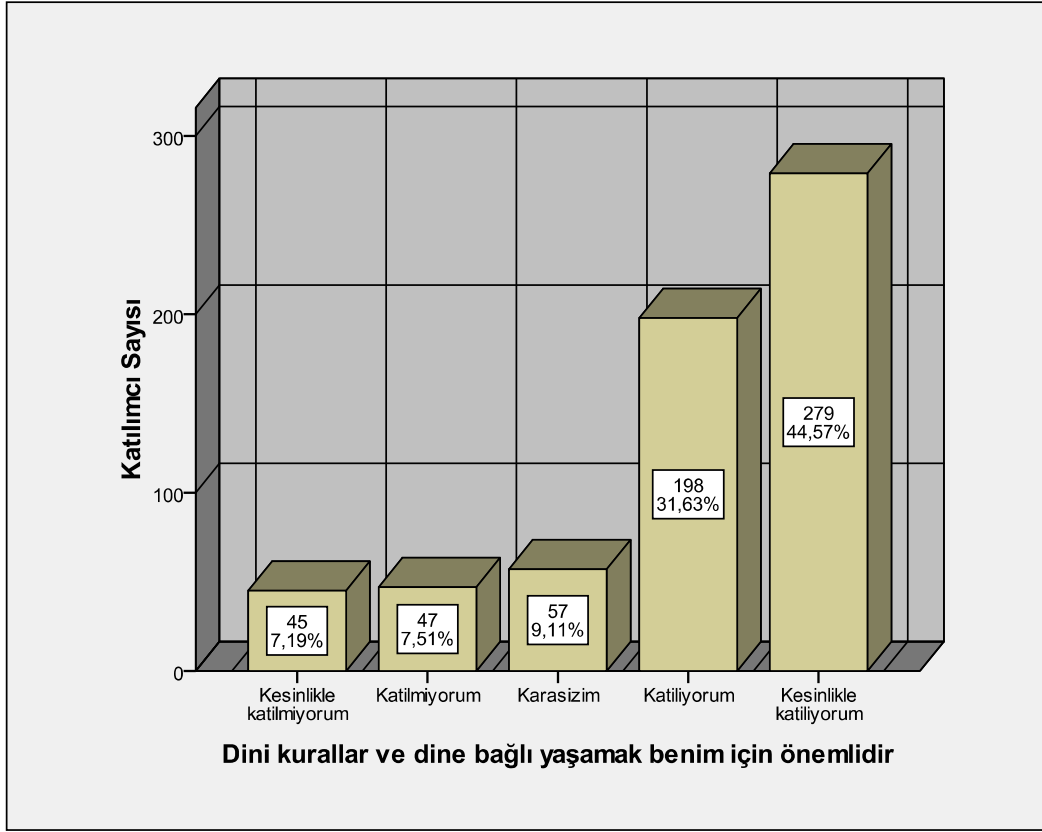
Tablo 69: Dini kurallar ve dine bağlı yaşamak benim için önemlidir

Önerme 19	Frekans	Yüzde(%)	Toplam Yüzde(%)
Kesinlikle Katılmıyorum	45	7,2	7,2
Katılmıyorum	47	7,5	14,7
Kararsızım	57	9,1	23,8
Katılıyorum	198	31,6	55,4
Kesinlikle Katılıyorum	279	44,6	100,0
Toplam	626	100,0	

Teoride mükelleflerin, dine bağlılık ve dini katılım düzeylerinin vergi ahlâkını olumlu yönde etkilediğine dair bulgular elde edilmiştir.

Ankete katılanların %7,2’si “Kesinlikle Katılmıyorum” yanıtı vererek dini kurallara ve dine bağlı yaşamının kendileri için hiç önemli olmadığını ifade ederken, “Katılmıyorum” yanıtı verenler ise bu şekilde yaşamının genel olarak kendileri için önemli olmadığını belirtmişlerdir. Katılımcıların %9,1’lik bir kısmı ise bu konuda kararsız bir tavır sergilemişlerdir. “Katılıyorum” yanıtını veren % 31,6’lık kısım dini kurallara ve dine bağlı bir yaşam sürdürmenin önemli olduğunu ifade etmiş, “Kesinlikle Katılıyorum” yanıtını veren %44,6’lık kısım ise bu şekilde bir yaşam sürmenin kendileri için çok önemli olduğunu belirtmişlerdir. Bu katılım oranı, teori ile doğru orantılı olarak vergi ahlâkı açısından olumlu bir duruma işaret etmektedir.

Grafik 22: Dini kurallar ve dine bağlı yaşamak benim için önemlidir

Önerme 20: Vergi cezası kesilmiş olduğumu bildiğim bir mükellef ile alışveriş yapmam.

Katılımcıların vergi kaçakçılığı fiilini gerçekleştirmiş olan bireylere bakış açılarını tespit etmek amacıyla sorulmuştur.

Tablo 70: Vergi cezası kesilmiş olduğumu bildiğim bir mükellef ile alışveriş yapmam

Önerme 20	Frekans	Yüzde(%)	Toplam Yüzde(%)
Kesinlikle Katılmıyorum	46	7,3	7,3
Katılmıyorum	151	24,1	31,5
Kararsızım	192	30,7	62,1
Katılıyorum	148	23,6	85,8
Kesinlikle Katılıyorum	89	14,2	100,0
Toplam	626	100,0	

Bireylerin, vergi suçu işlemiş ve dolayısıyla cezalandırılmış kişilere olan bakış açılarının olumsuz olması, vergi suçu işlemenin sosyal maliyetlerini arttırıcı bir unsur olarak, vergi ahlâkı düzeyi üzerinde pozitif bir tesir yaratan bir etmendir. Ankete katılanların vergi suçu işleyip yakalananlara karşı bakış açıları şu şekilde gözlemlenmektedir; katılımcıların %7,3'ü “Kesinlikle Katılmıyorum” yanıtı vererek bu durumu hiçbir şekilde olumsuz karşılamaz iken, %24,1'lik kısmı “Katılmıyorum” yanıtını vererek olumsuz karşılamayacaklarını belirtmişlerdir. “Kararsızım” cevabı veren %30,7'lik kısım ise bu konu ile ilgili olarak kararsız olduklarını bildirmişlerdir. Katılımcıların “Katılıyorum” yanıtı veren %23,6'sı duruma olumsuz bir bakış açısı ile baktığını, “Kesinlikle Katılıyorum” yanıtını veren %14,2'si ise kesinlikle olumsuz bir şekilde bakacaklarını ifade etmişlerdir. Bu görünüm nispeten de olsa, vergi ahlâkı açısından olumlu bir göstergedir.

Önerme 21: Vergi kaçırınları toplum kınar.

Önerme, katılımcıların vergi kaçırınları karşı uygulanabilecek olan toplumsal yaptırımlar hakkındaki görüşlerinin tespitine yöneliktir.

Tablo 71: Vergi kaçırınları toplum kınar

Önerme 21	Frekans	Yüzde(%)	Toplam Yüzde(%)
Kesinlikle Katılmıyorum	87	13,9	13,9
Katılmıyorum	140	22,4	36,3
Kararsızım	156	24,9	61,2
Katılıyorum	147	23,5	84,7
Kesinlikle Katılıyorum	96	15,3	100,0
Toplam	626	100,0	

Vergi suçu işleyen bireylere karşı kınama vb. gibi sosyal yaptırımların uygulanması o suçu işleyenler üzerinde vergi suçunun maliyetini arttırıcı bir tesir yaratabilmektedir. Ankete katılanların %13,9'u “Kesinlikle Katılmıyorum” yanıtını vermek suretiyle vergi kaçırınların toplum tarafından hiçbir şekilde kınanmayacağını düşünürken, %22,4'lük bir kısım ise “Katılmıyorum” yanıtı vererek genel olarak vergi kaçırınların kınanmayacaklarını düşündüklerini belirtmişlerdir. Ankete katılanların %24,9'u ise bu konu hakkında kararsız bir tavır sergilemiştir. “Katılıyorum” cevabı veren %23,5'lik kısım vergi kaçırın bireylerin genellikle kınanacağını, “Kesinlikle Katılıyorum” yanıtını veren

%15,3'lük kısım ise vergi kaçırınların toplum tarafından kesinlikle kınanacağını düşündüklerini belirtmişlerdir. Yanıtlarında dağılımı birbirine yakın olduğundan vergi ahlâkı açısından kararsız bir durum sergilemektedir.

Önerme 22: Vergi suçu dolayısıyla yakalanıp cezalandırılmak beni korkutur.

Önerme, katılımcıların vergi kaçakçılığı dolayısıyla yakalanmaktan duyacakları korku düzeyi tespit edilmeye çalışılmıştır. Belirli koşullar altında vergi suçu dolayısıyla yakalanıp cezalandırılmaktan duyulan korkunun vergi ahlâkını olumlu etkilediği ifade edilmektedir.

Tablo 72: Vergi suçu dolayısıyla yakalanıp cezalandırılmak beni korkutur

Önerme 22	Frekans	Yüzde(%)	Toplam Yüzde(%)
Kesinlikle Katılmıyorum	25	4,0	4,0
Katılmıyorum	36	5,8	9,7
Kararsızım	53	8,5	18,2
Katılıyorum	271	43,3	61,5
Kesinlikle Katılıyorum	241	38,5	100,0
Toplam	626	100,0	

Ankete katılanların % 4'ü “Kesinlikle Katılmıyorum” yanıtını vererek vergi suçu dolayısıyla yakalanıp cezalandırılmaktan hiç korkmadığını ifade ederken, “Katılmıyorum” yanıtını veren % 5,8'i ise genellikle böyle bir durumdan korktuğunu ifade etmiştir. “Kararsızım” yanıtı veren %8,5'lik bir kısım ise bu durum hakkında kesin bir bilgi vermemiştir. Katılımcıların %43,3'ü ise “Katılıyorum” cevabı vererek vergi suçu dolayısıyla yakalanıp cezalandırılmaktan genellikle korktuğunu belirtirken, “Kesinlikle Katılıyorum” yanıtını veren %38,5'lik kısım ise bundan çok fazla korktuğunu ifade etmiştir. Bu durum vergi ahlâkı açısından olumlu bir göstergedir.

Önerme 23: Vergi kaçırın bir kişinin toplum karşısında saygınlığını yitireceğini düşünürüm.

Önerme, katılımcıların vergi kaçırın bir kişinin tespit edildiği takdirde toplumsal açıdan saygınlığını yitirip yitirmeyeceğine ilişkin görüşlerini tespıte yönelik sorulmuştur.

Tablo 73: Vergi kaçırın bir kişinin toplum karşısında saygınlığını yitireceğini düşünürüm

Önerme 23	Frekans	Yüzde(%)	Toplam Yüzde(%)
Kesinlikle Katılmıyorum	44	7,0	7,0
Katılmıyorum	98	15,7	22,7
Kararsızım	102	16,3	39,0
Katılıyorum	189	30,2	69,2
Kesinlikle Katılıyorum	193	30,8	100,0
Toplam	626	100,0	

Kişinin saygınlığını yitirmesi, vergi kaçırınlara karşı toplum tarafından uygulanan sosyal yaptırımlardan en önemlisidir. Bu unsurun yüksekliği vergi ahlâkı düzeyi açısından olumlu bir göstergedir. Ankete katılanların %7'si “Kesinlikle Katılmıyorum” cevabını işaretleyerek vergi kaçırın bir kimsenin toplum karşısında saygınlığını neredeyse hiç yitirmeyeceğini düşünmekte iken, “Katılmıyorum” yanıtını veren %15,7'lik kısım ise genel olarak saygınlığın yitirilmeyeceği görüşündedir. Katılımcıların %16,3'ü bu hususta kararsız kalmıştır. “Katılıyorum” yanıtını veren %30,2'lik kısım genel olarak saygınlığın yitirileceğini düşünürken, “Kesinlikle Katılıyorum” yanıtını veren % 30,8'lik kısım ise bu tür bir fiil dolayısıyla toplum karşısındaki saygınlığın tamamen yitirileceğini düşündüklerini belirtmişlerdir. Böyle bir durumun varlığı ve buna katılım düzeyinin yüksekliği vergi ahlâkı açısından olumlu bir duruma işaret etmektedir.

Önerme 24: Vergi suçu işlersem vicdan azabı çekerim.

Önerme, katılımcıların, vergi suçu dolayısıyla suçluluk duyup duymama hususundaki yaklaşımlarını tespıte yönelik sorulmuştur.

Tablo 74: Vergi suçu işlersem vicdan azabı çekerim

Önerme 24	Frekans	Yüzde(%)	Toplam Yüzde(%)
Kesinlikle Katılmıyorum	33	5,3	5,3
Katılmıyorum	45	7,2	12,5
Kararsızım	82	13,1	25,6
Katılıyorum	241	38,5	64,1
Kesinlikle Katılıyorum	225	35,9	100,0
Toplam	626	100,0	

Suçluluk duygusu da vergi ahlâkını etkileyen diğer etkenler gibi vergi kaçırmanın ya da vergiye karşı hile yapmanın maliyetini arttırıcı bir unsur olarak vergi ahlakını arttırıcı bir etki yaratabilmektedir. Ankete katılanların “Kesinlikle Katılmıyorum” yanıtını veren %5,3’ü vergi suçu işlemek dolayısıyla hiç suçluluk duymaz iken, “Katılmıyorum” yanıtını veren %7,2’si bundan dolayı suçluluk duyacaklarını belirtmişlerdir. %13,1’lik bir kısım ise kararsız olduklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların %38,5’i “Katılıyorum” cevabı vererek suçluluk duyacaklarını, “Kesinlikle Katılıyorum” yanıtını işaretleyen %35,9’u ise vergi suçu işlemeleri halinde kesinlikle suçluluk duyacaklarını ifade etmişlerdir. Son iki oranın yüksek olması ve katılımcıların büyük bir çoğunluğu tarafından kabul görmesi vergi ahlâkı açısından olumlu bir duruma işaret etmektedir.

Önerme 25: Vergi vermek bir vatandaşlık görevidir.

Önerme, katılımcıların vergi ödeme ile görev bilinci arasında ne tür bir bağ kurduklarının tespitine yönelik sorulmuştur.

Tablo 75: Vergi vermek bir vatandaşlık görevidir

Önerme 25	Frekans	Yüzde(%)	Toplam Yüzde(%)
Kesinlikle Katılmıyorum	13	2,1	2,1
Katılmıyorum	18	2,9	5,0
Kararsızım	38	6,1	11,0
Katılıyorum	221	35,3	46,3
Kesinlikle Katılıyorum	336	53,7	100,0
Toplam	626	100,0	

Vergi ödemenin bir vatandaşlık görevi olarak nitelendirilmesi, ulusal gurur ve görev bilinci ile bağlantılı olarak vergi ahlâkı düzeyini arttırdığı ifade edilmektedir. Ankete katılanların, “Kesinlikle Katılmıyorum” yanıtını veren %2,1’i ve “Katılmıyorum” yanıtını veren %2,9’u vergi vermenin bir vatandaşlık görevi olduğuna katılmamakta iken, %6,1’i bu konuda kararsız olduğunu belirtmiştir. % 35,3’lük bir kısım “Katılıyorum” yanıtını vererek genel olarak vergi vermenin bir vatandaşlık görevi olduğunu düşünmekte, “Kesinlikle Katılıyorum” yanıtını veren %53,7’lik kısım ise bunun kesinlikle bir vatandaşlık görevi olduğunu düşünmektedir. Bu yaklaşım vergi ahlâkı açısından olumlu bir duruma işaret etmektedir.

Önerme 26: Vergi mevzuatı sade ve anlaşılırdır.

İlgili önerme, katılımcıların Türkiye’de uygulanan vergi mevzuatına sadelik ve anlaşılabilirlik açısından bakış açılarının tespitine yöneliktir.

Tablo 76: Vergi mevzuatı sade ve anlaşılırdır

Önerme 26	Frekans	Yüzde(%)	Toplam Yüzde(%)
Kesinlikle Katılmıyorum	126	20,1	20,1
Katılmıyorum	169	27,0	47,1
Kararsızım	209	33,4	80,5
Katılıyorum	92	14,7	95,2
Kesinlikle Katılıyorum	30	4,8	100,0
Toplam	626	100,0	

Vergi ahlâkı ve vergi uyumu açısından vergi mevzuatının sade ve anlaşılır olması olumlu tesirler yaratabilmektedir. Vergi mevzuatının karmaşık olduğu bir yapı içerisinde mükellefler bilinçli ya da bilinçsiz olarak vergiye karşı uyumsuz tavırlar sergileyebilirler. Ankete katılanların “Kesinlikle Katılıyorum” yanıtı veren %4,8’i vergi mevzuatının kesinlikle sade ve anlaşılır olduğunu ifade ederken, “Katılıyorum” yanıtı veren %14,7’si mevzuatın genel olarak sade ve anlaşılır olduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcıların %33,4’ü ise bu konu hakkında kararsız olduklarını belirtmişlerdir. “Katılmıyorum” yanıtını veren %27’lik bir kısmı ise vergi mevzuatının sade ve anlaşılır olmadığını, “Kesinlikle Katılmıyorum” yanıtını veren %20,1’lik kısım ise vergi mevzuatının kesinlikle sade ve anlaşılır bir yapıya sahip olmadığını belirtmişlerdir. Bu görünüm vergi ahlâkı açısından olumsuz bir duruma işaret etmektedir.

Önerme 27: Vergi kaçırmanın ahlâki açıdan yanlış olduğunu düşünüyorum.

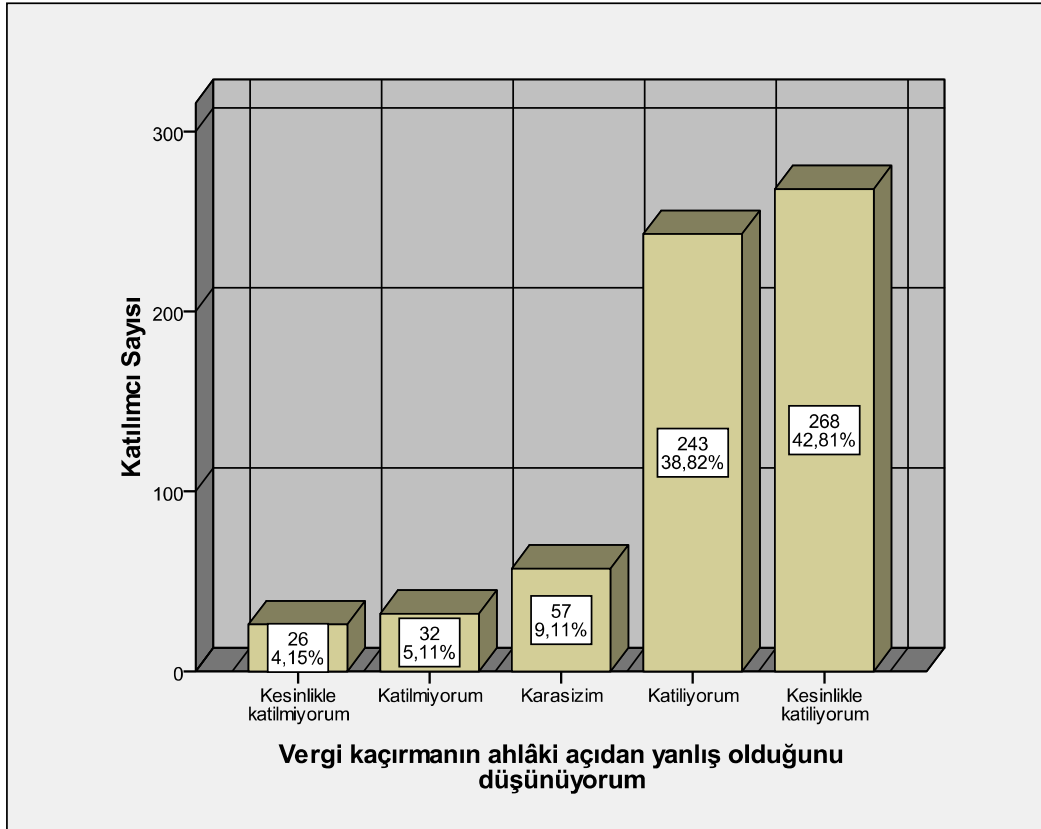
Mevcut önerme katılımcıların vergi ahlâki düzeylerinin tespitine yönelik olarak, vergi kaçırmanın ahlâki açıdan kabul edilebilirliği hakkındaki düşüncelerinin ortaya konması için sorulmuştur.

Tablo 77: Vergi kaçırmanın ahlâki açıdan yanlış olduğunu düşünüyorum

Önerme 27	Frekans	Yüzde(%)	Toplam Yüzde(%)
Kesinlikle Katılmıyorum	26	4,2	4,2
Katılmıyorum	32	5,1	9,3
Kararsızım	57	9,1	18,4
Katılıyorum	243	38,8	57,2
Kesinlikle Katılıyorum	268	42,8	100,0
Toplam	626	100,0	

Vergi kaçırma fiilini ahlâki açıdan yanlış bulan mükelleflerin vergi ahlâki düzeylerinin daha yüksek olduğu öne çıkan bir yaklaşımdır.

Grafik 23: Vergi kaçırmanın ahlâki açıdan yanlış olduğunu düşünüyorum

Ankete katılan bireylerin %4,2'si “Kesinlikle Katılmıyorum” yanıtını vererek vergi kaçırma fiilinin ahlaki açıdan hiçbir şekilde yanlış olmadığını, “Katılmıyorum” yanıtını veren %5,1'inin ise vergi kaçırmanın ahlaki açıdan yanlış olmadığını düşündükleri gözlenmiştir. Katılımcıları %9,1'i ise bu konu hakkında kararsız bir tutum sergilemiştir. Katılımcıların “Katılmıyorum” yanıtı veren %38,8'lik bir kısmı vergi kaçırmanın ahlaki açıdan yanlış olduğunu düşündükleri ve “Kesinlikle Katılmıyorum” yanıtı veren %42,8'lik kısmının ise vergi kaçırmanın ahlaki kesinlikle yanlış olduğunu düşündükleri gözlenmektedir. Bu sonuçlar doğrultusunda, Bursa İlini temsil eden mevcut anket katılımcılarının büyük bir çoğunluğunun vergi kaçırmanın ahlaki açıdan kabul edilemeyeceğini düşündükleri söylenebilecektir. Bu görünüm vergi ahlâkı açısından arzu edilen bir sonuçtur.

Önerme 28: Vergi mevzuatının sık sık değişmesinin vergilendirme ile ilgili işlemleri olumsuz yönde etkilediğini düşünüyorum.

Vergi mevzuatında sıklıkla meydana gelen değişmelerin kişilerin vergileme ile ilgili olarak gerçekleştirdikleri işlemleri zorlaştırıp zorlaştırmadığının tespitine yöneliktir.

Tablo 78: Vergi mevzuatının sık sık değişmesinin vergilendirme ile ilgili işlemleri olumsuz yönde etkilediğini düşünüyorum

Önerme 28	Frekans	Yüzde(%)	Toplam Yüzde(%)
Kesinlikle Katılmıyorum	29	4,6	4,6
Katılmıyorum	44	7,0	11,7
Kararsızım	138	22,0	33,7
Katlıyorum	278	44,4	78,1
Kesinlikle Katlıyorum	137	21,9	100,0
Toplam	626	100,0	

Vergi mevzuatında sık şekilde meydana gelen değişimlerin, mükelleflerin vergi mevzuatını anlamalarını ve vergi prosedürüne karşı olan uyum derecelerini negatif etkileyerek vergi ahlâkı açısından olumsuz bir durum ortaya çıkardığı öngörülmektedir. Ankete katılanların “Kesinlikle Katılmıyorum” yanıtını veren % 4,6'sının bu durumun hiçbir şekilde olumsuz etki yaratmayacağını düşündükleri, “Katılmıyorum” yanıtını veren %7'sinin genel olarak olumsuz bir etki yaratmayacağını düşündükleri gözlenmektedir. Katılımcıların %22'si ise bu hususta kararsız bir tavır sergilemişlerdir. “Katlıyorum”

yanıtını veren %44,4'lük kısım genel olarak bu durumun negatif bir bakış açısına yol açacağını düşünürken, “Kesinlikle Katılıyorum” yanıtını veren %21,9'luk kısım ise bu sürekli değişimlerin vergilendirme ile ilgili işlemleri oldukça olumsuz etkilediğini düşündükleri görülmektedir. Buna bağlı olarak genel olarak vergi mevzuatının sade ve anlaşılabilirliği önermesi ile de bağlantılı olarak mevcut durumun vergi ahlâkı açısından arzu edilmeyen bir yapıda olduğu ifade edilebilir.

Önerme 29: Vergi aflarının sıklıkla uygulanması yararlıdır.

Katılımcıların vergi afları hakkındaki görüşlerinin tespitine yöneliktir.

Tablo 79: Vergi aflarının sıklıkla uygulanması yararlıdır

Önerme 29	Frekans	Yüzde(%)	Toplam Yüzde(%)
Kesinlikle Katılmıyorum	194	31,0	31,0
Katılmıyorum	167	26,7	57,7
Kararsızım	135	21,6	79,2
Katılıyorum	86	13,7	93,0
Kesinlikle Katılıyorum	44	7,0	100,0
Toplam	626	100,0	

Sıklıkla vergi aflarına başvurulmasının dürüst mükellefler üzerinde olumsuz etkiler yaratacağı bilinen bir sonuçtur. Ankete katılanların %31'i vergi aflarının sıklıkla uygulanması yararlıdır önermesine “Kesinlikle Katılmıyorum” yanıtı vererek bu uygulamaya sık başvurulmasının hiçbir şekilde faydalı olmadığını, “Katılmıyorum” yanıtını veren %26,7'si genel olarak bu uygulamaya sık başvurmanın fayda temin edemeyeceğini düşündükleri gözlenmiştir. Katılımcıların %21,6'sı ise bu konu ile ilgili olarak kararsız olduklarını belirtmişlerdir. “Katılıyorum” yanıtını veren %13,7'lik kısım ise vergi aflarına sıkça başvurulmasının genel olarak faydalı olacağını, “Kesinlikle Katılıyorum” yanıtını veren %7'lik bir kısmı da vergi aflarının sık şekilde uygulanmasının çok yararlı olduğunu düşündükleri gözlenmiştir. Bu duruma bağlı olarak katılımcıların yarısından fazlasının vergi aflarını sık şekilde başvurulmasının faydalı olmadığını düşündükleri tespit edilmiştir. Bu durum vergi ahlâkı açısından olumlu bir göstergedir.

Önerme 30: Yakın zamanda bir vergi affının çıkacağına inanıyorum.

Mükelleflerin vergi affı ile ilgili zamansal beklentilerinin tespitine yönelik olarak sorulmuştur. Bir toplum içerisinde yakın zamanda bir vergi affının çıkacağına dair yüksek bir beklentinin bulunması vergi ahlâkı düzeyini azaltan bir etken olmaktadır.

Ankete katılan bireylerin “Kesinlikle Katılmıyorum” yanıtı veren %7,8’i yakın zamanda vergi affı çıkacağını kesinlikle düşünmediğini, “Katılmıyorum” yanıtını veren %10,7’si yakın zamanda bir vergi affı çıkacağını düşünmediklerini belirtmişlerdir.

Tablo 80: Yakın zamanda bir vergi affının çıkacağına inanıyorum

Önerme 30	Frekans	Yüzde(%)	Toplam Yüzde(%)
Kesinlikle Katılmıyorum	49	7,8	7,8
Katılmıyorum	67	10,7	18,5
Kararsızım	252	40,3	58,8
Katılıyorum	189	30,2	89,0
Kesinlikle Katılıyorum	69	11,0	100,0
Toplam	626	100,0	

Katılımcıların %40,3’ü ise bu konuda kararsız kalmışlardır. “Katılıyorum” yanıtını veren %30,2’lik bir kısım yakın bir zamanda vergi affı çıkacağını düşündüklerini, “Kesinlikle Katılıyorum” yanıtını veren %11’lik bir kısım ise yakın zamanda mutlaka bir vergi affının çıkacağını düşündüklerini ifade etmişlerdir.

Vergi afları ile ilgili toplumsal beklentiler açısından genel olarak bir değerlendirme yapıldığında, yakın zamanda bir vergi affı çıkacağına dair beklentilerin, çıkmayacağına dair olan beklentilere nazaran daha yüksek olduğu gözlenmektedir. Bu tür bir yapı vergi ahlâkı açısından çok fazla arzu edilmeyen bir durumdur.

Önerme 31: Vergilendirme süreci ile ilgili yeterli bilgi sahibi olduğumu düşünürüm.

Mükelleflerin vergileme prosedürü ile ilgili olarak yeterli düzeyde bilgi sahibi olup olmadıklarının tespitine yönelik olarak sorulmuştur.

Tablo 81: Vergilendirme süreci ile ilgili yeterli bilgi sahibi olduğumu düşünürüm

Önerme 31	Frekans	Yüzde(%)	Toplam Yüzde(%)
Kesinlikle Katılmıyorum	70	11,2	11,2
Katılmıyorum	185	29,6	40,7
Kararsızım	220	35,1	75,9
Katılıyorum	125	20,0	95,8
Kesinlikle Katılıyorum	26	4,2	100,0
Toplam	626	100,0	

Vergilendirme süreci ile ilgili olarak yeterli bilgiye sahip olmamanın vergi ahlâkı düzeyini düşürdüğü öngörülmektedir. Ankete katılanlardan “Kesinlikle Katılmıyorum” yanıtını veren %11,2’lik kısmı vergilendirme süreci ilgili olarak yetersiz derecede bilgiye sahip olduklarını, “Katılmıyorum” %29,6’lık kısım vergilendirme süreci ile ilgili olarak yeterli bilgiye sahip olmadıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların %35,1’i ise bu konu hakkında kararsız olduklarını belirtmişlerdir. “Katılıyorum” yanıtını veren %20’lik bir kısım vergilendirme süreci ile ilgili olarak yeterli bilgiye sahip olduklarını, “Kesinlikle Katılıyorum” yanıtını veren %4,2’lik kısım ise bu konuda oldukça yeterli bilgiye sahip olduklarını belirtmişlerdir. Genel olarak bakıldığında katılımcıların çoğunun vergilendirme süreci ile ilgili olarak yeterli bilgiye sahip olmadıkları ifade edilebilir ve bu görünüm vergi ahlâkı seviyesini düşürücü bir faktördür.

Önerme 32: Vergi ödemek her vatandaşın ahlâki bir görevidir.

Katılımcıların vergi ödeyip ödememenin ülke vatandaşları yönünden ahlâki bir görev olup olmadığı hakkındaki görüşlerinin tespitine yöneliktir.

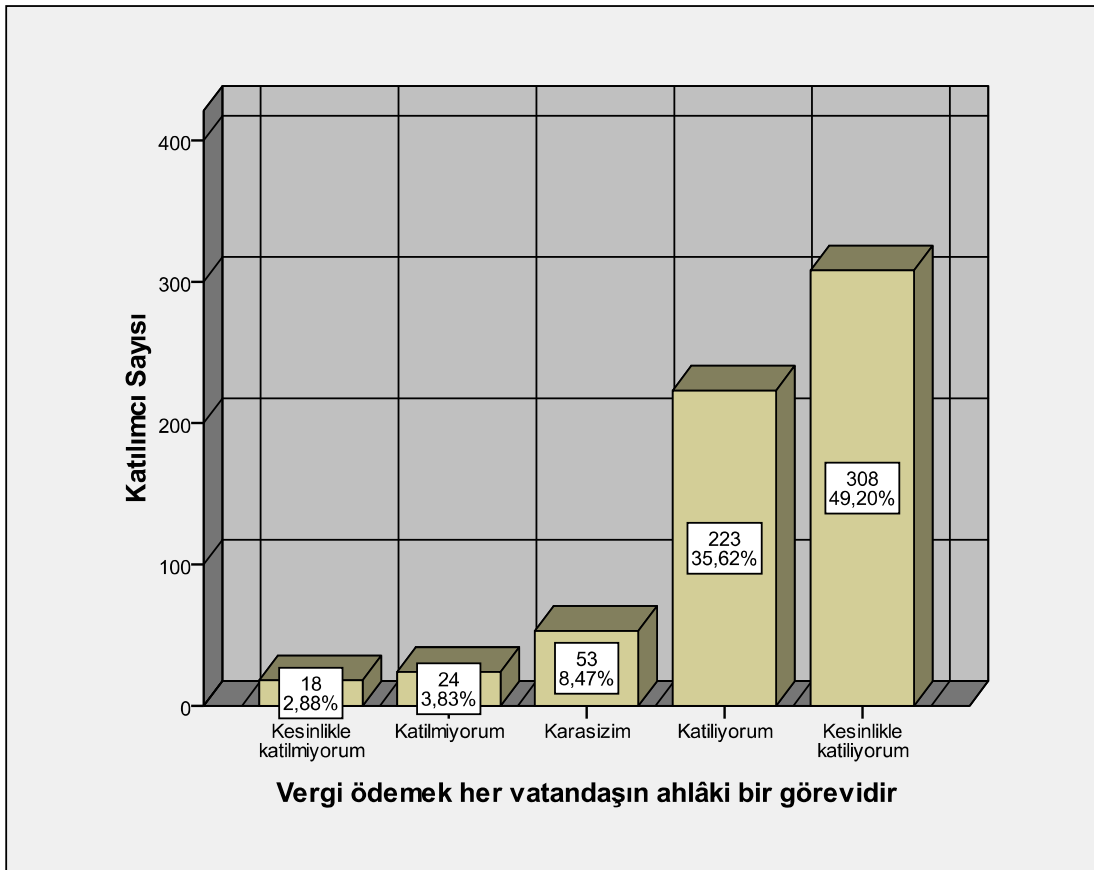
Tablo 82: Vergi ödemek her vatandaşın ahlâki bir görevidir

Önerme 32	Frekans	Yüzde(%)	Toplam Yüzde(%)
Kesinlikle Katılmıyorum	18	2,9	2,9
Katılmıyorum	24	3,8	6,7
Kararsızım	53	8,5	15,2
Katılıyorum	223	35,6	50,8
Kesinlikle Katılıyorum	308	49,2	100,0
Toplam	626	100,0	

Bir vatandaş olarak vergi ödemenin ahlâki bir görev olarak tanımlanması, bir ülke vatandaşı olmaktan gurur duyma ile birlikte doğru orantılı bir şekilde vergi ahlâki seviyesini olumlu yönde etkileyen faktörlerdendir.

Bu önermeye ankete katılanların %2,9'u "Kesinlikle Katılmıyorum", %3,8'ü "Katılmıyorum" yanıtını vererek vergi ödemenin her vatandaşın ahlâki bir görevi olmadığını düşünürken, %8,5'i "Kararsızım" yanıtını vererek bu durum hakkında net bir görüş sergilememiştir. Katılımcıların %35,6'sı "Katılıyorum" yanıtını vererek vergi vermenin her vatandaşın ahlâki bir görevi olduğunu düşünmektedir. %49,2'lik bir kısım ise "Kesinlikle Katılıyorum" yanıtını vererek vergi vermenin bir vatandaş için kesinlikle ahlâki bir görev olduğunu ifade etmişlerdir.

Grafik 24: Vergi ödemek her vatandaşın ahlâki bir görevidir

Bu yanıtlar tek başlarına değerlendirildiğinde olumlu yanıt verenlerin oranlarının olumsuz ve kararsız kalanlara nazaran oldukça yüksek olması vergi ahlâkı açısından olumlu bir durumu yansıtmaktadır.

Önerme 33: Vergi idaresinin ve vergi memurlarının mükelleflere karşı olan yaklaşımlarını olumlu buluyorum.

Katılımcıların, vergi idaresi ve çalışanlarının mükelleflere yönelik olarak saygılı ve pozitif tavırlar sergileyip sergilemediklerine yönelik olarak düşüncelerinin tespitine yöneliktir.

Teoride mükelleflere potansiyel suçluymuş gibi davranmayan, saygılı bir tavır sergileyen vergi idaresi ve çalışanlarının bu yaklaşımlarının belirli koşullar altında mükelleflerin vergi ahlâkı düzeylerini olumlu etkilediği ifade edilmektedir.

Tablo 83: Vergi idaresinin ve vergi memurlarının mükelleflere karşı olan yaklaşımlarını olumlu buluyorum

Önerme 33	Frekans	Yüzde(%)	Toplam Yüzde(%)
Kesinlikle Katılmıyorum	129	20,6	20,6
Katılmıyorum	138	22,0	42,7
Kararsızım	242	38,7	81,3
Katılıyorum	92	14,7	96,0
Kesinlikle Katılıyorum	25	4,0	100,0
Toplam	626	100,0	

Ankete katılanların %20,6'sı “Kesinlikle Katılmıyorum” yanıtını vererek bu önermeye kesin bir şekilde karşı çıkmakta, %22'si “Katılmıyorum” yanıtını vererek çok kesin bir şekilde olmasa bile karşı çıkmaktadır. Katılımcıların %38,7'si “Kararsızım” yanıtını vererek durum hakkında net bir tavır sergilememiştir. %14,7'lik kısım “Katılıyorum” yanıtını vererek yaklaşımların genel olarak olumlu olduğunu ifade eder iken, %4'lük bir kısmı ise “Kesinlikle Katılıyorum” yanıtını vererek vergi idaresi ve memurlarının yaklaşımlarının oldukça olumlu olduğunu ifade etmişlerdir. Bu hususta olumlu yanıt verenlere nazaran olumsuz ve kararsız bir tablo çizenlerin yoğunluğu, bu hususta katılımcıların kısmen olumsuz ve büyük oranda da net bir kanaatlerinin olmadığına işaret etmektedir. Bu durum vergi ahlâkı açısından da kararsız bir tablo sergilemektedir.

4. ÇALIŞMADA KULLANILAN ÖNERMELER

Bu kısımda, vergi ahlâkı düzeyi ile diğer vergi ahlâkını belirleyici unsurlar arasındaki ilişkiler incelenecek ve bu doğrultuda genel değerlendirmeler yapılacaktır. Burada çalışmada kullanılan önermelerden sadece ön plana çıkanların sonuçları değerlendirilecektir.

İlk olarak tüm önermeler içerisinde vergi ahlâkı düzeyini tespit etmek maksadıyla sorulmuş üç önerme olan, Önerme 1, Önerme 13 ve Önerme 27'nin birleştirilmesi suretiyle Vergi Ahlâkı bağımlı değişkeni oluşturulmuştur. Bu sayede sorulan diğer önermelerin, elde edilmiş olan bu vergi ahlâkı değişkeni ile arasındaki ilişkiler incelenmek suretiyle Bursa İline ilişkin olarak vergi ahlâkı ile vergi ahlâkının belirleyicileri arasındaki ilişkiler tespit edilmiştir. Bu ilişkinin tespiti için vergi ahlâkı ile diğer değişkenler arasında Korelasyon Analizi¹³ yapılmış ve bu analiz sonucunda ortaya çıkan Pearson Korelasyon Katsayısı ile Spearman Sıra Korelasyonu Katsayılarından yararlanılmıştır.

Pearson Korelasyon Katsayısı ile iki değişken arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığının tespiti için kullanılmaktadır¹⁴. Ancak yaklaşık aralıklı, aralıklı ve skor değerlerin mevcut olduğu ve verilerin heterojen bir yapıda olduğu durumlarda ise Pearson Korelasyon Katsayısı hesaplanmaz. Böyle bir durumda değişkenler arasındaki ilişki Spearman Korelasyon Katsayısı ile hesaplanmaktadır. Bu katsayı değerlerin sıralama puanları kullanılarak hesaplanır¹⁵.

Çalışmada öngörülen hipotezler Pearson anlamlılık derecesi ile %0,5 anlamlılık düzeyinde sınanmaktadır. Buna göre; eğer hesaplanan Pearson değeri (p) %0,5'den büyük ($p>0,05$) ise iki değişken arasında önemli bir ilişki olmadığı şeklinde bir yorum yapılır ve H_0 kabul, H_1 red edilir. Ters durumda ($p<0,05$) ise değişkenler arasında önemli düzeyde ilişki bulunduğu şeklinde yorum yapılır ve H_0 red, H_1 kabul edilir.

Spearman Sıra Korelasyon testinde r korelasyon katsayısının işareti ilişkinin yönünü, ilişkinin şiddetini ise katsayının büyüklüğü belirlemektedir. Elde edilen korelasyon katsayısı $-1<r<+1$ arasında değerler almaktadır; $r=0$, değişkenler arasında ilişkinin olmadığını; $r < 0$, değişkenler arasında ters yönlü ilişkinin olduğunu; $r > 0$ ise

¹³ Remzi Altunışık, Recai Coşkun, Engin Yıldırım ve Serkan Bayraktaroğlu, **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: Spss Uygulamalı**, Sakarya Kitabevi, Sakarya, 2001, s. 176.

¹⁴ Onur Sungur, "Korelasyon Analizi" içinde **Spss Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri**, (Ed. Şeref Kalaycı) 4. Baskı, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2009, ss.113-127, s.116.

¹⁵ Kazım Özdamar, a.g.e., s.522.

değişkenler arasında doğrusal yönde ilişkinin olduğunu ifade etmektedir. Bu değerler hiçbir zaman yüzde olarak ifade edilmezler¹⁶.

• Yaş

Çalışmanın teorisinde bireylerin yaşlarının artması ile birlikte vergi ahlâkı düzeylerinin de arttığı gözlenmektedir. Buna göre Bursa İli için yapılmış olan ankete katılanların verdikleri cevaplar doğrultusunda bu durumun Bursa İli içinde aynı şekilde gerçekleştiği söylenebilmektedir.

Tablo 84: Yaş İle Vergi Ahlâkı Arasındaki İlişki

	Test İstatistiği	Standart Hata	Hesaplanan t İstatistiği	Anlamlılık Düzeyi
Pearson Korelasyon Katsayısı	,133	,036	3,347	,001 ^c
Spearman Korelasyon Katsayısı	,136	,039	3,422	,001 ^c
Gözlem Sayısı	626			

Yukarıdaki tabloda da görüleceği üzere vergi ahlâkı ile yaş olgusu değişkenleri arasında pozitif bir ilişki bulunduğu görülmüştür. Bu ilişki derecesi istatistiksel olarak çok yüksek bir güvenilirlik düzeyini ifade eden %1 düzeyinde çok anlamlı çıkmaktadır.

• Cinsiyet

Yapılan ankette sonuçlarına göre hesaplanan korelasyon katsayısı cinsiyet ile vergi ahlâkı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığını göstermektedir.

Tablo 85: Cinsiyet İle Vergi Ahlâkı Arasındaki İlişki

	Test İstatistiği	Standart Hata	Hesaplanan t İstatistiği	Anlamlılık Düzeyi
Pearson Korelasyon Katsayısı	,038	,039	,948	,344 ^c
Spearman Korelasyon Katsayısı	,056	,039	1,394	,164 ^c
Gözlem Sayısı	626			

Literatürde yer alan önceki çalışmalarda kadınların erkeklere nazaran daha yüksek bir vergi ahlâkı düzeyine ve uyumuna sahip oldukları ifade edilmekteydi. Bu durum, gelişen toplumsal yapının içerisinde kadınların daha yoğun şekilde iş yaşantısına girmesi ve aktif rollerinin artması ile birlikte değişerek, birbirine yakın bir seyir izlemeye doğru

¹⁶ Nuran Bayram, **Sosyal Bilimlerde Spss ile Veri Analizi**, 2. Baskı, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2009, ss. 179-180., Altunışık vd., a.g.e., s.176., Onur Sungur, a.g.e., s.116., Özdamar, a.g.e., s.538.

yönelmiştir. Bu çerçevede Bursa İli için yapılan çalışmada bu iki değişken arasındaki ilişkinin anlamsızlığı da bu yapıyla örtüşen bir durumdadır.

• Eğitim Düzeyi

Hesaplanan korelasyon katsayıları Eğitim düzeyi ile vergi ahlakı arasında ters yönlü bir ilişki bulmakla beraber bu değerin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir.

Tablo 86: Eğitim Düzeyi İle Vergi Ahlakı Arasındaki İlişki

	Test İstatistiği	Standart Hata	Hesaplanan t İstatistiği	Anlamlılık Düzeyi
Pearson Korelasyon Katsayısı	-,004	,041	-,108	,914 ^c
Spearman Korelasyon Katsayısı	-,002	,040	-,050	,960 ^c
Gözlem Sayısı	626			

• Medeni Durum

Çalışmada medeni durum ile vergi ahlakı arasında ilişki olup olmadığını belirlemek amacıyla çapraz tablo¹⁷ oluşturulmuş ve sonuçlar aşağıdaki gibi sunulmuştur.

Tablo 87: Medeni Durum İle Vergi Ahlakı Arasındaki İlişki

	Test İstatistiği	Standart Hata	Hesaplanan t İstatistiği	Anlamlılık Düzeyi
Pearson Korelasyon Katsayısı	-,133	,039	-3,340	,001 ^c
Spearman Korelasyon Katsayısı	-,121	,039	-3,049	,002 ^c
Gözlem Sayısı	626			

Hesaplanan korelasyon katsayılarının sonuçları incelendiğinde medeni durum ile vergi ahlak düzeyi arasında ters yönlü(-0,13) bir ilişki bulunmuştur. Bu değer istatistiksel olarak oldukça anlamlıdır. Dolayısıyla medeni durum ile vergi ahlak düzeyi arasında ters yönlü bir ilişki olduğu söylenebilir. Evli ve bekârların vergi ahlak tutumları arasında farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla ortalamaların farklılığı testi uygulanmıştır. Sonuçlar aşağıda gösterilmektedir.

¹⁷ Çapraz Tablolar(Cross tabulation), birimlerden aynı anda elde edilen iki değişkenin karşılıklı olarak alt seçeneklerini birlikte gösteren tablolardır. Daha fazla bilgi için bkz. Özdamar, a.g.e., s.203 ve ss.216-223.

Tablo 88: Medeni Duruma göre Vergi Ahlâkı Grup İstatistikleri

Medenî Durum		N	Ortalama	Standart Sapma	Ortalamanın Standart Hatası
Ahlâk	Evli	304	12,5625	2,31284	,13265
	Bekâr	322	11,8882	2,70915	,15097

Tablo 88 incelendiğinde evlilerin vergi ahlak düzeyi ortalaması 12,56 iken bekârların vergi ahlak düzeyi ortalaması 11,89 bulunmuştur. Bu iki değer arasında istatistiksel olarak bir fark olup olmadığını belirlemek için ortalamaların eşitliği testi uygulanmıştır.

Tablo 89: Medeni Duruma Göre Ortalamaların Eşitliği Testi

		Varyansların Eşitliği için Levene Testi		Ortalamaların Eşitliği İçin Hesaplanan t İstatistik Değerleri				
		F	Anlamlılık	t İstatistiği	Serbestlik Derecesi	Çift Yönlü Anlamlılık Düzeyi	Ortalama Farkı	Standart Hata Farkı
Ahlâk	Varyanslar Eşittir	6,574	,011	3,340	624	,001	,67430	,20188
	Varyanslar Farklıdır			3,355	617,837	,001	,67430	,20097

Tabloda 89'da, ilk olarak her iki kategorinin varyansları arasında farklılık olmadığını belirlenmesi gerekmektedir. Hesaplanan F istatistik değeri %5 düzeyinde anlamlı olduğu için iki kategorinin varyanslarının istatistiksel olarak birbirinden farklı olduğu bulunmuştur. Dolayısıyla tablonun ikinci satırında yer alan istatistikler kullanılacaktır. Ortalamaların eşitliği için hesaplanan t istatistiği 3,355 bulunmuştur. Bu değer istatistiksel olarak oldukça anlamlıdır. Bu sebeple evlilerin vergi ahlak düzeyleri ile bekârların vergi ahlak düzeylerinin ortalamalarının farklı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Grup istatistikleri tablosu incelendiğinde evlilerin vergi ahlak düzeyi ortalamalarının 12,56 olduğu, bekârların vergi ahlak düzeyi ortalamaları ise 11,89 olduğu görülmektedir. Bu sonuç bekârların vergi ahlak düzeylerinin evlilere göre daha düşük olduğunu göstermektedir. İlgili literatür incelendiğinde anket sonucunda elde edilen sonuçların literatür ile uyumlu olduğu görülmektedir.

• Gelir Düzeyi

Gelir düzeyleri ile vergi ahlâk düzeyi arasında ilişki olup olmadığını belirlemek için çapraz tablo oluşturulmuştur. Hesaplanan korelasyon katsayıları, gelir düzeyi ile vergi ahlak düzeyi arasında ilişki olup olmadığı konusunda ortak bir sonuca varamamıştır. Her iki korelasyon katsayısı da ilişkinin pozitif olduğunu göstermekle beraber Pearson korelasyon katsayısı istatistiksel olarak anlamlı değil iken Spearman korelasyon katsayısı istatistiksel olarak %5 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 90: Gelir Düzeyi İle Vergi Ahlâkı Arasındaki İlişki

	Test İstatistiği	Standart Hata	Hesaplanan t İstatistiği	Anlamlılık Düzeyi
Pearson Korelasyon Katsayısı	,048	,039	1,208	,227 ^e
Spearman Korelasyon Katsayısı	,078	,040	1,965	,050 ^e
Gözlem Sayısı	626			

• Dini Katılım Düzeyi

Bireylerin dini inanışları ile vergi ahlak düzeyleri arasında ilişki olup olmadığını belirlemek amacıyla çapraz tablo oluşturulmuş ve sonuçlar aşağıda verilmektedir.

Tablo 91: Dini Katılım Düzeyi İle Vergi Ahlâkı Arasındaki İlişki

	Test İstatistiği	Standart Hata	Hesaplanan t İstatistiği	Anlamlılık Düzeyi
Pearson Korelasyon Katsayısı	,183	,044	4,645	,000 ^e
Spearman Korelasyon Katsayısı	,180	,040	4,570	,000 ^e
Gözlem Sayısı	626			

Tablo 91'den elde edilen sonuçlara göre dine bağlı yaşamayı ve dini kurallara uymaya çalışanlar ile vergi ahlak düzeyi arasında %18'lik pozitif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu değer istatistiksel olarak oldukça anlamlı(0.000) olması bu iki değişken arasında anakütlede de geçerli olan bir ilişkiyi ortaya koymaktadır. Buna göre dini kurallara ve dine bağlı yaşama düzeyi arttıkça bireylerin vergi ahlak düzeyleri de artmaktadır. Bu sonuç Türkiye için beklenen bir durumdur. Bireyler vergi ödemeyi ahlâklı

olmanın bir göstergesi olarak düşünmekte ve bu düşüncelerini dini inanışları ile ilişkilendirmektedirler.

• Hükümete Olan Güven Düzeyi

Bireylerin hükümete olan güvenleri ile vergi ahlâk düzeyleri arasındaki ilişki, literatürde yer alan hükümetlere olan güvenin artması vergi ahlâkını artırır önermesi ile Bursa İli için sınanmış ve sonuçlar Tablo 92’de gösterilmiştir.

Tablo 92: Hükümete Güven Düzeyi İle Vergi Ahlâkı Arasındaki İlişki

	Test İstatistiği	Standart Hata	Hesaplanan t İstatistiği	Anlamlılık Düzeyi
Pearson Korelasyon Katsayısı	,066	,041	1,652	,099 ^e
Spearman Korelasyon Katsayısı	,035	,041	,879	,380 ^e
Gözlem Sayısı	626			

Uygulanan anket sonucunda hükümete olan güven ile vergi ahlak düzeyi arasında yaklaşık %7’lik bir pozitif yönlü ilişki bulunmuştur. Hesaplanan korelasyon katsayısının sıfıra yakın olması Bursa’da hükümete olan güven ile vergi ahlâk düzeyi arasında zayıf bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim bu değer istatistiksel olarak ancak %10 düzeyinde anlamlı bulunmuştur.

• Hukuk Sistemi ve Mahkemelere Olan Güven Düzeyi

Bursa İlinde uygulanan anket sonucunda bireylerin hukuk sistemi ve mahkemelere olan güvenleri ile vergi ahlakı arasında yaklaşık %10 düzeyinde pozitif yönlü bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir. Bu değer istatistiksel olarak %5 düzeyinde anlamlıdır. O halde hukuk sistemi ile mahkemelere olan güven arttıkça vergi ahlak düzeyleri de artacak ve bireyler daha fazla vergi ödeme eğiliminde olacaktır.

Tablo 93: Hukuk Sistemi ve Mahkemelere Olan Güven Düzeyi İle Vergi Ahlâkı Arasındaki İlişki

	Test İstatistiği	Standart Hata	Hesaplanan t İstatistiği	Anlamlılık Düzeyi
Pearson Korelasyon Katsayısı	,098	,038	2,462	,014 ^e
Spearman Korelasyon Katsayısı	,052	,040	1,295	,196 ^e
Gözlem Sayısı	626			

Anketten elde edilen bu sonuç incelendiğinde Bursa İlindeki bireylerin Türkiye'deki hukuk sistemi ve mahkemelere güven duyduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum bireylerin hükümete olan güvenleriyle kıyaslandığında hukuk sistemi ve mahkemelere daha fazla güvendiklerini göstermektedir.

• **Parlamentoya Güven Düzeyi**

Bireylerin vergi ahlak düzeyleri ile parlamentoya olan güven düzeyleri arasında ilişki olup olmadığını belirlemek için Tablo 94 oluşturulmuştur.

Tablo 94: Parlamentoya Olan Güven Düzeyi İle Vergi Ahlakı Arasındaki İlişki

	Test İstatistiği	Standart Hata	Hesaplanan t İstatistiği	Anlamlılık Düzeyi
Pearson Korelasyon Katsayısı	,087	,040	2,180	,030 ^e
Spearman Korelasyon Katsayısı	,040	,041	,991	,322 ^e
Gözlem Sayısı	626			

Tablo 94'de elde edilen sonuçlara göre parlamentoya olan güven arttıkça vergi ahlak düzeyi artmaktadır. Nitekim bu sonuç istatistiksel olarak %5 düzeyinde anlamlıdır.

• **Ulusal Gurur Düzeyi**

Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmaktan gurur duyuyorum şeklinde verilen önermeye cevaplayıcıların büyük bir çoğunluğu olumlu cevap vermişlerdir. Ulusal gururun vergi ahlakı ile ilişkili olup olmadığını belirlemek için hesaplanan korelasyon sonuçları Tablo 95'te gösterilmektedir.

Tablo 95: Ulusal Gurur Düzeyi İle Vergi Ahlakı Arasındaki İlişki

	Test İstatistiği	Standart Hata	Hesaplanan t İstatistiği	Anlamlılık Düzeyi
Pearson Korelasyon Katsayısı	,280	,045	7,278	,000 ^e
Spearman Korelasyon Katsayısı	,247	,039	6,364	,000 ^e
Gözlem Sayısı	626			

Elde edilen sonuçlara göre ulusal gurur düzeyi arttıkça vergi ahlak düzeyi artmaktadır. Bu sonuç istatistiksel olarak oldukça anlamlı bulunmuş ve literatürle uyumlu bulgular elde edilmiştir. Bu sonuç şu ana kadar üzerinde durulan diğer korelasyon katsayıları ile kıyaslandığında en yüksek korelasyona sahip katsayı olduğu görülmektedir.

Dolayısıyla vergi ahlak düzeyini etkileyen en önemli faktörlerden birinin ulusal gurur değişkeni olduğu söylenebilir.

• Adil Olmayan Bir Vergi Sisteminde Vergi Kaçırmanın Kabul Edilebilirliği

Bir ülkedeki vatandaşlar, vergi sisteminin adil olmadığını düşündüklerinde vergi kaçırmanın kabul edilebilir olduğu literatür tarafından ortaya konmaktadır. Bu sonucun Bursa İli için geçerli olup olmadığını belirlemek amacıyla anket formunun altıncı sorusunda “Vergi sistemi adil değilse, vergi kaçırarak ahlaksızlık değildir” ifadesine yer verilmiştir. İlgili soru ile vergi ahlak düzeyi arasındaki ilişki Tablo 96’da gösterilmektedir.

Tablo 96: Adil Olmayan Bir Vergi Sisteminde Vergi Kaçırmanın Kabul Edilebilirliği İle Vergi Ahlâkı Arasındaki İlişki

	Test İstatistiği	Standart Hata	Hesaplanan t İstatistiği	Anlamlılık Düzeyi
Pearson Korelasyon Katsayısı	-,276	,043	-7,168	,000 ^c
Spearman Korelasyon Katsayısı	-,287	,040	-7,488	,000 ^c
Gözlem Sayısı	626			

Hesaplanan korelasyon katsayıları incelendiğinde vergi ahlak düzeyleri ile vergi sisteminin adil olmadığı bir durumda vergi kaçırmanın ahlaksızlık olmayacağı sorusu arasında ters yönlü bir ilişki bulunmuştur. Bu sonucun istatistiksel olarak anlamlı olması anketi cevaplayan bireylerin vergi sisteminin adil olmadığı bir durumda vergi kaçırarak ahlaksızlık olarak görmediklerini ortaya koymaktadır. Yani literatürde kabul görmüş olan bu sonuç Bursa İli içinde geçerlidir.

• Demokrasi Seviyesi

Türkiye Cumhuriyeti’nin demokratik bir sistemle yönetildiğini düşünenler ile vergi ahlak düzeyleri arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Bu ilişki düzeyi istatistiksel olarak %1’de anlamlıdır. Dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti’nin demokratik bir sistemle yönetildiğini düşünenler vergi ödemeyi bir ahlak unsuru olarak görmektedir.

Tablo 97: Türkiye Cumhuriyeti’nin Demokratik Bir Sistemle Yönetildiğini Düşünenler İle Vergi Ahlâkı Arasındaki İlişki

	Test İstatistiği	Standart Hata	Hesaplanan t İstatistiği	Anlamlılık Düzeyi
Pearson Korelasyon Katsayısı	,163	,038	4,115	,000 ^c
Spearman Korelasyon Katsayısı	,119	,040	2,993	,003 ^c
Gözlem Sayısı	626			

Bu sonuç bireylerin demokrasiye olan inançları ile vergi ödeme davranışları arasında paralel bir durum olduğunu göstermektedir ve ülkede demokrasi varsa vergi ödemenin bir vatandaşlık görevi olduğunu düşündüklerini ortaya koyar.

• **Vergi Yükünün Kabul Edilebilirlik Düzeyi**

Bursa İli için yapılmış olan çalışmada Türkiye'deki vergi yükünün kabul edilebilirlik oranları ile vergi ahlâkı düzeyi arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Bu değer istatistiksel olarak %1 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 98: Vergi Yükünün Kabul Edilebilirlik Düzeyi İle Vergi Ahlâkı Arasındaki İlişki

	Test İstatistiği	Standart Hata	Hesaplanan t İstatistiği	Anlamlılık Düzeyi
Pearson Korelasyon Katsayısı	,115	,037	2,901	,004 ^c
Spearman Korelasyon Katsayısı	,080	,041	2,012	,045 ^c
Gözlem Sayısı	626			

Dolayısıyla bu sonuç, tanımlayıcı istatistiklerde yer alan vergi yükü seviyesinin anket katılımcılarınca kabul edilebilir olmaması durumuna ve bu durumun vergi ahlâkı düzeyi açısından olumsuz etkiler yaratabilecek olmasına rağmen, ankete katılanların büyük bir oranının halen vergi ödemenin ahlâklı olmanın bir göstergesi olduğunu düşündüklerini göstermektedir.

• **Toplanan Vergilerin Etkin Şekilde Kullanılması**

Ankete katılanların tümü üzerinden genel bir değerlendirme yapıldığında ise devletin vergi gelirlerini etkin şekilde kullandığını düşünmeyenlere göre düşünen bireylerin sayısı oldukça düşük kalmaktadır. Bu oranın oldukça düşük bir seviyede kalması devlet idaresi ve vergi ahlâkı açısından arzu edilmeyen bir sonuçtur. Tanımlayıcı istatistikler içerisinde karşılaşılan bu sonuç, vergi ahlâkı düzeyi ile ilişkilendirildiğinde aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir.

Tablo 99: Toplanan Vergilerin Etkin Şekilde Kullanıldığı Düşünenler İle Vergi Ahlâkı Arasındaki İlişki

	Test İstatistiği	Standart Hata	Hesaplanan t İstatistiği	Anlamlılık Düzeyi
Pearson Korelasyon Katsayısı	,145	,041	3,652	,000 ^c
Spearman Korelasyon Katsayısı	,115	,042	2,904	,004 ^c
Gözlem Sayısı	626			

Ankete cevap verenlerden toplanan vergilerin etkin şekilde kullanıldığını düşünenler ile vergi ahlakı arasındaki ilişkinin oldukça yüksek olduğu ve bu bireylerin vergi ödeme hususunda daha fazla istekli olduğu söylenebilecektir.

• **Ödenen Vergilerin Kamu Hizmeti Olarak Bireye Geri Dönmesi**

Ödedikleri vergilerin kendilerine kamusal mal ve hizmet olarak döndüğünü düşünen bireylerin vergilere karşı daha uyumlu bir tavır sergileyecekleri öngörülmektedir. Bu şekilde düşünenler ile vergi ahlâkı düzeyi arasındaki ilişki aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 100: Ödenen Vergilerin Kamu Hizmeti Olarak Kendilerine Döndüğünü Düşünenler İle Vergi Ahlâkı Arasındaki İlişki

	Test İstatistiği	Standart Hata	Hesaplanan t İstatistiği	Anlamlılık Düzeyi
Pearson Korelasyon Katsayısı	,116	,039	2,912	,004 ^e
Spearman Korelasyon Katsayısı	,087	,041	2,186	,029 ^e
Gözlem Sayısı	626			

Ankete katılan bireylerden ödedikleri vergilerin kendilerine kamu hizmeti olarak geri döndüğünü düşünenler ile vergi ahlâkı düzeyi arasında %1 düzeyinde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Bu sonuç doğrultusunda literatür ile de uyumlu olarak, mevcut bireylerin vergilere karşı daha uyumlu bir tavır sergileyecekleri söylenebilir.

• **Bireyin Denetleneceğini Düşünmesi**

Denetleneceğini daha fazla düşünen bireylerin vergi ahlakı düzeylerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Buna göre denetleneceğini düşünen kişilerin düşünmeyen kişilere göre vergi ödemeyi daha fazla ahlâklı bir davranış olarak gördükleri ifade edilebilir.

Tablo 101: Denetleneceğini Düşünen Mükellefler İle Vergi Ahlâkı Arasındaki İlişki

	Test İstatistiği	Standart Hata	Hesaplanan t İstatistiği	Anlamlılık Düzeyi
Pearson Korelasyon Katsayısı	,207	,043	5,288	,000 ^e
Spearman Korelasyon Katsayısı	,201	,041	5,123	,000 ^e
Gözlem Sayısı	626			

Tablodan da görüleceği üzere denetleneceğini daha fazla düşünen mükellefler ile vergi ahlâkı düzeyi arasında %1 düzeyinde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Bu sonuç doğrultusunda literatür ile de uyumlu olarak, bu şekilde düşünen bireylerin vergilere karşı daha uyumlu bir tavır sergileyecekleri söylenebilir.

• **Vergi Kaçıranları Toplumun Kınayacağını Düşünmek ve Vergi Cezası Kesilmiş Bir Mükellef İle Alış Veriş Yapmamak**

Vergi kaçırmanın ahlâki maliyetlerini arttırıcı bir unsur ya da toplumsal bir yaptırım olan kınama olgusu vergi ahlâkı düzeyini arttırıcı etkilere sahiptir. Buna bağlı olarak ankete katılan bireylerin vergi suçu işlemiş olduğunu bildikleri bireylere karşı bir tutum sergiledikleri tespit edilmiştir. Katılımcıların verdikleri yanıtlar doğrultusunda vergi suçu işleyenlere karşı toplumsal yaptırımların uygulanmasının vergi ahlâkı düzeyini arttırdığı gözlemlenmiştir. Bu doğrultuda aşağıda iki önerme birlikte ele alınmıştır. İlk olarak Vergi cezası kesilmiş bir mükellef ile alış veriş yapmayacağını belirten katılımcıların sonuçları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 102: Vergi Kaçıran bir Mükellef İle Alış Veriş Yapmayacağını İfade Edenler İle Vergi Ahlâkı Arasındaki İlişki

	Test İstatistiği	Standart Hata	Hesaplanan t İstatistiği	Anlamlılık Düzeyi
Pearson Korelasyon Katsayısı	,219	,040	5,609	,000 ^e
Spearman Korelasyon Katsayısı	,207	,041	5,290	,000 ^e
Gözlem Sayısı	626			

Görüldüğü üzere vergi cezası kesilmiş bir mükellef ile alış veriş yapmayacağını belirtenler ile vergi ahlâkı arasında %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.

İkinci olarak ise vergi kaçırnanları toplumun kınayacağını düşünenler ile vergi ahlâkı arasındaki ilişki incelenmiş ve sonuçlar aşağıdaki tabloda yer almıştır.

Tablo 103: Vergi Kaçıranları Toplumun Kınayacağını Düşünenler İle Vergi Ahlâkı Arasındaki İlişki

	Test İstatistiği	Standart Hata	Hesaplanan t İstatistiği	Anlamlılık Düzeyi
Pearson Korelasyon Katsayısı	,112	,042	2,819	,005 ^e
Spearman Korelasyon Katsayısı	,110	,042	2,774	,006 ^e
Gözlem Sayısı	626			

Buna göre vergi kaçırانların toplum tarafından kınanacağını düşünenler ile vergi ahlâkı arasında %1 düzeyinde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Bu iki bulgudan da aynı düzeyde anlamlı veriler temin edilmesi, birbirini destekleyici sonuçlar elde edildiğine işaret etmektedir.

• **Vergi vermenin bir vatandaşlık görevi olduğunu düşünmek**

Hesaplanan korelasyon katsayıları içerisinde en yüksek korelasyon değeri bu önermede elde edilmiştir. Buna göre vergi vermenin bir vatandaşlık görevi olduğunu düşünen bireyler ile vergi ahlâk düzeyleri arasında pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir sonuç elde edilmiştir.

Tablo 104: Vergi Vermenin Bir Vatandaşlık Görevi Olduğunu Düşünenler İle Vergi Ahlâkı Arasındaki İlişki

	Test İstatistiği	Standart Hata	Hesaplanan t İstatistiği	Anlamlılık Düzeyi
Pearson Korelasyon Katsayısı	,557	,037	16,742	,000 ^e
Spearman Korelasyon Katsayısı	,553	,030	16,571	,000 ^e
Gözlem Sayısı	626			

Buna göre vergi vermenin bir vatandaşlık görevi olduğunu düşünenlerin daha fazla vergi ödeme eğiliminde olduğu gözlemlenmektedir.

• **Vergi suçu dolayısıyla yakalanmaktan duyulan korku düzeyi**

Vergi suçu dolayısıyla yakalanıp cezalandırılmaktan korkan bireyler ile vergi ahlâk düzeyleri arasında pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki gözlenmiştir. Bu durum bireylerin vergi ahlâk düzeylerinin artmasında vergi suçu dolayısıyla yakalanıp cezalandırılmaktan korkmalarının büyük bir payı olduğu düşünülebilir.

Tablo 105: Vergi Suçu Dolayısıyla Yakalanıp Cezalandırılmaktan Korktuğunu İfade Eden Bireyler İle Vergi Ahlâkı Arasındaki İlişki

	Test İstatistiği	Standart Hata	Hesaplanan t İstatistiği	Anlamlılık Düzeyi
Pearson Korelasyon Katsayısı	,286	,044	7,448	,000
Spearman Korelasyon Katsayısı	,339	,038	9,015	,000
Gözlem Sayısı	626			

Tablodan da gözlemlenebileceği üzere vergi suçu dolayısıyla yakalanıp cezalandırılmaktan korkan bireyler ile vergi ahlâkı düzeyleri arasındaki oldukça güçlü

pozitif bir ilişkinin varlığı, ilgili bireylerin vergi ödeme hususunda daha istekli bir tavır sergileyeceklerine işaret etmektedir.

• **Vergi Kaçıran Bir Kimsenin Toplum Karşısında Saygınlığını Yitireceği Düşüncesi**

Vergi suçu dolayısıyla yakalanıp saygınlığını yitirmekten korkan bireyler ile vergi ahlâk düzeyleri arasında pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki gözlenmiştir.

Tablo 106: Vergi Suçu Dolayısıyla Yakalanıp Toplum Karşısında Saygınlığını Yitireceğini Düşünen Bireyler İle Vergi Ahlâkı Arasındaki İlişki

	Test İstatistiği	Standart Hata	Hesaplanan t İstatistiği	Anlamlılık Düzeyi
Pearson Korelasyon Katsayısı	,227	,043	5,822	,000 ^e
Spearman Korelasyon Katsayısı	,240	,041	6,168	,000 ^e
Gözlem Sayısı	626			

Bu durum bireylerin vergi ahlâk düzeylerinin artmasında, vergi suçu dolayısıyla yakalanıp saygınlıklarını yitirmekten korkmalarının büyük bir payı olduğu ortaya koyan bir sonuç olmaktadır.

• **Vergi Suçu İşlemekten Dolayı Vicdan Azabı ve Suçluluk Duymak**

Vergi suçu işlemek dolayısıyla vicdan azabı ve suçluluk duyan bireyler ile vergi ahlak düzeyleri arasında pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki gözlenmiştir.

Tablo 107: Vergi Suçu İşlemekten Dolayı Vicdan Azabı ve Suçluluk Duyacağını İfade Eden Bireyler İle Vergi Ahlâkı Arasındaki İlişki

	Test İstatistiği	Standart Hata	Hesaplanan t İstatistiği	Anlamlılık Düzeyi
Pearson Korelasyon Katsayısı	,443	,042	12,352	,000 ^e
Spearman Korelasyon Katsayısı	,439	,037	12,195	,000 ^e
Gözlem Sayısı	626			

Bu durum bireylerin vergi ahlâk düzeylerinin artmasında vicdan azabı ve suçluluk duygusunun büyük bir payı olduğu göstermektedir. Bu sonuç hesaplanan korelasyon katsayıları arasında en yüksek ikinci değeri vermektedir. Sonuç olarak, içsel motivasyonun cezadan daha önde geldiğini belirgin bir şekilde vurgulamaktadır.

- **Vergi aflarının sıklıkla uygulanması yararlıdır**

Vergi aflarının sıklıkla uygulanması ile vergi ahlakı düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Buna göre vergi aflarının sık sık uygulanması vergi ahlâk düzeyini arttırmamaktadır.

Tablo 108: Vergi Aflarının Sıklıkla Uygulanmasının Yararlı Olduğunu Düşünenler İle Vergi Ahlâkı Arasındaki İlişki

	Test İstatistiği	Standart Hata	Hesaplanan t İstatistiği	Anlamlılık Düzeyi
Pearson Korelasyon Katsayısı	,002	,041	,052	,958 ^c
Spearman Korelasyon Katsayısı	-,009	,041	-,220	,826 ^c
Gözlem Sayısı	626			

Literatürde de bu doğrultuda olan vergi aflarının sıklıkla uygulanmasının vergi ahlakı düzeyi üzerinde olumsuz tesirler yaratacağı öngörüsü ile doğru orantılı bir sonuçtur.

- **Vergi idaresinin ve vergi memurlarının mükelleflere olan yaklaşımlarını olumlu bulmak**

Vergi idaresi ve vergi memurlarının davranışları ile vergi ahlakı arasında bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Bursa İli açısından durum incelendiğinde bu unsurun vergi ahlâk düzeyini etkilemediği, vergi idaresi ya da vergi memurlarının mükelleflere olan yaklaşımlarının olumlu olup olmamasına bakılmaksızın mükelleflerin vergilerini ödedikleri gözlemlenmiştir.

Tablo 109: Vergi İdaresi ve Memurlarının Mükelleflere Yaklaşımlarını Olumlu Bulanlar İle Vergi Ahlâkı Arasındaki İlişki

	Test İstatistiği	Standart Hata	Hesaplanan t İstatistiği	Anlamlılık Düzeyi
Pearson Korelasyon Katsayısı	,045	,042	1,136	,256 ^c
Spearman Korelasyon Katsayısı	,024	,041	,607	,544 ^c
Gözlem Sayısı	626			

Dolayısıyla bu unsorda ortaya çıkan farklılıklara bağlı olarak mükelleflerin vergi ahlâk düzeylerinde herhangi bir değişim olmayacağı ifade edilebilir.

5. BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ VE ÖNERİLER

Vergi Ahlâk düzeyi ve vergi ahlakının belirleyicilerine yönelik olarak Bursa İlinde yapılmış olan bu çalışmada elde edilen bulgular aşağıdaki şekildedir. Anket bulgularına ilişkin genel bir değerlendirme yapılacak olunur ise şu hususlar önem arz edecektir.

Bursa İli açısından bakıldığında ankete katılanların % 73'6'sının erkek %26,4'ünün ise kadın olduğu, %51,4'ü bekâr iken %48,6'sının evli olduğu, katılımcıların yaş gruplarının yoğunlukla 16-29 ve 30-49 yaş gruplarından(tüm katılımcıların %95'i) olduğu, katılımcıların eğitim düzeylerine bakıldığında ise en yoğun olarak üniversite, orta öğretim ve yüksek okul eğitimi almış olanlardan(katılımcı toplamının %82,4'ü) olduğu, Meslek durumlarına bakıldığında en yoğun olarak ücretli, memur, öğrenci ve serbest meslek sahiplerinden(katılımcı toplamının %89,6'sı) olduğu ve elde edilen aylık gelir miktarı açısından en yoğun katılımın 1000 liraya kadar gelir elde edenler ile 1000-2500 liraya kadar gelir elde edenlerden(katılımcı toplamının %92,2'si) olduğu ifade edilebilecektir.

Çalışmada kullanılan önermeler üzerinde Korelasyon analizi yapılmıştır. Buna göre çalışmada yer alan ve vergi ahlâkı düzeyinin tespitinde esas alınan önermelerin istatistiksel olarak birleştirilmesi ile elde edilen ortak vergi ahlâkı düzeyi ile ankette yer alan tüm önermeler arasındaki korelasyon düzeyi incelenerek anlamlı çıkan sonuçlar yorumlanmıştır.

Katılımcıların yaşının arttıkça vergi ahlâkı düzeylerinin de yükseldiği gözlemlenmiştir. Bu durum, bu hususta yapılmış diğer çalışmalar ve Dünya geneli ile doğru orantılı bir sonuçtur.

Literatürde erkeklere nazaran kadınların vergi ahlâkı düzeylerinin daha yüksek olacağı öngörülmektedir. Ancak bu sonuç kadınların çalışma hayatına etkin bir şekilde katılmaları dolayısıyla değişime uğramıştır. Bursa İlinde elde edilen sonuçlarda, vergi ahlâkı düzeyi ile cinsiyet arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmadığı tespit edilmiştir. Bu bulgular literatüre aykırı olmasına karşın kadınların çalışma hayatına katılması ile ilgili mevcut değişim ile doğru orantılıdır.

Eğitim düzeyi ile ilgili olarak yapılmış olan çalışmalarda eğitim düzeyi arttıkça vergi ahlâkı düzeyinin azalma eğiliminde olduğu ifade edilmiştir. Anket çalışmasından elde edilen sonuçların vergi ahlâkı düzeyi ile birlikte analizi yapıldığında eğitim düzeyi ile vergi ahlâkı arasında ters yönlü bir ilişki bulunmuş ancak bu sonuç istatistiksel olarak anlamlı değildir. Buna bağlı olarak vergi ahlâkı ile eğitim düzeyi arasındaki ilişki hakkında bir yargıya varmak mümkün olamamıştır.

Ankete katılanların medenî durumları ile vergi ahlâkı düzeyi arasında yapılan analiz sonucunda evlilere göre bekârların vergi ahlâk düzeylerinin daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç Dünya geneli ve literatür ile doğru orantılı bir sonuçtur.

Literatürde yer alan çalışmalarda gelir düzeyi ile vergi ahlâkı seviyesi arasında ters orantılı bir ilişki olduğu vurgulanmaktadır. Bursa İline yönelik olarak yapılan bu çalışmada bu husus ile ilgili istatistiksel olarak anlamlı bir sonuç elde edilememiştir.

Çalışmada dini katılım düzeyi ile vergi ahlâkı seviyesi arasında oldukça anlamlı düzeyde doğru orantılı bir ilişki tespit edilmiştir. Bu sonuç genel literatür ile de oldukça uyumludur. Bu bağlamda bireylerin vergi ödeme davranışını ahlâklı olma ve dini inanışları ile ilişkilendirdikleri söylenebilecektir.

Genel olarak birçok çalışmada hükümete olan güven düzeyi ile vergi ahlâkı arasında doğru orantılı bir ilişki olduğu ifade edilmektedir. Bursa İli için bu durum incelendiğinde yapılan çalışmada hükümete duyulan güven ile vergi ahlâkı düzeyi arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Ancak istatistiksel olarak bu ilişkinin çok güçlü olmadığı gözlemlenmiştir.

Hukuk sistemi ve mahkemelere olan güven düzeyinin yüksek olduğu durumda vergi ahlâkı düzeyinin de yüksek olacağı öngörülmektedir. Bursa ili için yapılan çalışmada da vergi ahlâkı düzeyi ile hukuk sistemi ve mahkemelere duyulan güven arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Bu ilişki düzeyi, Bursa İlinde yaşayan bireylerin hükümete duydukları güven düzeyinden daha yüksek bir orandadır.

Literatürde parlamentoya duyulan güven arttıkça vergi ahlâkı düzeyinin de artacağı ifade edilmektedir. Buna göre Bursa İlinde ortaya çıkan sonuçlar analiz edilmiş ve bu sonuçların da aynı doğrultuda olduğu gözlemlenmiştir.

Bir ülkede ulusal gurur düzeyi ya da ülke vatandaşı olmaktan duyulan gurur seviyesinin yüksek olmasının vergi ahlâkı düzeyini arttırdığı ifade edilmektedir. Bursa İli için yapılan ankete katılanların büyük çoğunluğunun bu önermeye olumlu cevap verdiği gözlenmiştir. Vergi ahlâkı ile bu değişkenin analiz sonuçları da bununla doğru orantılı olarak çok yüksek düzeyde bir anlamlılığa sahiptir.

Literatürde ülke vatandaşlarınca vergi sisteminin adil olmadığı düşünülmesi bir durumda vergi kaçırmanın kabul edilebilir olabileceğine dair sonuçlar ortaya konmuştur.

Bursa İli açısından bu durumun geçerliliğinin sorgulanması amacıyla sorulmuş olan önermeye verilen cevaplar analiz edildiğinde oldukça anlamlı olan ve ortaya çıkan ters yönlü ilişki düzeyi Bursa İli açısından da bu durumun literatür ile aynı doğrultuda seyrettiğine işaret etmektedir.

Teoride ülkelerinin demokratik bir sistem ile yönetildiğini düşünen bireylerin vergi ahlâkı düzeylerinin de aynı doğrultuda yüksek olacağı ifade edilmektedir. Yapılan ankette bu durum Bursa İli açısından analiz edildiğinde bu sonuç Bursa İlinde de aynı şekilde tezahür etmektedir. Diğer bir ifade ile Türkiye Cumhuriyeti'nin demokratik bir şekilde yönetildiğini düşünen bireylerin vergi ödemeyi bir ahlâk unsuru olarak gördükleri söylenebilecektir.

Bir ülkedeki vergi yükü düzeyinin kabul edilebilir olmasının vergi ahlâkı düzeyini arttıracığı ifade edilmektedir. Bursa İli açısından elde edilen sonuçlarda her ne kadar vergi yükünün yüksek olduğu görüşü yönünde yoğunlaşmış olsa da vergi yükünün kabul edilebilirliği ile vergi ahlâkı düzeyi arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Bu durumda Türkiye'de vergi yükü oranları yüksek görünse bile diğer başka faktörlerle beraber bunun kabul edilebilirlik düzeyinin yüksek olduğu ortaya konmaktadır.

Bursa İli açısından elde edilen sonuçlar içerisinde gözlemlenebilen bir durum olarak devletin vergi gelirlerini etkin bir şekilde kullandığını düşünen bireylere nazaran düşünmeyen bireylerin sayısı oldukça yüksektir. Bu durum genel olarak arzu edilmeyen bir sonuçtur. Bu durumun vergi ahlâkı düzeyi ile ilişkilendirilmesi sonucunda ortaya çıkan görüntü ise, devletin toplamış oldukları vergi gelirlerini etkin bir şekilde kullandığını düşünen bireyler ile vergi ahlâkı düzeyi arasında oldukça yüksek düzeyde bir ilişkinin bulunduğu gözlemlenmiştir.

Ödenen vergilerin kendilerine kamu hizmeti olarak döndüğünü düşünen bireylerin vergilemeye karşı daha uyumlu bir yaklaşım sergileyecekleri varsayılmaktadır. Bursa İli için yapılan anket çalışmasında ise bu şekilde düşünen bireyler ile vergi ahlâkı düzeyi arasında oldukça anlamlı bir ilişki ortaya konmuştur.

Denetleneceğini daha fazla düşünen mükelleflerin vergi ahlâkı düzeylerinin daha yüksek olduğu literatürde yer alan çalışmalarda ifade edilmektedir. Buna göre Bursa İlinde yapılan anket çalışmasında katılımcıların çoğunluğu vergi beyanında bulunurken

denetleneneceğini düşündüğünü ifade etmiş ve bu şekilde düşünen bireyler ile vergi ahlâkı düzeyi arasında %1 anlamlılık düzeyinde güçlü bir ilişki tespit edilmiştir.

Uygulanan anket çalışmasında vergi kaçırانların toplum tarafından kınanacağını düşünen bireyler ile vergi kaçırان bir mükellef ile alışveriş yapmayacağını ifade eden bireyler ile vergi ahlâkı düzeyi arasında her iki önermede de %1 anlamlılık düzeyinde oldukça güçlü bir ilişki tespit edilmiş ve bu çerçevede bu şekilde düşünen bireylerin vergi ahlâkı düzeylerinin daha yüksek bir seviyede olacağı öngörülmüştür.

Bursa İlinde elde edilen veriler doğrultusunda vergi vermenin bir vatandaşlık görevi olduğunu düşünen bireyler ile vergi ahlâkı düzeyi arasında çok yüksek derecede bir korelasyon değeri ve anlamlılık derecesi gözlemlenmiştir. Buna göre vergi vermeyi bir vatandaşlık görevi olarak gören bireylerin vergi ödeme konusunda daha uyumlu olacakları ifade edilebilir.

Vergi suçu dolayısıyla yakalanıp cezalandırılmaktan duyulan korku düzeyi ile vergi ahlâkı arasındaki ilişkinin boyutu incelendiğinde Bursa İlinde yapılmış olan anket çalışmasına katılan bireylerde bu ilişkinin pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu gözlenmektedir. Buna göre mevcut bireylerin vergi ahlâk düzeylerinin artmasında vergi suçu dolayısıyla yakalanıp cezalandırılmaktan korkmanın büyük bir etkisi olduğu ifade edilebilir.

Bursa İlinde yapılan çalışmada vergi kaçırان bir kimsenin toplum karşısında saygınlığını kaybedeceğini düşünen ya da vergi suçu işlemekten dolayı vicdan azabı duyacağını belirten mükellefler ile vergi ahlâkı düzeyi arasında oldukça güçlü bir ilişki tespit edilmiştir. Bu durum somut cezaların vergi ahlâkı üzerinde yarattığı etkilere nazaran soyut yaptırımların ya da içsel motivasyonun daha yüksek etkili olduğuna dalalet etmektedir.

Bursa İlinde yaşayan bireylerin vergi aflarının sıklıkla uygulanmasının yararlı olduğuna dair olumlu şekilde sorulan önermeye verilen cevaplar ile vergi ahlâkı düzeyi arasında anlamsız bir ilişki tespit edilmiştir. Bu durum vergi aflarının sıklıkla uygulanmasının vergi ahlâkını olumlu yönde etkilemeyeceği hipotezini doğrulayan bir durumdur.

Bursa İlinde yapılan anket çalışmasına yanıt veren mükelleflerden vergi idaresinin ve vergi memurlarının mükelleflere olan yaklaşımlarını olumlu bulanlar ile vergi ahlâkı

arasında ilişki incelendiğinde Bursa İli açısından bu durumun vergi ahlâkı düzeyini etkilemediği ve mükelleflerin bu faktöre dikkat etmeksizin vergisel yükümlülüklerini yerine getirdikleri ifade edilebilir.

Bursa İlinde mükelleflerin vergi ahlâkı ve vergi ahlâkını belirleyen faktörlerin analizi için yapılmış olan anket çalışmasından elde edilen sonuçlar mevcut şekilde iken Bursa İli için vergi ahlâkı düzeyinin artırılması gayesiyle uygulanabilecek iyileştirmeler şu şekilde olabilecektir.

Yaş arttıkça vergi ahlâkı düzeyi artmasına rağmen bu tamamıyla arzu edilen bir durum değildir. Çünkü genel olarak çok yaşlı olmayan bir nüfus yapısına sahip olan Türkiye Cumhuriyeti açısından, genç ve orta yaşa sahip nüfusun da vergi ahlâkı düzeyinin iyileştirilmesi önem arz eden bir durumdur. Bunun sağlanması için özellikle gençlerin hedef alındığı ve onların vergi bilinçlerini artırıcı faaliyetlerin yürütülmesi gerekmektedir.

Dine bağlılık düzeyi ile vergi ahlâkı arasındaki ilişkinin çok güçlü olmasından yararlanılarak din hizmeti veren kurumların mükelleflerin vergi ahlâkı düzeylerini artırıcı faaliyet ve projeler yürüterek katkı sağlamaya çalışması yararlı olacaktır.

Vatandaşların hükümetlere olan güven düzeyleri artırılmalı ve yapılan hizmetlerin onlarca daha iyi şekilde fark edilmesi sağlanmalıdır. Hukuk sistemi ve mahkemelere ve parlamentoya olan güven düzeyi pekiştirilmelidir.

Türkiye Cumhuriyeti'nde yer alan demokratik katılım düzeyinin iyileştirilmesine ve ülkedeki demokrasi seviyesinin artırılmasına yönelik çalışmalar artırılmalıdır.

Vatandaşların ülkelerinden duydukları gurur düzeyi artırılmalı, bunun sürekliliğinin sağlanmasına yönelik faaliyetler sürdürülmelidir.

Vergi sisteminin daha adil bir seviyeye getirilmesi ve bunun mükelleflerce daha iyi şekilde fark edilebilmesinin sağlanması gerekmektedir. Mükellefler üzerindeki vergi yükü düzeyinin azaltılması ya da daha adil bir dağılımın sağlanması gerekmektedir.

Devletin toplamış oldukları vergi gelirlerini iyi bir şekilde kullandığı yönünde vatandaşları ikna etmesi gerekmektedir. Vergileme herhangi bir hizmetin birebir karşılığı olarak alınmamasına karşılık, devletçe, vatandaşlara ödemiş oldukları vergilerin kendilerine hizmet olarak geri döndüğünü hissettirecek düzeyde etkin bir hizmet anlayışı benimsenmelidir.

Denetim mekanizmalarının etkin bir şekilde işlediğinin vatandaşlarca daha iyi bilinmesi ve gözlenmesini sağlayacak iyileştirmeler yapılmalıdır.

Vergi ödemenin gerçek bir vatandaşlık görevi olduğunun vatandaşlarca benimsenmesine yönelik çalışmalar yürütülmelidir.

Vergi ahlâkı düzeyini arttırmada cezaların etkisi her ne kadar göreceli de olsa, dürüst mükelleflerin korunmasına yönelik olarak denetim ve ceza mekanizmalarının etkinleştirilmesi ve bunun vatandaşlarca fark edilmesinin sağlanması gerekmektedir.

Sık şekilde uygulanmakta olan vergi aflarından vazgeçilmesi ve mükellefler üzerindeki yeni af beklentilerinin kaldırılması gerekmektedir.

SONUÇ

Vergileme konusu insan toplulukları ve devletlerinin var olmasından bu yana tarihinin her aşamasında önemli bir politik alan olmuştur ve devletin çalışması için temel oluşturan vergileme, gelecekteki politikalar içinde önemli bir konu olarak kalacaktır. Buna karşın vergileme konusunda birçok kaynak olmasına rağmen, bazı konular çok nadir çalışılmıştır.

Verginin ilk alınmaya başladığı anlardan itibaren çeşitli sebeplerle mükellefler vergiye karşı tepki göstermiş ve vergi ödemekten kaçınmışlardır. Aslında bu sorunun kökeni verginin ortaya çıktığı tarihlere dayanır. Vergi kaçakçılığının en önemli nedenlerinden birisi de vergi mükelleflerinin vergi ödeme konusunda isteksiz davranmalarıdır. Vergi mükelleflerinin vergi ödeme konusunda isteksiz davranmalarının nedenlerini araştırmak, onların vergi kaçırma arzularını azaltacak ve dolayısıyla daha gerçekçi ve daha yüksek beyanda bulunmalarını sağlayacak birtakım önlemler almak şüphesiz vergi yönetimi açısından öncelikli bir öneme sahiptir.

Herkes vergi ödemenin bir devletin temeli olduğunu bildiği halde, hiç kimsenin vergi ödemekten hoşlanmadığı farz edilir. Devlet fonksiyonlarını negatif etkileyen herhangi bir yıkıcı işlem karşısında, vergi uyumunu sağlamak için mücadele etmek gerekir. Vatandaşları çizgi içerisine çekmek için caydırma politikası ile zorlamaya gidilebilir ancak daha yüksek ve katı ceza ve denetimlerin mükellefleri uyuma zorlayacağı fikri hatalıdır ve suç işlemeye meyilli kişiler, ceza ve denetim ne olursa olsun suça devam ederler. Vergi uyumunun ekonomik modeli, mükelleflerin neden gelirlerini beyan ettiklerini ya da etmediklerini açıklama konusunda yani mükellef davranışlarını belirlemede yetersiz kalmaktadır. Birçok ülkede düşük caydırma politikaları uygulanmasına karşılık, mükellefler arasında yüksek uyum oranları bulunmaktadır.

Ceza ve yakalanma olasılığı dışında vergi ödeme kararını etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Ekonomik model, vergi uyumunu etkileyen tüm etkenleri kapsamamaktadır. Vergi otoritelerinin vergi kaçakçılıklarını önlemeye yönelik daha sıkı denetim ve daha ağır cezaları uygulama yönündeki politikaları, yükümlülerin vergi ahlâklarına güvenmedikleri anlamında algılanabilmektedir Bu nedenle kumanda kontrol yaklaşımına dayanmayan bir teoriye ihtiyaç duyulmuştur.

Zorlayıcı tedbirler, idare tarafından insanları vergi ödemeye ihtiyaç olduğuna ikna etme şeklinde bilinçli çabalarla desteklenmelidir. Vergi ahlâkı, içsel olarak mükellef davranışlarını açıklamaktadır. Mükellef davranışlarını açıklama konusunda ekonomik teori, devlet ve vergi politikalarının oluşmasında vergi ahlakının ikincil rol oynadığını ifade ederken, normatif/psikolojik teori ise vergi politikalarının, devlet kurumlarından etkilendiğini savunmaktadır. Mükellefler ile vergilerin ödendiği devlet arasında psikolojik bir kontrat bulunmaktadır. Buna göre vatandaş vergilerini öder, devlet ise hizmet sunar. Taraflardan birinin bu kontrata uymaması halinde ise ortaya uyumsuzluk davranışı çıkacaktır.

Vergi ahlâkı, genel ahlâktan farklı bir kavramdır. Günümüzde vergi ahlâkının genel ahlâka göre daha düşük düzeyde olduğu ileri sürülmüştür. Vicdan sahibi kişilerin de vergi suçu işlemleri, yani vergi kaçakçılığı yapmaları, kısmen verginin zorlayıcılığı niteliğinden, kısmen de vergileri toplayan ve kullanan devlete karşı güven eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Bunun yanında bazı çevresel faktörlerde bu konuda tesirler yaratabilmektedirler. Buradan da bağımsız bir araştırma alanı olarak vergi psikolojisinin gerekliliğinin ne derece önemli olduğu da ortaya çıkmaktadır.

Mükellefin vergi ahlâkına sahip olup olmamasının yanında, onun vergi ahlâkını etkileyen bazı faktörlerin de algılamada rol oynadığı dikkat çekmektedir. Mükelleflerin beyanları üzerinde çeşitli sosyal ve demografik faktörlerin de etkisi vardır. Nitekim, “yaş”, “cinsiyet”, “medeni hal”, “mesleki çevre” ve “eğitim” gibi faktörlerin mükelleflerin vergi ahlâkı üzerinde farklı etkilere sahip olduğu bilinmektedir.

Mükelleflerin çoğunun sadece uyum konusunda diğerlerinin ne yaptığına bakmadığını, ayrıca devletin sosyal anlaşmaya uygun hareket edip etmediğine de baktığının bilinmesi gerekmektedir. Mükellefler, ödedikleri vergiye denk hizmet almadıkları durumda bile, sürecin adil ve yasal olduğu koşullar altında gelirlerini dürüstçe beyan edeceklerini ifade etmişlerdir. Bu nedenle vergi kanunlarına olan uyumda, vergi otoritelerinin mükelleflere yönelik tutumları, mükellef tepkisinin açıklanmasında çok önemlidir. Eğer vergi idareleri mükellefleri küçümser ve adil olmayan şekilde davranırsa, mükellefler olası her türlü yolla verginden kaçınma ya da vergi kaçırma şeklinde tepki göstereceklerdir. Vergi ahlakını arttırmada mükelleflere saygılı ve adil davranılması önem arz etmektedir.

Vergi ahlâkını belirleyen faktörler içerisinde ülkede uygulanmakta olan vergi sisteminin adil olup olmaması hususu da önem arz eden unsurlardan biridir. Buna göre vatandaşlarca vergi sisteminin adil olmadığı varsayıldığı bir yapı içerisinde vergi kaçırma ve buna benzer hususlarda yasa dışı davranışlarına daha fazla kabul edilebilir olduğu görülmektedir. Bu durum vergi ahlâkını olumsuz etkileyebilen bir unsurdur. Bu konu ile ilgili olarak Dünya'nın çeşitli ülkelerinde ve Türkiye'de uygulanmış olan çalışmalar da aynı doğrultuda sonuçlar elde edilmiştir. Böyle bir bakış açısının toplum içinde yayılmasının ve kabul görmesinin engellenmesi bağlamında devletin bu tür gayri adil sayılabilecek uygulamaları tespit etmesi ve bunları azaltmaya çalışması gerekmektedir. Ayrıca bunun yanında vergi sisteminin adil ve verimli şekilde kullanıldığının mükelleflere hissettirilmesi gerekmektedir.

Dünya'da, Türkiye'de ve Bursa ilinde bireylerin yaşı arttıkça vergi ahlâkının arttığı görülmektedir. Bu bağlamda genç nüfusun vergi ahlâkını arttırmaya yönelik faaliyetlere önem verilmelidir.

Vergi uyumunun, yolsuzluğun yüksek düzeyde kontrol edildiği ve bürokrasinin boyutunun düşük olduğu ülkelerde daha yüksek olduğunu tespit edilmiştir. Bir ülkede rüşvet ve yolsuzluğun artma eğilimi göstermesi, vergi ahlâkı üzerinde de olumsuz etkiler yaratan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumun ortaya çıkmaması amacıyla ülkedeki rüşvet ve yolsuzluk iddiaları devlet yönetimi tarafından etkin şekilde çözümlenmelidir ve alınan tedbirler hakkında vatandaşlara bilgiler verilmelidir.

Vergi kaçırıcılara karşı alınacak tedbirlerin net ve adil olması gerekmekte ve alınan önlemlerin dürüst mükellefleri koruyucu nitelik taşıması gerekmektedir.

Gelir ve vergi yükü dağılımında adaletin sağlanması vergi ahlâkı açısından olumlu etkiler yaratacaktır. Ülkede adil bir vergi sisteminin oluşturulması ve vergi sisteminin genel olarak yolsuzluk gibi zararlı etmenlerden arındırılması gerekmektedir. Bu tür bir yaklaşımın izlenmesi, yüksek gelir gruplarınca hoş karşılanmayacak ve bu gruplarda vergi uyumsuzluğunu arttıracaktır. Böyle bir durumda devletin etkin bir denetim ve caydırma politikası uygulaması ile mevcut iyileştirici faaliyetlerini desteklemesi gerekecektir.

İnsanlar karmaşık sorunlarla karşılaştıklarında farklı çözüm yollarını araştıran rasyonel varlıklardır ve bu nedenle dini çözümleri kabul ederler. Vergi kanunları ile mükellef davranışları arasındaki ilişkide din konusunun incelenmesi özel önem

kazanmaktadır. Buna bağlı olarak Dünya’da, Türkiye’de ve Bursa İlinde yapılan anket çalışmalarına dayanarak bireylerin dine bağlılık düzeyi ile vergi ahlâkı arasında çok güçlü ve pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Bu çerçevede bir devlet politikası olarak dini eğitim ve hizmet vermekle yükümlü olan devlet kurumlarının vergi ahlâkını arttırıcı yönde destekleyici faaliyetlerde bulunması olumlu katkılar sağlayabilecektir.

Vergi ahlakının artırılmasında etkili olan faktörlerden biri de güven unsurudur. Güven unsuru genel olarak hükümete, parlamentoya ve adalet sistemine duyulan güven olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğer bir ülkede vatandaşların bu unsurlara duydukları güven düzeyi yüksek oranda çıkmakta ise vergi ahlâkının daha yüksek düzeyde gerçekleştiği görülmektedir. Bu bağlamda ülkeler yasama, yürütme ve yargı organlarının sağlıklı olmasını ve yolsuzluk ve usulsüzlükten uzaklaşmayı sağlamaya yönelik önlemler almalıdır.

Türkiye’de hükümete, parlamentoya ve adalet sistemine duyulan güven düzeyi ile vergi ahlâkı seviyesi arasında pozitif yönde doğru orantılı bir ilişki tespit edilmiştir. Dünya Değerler Anketi verilerine göre Türkiye’de hükümete karşı duyulan güvenin parlamentoya ve adalet sistemine karşı duyulan güvenden biraz daha fazla çıktığı görülmüştür. Bursa ilinde ise hükümete güven duyduğunu ifade eden bireylerin vergi ahlâkı düzeyleri, parlamentoya ve mahkemelere daha fazla güven duyduğunu ifade eden bireylerin vergi ahlak düzeylerine göre daha düşük seviyede kalmaktadır. Bu çerçevede bu üç müessesenin vatandaşlar tarafından daha fazla güvenilir bir yapıya kavuşturulmasına yönelik çaba sarf edilmeli, şeffaf adil ve eşitliğe dayalı bir yönetim anlayışı benimsenmelidir. Bu üç unsurla bir nevi illiyet bağı içerisinde bulunan ulusal gurur olgusunun da artırılması ve toplum genelinde yayılmasına yönelik çabalar sarf edilmelidir. Demokratikleşme süreci, adil yönetim ve bireysel hak ve özgürlüklerin arttırılmasına yönelik çalışmalar ile bireylerin ulusal gurur duygusu arttırılmalıdır.

Demokratik sistemin iyi şekilde işletilebilmesi ve seçmen tercihlerinin layıkıyla karşılanması gerekmektedir. İleri demokrasi tutumlarının arttırılması vergi ahlakını olumlu yönde etkilemektedir. Dünya genelinde ve Bursa İlinde demokrasi seviyesindeki artışların vergi ahlakını olumlu yönde etkilediğine dair sonuçlar ortaya konmuştur. Bu çerçevede devletin bu yönde gayretler içerisinde bulunması yararlı olacaktır.

Türkiye’de eğitim seviyesi arttıkça bireylerin vergi kaçakçılığına olan karşıtlıklarının azaldığı gözlemlenmiştir. Bursa İlinde yapılan anket çalışmasında da bu

ters yönlü ilişki tespit edilmiş ancak istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bulunmamıştır. Bundan dolayı devletin iyi eğitim almış ya da ekonomik durumu daha iyi analiz edebilecek vatandaşlarda vergi ahlakı düzeyini yükseltecek önlemler alması, sürdürülen devlet faaliyetleri hakkında bilgilendirmelerde bulunması ve eğitimin ilk yıllarında verginin önemini gençlere aşılacak ve sonraki eğitim düzeylerinde de bunu destekleyecek bir eğitim politikasının uygulanması gerekmektedir. Bu sayede devlet faaliyetleri hakkında vatandaşlarda bir farkındalık yaratılarak vergi uyum ve ahlak düzeyi artırılabilir.

Benzer şekilde mükelleflere daha çocukluk yıllarından başlamak suretiyle vergilerin tanıtılması, mevzuatın işleyişinin genel hatları ile öğretilmesi bağlamında Japonya'da yer alan Know-your-tax uygulamasına benzer bir uygulama olan vergi haftaları vb. şekildeki uygulamaların etkin kullanımı sağlanmalı ve buna benzer destekleyici çeşitli uygulamalara başlanmalıdır. Bu sayede vergi ahlakı ve vergi bilinci düzeyleri pekiştirilebilir. Bu tür iyileştirmeler yapıldıktan sonra da kasıtlı olarak vergi kaçırıcıların, dürüst mükelleflerin korunması amacıyla daha ağır şekilde cezalandırılması sağlanmalıdır.

Vergi yönetimini mükelleflere karşı iyi niyetli ve saygılı bir tavır sergilemesi vergi ahlakının artmasında önemli bir unsurdur. Her ne kadar bu unsurun vergi ahlakı üzerindeki etkisi Türkiye genelinde ve Bursa'da yapılmış olan çalışmalar da çok belirgin olmasa da bu tür yaklaşımların varlığı mükellefler üzerinde olumlu etkiler yaratacağı öngörülmektedir. Bu nedenle devletin baskıcı ve zorlayıcı bir yaklaşıma nazaran mükelleflerin gönüllü uyumunu esas alan bir yaklaşım tarzını benimsemesi daha uygun olacaktır.

Vergi kaçakçılığının devletin sunduğu mal ve hizmetlerin finansman kaynaklarını ve hizmet kalitesini azalttığı bir gerçektir. Bu durumu önlemek amacıyla vatandaşların vergi ahlakı ve vergi bilinci düzeylerinin arttırmaya çalışmak alınabilecek bir önlemdir.

Mükellefler ile devlet arasındaki asimetrik bilginin azaltılması vergi ahlakını artırıcı etkiler yaratmaktadır. Bu tür bir yaklaşım Asya kıtasında başarılı olmuştur. Bu bağlamda hükümetler ve devlet kurumlarının bu durumu geliştirici yönde faaliyetler yürütmesi gerekmektedir.

Vergi mevzuatındaki karmaşıklıktan ve yeterince bilgiye sahip olmamaktan kaynaklanan vergi uyumsuzluklarının giderilmesine yönelik olarak, mevzuatın daha sade ve anlaşılır olması yönünde çalışmalar yürütülmelidir.

Bursa İli açısından bakıldığında denetim olasılığının yüksek olması vergi ahlakı düzeyini olumlu etkileyen faktörlerdendir. Bu bağlamda devletin denetim mekanizmalarını ve elemanlarını daha etkin bir şekilde kullanması gerekmektedir.

Mükellefleri potansiyel bir suçlu şeklinde görmeyen, mükellefe yönelik olarak uygulanan saygılı davranışların vergi ahlakı açısından olumlu etkileri mevcuttur. Dünya genelinde vergi ahlakının ülke içerisinde sağlanması ve buna benzer başarılı uygulamalara sahip olan ülkelerde (Japonya gibi) genel olarak vergi memurlarının ve vergileme ile ilgili olarak çalışan diğer memurların maaşlarının diğer devlet görevlilerine nazaran daha yüksek belirlendiği gözlenmektedir. Bu sayede amaçlanan durumun mevcut memurların rüşvete ve yolsuzluklara başvurmaları engellenebilmektedir.

Bu çerçevede Türkiye’de de buna benzer iyileştirmelerin yapılması hem yukarıdaki bahsedilen olumsuzlukların giderilmesinde hem de yetiştirilmiş personelin devlet bünyesinde tutulabilmesinde avantajlar sağlayabilecektir. Böylece ülkede yüksek düzeyde bir vergi ahlakının sağlanabilmesi ve sürdürülebilmesinin altyapısında büyük önem arz eden vergi idaresinin performansı da iyileştirilebilecektir.

Dünya, Türkiye ve Bursa İli için yapılmış olan analizlerde ulusal gurur duygusunun fazla olduğunu ifade eden bireylerde vergi ahlak düzeyinin daha fazla çıktığı gözlemlenmiştir. Bu doğrultuda Türkiye ve Bursa ili için bu duygunun korunması ve daha da artırılmasına yönelik faaliyetler yürütülmesi gerekmektedir.

Bursa İlinden elde edilen sonuçlardan yola çıkarak Türkiye açısından da vergi kaçırıcılarının ya da bu suç dolayısıyla cezalandırılanların maruz kalabilecekleri toplumsal yaptırım mekanizması olan kınamanın oldukça etkili olduğu ve vergi ahlakını olumlu yönde etkileyebildiği söylenebilecektir. Kınama ile birlikte aynı doğrultuda bir tesir yaratan başka bir unsur da bu fiileri işlemek dolayısıyla toplum karşısında saygınlığın yitirilmesi korkusudur. Bu iki müessesesinin etkin işleyebilme kabiliyetinin devlet tarafından değerlendirilip, gerektiği takdirde mevcut usulsüzlük ve suçları işleyenlere karşı halka ifşa edilme vb. uygulamalara gidilmesinin bu suçlar karşısında etkin bir önleyiciliğe sahip bir mekanizma olarak kullanılmasının destekleyici olabileceği ifade edilebilecektir.

Bursa İli açısından bakıldığında ankete katılan bireyler açısından vergi suçu dolayısıyla yakalanıp cezalandırılmaktan korkma ile vergi ahlakı düzeyi arasında oldukça güçlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Böyle bir ilişkinin varlığı dolayısıyla devletin etkin

ve işlerliği olan denetim ve ceza mekanizmaları geliştirmesi anlamlı olacaktır. Her ne kadar bu caydırıcı faktörlerin vergi ahlakı üzerinde etkilerinin belirli koşullar altında çok fazla olmadığı ifade edilse de bu yönde pozitif katkı yapabilecekleri de yadsınamayacak bir gerçektir.

Vergi suçu işlemekten dolayı duyulan vicdan azabı ve suçluluk unsurları, vergi ahlakı ile çok güçlü derecede bir pozitif ilişki içindedir. Böyle bir etkinin varlığı vergi ödeme hususunda ortaya çıkacak içsel motivasyonu olumlu etkileyecektir. Bu olgunun işleyebilmesi açısından devletin vergi suçlarını bireyler açısından eşitliği bozan ağır suçlar olduğu yönünde bir kanı oluşturması ya da bunların hafif bir suç gibi gösterilmesi yönündeki eğilimin engellenmesi gerekmektedir.

Vergi aflarının, vergi sisteminde gerçekleştirilecek güçlü reformlar öncesi mükelleflerin korunmasına, artan işlem maliyetlerinin azaltılmasına ve devlet faaliyetlerine zarar verici etkilere sahip olan kayıt dışı ekonominin küçültülmesine vb. olumlu etkilerin sağlanmasına yönelik genellikle tek seferliğine çıkarılan bir uygulama olduğu öngörülmektedir. Bu uygulamanın politize edilmesi istenmeyen bir durumdur. Dürüst mükelleflerin korunması bağlamında vergi affı uygulamalarına çok sık başvurulmamalıdır. Böylece arzu edilmeyen bir durum olan ve vergi ahlâkı düzeyini zayıflatan vergi affı beklentileri de önlenmiş olacaktır.

Devletin vergi gelirlerini ve bunlara bağlı olarak yaptığı harcamaları etkin şekilde kullandığının vatandaşlara ispatını ve telkinini gerçekleştirmesi gerekmektedir. Bursa ili açısından bakıldığında, ödedikleri vergilerin kendilerine mal ve hizmet olarak geri döndüğünü düşünen bireylerin vergi ahlak düzeylerinin daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Bu çerçevede devletin daha şeffaf bir yönetim anlayışı benimsemesi gerekmektedir.

Bursa İli açısından vergi vermenin vatandaşlık görevi ile ilişkilendirildiği durumda, bu doğrultuda düşünenlerin vergi ahlakı düzeylerinin oldukça yüksek olduğu ifade edilebilir. Bu doğrultuda devlet, ulusal gurur ile de doğru orantılı olarak vatandaşlık bilincini artırıcı faaliyetleri daha çok desteklemelidir.

EKLER:**EK 1: 38 OECD Ülkesinde 1999-2010 Yılları İçin Kayıtdışı Ekonomiyi Etkileyen Nedensel Değişkenlerin Ortalama Nispi Etkisi (%)**

Ülkeler	Kayıtdışı Ekonominin Ortalama Boyutu	Kişisel Gelir Vergisi	Dolaylı Vergiler	Vergi Ahlâkı	İşsizlik	Serbest Meslekte Çalışmak	GSYİH'daki Büyüme	İş Kolaylığı
Avustralya	13.8	21.3	25.4	7.4	15.8	19.3	0.9	9.9
Avusturya	9.8	18.5	27.4	11.6	12.1	20.5	0.8	9.1
Belçika	21.5	19.2	20.2	19.1	16.5	17.3	0.4	7.2
Bulgaristan	34.6	5.1	37.7	5.7	25.9	17.5	1.9	6.2
Kanada	15.6	22.1	17.5	7.7	19.2	22.4	0.7	10.4
Şili	19.4	1.8	35.3	5.5	17.3	32.7	0.8	6.7
Kıbrıs	27.2	4.3	35.9	9.1	11.2	29.9	0.8	8.7
Çek Cumhuriyeti	17.6	7.8	30.7	9.4	19.0	23.5	1.2	8.3
Danimarka	17.3	34.6	33.5	4.0	9.5	9.9	0.3	8.2
Estonya	21.7	10.0	36.0	11.7	21.8	10.4	1.8	8.3
Finlandiya	17.4	19.7	29.1	8.7	18.6	15.2	0.8	7.9
Fransa	14.8	12.8	24.3	15.5	23.2	15.1	0.4	8.6
Almanya	15.7	16.6	24.2	8.3	24.3	16.9	0.6	9.1
Yunanistan	27.0	5.8	21.8	10.4	18.0	37.6	0.7	5.7
Macaristan	24.1	12.3	34.9	6.4	18.6	18.5	1.2	8.0
İzlanda	15.2	19.9	39.7	6.5	7.1	17.9	0.6	8.2
İrlanda	16.1	12.5	36.4	7.9	12.5	21.3	1.0	8.5
İtalya	26.9	15.6	18.9	9.0	18.6	31.0	0.1	6.8
Güney Kore	26.3	5.7	27.3	3.4	9.8	44.3	1.4	8.0
Letonya	22.2	8.2	32.3	13.3	23.3	14.6	1.8	6.6
Litvanya	25.4	9.0	28.8	17.5	19.9	17.1	1.5	6.1
Lüksemburg	9.6	13.2	33.4	20.0	10.4	11.9	1.2	9.8
Malta	27.3	5.9	39.7	3.2	20.0	21.2	0.8	9.3
Meksika	30.0	2.3	42.1	10.2	5.9	33.8	0.4	5.3
Hollanda	13.2	13.6	32.5	13.0	10.4	19.7	0.8	10.0
Yeni Zellanda	12.2	21.8	25.4	8.4	11.9	22.9	0.6	9.1
Norveç	18.6	21.2	31.5	12.5	10.8	13.0	0.5	10.5
Polonya	26.4	6.1	27.8	7.8	26.1	25.7	1.3	5.3
Portekiz	22.7	8.1	29.9	8.7	14.6	31.1	0.4	7.2
Romanya	32.2	4.2	24.5	14.2	13.1	37.7	1.1	5.2
Slovakya	17.5	4.8	31.7	6.4	34.9	13.7	1.5	7.1
Slovenya	25.2	9.6	33.9	9.6	15.4	21.7	1.2	8.6
İspanya	22.8	10.6	17.9	10.4	29.2	23.8	0.6	7.5
İsveç	18.6	23.5	30.6	8.7	15.2	13.2	0.8	8.0
İsviçre	8.3	17.7	30.7	9.0	9.6	23.8	0.5	8.7
Türkiye	30.6	4.9	31.4	0.7	16.4	41.4	0.6	4.6
Birleşik Krallık	12.5	18.2	30.8	8.1	14.3	18.0	0.6	9.9
ABD	8.7	27.5	5.1	13.2	22.0	16.0	0.9	15.4
Ortalama	20.3	13.1	29.4	9.5	16.9	22.2	0.9	8.1

Kaynak:Friedrich Schneider ve Andreas Buehn, "Shadow Economies In Highly Developed OECD Countries: What Are the Driving Forces?", **IZA Working Paper Series**, No:6891, Ekim 2012, ss. 1-34, s.25. ftp.iza.org/dp6891.pdf, Erişim Tarihi: 22.12.2012.

EK 2: Anket Formu

DOKTORA ÇALIŞMASI ANKET FORMU

Sayın Katılımcı,

Bu araştırma, *Türkiye’de vergi ahlâkının durumunu ve vergi ahlâkını etkileyen faktörleri* analiz etmek için tarafımda hazırlanmakta olan doktora çalışmasını desteklemek amacıyla yapılmaktadır. **BU ARAŞTIRMADA HİÇBİR ŞEKİLDE KİMLİK BİLGİLERİNİZ İSTENMEMEKTEDİR.** Sizden istenen tüm bilgiler sadece bilimsel amaçla toplanmaktadır. Bundan dolayı vereceğiniz **yanıtları içtenlikle verebilirsiniz.** Bu çalışmaya yapmış olduğunuz katkılar için şimdiden teşekkür eder, çalışmalarınızda başarılar dileriz.

Araş. Gör. Ali YURDAKUL
Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İletişim: ayurdakul@uludag.edu.tr

Cinsiyetiniz:

Kadın Erkek

Medeni Durum:

Evli Bekâr

Yaş Grubu:

16-29 30-49 50-64 64 ve üstü

Eğitim Düzeyi:

İlk Öğretim Orta Öğretim [Lise de dâhil] Yüksek Okul
 Üniversite Lisans Üstü [Yüksek Lisans/Doktora]

Mesleki Durum:

Çalışmıyorum Emekliyim Öğrenciyim Evde Çalışıyorum
 Serbest meslek sahibiyim Ev Hanımıyım Ücretliyim Memurum
 Part-time(kısa zamanlı) çalışıyorum

Elde Ettiğiniz Aylık Gelir Miktarı:

1000 lira'ya kadar 1000-2500 lira arası 2500-4000 lira arası
 4000 lira ve üstü

Arka sayfaya bakınız.

Aşağıdaki ifadelerin karşısındaki seçeneklerden **en uygun gördüğünüzün** üzerine “X” koyarak işaretleyiniz. Rakamlar, ilgili ifadeye ne kadar katıldığınızı göstermektedir.

1	2	3	4	5
Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum

S.1	Bir mükellef için vergi ödemek, ahlâklı olmanın bir göstergesidir.	1	2	3	4	5
S.2	Türkiye Cumhuriyeti koşullarında mükellefler üzerindeki vergi yükü kabul edilebilir seviyededir.	1	2	3	4	5
S.3	Türkiye Cumhuriyeti’nde herkes vergisini tam olarak ödemektedir.	1	2	3	4	5
S.4	Vergi sistemi adil değilse, vergi kaçırma ahlâksızlık değildir.	1	2	3	4	5
S.5	Türkiye Cumhuriyeti demokratik bir sistem ile yönetilmektedir.	1	2	3	4	5
S.6	Türkiye Cumhuriyeti’nde vergi sistemi adildir.	1	2	3	4	5
S.7	Türkiye Cumhuriyeti’nde yer alan demokratik sistem içerisinde alınan kararlara aktif bir şekilde katılabildiğimi düşünüyorum.	1	2	3	4	5
S.8	Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmaktan gurur duyuyorum.	1	2	3	4	5
S.9	Türkiye Cumhuriyeti’nde hükümet politikalarına güven duyuyorum.	1	2	3	4	5
S.10	Türkiye Cumhuriyeti’ndeki hukuk sistemine ve mahkemelere güven duyuyorum.	1	2	3	4	5
S.11	Türkiye Cumhuriyeti’nde parlamento (TBMM) güven duyuyorum.	1	2	3	4	5
S.12	Türkiye Cumhuriyeti’nde devlet memurlarına ve yaptıkları işlemlere güven duyuyorum.	1	2	3	4	5
S.13	Vergi ödememek ahlâksızlık olarak kabul edilmelidir.	1	2	3	4	5
S.14	Devletin toplamış olduğu vergi gelirlerini etkin şekilde kullandığını düşünüyorum.	1	2	3	4	5
S.15	Ödediğim vergilerin bana kamu hizmeti olarak geri döndüğünü düşünüyorum.	1	2	3	4	5
S.16	Türkiye’de vergi suçlarına karşı verilen cezaları yeterli buluyorum.	1	2	3	4	5
S.17	Türkiye’de vergi kaçırma üzerinde yapılan denetimleri etkili buluyorum.	1	2	3	4	5
S.18	Vergi beyanında bulunurken denetleneceğimi göz önünde bulundururum.	1	2	3	4	5
S.19	Dini kurallar ve dine bağlı yaşamak benim için önemlidir.	1	2	3	4	5
S.20	Vergi cezası kesilmiş olduğumu bildiğim bir mükellef ile alışveriş yapmam.	1	2	3	4	5
S.21	Vergi kaçırma toplum kınar.	1	2	3	4	5
S.22	Vergi suçu dolayısıyla yakalanıp cezalandırılmak beni korkutur.	1	2	3	4	5
S.23	Vergi kaçırma bir kişinin toplum karşısında saygınlığını yitireceğini düşünürüm.	1	2	3	4	5
S.24	Vergi suçu işlersem vicdan azabı çekerim.	1	2	3	4	5
S.25	Vergi vermek bir vatandaşlık görevidir.	1	2	3	4	5
S.26	Vergi mevzuatı sade ve anlaşılırdır.	1	2	3	4	5
S.27	Vergi kaçırmanın ahlâki açıdan yanlış olduğunu düşünüyorum.	1	2	3	4	5
S.28	Vergi mevzuatının sık sık değişmesinin vergilendirme ile ilgili işlemleri olumsuz yönde etkilediğini düşünüyorum.	1	2	3	4	5
S.29	Vergi aflarının sıklıkla uygulanması yararlıdır.	1	2	3	4	5
S.30	Yakın zamanda bir vergi affının çıkacağına inanıyorum.	1	2	3	4	5
S.31	Vergilendirme süreci ile ilgili yeterli bilgi sahibiyim düşünürüm.	1	2	3	4	5
S.32	Vergi ödemek her vatandaşın ahlâki bir görevidir.	1	2	3	4	5
S.33	Vergi idaresinin ve vergi memurlarının mükelleflere karşı olan yaklaşımlarını olumlu buluyorum.	1	2	3	4	5

Ankete katılımınızdan dolayı teşekkür ederiz.

KAYNAKLAR

- AİTKEN, S. ve L. Bonneville, **A General Taxpayer Opinion Survey**, Washington D.C. Internal Revenue Service, ABD, 1980.
- ACEMOĞLU, Daron, Simon Johnson ve James A. Robinson, “An African Success Story: Botswana”, **MIT Department of Economics Working Paper**, No. 01-37, Temmuz 2001, s.29. SSRN: <http://ssrn.com/abstract=290791>.
- AKARSU, Bedia, **Immanuel Kant’ın Ahlâk Felsefesi**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1999.
- AKDOĞAN, Abdurrahman, **Kamu Maliyesi**, 4.Baskı, Gazi Büro Kitabevi, Ankara, 1993.
- AKSOY, Şerafettin, **Kamu Maliyesi**, 3. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1998.
- AKTAN, Coşkun Can, “Vergi Psikolojisinin Temelleri ve Vergi Ahlakı”, **Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi**, (Ed. Coşkun Can Aktan, Dilek Dileyici ve İstiklal Y. Vural), Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2006.
- AKTAN, Coşkun Can, Dilek Dileyici ve İstiklal Y. Vural, **Kamu Maliyesinde Çağdaş Yaklaşımlar**, I.Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2004.
- AKTAN, Coşkun Can, Dilek Dileyici ve Özgür Saraç, “Osmanlı Tarihinde Vergi İsyanları -I-”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, C.7, S.2, Isparta, 2002, ss.1-20.
- AKTAN, Coşkun, Can Dilek Dileyici ve Özgür Saraç, “Osmanlı Tarihinde Vergi İsyanları -II-”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, C.8, S.1, Isparta, 2003, ss.1-25.
- AKTAN, Coşkun Can, Dilek Dileyici ve Özgür Saraç, “Vergilere Karşı Tepkiler ve Vergilerin Ahlâki ve Sosyo-Psikolojik Sınırları”, **Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi**, (Ed. Coşkun Can Aktan, Dilek Dileyici ve İstiklal Y. Vural), Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2006, ss.159-171.
- AKTAN, Coşkun Can ve Hilmi Çoban, “Kamu Maliyesine Güven ve Ekonomik Anayasa”, **Çimento İşveren Dergisi**, Kasım 2007.
- AKTAN, Coşkun Can ve Hilmi Çoban, “Kamu Maliyesine Güven ve Ekonomik Anayasa”, **Çimento İşveren Dergisi**, Kasım 2007.
- AKTAN, Coşkun Can, İstiklal Y. Vural, “Vergi Rekabeti”, **Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, S.22, Ocak-Haziran 2004, ss. 1-18.

- AKTAN, Coşkun Can, İ. Özkal-Sanver ve M. R. Sanver, “Oyunlar, Kurallar ve Düzen: Oyun Teorisi Perspektifinden Kuralların Rasyoneli” içinde C.Can Aktan(Ed.), **Kurallar, Kurumlar ve Düzen**, SPK Yayını, Ankara, 2006.
- ALLINGHAM, Michael G. ve Agnar Sandmo, “Income Tax evasion: A Theoretical Analysis”, **Journal of Public Economics**, Vol.1, 1972, ss.323-338.
- ALM, James, “Tax Policy Analysis: The Introduction of Russian Tax Amnesty”, **Georgia State University International Studies Program Working Paper**, No:98-6, ABD, 1998., <http://aysps.gsu.edu/isp/files/ispwp9806.pdf>.
- ALM, James, Betty. R. Jackson ve Michael McKee, “Alternative Government Approaches for Increasing Tax Compliance”, **Mimeo**, Department of Economics, University of Colorado, Boulder, 1990.
- ALM, James ve Benno Torgler, “Culture Differences and Tax Morale in United States and Europe”, **Journal of Economic Psychology**, S. 27, No: 2, 2006, ss. 224-246.
- ALM, James ve Benno Torgler, “Estimating the Determinants of Tax Morale”, **National Tax Association – Tax Institute of America Proceedings of the Annual Meeting**, Minneapolis, ABD, Haziran 2004, ss. 269-274.
- ALM, James ve Jorge Martinez-Vazquez, “Societal Institutions and Tax Evasion in Developing and Transitional Countries”, **Conference in Honour of Richard Bird, Public Finance in Developing and Transition Countries**, Atlanta, 4–6 Nisan 2001. http://aysps.gsu.edu/isp/files/ISP_CONFERENCES_BIRD_CONFERENCE_ALM_AND_MARTINEZ.pdf.
- ALM, James, Gary H. McClelland ve William D. Schulze, “Changing the Social Norm of Tax Compliance by Voting”, **KYKLOS**, S. 52, 1999, ss. 141-171.
- ALM, James, Gary H. McClelland ve William D. Schulze, “Why do people pay taxes?”, **Journal of Public Economics**, S. 48, 1992, ss. 21-38.
- ALM, James, Jorge Martinez-Vazquez ve Benno Torgler, “Russian Attitudes Towards Paying Taxes—Before, During and After the Transition”, **International Journal of Social Economics**, S. 33, No. 12, 2006, ss. 832-857.
- ALM, James ve Michael McKee, “Tax compliance as a Coordination Game”, **Journal of Economic Behavior and Organization**, S. 54, No:3, Temmuz 2004, ss. 297-312.
- ALM, James ve William Beck, “Tax Amnesties and Compliance in the Long Run: A Time Series Analysis”, **National Tax Journal**, S.46, No.1, Mart 1993, ss. 53-60.
- ALTINEL, Mesude, “Sivil İtaatsızlık ve Mohandas K. Gandhi”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S.93, Ankara, Mart-Nisan 2011, ss. 443-457.

- ALTUNIŞIK, Remzi, Recai Coşkun, Engin Yıldırım ve Serkan Bayraktaroğlu, **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: Spss Uygulamalı**, Sakarya Kitabevi, Sakarya, 2001.
- ANBARLI, Şeniz, “Baskıya Karşı Direnme Biçimi Olarak Sivil İtaatsizlik ve Meşruluğu Sorunu”, **Yönetim Bilimleri Dergisi**, Cilt 5, S.2, Çanakkale, 2007, ss. 71-99.
- ANBARLI, Şeniz, “Bir Pasif Direnme Modeli Olarak Sivil İtaatsizlik”, **Cumhuriyet Üniversitesi İ.İ.B.Fakültesi Dergisi**, Cilt 2, S.1, Sivas, 2001, ss. 319-328.
- ANBARLI, Şeniz, “Sivil Toplum Örgütlerinin Siyasi İktidara Etkileri(Bergama Örneği)”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü), Çanakkale, 1999.
- ANDREONİ, James, Brian Erard ve Jonathan Feinstein. "Tax Compliance", **The Journal of Economic Literature**, S. 36, No. 2, 1998, ss. 818-860.
- ARENDR, Hannah, **Crises of the Republic**, A Harverst Book Harcourt Brace Company, ABD, 1972.
- ARIKAN, Zeynep ve Hatice Yurtsever, “Türkiye’de Mali Affın Nedenleri, Etkileri ve Sonuçları -II”, **Yaklaşım**, S.137, Mayıs 2004, ss.64-68.
- AZAR, Karina, Mariana Gerstenblüth ve Máximo Rossi, “Moral Fiscal en el Cono Sur”, **Department of Economics Working Paper**, No: 02/08, State University, Uruguay, Şubat 2008.
- BAİER, Colin J. ve Bradley R. E. Wright, “If You Love Me, Keep My Commandments: A Meta-Analysis of the Effect of Religion on Crime”, **Journal of Research in Crime and Delinquency**, S.38 No:1, Şubat 2001, ss. 3-21.
- BARBER, Brad M. ve Terrance Odean, “Are individual investors tax savvy? Evidence from retail and discount brokerage accounts”, **Journal of Public Economics**, S. 88, No: 1-2, 2004, ss. 419-442.
- BARNETT, John H. ve Marvin J. Karson, “Personal Values and Business Decisions: An Exploratory Investigation”, **Journal Of Business Ethics**, S. 6, 1987, ss. 371-382.
- BARONE, Guglielmo ve Sauro Mocetti, “Tax, Morale and Public Spending Inefficiency”, **International Tax and Public Finance**, S.18, No.6, Nisan 2011, ss.724-749.
- BAUMOL, William J. **Superfairness, Applications and Theory**, Cambridge, MA: The MIT Press, ABD, 1986.
- BAYRAM, Nuran, **Sosyal Bilimlerde Spss ile Veri Analizi**, 2. Baskı, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2009.
- BECKER, Gary, “Crime and Punishment: An Economic Approach”, **The Journal of Political Economy**, S. 76, 1968, ss. 169–217.

- BLANCHARD, Olivier ve Andrei Shleifer, "Federalism With and Without Political Centralization: China versus Russia", **NBER Working Paper**, No. 7616, 2000. <http://www.nber.org/papers/w7616.pdf>.
- BLUMENTHAL, Marsha ve Joel Slemrod, "The Compliance Cost of the U.S. Individual Income Tax System: A Second Look After Tax Reform", **National Tax Journal**, S. 45, No, 2, Haziran 1992, ss. 185-201.
- BRENNAN, Geoffrey, "Psychological Dimensions in Voter Choice", **Public Choice**, S.137, 2008 ss.475-489.
- BOYD, David P., "Improving Ethical Awareness through the Business and Society Course", **Business & Society**, Sage Publications, S. 20, No. 2, 1981, ss. 27-31.
- BUCHANAN, James M., "A Hobbessian Interpretation of Rawlsian Difference Principle", **KYKLOS**, S.29, 1976, ss. 5-25.
- BULUTOĞLU, Kenan, "Vergiye Karşı Tipik Bir Reaksiyon Poujade Hareketi", **Maliye Araştırma Merkezi Konferansları**, S.4, Sermet Matbaası, İstanbul, 1958, ss. 173-197.
- BULUTOĞLU, Kenan, **Vergi Politikası**, Sermet Matbaası, İstanbul, 1962.
- BÜYÜKBUĞA, Belgin, "Adam Smith'in Ticari Toplum Tasavvuru: Eşitsizlik ve Modern Devletin Oluşumu", **Politik İktisat ve Adam Smith**(Ed. İsmail Şiriner, Hakan Kapucu, Murat Aydın, Farhang Morady ve Ümit Çetin), Yön Yayınları, 2010, ss 115-126.
- CANDAN, Kadir ve Murat Bilgin, "Sivil İtaatsizlik", **Yasama Dergisi**, S. 19, Ankara, 2011, ss. 57-93.
- CEVİZCİ, Ahmet, **Etige Giriş**, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- CROWE, Martin T., **The Moral Obligation of Paying Just Taxes**, The Catholic University of America Press, No. 84, Washington, 1944.
- CUMMINGS, Ronald G., Jorge Martinez-Vazquez, Michael McKee ve Benno Torgler, "Effects of Tax Morale on Tax Compliance: Experimental and Survey Evidence", **NCER Working Paper Series**, Working Paper No.12, Şubat 2007, s.11; <http://www.ncer.edu.au/papers/documents/WpNo12Feb07.pdf>.
- ÇATALOLUK, Cuma, "Vergi Karşısında Mükelleflerin Tutum ve Davranışları", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 20, Konya, 2008, ss. 213-228.
- ÇELEBİ, Aykut, "Demokrasinin Derinleşmesi: Bir Önlem olarak Sivil İtaatsizlik", **Cogito**, Yapı Kredi Yayınları, S.67, Yaz 2011, ss. 80-96.
- ÇETİN, Güneş "Vergi Aflarının Vergi Mükelleflerini Tutum ve Davranışları Üzerindeki Etkisi", **Yönetim ve Ekonomi**, C.14, S.2, 2007, ss. 171-187.

- ÇOBAN, Hilmi, “Vergi Mükelleflerinin Vergi Karşısındaki Davranışları Üzerine Ampirik Bir İnceleme: Denizli Örneği”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Denizli, 2004.
- ÇOMAKLI, Şafak Ertan, “AB İlerleme Raporları Çerçevesinde Türkiye’deki Vergi kayıp ve Kaçaklarının Önlenmesine Yönelik Uygulamalar”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 22, S.1, Ocak 2008, ss. 51-82.
- DAS-GUPTA, Arindam ve Dilip Mookherjee, “Tax Amnesties in India: An Emprical Evaluation”, **Boston University IED Discussion Paper Series**, No:53, ABD, 1995. <http://ideas.repec.org/p/fth/bosecd/53.html>
- DAS-GUPTA, Arindam ve Dilip Mookherjee, “Reforming Indian Income Tax Enforcement”, **IED Discussion Paper Series**, No. 52, Boston University, Boston, 1995. <http://ideas.repec.org/p/fth/bosecd/52.html>.
- DAWSON, Leslie M., “Ethical Differences between Men and Women in the Sales Profession”, **Journal Of Business Ethics**, S.16, No. 11, 1997, ss. 1143-1152.
- DÖNMEZ, Recai, “Teoride ve Uygulamada Vergi Afları”, (Yayınlanmış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü),Eskişehir, 1990.
- EASTERLY, William ve Ross Levine, “Africa’s Growth Tragedy: Policies and Ethnic Divisions,” **Quarterly Journal of Economics**. S. 111, No:4, 1997, ss. 1203-1250.
- EDİZDOĞAN, Nihat, Özhan Çetinkaya ve Erhan Gümüş, **Kamu Maliyesi**, 11. Baskı, Ekin Kitabevi, Bursa, 2010.
- EKİNCİ, Nazım Kadri, **Modern Mikro İktisat**, Efil Yayınevi, Ankara, 2011.
- ELFFLERS, H., **Income Tax Evasion: Theory and Measurement**, Kluwer, Amsterdam, 1991.
- ENSLEY, Michael ve Michael C. Munger, “Ideological Competition and Institutions: Why “cultural” Explanations Of Development Patterns Are Not Nonsense” İçinde: Mudambi, R., Navarra, P., Sobbrío, G. (Eds.), **Rules and Reason. Perspectives on Constitutional Political Economy**. Cambridge University Press, Cambridge, 2001, ss. 107-121.
- EPSTEİN, Gil S. ve Ira N. Gang, “Why Pay Taxes When No One Else Does?”, **Review of Development Economics**, S.14, No: 2, İngiltere, 2010, ss. 374-385.
- ERARD, Brian ve Jonathan S. Feinstein, “Honesty and Evasion in the Tax Compliance Game”, **The RAND Journal Economics**, S. 25, No. 1, 1994, ss. 1-19.
- ERARD, Brian ve Jonathan S. Feinstein, “The Role of Moral Sentiments and Audit Perceptions in Tax Compliance”, **Public Finance**, S.49, ss.70-89.

- ERDEM, Metin, Doğan Şenyüz ve İsmail Tatlıoğlu, **Kamu Maliyesi**, 6. Basım, Ekin Kitabevi, Bursa, 2008.
- FARYALI, Rafet, “Vergi Kültürü”, 4 Ağustos, 2008, ss. 1-2.,
<http://archive.ismmmo.org.tr/docs/malicozum/13MaliCozum/03-RafetFarlayali9.doc>.
- FELD, Lars P. ve Bruno S. Frey, “Tax Compliance as the Result of a Psychological Tax Contract: The Role of Incentives and Responsive Regulation”, **Law and Policy**, S. 29, No:1, 2007, ss. 102-120.
- FELD, Lars P. ve Bruno S. Frey, “Trust Breeds Trust: How Taxpayers are Treated”, **Economics of Governance**, S.3., 2002, ss.87-99.
- FELD, Lars P., Bruno S. Frey ve Benno Torgler, “Rewarding Honest Taxpayers”, içinde **Managing and Maintaining Compliance** (Eds. Henk Elfers, Peter Verboon ve Wim Huisman), The Hague: Boom Legal Publishers, 2006, ss.45-61.
- FİSCHER, Ronald C., John H. Goddeeris ve James C. Young, “Participation in Amnesties: The Individual Income Tax”, **National Tax Journal**, S.42, No.1, Mart 1989, ss.15-27.
- FRANZONİ, Luigi Alberto, “Tax Compliance”, **Encyclopedia Of Law And Economics**, Boudewijn Bouckaert and Gerrit De Geest(eds.), Edward Elgar, 2008;
<http://ssrn.com/abstract=1271168>.
- FREY, Bruno S., “Direct Democracy for Transition Economies”, **Collegium Budapest Paper**, Institute for Advanced Study, 23 Ekim 2002., s.5.
www.colbud.hu/.../Bruno%20S.%20Frey.doc, Erişim Tarihi: 21.10.2010.
- FREY, Bruno S., “Deterrence and Tax Morale in the European Union”, **European Review**, Vol. 11, No.3, İngiltere, 2003, ss.385-406.
- FREY, Bruno S. ve Lars P. Feld, “Deterrence and Morale in Taxation: An Empirical Analysis”, **CESifo Working Paper Series** No. 760, Ağustos 2002, ss.1-36.
http://www.cesifo-group.de/portal/page/portal/DocBase_Content/WP/WP-CESifo_Working_Papers/wp-cesifo-2002/wp-cesifo-2002-08/760.pdf.
- GERSTENBLÜTH, Mariana, Natalia Melgar, Juan Pablo Pagano ve Máximo Rossi, “Threats in Latin American and Caribbean countries: How Do Inequality and The Asymmetries of Rules Affect Tax Morale?”, **Department of Economics-DECON Working Papers**, No 14-08, ağustos 2008.
<http://decon.edu.uy/publica/2008/1408.pdf>.
- GÖK, A.Kerim, “Vergi Direncinin Gelişimi”, **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt 22, S.1, İstanbul, 2007, ss. 143-163.
- GRASMICK, Harold G. ve Robert J. Bursik, Jr., “Conscience, Significant Others, and Rational Choice: Extending The Deterrence Model”, **Law & Society Review**, S. 24, No. 3, 1990, ss. 837-861.

- GRASMICK, Harold G., Robert J. Bursik, Jr. and John Cochran , “Render unto Caesar What is Caesar's: Religiosity and Taxpayers Inclinations to Cheat” **The Sociological Quarterly**, S. 32, 1991, ss. 251–266.
- GRAETZ, M. J. ve L. L. Wilde; “The Economics of Tax Compliance: Facts and Fantasy”, **National Tax Journal**, V. 38, 1985, ss. 355-363.
- GRONBACHER, Gregory M.A., “Taxation: Catholic Social Thought and Classical Liberalism”, **Journal of Accounting, Ethics & Public Policy**, S.1, No:1, 1998, ss. 91-100.
- GUTTMAN, George, “Tax Indulgences: The Scope and Effect of Tax Amnesty”, **Tax Administration Review**, S.11, ABD, Eylül 1992, ss. 63-70.
- GÜNAYDIN, İhsan, “Vergi Cennetleri Global Yoksulluk Probleminin Bir Nedeni midir?- I-”, **Vergi Sorunları**, S. 206, Kasım 2005, ss.118-136.
- GÜTH, Werner ve Rupert Sausgruber, “Voting Between Tax Regimes to Fund A Public Good”, **Economics of Governance**, S. 9, No.4, 2008, ss. 287-303.
- GÜTH, Werner, Vittoria Levatti ve Rupert Sausgruber, “Tax morale and (de)Centralization: an Experimental Study”, **Public Choice**, S. 125, 2005, ss. 171–188.
- HAMMAR, Henrik, Sverker C. Jagers ve Katarina Nordblom, “Tax Evasion and the Importance of Trust”, **Göteborg University Working Paper in Economics**, no. 179, İsveç, 2005, <http://www.handels.gu.se/epc/archive/00004434/01/gunwpe0179.pdf>.
- HELLIWELL, John F., “Economic Growth and Social Capital in Asia”, **NBER Working Paper Series** No. 5470, Şubat 1996. <http://www.nber.org/papers/w5470>.
- HEREKMAN, Aykut, **Kamu Maliyesi(Genel Vergi Kuramı)**, Cilt II, Sevinç Matbaası, Ankara, 1990.
- HİLL, Claire A., “What Cognitive Psychologists Should Find Interesting about Tax”, **Psychonomic Bulletin&Review**, S.17, No.2, 2010, ss. 180-185.
- HİRSCHİ, Travis ve Rodney Stark, “Hellfire and Delinquency”, **Social Problems**, S. 17, No: 2, 1969, ss. 202-213.
- HOFFMANN, S., **Le Mouvement Poujade**, Armand Colin, Paris, 1956.
- HULL, B.B. and F. Bold, “Hell, Religion, and Cultural Change”, **Journal of Institutional and Theoretical Economics**, S. 150, 1994, ss. 447–464.
- HYUN, Jin Kwon “Tax Compliances in Korea and Japan: Why Are They Different”, **Seminar Held by Policy Research Institute, Ministry of Finance**, Japan, 2005, s.12., www.mof.go.jp/pri/.../kou16-c02.pdf.

- IŞIKTAÇ, Muhip Şeyda, “Sivil İtaatsizlik”, www.isiktac.av.tr/files/Sivil_itaatsizlik.pdf.
- INGLEHART, Ronald, “The Renaissance of Political Culture.” **American Political Science Review**, No. 82, 1988, ss. 1203– 1230.
- INGLEHART, Ronald, Miguel Basanez, Jaime Diez-Medrano, Loek Halman ve Ruud Luijkx(Eds.), **Human Beliefs and Values: A Cross-Cultural Sourcebook Based on the 1999-2002 Values Surveys**, Siglo XXI Editores, Mexico, 2004.
- IŞIK, Abdulkadir, “Kültür ve Kalkınma: Vergi Kültürü Örneği”, **Ege Akademik Bakış**, S. 9 No: 2, 2009, ss. 851-865.
- İPEK, Selçuk ve İlknur Kaynar, ““Vergiye Gönüllü Uyum” Konusunda Çanakkale İline Yönelik Ampirik Bir Çalışma”, **Yönetim ve Ekonomi**, Cilt 16, Sayı 1, Manisa, 2009.
- JENCO, Leigh Kathryn, “Thoreau’nun Demokrasi Eleştirisi”, **Cogito**, Yapı Kredi Yayınları, S.67, Yaz 2011, ss. 97-126.
- KAHNEMAN, Daniel ve Amos Tversky, “Prospect Theory: An Analysis of Decision Under Risk”, **Econometrica**, S. 47, No.2, Mart 1979, ss.263-292.
- KANT, Immanuel, **Ahlâk Metafiziğinin Temellendirmesi**, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 2002.
- KASPER, Wolfgang ve Manfred. E. Streit, **Institutional Economics Social Order and Public Policy**, Cheltenham, Edward Elgar, UK. 1999.
- KAUFMAN, Daniel, Aart Kray ve Pablo Zoido Lobaton, “Aggregating Governance Indicators”, **The World Bank Working Paper**, 2002.,
http://econ.worldbank.org/external/default/main?pagePK=64165259&theSitePK=469072&piPK=64165421&menuPK=64166093&entityID=000094946_99101105050593
- KAYA, Halil İbrahim “Sivil İtaatsizlik”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Sivas, 2008.
- KELMAN, Herbert C., “Manipulation of Human Behaviour: an Ethical Dilemma for The Social Scientist”, **Journal of Social Issues**, S.21, 1965, ss. 31-46.
- KESİCİ, Hülya “Adam Smith ve Ahlâk Teorisi”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, S.58, İstanbul, 2010, ss. 89-97.
- KIZILOT, Şükrü ve Şafak Ertan Çomaklı, “Vergi Kayıp ve Kaçakları ve Kayıtdışı Ekonomi İlişkisi ve Boyutlarının Mevzuat Açısından Değerlendirilmesi”, **19. Türkiye Maliye Sempozyumu Bildiri Kitabı**, Antalya, 2004, ss.115-157.
- KIZMAZ, Zahir, “Din ve Suçluluk: Suç Teorileri Açısından Kuramsal Bir Yaklaşım”, **Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.15, S.1,Elazığ, 2005, ss.189-215.

- KİRCHGÄSSNER, Gebhard, “Schattenwirtschaft und Moral: Anmerkungen Aus Ökonomischer Perspektive” ss. 425–445 içinde Siegfried Lamnek and Jens Luedtke(eds.), **Der Sozialstaat zwischen “Markt” und “Hedonismus“?**, Opladen: Westdeutscher Verlag, Deutschland, 1999.
- KİRCHLER, Erich, **The Economic Psychology of Tax Behaviour**, Cambridge University Press, İngiltere, 2007.
- KOYUNCU, Zehra Alkan, “Kitab-ı Mukaddes ve Kur’an’ı Kerim’de Ortak Ahlâki İlkeler”,(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Ankara, 2006.
- KUYURTAR, Mehmet, “İbni Haldun’un Ahlak Hakkındaki Görüşleri”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İzmir, 1992.
- LAGO-PEÑAS, Ignacio ve Santiago Lago-Peñas, “The determinants of tax morale in comparative perspective: Evidence from European countries”, **European Journal of Political Economy**, S. 26, 2010, ss. 441-453.
- LE BORGNE, Eric, “Economic and Political Determinants of Tax Amnesties in the U.S. States”, **IMF Working Paper**, No.06/22, ABD, Ekim 2006, ss.1-13.
<http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2006/wp06222.pdf>.
- LEDERMAN, Leandra, “The Interplay Between Norms and Enforcement in Tax Compliance”, **Ohio. State Law Journal**, S.64, 2003, ss. 1453–1514.
- LEONARD, Herman B. ve Richard J. Zeckhauser, “Amnesty, Enforcement and Tax Policy”, **Tax Policy and the Economy**(Ed. Lawrence H. Summers), Vol I, MIT Press, ABD, 1987, ss.55-86.
- LEVİN, Mark ve Georgy Satarov, “Corruption and Institutions in Russia”, **European Journal of Political Economy**, S. 16, 2000, 113-132.
- LEWIS, Arthur, **The Psychology of Taxation**, Oxford:Martin Robertson, Londra, 1982.
- LEWIS, H.B., **Shame and Guilt in Neurosis**, New York International University Press, ABD, 1971.
- LİPFORD, J., R.E. McCormick ve R.D. Tollison, “Preaching Matters”. **Journal of Economic Behavior and Organization**, S. 21, 1993, ss. 235–250.
- LOO, Robert, “Are Women More Ethical Than Men? Findings from Three Independent Studies”, **Women In Management Review**, S.18, 2003, ss. 169-181.
- LÓPEZ-PÉREZ, Raúl, “Guilt and Shame: An Axiomatic Analysis”, **Theory and Decision**, S.69, No.4, Ekim 2010, ss. 569-586.
- MARTİ, Lumumba Omwari, Migwi S. Wanjohi ve Obara Magutu, “Taxpayers’ Attitudes and Tax Compliance Behaviour in Kenya (How the Taxpayers Attitudes Influence Compliance Behavior among SMEs Business Income Earners in

- Kerugoya Town, Kirinyaga District)", **African Journal of Business & Management**, Vol. 1 Nisan 2010, ss. 112-122.
- MARTÍNEZ-VAZQUEZ, Jorge ve R. M., McNab, "The Tax Reform Experiment in Transition Countries", *National Tax Journal*, S. 53, 2000, ss. 273–298.
- MCGEE, Robert W., "Cheating on Taxes: A Comparative Study of Tax Evasion Ethics of 15 Transition Economies and 2 Developed Economies", **The IABPAD Conference Proceeding, Dallas, Texas**, April 24-27, ABD, 2008, ss.84-98., <http://ssrn.com/abstract=1131325>.
- MCGEE, Robert W. , Ethics and Tax Evasion: Empirical Studies of Korea, Japan and China, **Andreas School of Business Working Paper**, Barry University, Mart 2007, s.26., <http://ssrn.com/abstract=971029>.
- MCGEE, Robert W., "Ethics and Tax Evasion in Asia", **AIB Southeast Asia Regional Conference (Global Vision and Local Competence)**", 7-9 Aralık Bangkok, Thailand (September 2006), <http://ssrn.com/abstract=934644>.
- MCGEE, Robert W., "The Ethics of Tax Evasion and Trade Protectionism from an Islamic Perspective", **Commentaries on Law & Public Policy**, S.1, 1997, ss. 250-262, <http://ssrn.com/abstract=461397>.
- MCGEE, Robert W., "The Ethics of Tax Evasion in Islam", içinde, **The Ethics of Tax Evasion**, (Ed.) R.W. McGee, The Dumont Institute for Public Policy Research, South Orange, 1998, ss. 214–219.
- MCGEE, Robert W. ve An Yuhua, An Empirical "Study of Tax Evasion Ethics in China", **Barry University Andreas School of Business Working Paper Series**, Eylül 2007, s.6.; <http://ssrn.com/abstract=1017413>.
- MCGEE, Robert W. ve Mahdi Nazemi Ardakani, "The Ethics of Tax Evasion: A Case Study of Opinion in Iran", **Florida International University Working Paper**, 4 Ocak 2009, <http://ssrn.com/abstract=1323059>.
- MCGEE, Robert W. ve Silvia López Paláu, "Tax Evasion and Ethics: A Comparative Study of the USA and Four Latin American Countries", **SSRN Working Papers**, Mart 2007, ss. 1-27., <http://ssrn.com/abstract=971032>.
- MCGEE, Robert W. ve Wendy Gelman, "Opinions on the Ethics of Tax Evasion: A Comparative Study of the USA and Six Latin American Countries." **Akron Tax Journal**, S. 24, No:69, 2009, ss. 69–91.
- MCGEE, Robert W. ve Wendy Gelman, "Trends on Attitudes Toward Tax Evasion in the United States", **Florida International University Working Paper**, 1 Mayıs 2008, s.21, <http://ssrn.com/abstract=1138360>.
- MÍTRA, Pradeep ve Nicholas Stern, "Tax System in Transition", **World Bank Policy Research Working Paper**, No. 2947, Ocak 2003., <http://elibrary.worldbank.org/content/workingpaper/10.1596/1813-9450-2947>.

- MOĞOL, Tayfun ve M. Erkan Üyümez, “Vergi Suç ve Cezalarının Ekonomisi”, **19. Türkiye Maliye Sempozyumu(Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçakları, Önlenmesi Yolları)**, Antalya, 10-14 Mayıs 2004, ss. 573-599.
- MUELLER, Dennis C., **Public Choice III**, Cambridge University Press, Cambridge, England, 2003.
- MURPHY, Kristina, “**Regulating more effectively: The relationship between procedural justice, legitimacy, and tax non-compliance**”, **Journal of Law and Society**, S. 32(4), 2005, ss. 562-589.
- MURTUZA, Athar ve S. M. Ghazanfar, “Taxation as a Form of Worship: Exploring the Nature of Zakat”, **Journal of Accounting, Ethics and Public Policy**, S.1 No:2, 1998, ss. 134-161.
- MUSGRAVE, Richard A., **Kamu Maliyesi Teorisi: Kamu Ekonomisi Alanında Bir İnceleme, II. Kitap; Vergilerin Ekonomik Analizi** (Çev: Orhan Şener, Yaşar Methibay), Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2004.
- NADAROĞLU, Halil **Kamu Maliyesi Teorisi**, 10. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 1998.
- NERRE, Birger, “The Concept of Tax Culture”, **Annual Meeting of the National Tax Association**, Baltimore, MD, USA, 8-10 Kasım 2001.
<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.198.6056&rep=rep1&type=pdf>.
- NERRE, Birger, “Tax Culture: A Basic Concept for Tax Politics”, **Economic Analysis & Policy**, S. 38, No.1, Mart 2008, ss. 153-167.
- OECD, **Harmful Tax Competition, An Emerging Global Issue**, OECD, 1998.
www.oecd.org/dataoecd/33/0/1904176.pdf.
- OKADA, Y., “The Japanese Way”, paper presented at the conference **New Challenges in Tax Compliance: Japan’s Experience and its Significance for Latin America**, 11-12 Haziran 2002.
- ORAN, Adil, Oyun Teorisi, <http://www.ba.metu.edu.tr/~adil/BA-web/oyunteorisi.htm>.
- ORVİSKA, Marta ve John Hudson, “Tax Evasion, Civic Duty and the Law Abiding Citizen”, **European Journal Of Political Economy**, S. 19, 2002, ss.83-102.
- ÖKÇESİZ, Hayrettin, **Sivil İtaatsizlik**, 2.Baskı, Afa Yayınları, İstanbul, 1996.
- ÖNDER, İzzetin, “Türk Vergi Sistemi Yapısının Ekonomik Analizi”, **Maliye Araştırma Merkezi Konferansları**, 29.Seri, Sermet Matbaası, İstanbul, 1983-1984, ss. 139-147.
- ÖZDAMAR, Kazım, **Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi-1**, Genişletilmiş 5. Baskı, Kaan Kitabevi, Eskişehir, 2004.

- ÖZKALP, Enver, **Davranış Bilimlerine Giriş**, 3. Baskı, Anadolu Üniversitesi Web-Ofset, Eskişehir, 2004.
- PARLE, William M. ve Mike W. Hirlinger, “Evaluating the Use Of Tax Amnesty by State Governments”, **Public Administration Review**, S.46, No.3, ABD, Mayıs-Haziran 1986, ss.246-255.
- PİCUR, Ronald D. ve Ahmed Riahi-Belkaoui; “The Impact of Bureaucracy, Corruption and Tax Compliance”, **Review of Accounting and Finance**, S.5, No. 2., 2006, ss. 174-180.
- PIEPPER, Annemarie, **Etİge Giriş**,(çev. Veysel Atayman- Gönül Sezer) Ayrıntı Yayıncılık, İstanbul, 1999.
- POMMEREHNE, Werner W. ve Hannelore Weck-Hannemann, “Tax Rates, Tax Administration and Income Tax Evasion in Switzerland”, **Public Choice**, S. 88, 1996, ss.161–170.
- RAWLS, John, **A Theory of Justice**, Oxford University Press, İngiltere,1971.
- RAWLS, John, “Sivil İtaatsizliğin Gerekeçlendirilmesi”, **Cogito**, Yapı Kredi Yayınları, S.67, Yaz 2011, ss. 167-181.
- RIAHİ-BELKAOUİ, Ahmed, “Bureaucracy, Corruption and Tax compliance”, ss. 3-10, içinde (Ed.) Robert W. McGee; **Taxation and Public Finance in Transition and Developing Economies**, Springer, 2008.
- ROTH, Jeffrey A., John T. Scholtz ve A. D. Witte, **Tax Payer Compliance, Volume 1 An Agenda for Research**, Pennsylvania University Press, USA, 1989.
- ROXAS, Maria L. ve Jane Y. Stoneback, “The Importance of Gender Across Cultures in Ethical Decision-Making”, **Journal Of Business Ethics**, S. 50, 2004, ss. 149-165.
- RUEGGER, Durwood ve Ernest W. King. “A Study of the Effect of Age and Gender upon Student Business Ethics”, **Journal Of Business Ethics**, S.11, 1992.
- SANDMO, Agnar, “Three Decades of Tax Evasion: A Perspective on the Literature”, Paper presented at the Skatteforum (**The Research Forum on Taxation**), Rosendal, Norway, 2003.
- SAVAŞAN, Fatih, "**Türkiye’de Kayıtdışı Ekonomi ve Kayıtdışılıkla Mücadelenin Serencamı**", Seta Analiz, Sayı: 35, Mart, 2011.
- SCHANSBERG, D. Eric, “The Ethics of Tax Evasion within Biblical Christianity: Are There Limits to “Rendering Unto Caesar?” **Journal of Accounting, Ethics and Public Policy**, S.1, No:1, 1998, ss. 77-98.
- SCHMÖLDERS, Günter, **Das Irrationale in der Öffentlichen Finanzwirtschaft**, Frankfurt am Main: Suhrkamp, Deutschland, 1960.

- SCHNEIDER, Friedrich, "Shadow Economies Around the World: What do we Really Know?", **European Journal of Political Economy**, S. 21, No:3, 2005, ss. 598–642.
- SCHNEIDER, Friedrich, "The Shadow Economy and Work in the Shadow: What Do We (Not) Know?", **IZA Discussion Paper** No. 6423, Mart 2012, s.15. <http://ssrn.com/abstract=2031951>.
- SCHNEIDER, Friedrich, "The Value Added of Underground Activities: Size and Measurement of The Shadow Economies of 110 Countries All Over The World", **Centre for Tax System Integrity Workshop on Economic Integrity in The Tax System**, The Australian National University, Canberra, 17 Temmuz 2002, www.diw.de/sixcms/detail.php/40575.
- SCHNEIDER, Friedrich ve Andreas Buehn," Shadow Economies in Highly Developed OECD Countries: What Are the Driving Forces?", **IZA Working Paper Series**, No:6891, Ekim 2012, ss. 1-34, ftp.iza.org/dp6891.pdf.
- SCHNEIDER, Friedrich ve Dominic H. Enste, "Shadow Economies: Size, Causes and Consequences", **Journal of Economic Literature**, S..38, Mart, 2000, ss.77-114.
- SCHNEIDER, Friedrich, Kausik Chaudhuri ve Sumana Chatterjee, "The Size and Development of the Indian Shadow Economy and a Comparison with other 18 Countries: An Empirical Investigation", **Johannes Kepler University Working Paper**, No. 0302, Linz, Nisan 2003. <http://www.economics.uni-linz.ac.at/papers/2003/wp0302.pdf>.
- SCHOLZ, John T., "Contractual Compliance and the Federal Income Tax System", **Washington University Journal of Law & Policy**, S. 13, 2003, ss. 139-203.
- SCHOLZ, John T. ve Mark Lubell, "Adaptive Political Attitudes: Duty, Trust, and Fear as Monitors of Tax Policy", **American Journal Of Political Sciences**, S.42, No:3, Temmuz 1998, ss. 903-920.
- SCHOLZ, John T. ve Neil Pinney, "Duty, Fear, and Tax Compliance: The Heuristic Basis of Citizenship Behaviour", **American Journal of Political Science**, S.39, No: 2, Mayıs 1995, ss.490-512.
- SEN, Amartya K. **On Ethics and Economics**, Oxford: Blackwell, İngiltere, 1987.
- SEYİDOĞLU, Halil, **Ekonomik Terimler: Ansiklopedik Sözlük**, Güzem Yayınları, Ankara, 1992.
- SİMS, Ronald R., Hsing K. Cheng & Hildy Teegen, "Toward a Profile of Student Software Pirates", **Journal Of Business Ethics**. S. 15, 1996, ss. 839-849.
- SLEMROD, Joel, Marsha Blumenthal ve Charles Christian, "Taxpayer Response to an Increased Probability of Audit: Evidence From A Controlled Experiment in Minnesota", **Journal Of Public Economics**, S.79, 2001, ss.455-483.

- STACK, Steven ve Augustine Kposowa, “The Effect of Religiosity on Tax Fraud Acceptability: A Cross-National Analysis” **Journal for the Scientific Study of Religion**, S. 45, No: 3, Ekim 2006, ss. 325-351.
- STELLA, Peter, “An Economic Analysis of Tax Amnesties”, **Journal of Public Economics**, S.46, 1991, ss.383-400.
- STİGLİTZ, Joseph E., “The General Theory of Tax Avoidance”, **National Tax Journal**, S. 38, No:3, 1985, ss. 325-337.
- STİGLİTZ, Joseph E., “Whither Reform? Ten Years of the Transition”, **Annual World Bank Conference on Development Economics**, Washington DC, 1999.
<http://siteresources.worldbank.org/DEC/Resources/84797-1251813753820/6415739-1251814010799/stiglitz.pdf>.
- STRÜMPPEL, Burkhard, “The Contribution of Survey Research to Public Finance” içinde: A. T. Peacock (Ed.), **Quantitative Analysis in Public Finance**, (New York: Praeger Publishers, 1969, ss. 14–32.
- SUNGUR, Onur, “Korelasyon Analizi” içinde **Spss Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri**,(Ed. Şeref Kalaycı) 4. Baskı, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2009, ss.113-127.
- SWAİDAN, Ziad, Scott J. Vitell, Gregory M. Rose ve Faye W. Gilbert, “Consumer Ethics: The Role of Acculturation in U.S. Immigrant Populations”, **Journal Of Business Ethics**, S. 64, 2006, ss. 1-16.
- ŞENER, Orhan, **Kamu Ekonomisi**, 6. Baskı, Alkım Yayınları, İstanbul, 1998.
- ŞENYÜZ, Doğan, “Vergilemede İstikrar İlkesi ve Türk Vergi Mevzuatı”, **İstanbul Üniversitesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları(Prof. Dr. Bedî N. Feyzioglu’na Armağan)**,S.35, 1993, ss.207-216.
- ŞENYÜZ, Doğan, **Vergilendirmede Yükümlü Psikolojisi**, Bursa, 1995.
- TAŞKIN, Ahmet, “Terörizm ve Sivil İtaatsizlik”, **Polis Bilimleri Dergisi**, Cilt 6, S. 1-2, Ankara, 2004, ss. 119-140.
- THOREAU, Henry David, **Haksız Yönetime Karşı**, Çev: Vedat Günyol, Çan Yayınları, İstanbul, 1963.
- THOREAU, Henry David, *Resistance to Civil Government*, 1949,
http://www.transcendentalists.com/civil_disobedience.htm.
- TİEBOUT, Charles M., “A Pure Theory Of Local Expenditures”, **The Journal Of Political Economy**, S. 64, No:5, Ekim 1956, ss. 416- 424.
- TORGLER, Benno, **Tax Compliance and Tax Morale A Theoretical and Emprical Analysis**, Edward Elgar Publishing, England, 2007.

- TORGLER, Benno, "Tax Morale and Direct Democracy", **European Journal of Political Economy**, S. 21, 2005, ss. 525-531.
- TORGLER, Benno, "Tax Morale, Eastern Europe and European Enlargement", **Communist and Post-Communist Studies**, S. 45, 2012, ss. 11–25.
- TORGLER, Benno, "Tax Morale in Asian Countries", **Crema Working Paper**, No:2004-02, 2004. <http://www.crema-research.ch/papers/2004-02.pdf>.
- TORGLER, Benno, "Tax Morale in Asian Countries", **Journal Of Asian Economics**, S.15, 2004, ss.237-266.
- TORGLER, Benno, "Tax Morale in Latin America", **Public Choice**, S.122, 2005, ss.133-157.
- TORGLER, Benno, "Tax Morale, Rule Governed Behaviour and Trust", **Constitutional Political Economy**, S. 14, 2003, ss. 119-140.
- TORGLER, Benno, "Tax Morale, Trust and Corruption: Empirical Evidence from Transition Countries", **CREMA Working Paper**, No. 2004/05, 2004; www.crema-research.ch/papers/2004-05.pdf.
- TORGLER, Benno, "The Importance of Faith: Tax Morale and Religiosity", **Crema Working Paper**, No: 2003-8, İsviçre, 2003, ss. 1-35.
- TORGLER, Benno, İhsan Cemil Demir, Alison Macintyre ve Marcus Schaffner, "Causes and Consequences of Tax Morale: an Empirical Investigation", **Economic Analysis and Policy**, S.38, No: 2, 2008, ss. 313–339.
- TORGLER, Benno ve Jan Werner, "Fiscal Autonomy and tax morale: Evidence from Germany", **Public Finance and Management**, S.5, No.4, 2005, ss. 460–485.
- TORGLER, Benno ve Friedrich Schneider, "Shadow Economy, Tax Morale, Governance and Institutional Quality: A Panel Analysis", **QUT School of Economics and Finance Working/Discussion Paper**, No: 210, Şubat 2007. <http://ftp.iza.org/dp2563.pdf>.
- TORGLER, Benno ve Friedrich Schneider, "The Impact of Tax Morale and Institutional Quality on the Shadow Economy", **Journal of Economic Psychology**, S. 30, No: 3, 2009, ss. 228-245.
- TORGLER, Benno ve Friedrich Schneider, "What Shapes Attitudes Toward Paying Taxes? Evidence from Multicultural European Countries.", **Social Science Quarterly**; S. 88, No:2, Haziran 2007, ss. 443-470.
- TORGLER, Benno ve Neven T. Valev, "Gender and Public Attitudes Toward Corruption and Tax Evasion", **Contemporary Economic Policy**, S.28, No: 4, Kasım 2010, ss.554-568.

- TOSUNER, Mehmet ve İhsan Cemil Demir, “Vergi Ahlakının Sosyal ve Kültürel Belirleyenleri”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. 14, S. 1, 2009, ss. 1-15.
- TREPEL, Christopher, Craig R. Fox ve Russell A. Poldrack, “Prospect Theory on the Brain? Toward a Cognitive Neuroscience of decision under risk”, **Cognitive Brain Research**, S.23, Ocak 2005, ss. 34-50.
- TUNÇER, Mehmet, “Vergi Yardımcılarının Vergi Uyumuna Etkisi”, **Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, S. 7/1, Ankara, 2005.
- TUNCER, Selahattin, “Vergi Mükelleflerine Uyarılar”, **Dünya Gazetesi**, Ekonomi sayfası, 10.10.2003,
- TURHAN, Salih, **Vergi Teorisi ve Politikası**, 6. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1998.
- TÜRK DİL KURUMU TÜRKÇE SÖZLÜK,
<http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=verilst&kelime=Ahlak&ayn=tam>, 2010.
- TÜRK, İsmail, **Kamu Maliyesi**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1992.
- TÜİK, **İstatistiklerle Kadın**, Türkiye İstatistik Kurumu Yayını, No: 3660, Ankara, 2011.
- TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU, <http://www.tuik.gov.tr>.
- TVERSKY, Amos ve Daniel Kahneman, “Advances in Prospect Theory: Cumulative Representation of Uncertainty”, **Journal of Risk and Uncertainty**, S.5, 1992, ss.297-323.
- TYLER, Tom. R., “Why Do People Cooperate in Groups?”, içinde M. Van Vught, M.Snyder, Tom. R. Tyler ve Anders Biel(Derleyenler), **Cooperation in Modern Society, Promoting the Welfare of Communities, States and Organizations**, Routledge, Londra, 2000, ss. 65-82.
- USER, İnci, **Vergilemenin Sosyal Psikolojik Sınırı**, (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1992.
- USLANER, Eric M., “Tax Evasion, Trust, and the Strong Arm of the Law” içinde: N. Hayoz, S. Hug, (Eds.), **Tax Evasion, Trust, and State Capacities. How Good Is Tax Morale in Central and Eastern Europe?**, Peter Lang, Bern, 2007, ss. 17–50.
- ÜYÜMEZ, M. Erkan, “Türkiye’de Vergi Ceza Sisteminin Vergi Suçlarını Önlemedeki Etkisi”, (Basılmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Eskişehir, 2004.
- VANİSTENDAEL, Frans, “Legal Framework for Taxation”, **Tax Law Design and Drafting**(Ed. Victor Thuronyi), Volume I, IMF Publications, ABD, 1996, ss.15-70.

- VOGEL, Joachim, "Taxation and Public Opinion in Sweden: An Interpretation of Recent Survey Data", **National Tax Journal**, S. 27, 1974, ss. 499-513.
- WAHL, Ingrid, Stephan Muehlbacher ve Erich Kirchler, "The Impact of Voting on Tax Payments", **KYKLOS**, Vol. 63, No. 1, February 2010, ss.144–158.
- WEBER, Max, **The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism**,(Çev.Talcott Parsons), Scribner's Sons, New York, 1930.
- WECK-HANNEMANN, Hannelore, Bruno S. Frey ve Werner W. Pommerehne, **Schattenwirtschaft**, Münchenn: Franz Vahlen, Deutschland 1984.
- WEEKS, William A., Carlos W. Moore, Joseph A. McKinney ve Justin G. Longenecker, "The Effects of Gender and Career Stage on Ethical Judgment", **Journal Of Business Ethics**, S. 20, 1999, ss. 301-313.
- WORLD VALUES SURVEY, <http://www.worldvaluessurvey.org>
- YANIV, Gideon, "Tax Compliance and Advance Tax Payments: A Prospect Theory Analysis", **National Tax Journal**, S. 52, No.4, Aralık 1999, ss. 753-764.
- YARAŞLI, Genç Osman, **Türkiye'de Vergi Reformu**, Maliye Bakanlığı APK Başkanlığı, Yayın No: 2005/367, Ankara, 2005.
- YAZICIOĞLU, Yahşi ve Samiye Erdoğan, **Spss Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri**, Detay Yayıncılık, Ankara, 2004.
- YILMAZ, Ensar, **Oyun Teorisi**, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2009.

ÖZGEÇMİŞ			
Adı, Soyadı	Ali		YURDAKUL
Doğum Yeri ve Yılı	Bursa		05/05/1980
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce		
ve Düzeyi	ÜDS (62,5)		
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lise	1994	1997	Bursa Atatürk Lisesi
Lisans	1997	2001	Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü
Yüksek Lisans	2002	2005	Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü
Doktora	2005	2013	Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama - Ayrılma Yılı		Çalışılan Kurumun Adı
1.	2002	-	Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü
2.			
3.			
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar			
Yayımlar:	<p>Ali Yurdakul, "Optimal Vergileme", Güncel Mali Konular(Ed. Nihat Edizdoğan), Dora Yayıncılık, Bursa, 2009, ss. 321-342.</p> <p>Deniz Turan ve Ali Yurdakul, "Küresel Kamusal Mal Olarak Bilginin Küresel Kamusal Malların Sunumundaki Rolü Ve Önemi (The Role And Importance Of Knowledge As A Global Public Goods In The Provision Of Global Public Goods)", Uluslararası 7. Bilgi, Ekonomi Ve Yönetim Kongresi Bildiriler Kitabı, İstanbul, 2009, ss.749-762.</p> <p>Deniz Turan ve Ali Yurdakul, "Zararlı Alışkanlığı Önlemeye Yönelik Bir Araç Olarak Günah Vergileri ve Etkinliği", 2. Ulusal Yönetim ve Ekonomi Bilimleri Konferansı Bildiriler Kitabı, İzmir, 2009, ss. 215-226. (İlgili tebliğ EKONOMİ BİLİMLERİ DERGİSİ, Cilt 1, Sayı 2'de makale olarak yayımlanmıştır.)</p>		
Diğer:			
İletişim (e-posta):	ayurdakul@uludag.edu.tr		
	Tarih	22.02.2013	
	İmza		
	Adı Soyadı	ALİ YURDAKUL	